

„STUDENTŲ TAIKOMIEJI TYRIMAI“

TARPTAUTINĖS MOKSLINĖS-PRAKTINĖS STUDENTŲ KONFERENCIJOS
STRAIPSNIŲ RINKINYS

2023 m. gegužės 4 d.
Marijampolė, Lietuva

„STUDENTS APPLIED RESEARCH“

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL STUDENTS CONFERENCES
ARTICLE COLLECTION**

4th of May, 2023
Marijampole, Lithuania

KONFERENCIJOS MOKSLINIS KOMITETAS:

Habil. dr. Kęstutis Žemaitis, ESDF Teisės, vadybos ir komunikacijos katedros profesorius;
Dr. Andrejus Novikovas, ESDF Teisės, vadybos ir komunikacijos katedros profesorius;
Dr. Živilė Advilonienė, ESDF Pedagogikos, menų ir socialinio darbo katedros docentė;
Dr. Regina Andriukaitienė, VTF Verslo ir ekonomikos katedros docentė;
Dr. Linas Baublys, ESDF Teisės, vadybos ir komunikacijos katedros docentas;
Dr. Salomėja Karasevičiūtė, ESDF Pedagogikos, menų ir socialinio darbo katedros docentė;
Dr. Bernardas Vazonis, VTF Verslo ir ekonomikos katedros docentas;
Dr. Gintautė Žibėnienė, ESDF Pedagogikos, menų ir socialinio darbo katedros docentė.

KONFERENCIJOS ORGANIZACINIS KOMITETAS:

Alė Murauskienė, Marijampolės kolegijos direktorė;
Kęstutis Traškevičius, Marijampolės kolegijos Edukologijos ir socialinio darbo fakulteto dekanas;
Ilona Mulerenkienė, Marijampolės kolegijos direktorės pavaduotoja akademinėi ir mokslo taikomajai veiklai, Darna verslo vadybos studijų programos komiteto pirmininkė;
Odeta Gluoksnytė, Marijampolės kolegijos Edukologijos ir socialinio darbo fakulteto prodekanė, Verslo anglų kalbos ir komunikacijos studijų programos komiteto pirmininkė;
Kristina Miškinienė, Marijampolės kolegijos Studijų ir karjeros skyriaus vadovė, Tarptautinio verslo vadybos studijų programos komiteto pirmininkė;
Romalda Kasiliauskienė, Pedagogikos, menų ir socialinio darbo katedros vedėja, ESDF lektorė;
Danutė Mickevičienė, Teisės, vadybos ir komunikacijos katedros vedėja, ESDF lektorė;
Živilė Myru, Marijampolės kolegijos Edukacinio aukštojo mokslo studijų centro vadovė, Kultūros ir sporto industrijų vadybos studijų programos komiteto pirmininkė, ESDF lektorė;
Birutė Petrošienė, Buhalterinės apskaitos studijų programos komiteto pirmininkė, VTF lektorė;
Edita Vosylienė, Vaikystės pedagogikos studijų programos komiteto pirmininkė, ESDF lektorė;
Arūnas Žukauskas, Teisės ir viešųjų pirkimų studijų programos komiteto pirmininkas, ESDF lektorius;
Kazys Balickas, ESDF Pedagogikos, menų ir socialinio darbo katedros lektorius;
Artūras Lazauskas, Informacinių technologijų ir elektroninių studijų centro vadovas;
Laima Vaičiūnienė, Informacijos ir studijų šaltinių centro vadovė;
Žymantė Šarkauskaitė, ESDF Teisės, vadybos ir komunikacijos katedros sekretorė

All submitted papers have been double blind reviewed

Conference papers were compiled by doc. dr. Salomėja Karasevičiūtė (Marijampole Higher Education Institution), Odeta Gluoksnytė (Marijampole Higher Education Institution), Laima Vaičiūnienė (Marijampole Higher Education Institution), Ona Janulevičienė (Marijampole Higher Education Institution)

TABLE OF CONTENTS

<i>TAIKOMŲJŲ REKLAMOS FORMŲ TOBULINIMO GALIMYBĖS UAB "MARIJAMPOLĖS PIENO KONSERVAI" Kristina Araminienė, Rimantė Kvedaravičiūtė, Ilona Matulevičiūtė. Lekt. Kristina Miškinienė</i>	5
<i>EDUKACINĖ LAUKO APLINKA IR IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKO VEIKLA JOJE Gabrielė Blauzdžiūnaitė. Lekt. Vaida Vitkauskienė</i>	15
<i>SOCIETAL WOMEN'S ROLE: HISTORICAL ANALYSIS AND PERSPECTIVES Evinçan Demir. Lec. Odeta Gluoksnyte</i>	23
<i>THE ROLE OF MOTIVATION: THEORETICAL CONCEPTS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING Kivanç Ömer Demir. Lec. Odeta Gluoksnyte</i>	30
<i>IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ SVEIKOS GYVENSENOS UGDYMO GALIMYBĖS DARŽELYJE Irma Iešmantė. Lekt. Vaida Vitkauskienė</i>	37
<i>ATSARGŲ APSKAITA PREKYBOS ĮMONĖSE Eglė Jovaišienė. lekt. Birutė Petrošienė</i>	43
<i>HISTORY OF TEACHING ENGLISH AND LEARNING AS A FOREIGN LANGUAGE Beyza Kaynun. Lec. Odeta Gluoksnyte</i>	53
<i>ATSARGŲ APSKAITA IR KONTROLĖ Rosvida Kirilevičienė. Lekt. Danguolė Tupčiauskienė</i>	59
<i>ILGALAIKIO MATERIALAUS TURTO APSKAITA ĮMONĖSE TEORINIŲ ASPEKTŲ Agnė Kukliauskienė. lekt. Birutė Petrošienė</i>	66
<i>INOVATYVIŲ EDUKACINIŲ PRIEMONIŲ INTEGRAVIMAS Į IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ UGDYMO PROCESĄ Irma Kuncevičienė. Lekt. Edita Vosylienė</i>	77
<i>MEDIACIJA CIVILINĖJE TEISĖJE Vytautė Margelytė. Konsultantas lekt. Arūnas Žukauskas</i>	85
<i>VYRESNIOJO AMŽIAUS ŽMONIŲ LAISVALAIKIO IR UŽIMTUMO KOKYBĖS PRIELAIIDOS KALVARIJOS SAVIVALDYBĖS SOCIALINIŲ PASLAUGŲ CENTRE Gitana Maskelė. Lekt. Danutė Mickevičienė</i>	89
<i>CRISIS APARTMENTS IN LIEPAJA – SAFE ENVIRONMENT FOR WOMEN WHO SUFFER FROM VIOLENCE Davids Daniels Mikshs. Mg. soc.w., mg. paed., mg. sc. educ., mg. oec. Madara Lapsa</i>	97
<i>VADOVO VAIDMUO ORGANIZACIJOS VALDYME Liveta Paplauskaitė, Judita Valentienė. Lekt. K.Miškinienė</i>	104
<i>ATSARGŲ APSKAITOS DOKUMENTAVIMAS Benjaminas Račkauskas. lekt. Birutė Petrošienė</i>	113
<i>TARPTAUTINIAI KROVINIŲ VEŽIMAI KELIŲ TRANSPORTU DARNUMO ASPEKTU UAB "X" Gabija Rakauskaitė. Lekt. Kristina Miškinienė</i>	123
<i>LEAN METODŲ TAIKYMAS SANDĖLIO VEIKLOJE Egidijus Rimkus. Lekt. Vaiva Mačienė</i>	130
<i>IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ MOTYVACIJOS UGDYMO METODAI ALYTAUS LOPŠELYJE-DARŽELYJE „NYKŠTUKAS“ Giedrė Šaučiūnienė. Lekt. Edita Vosylienė</i>	137
<i>ROLE OF TEACHERS IN LEARNING ENGLISH Zehra İrem SOYDAN. Odeta Gluoksnyte</i>	144
<i>ATSARGŲ APSKAITOS YPATUMAI ĮMONĖSE Aušra Storpirstytė. Lekt. Aušra Gabrevičienė</i>	148
<i>ATSARGŲ INVENTORIZAVIMO ORGANIZAVIMAS IR REZULTATŲ ATSPINDĖJIMAS APSKAITOJE Rita Strelkauskienė. lekt. Birutė Petrošienė</i>	154
<i>ATVIRO KODO SISTEMŲ TAIKYMAS MIKROVALDIKLIUOSE IR JŲ PALYGINIMAS Nerijus Venerskas. Lekt. Vilma Riškevičienė</i>	166

TAIKOMŲ REKLAMOS FORMŲ TOBULINIMO GALIMYBĖS UAB „MARIJAMPOLĖS PIENO KONSERVAI“

Kristina Araminienė, Rimantė Kvedaravičiūtė, Ilona Matulevičiūtė

Lekt. Kristina Miškinienė

Marijampolės kolegija

Anotacija

Šiuolaikinės modernios ekonomikos bei konkurencijos sąlygomis įmonės taiko įvairias reklamos formas bei galimybes. Nuolat augant interneto vartotojų skaičiui, didelė dalis reklaminių kampanijų vyksta būtent elektroninėje erdvėje. Svarbiausia – tinkamas reklamos formų pasirinkimas, suderinimas, išdėstymas laike bei erdvėje siekiant, kad jų teikiamas efektas būtų didžiausias. Straipsnio tikslas: išsiaiškinti reklamos formų tobulinimo galimybes UAB „Marijampolės pieno konservai“.

Raktažodžiai: reklama, reklamos įtaka vartotojui, vartotojo požiūris, taikomos reklamų formos.

Įvadas

Temos aktualumas. Šiuolaikinės modernios ekonomikos bei konkurencijos sąlygomis įmonės taiko įvairias reklamos formas bei galimybes. Reklamos formų naudojimo reikalavimus, reklaminės veiklos subjektų atsakomybę bei reklamos naudojimo kontrolės Lietuvos Respublikoje teisinius pagrindus nustato Lietuvos Respublikos reklamos įstatymas (priėmimo data: 2000-07-18, galiojanti suvestinė redakcija: 2022-05-26). Šio įstatymo tikslas - „gerinti vartotojų informavimą apie prekes ir paslaugas, ginti vartotojų interesus, saugoti sąžiningos konkurencijos laisvę bei sudaryti sąlygas reklaminei veiklai plėtoti“ (1.1 straipsnis).

Mokslinės literatūros šaltiniuose reklama kaip įmonės marketingo dalis apibūdinama labai išsamiai, detalai ir įvairiapusiškai, akcentuojant jos pagrindinius požymius, tokius kaip: komunikacinė užduotis bendraujant su tiksline auditorija, informacijos apie įmonę/organizaciją sklaida, informacija apie prekes ir paslaugas. Reklama apibūdinama kaip gaminio ir/ar gamintojo tam tikrų savybių viešinimas bei įvaizdžio formavimas, siekiant ekonominių tikslų. Dažniausiai naudojamos reklamų formos: reklama spaudoje, televizijoje, internetiniame puslapyje, vitrineje, lauke (išorėje), ant transporto priemonių ir kt. Reklamos įrankiai yra ir prekiniai ženklai, demonstracinės reklamos, reklaminiai suvenyrai ir kt. (Stankaitis, 2018).

Reklamos universalumas, daugiaplaniškumas, jos galimybės ir reikšmė rinkos informavimo sistemoje nuolat keičiasi: „savitų, unikalių reklamos požymių <...> identifikavimas ir tolesnis tyrimas galėtų detaliau paaiškinti reklamos įtaką verslo komunikacijai (Vaišvilienė, 2008, p.189).

Darbo objektas: įmonėje taikomos reklamos formų tobulinimo galimybės.

Darbo tikslas - išsiaiškinti reklamos formų tobulinimo galimybes UAB „Marijampolės pieno konservai“.

Darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti reklamos sampratą, svarbą ir funkcijas.
2. Išanalizuoti reklamos daromą įtaką vartotojui.
3. Išsiaiškinti reklamos tobulinimo galimybes.
4. Ištirti Marijampolės gyventojų nuomonę apie reklamos tobulinimo galimybes UAB „Marijampolės pieno konservai“.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.
2. Empirinis kiekybinis tyrimas (pagal dažnumą ir trukmę – vienkartinis).

1. REKLAMOS FORMŲ TOBULINIMO ASPEKTAI

Poneliienė (2008, p. 206) nustatė, kad "reklamos vystymąsi bei pokyčius veikė filosofinės, psichologinės, socialinės teorijos: G. Lebono filosofinė koncepcija, kuri remiasi prielaida, kad lemiamą vaidmenį visuomenės gyvenime atlieka minia; Z. Freudo psichoanalizės teorija apie reklaminių skelbimo apeliaciją į potencialaus vartotojo instinktus; E. Dichterio teorija grindžiama mintimi, kad prekė turi tenkinti pasąmonėje glūdinčius pirkėjo poreikius; D. Bakerio teorija remiasi biheviorizmo

idėjomis, kuomet reklama sąlygoja tam tikros prekės įsigijimą". Autoriaus teigimu, pati kompanija turi nuspręsti, kokią reklaminę koncepciją pasirinkti, kuriomis reklamos priemonėmis naudosis įgyvendindama savo reklaminę kampaniją (Stankaitis, 2018, p. 56). Svarbiausia – tinkamas reklamos formų pasirinkimas, suderinimas, išdėstymas laike bei erdvėje siekiant, kad jų teikiamas efektas būtų didžiausias.

1.1. Reklamos samprata, funkcijos ir formos

Reklama išlieka populiari kaip masinės komunikacijos dalis, informavimo bei įmonės įvaizdžio kūrimo priemonė. Kaip aiškina mokslinės literatūros šaltiniuose, reklama *informuoja* vartotoją apie produkto, paslaugos ar specifinio prekės ženklo egzistavimą; <...> *įtikina*: reklaminėmis žinutėmis siekiama pakeisti vartotojo nuomonę ir skatinama imtis veiksmo – pirkimo; <...> *primena*: reklaminėmis žinutėmis siekiama skatinti vartotoją ir toliau pirkti“ (Remeika, 2013, p. 16).

1 lentelė. **Reklamos samprata**

Reklamos sąvokos apibrėžimas	Autorius
„...mokama komunikacijos forma <...> reklamos užsakytojas už reklamą moka reklamos agentūrai, reklamos gamintojui ar reklamos skleidėjui; <...> tai nesuasmėninta, apmokama, turinti įtikinimo elementų, įvairiomis priemonėmis skleidžiama žinomo reklamos užsakovo informacija apie prekes, paslaugas, idėjas, siekiant jas parduoti“.	Čereška, 2004, p.34-35.
„...priemonių ir veiksmų kompleksas, reikalingas nustatytiems reklamos tikslams pasiekti; <...>neasmėninė komunikacija“.	Remeika, 2013, p. 16
„...užsakovo apmokamas neasmėniškos informacijos apie įmones, prekes, paslaugas ar idėjas skleidimas pasirinktai auditorijai, siekiant užsakovo numatytų tikslų“.	Pranulis ir kt., 2012
„...tam tikro pirkėjo įvaizdžio apie prekės vartojamąsias savybes formavimas, šios prekės gamintojui ar pardavėjui siekiant tam tikrų ekonominių tikslų“.	Stankaitis, 2018, p. 55
„...bet kokia forma ir bet kokiomis priemonėmis skleidžiama informacija, susijusi su asmens komercine ūkine, finansine ar profesine veikla, skatinanti įsigyti prekių ar naudotis paslaugomis, įskaitant nekilnojamojo turto įsigijimą, turtinių teisių ir įsipareigojimų perėmimą“	Lietuvos Respublikos reklamos įstatymas: (priėmimo data: 2000-07-18, galiojanti suvestinė redakcija: 2022-05-26 -2000, 2.7 straipsnis)

Sudaryta darbo autorių, remiantis lentelėje nurodytais mokslinės literatūros šaltiniais: Čereška, 2004, p. 34-35, Reimeika, 2013, p 16, Pranulis ir kt., 2012, Stankaitis, 2018, p. 55, Lietuvos Respublikos reklamos įstatymas: (priėmimo data: 2000-07-18, galiojanti suvestinė redakcija: 2022-05-26 -2000, 2.7 straipsnis)

Visos esminės reklamos funkcijos yra tarpusavyje susiję: kurdama savo įvaizdį, įmonė planuoja reklaminę kampaniją, reklaminius veiksmus. Paskleisti reklaminę informaciją įmanoma tik bendraujant su tikslinėmis visuomenės grupėmis (tam tikrų prekių pirkėjais, paslaugų vartotojais). Nuo įmonės veiklos platumo, populiarumo, priklauso masinio informavimo lygis. Tiriant/išsiaiškinant gyventojų poreikius, priimami tikslingesni reklaminiai sprendimai, kurie geriau atlieptų įmonės/organizacijos tikslus bei tenkintų gyventojų poreikius. Taip atitinkamai skatinama prekių/paslaugų paklausa, vartojimas. Būtent toks kompleksiškas reklamos funkcionalumas atitinkamai gali sąlygoti įmonės ekonominį efektyvumą, įgyvendinant užsibrėžtus tikslus. Reklamos funkcijos vaizdžiai pateikiamos 1 paveiksle.

1 pav. **Reklamos funkcijos**. Sudaryta darbo autorių (šaltiniai: Čereška, 2004; Remeika, 2013; Stankaitis, 2018)

Čereška (2004) reklamos formas grupuoja taip: pagal tikslines auditorijas (vartotojiška reklama, skirta galutiniams vartotojams; verslo reklama, skirta perdirbėjams); pagal teritoriją (užsienio, bendranacionalinė (šalies) regioninė, vietinė); pagal skleidimo priemones (žiniasklaidos priemonės ir išorinės priemonės); pagal funkcijas ir tikslus (skirta bet kokiai prekei ar paslaugai populiarinti; neprekinė, skirta idėjoms propaguoti).

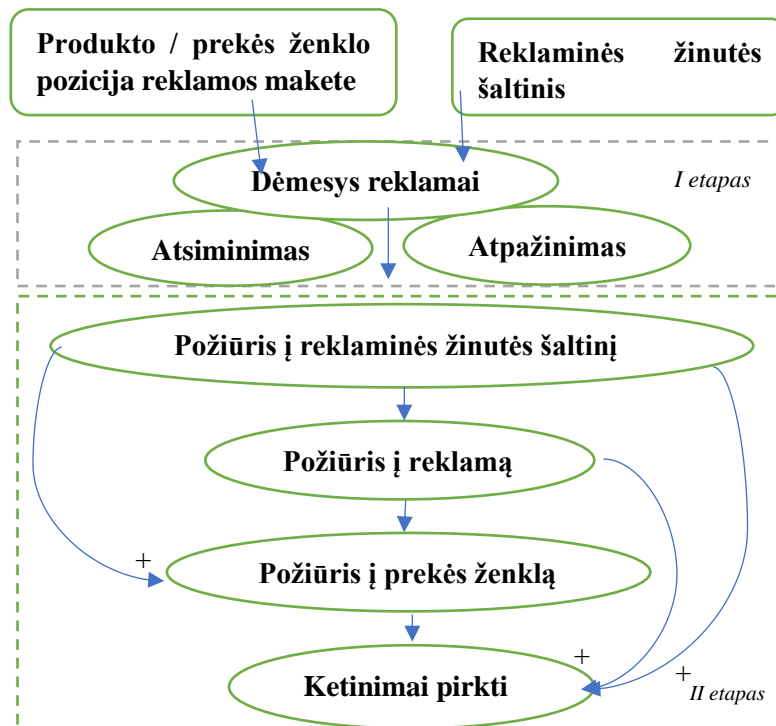
Remeika (2013, p. 20 - 23) dar detaliau aptaria reklamos formas, išskirdamas tokias:

- reklama spaudoje (laikraščiuose, žurnaluose, specializuotuose leidiniuose);
- tiesioginė reklama paštu (skrajutės, prekių katalogai, brošiūros, laiškai, neįvardytam vartotojui adresuoti elektroniniai laiškai);
- specializuota spaudos ir skaitmeninė reklama (bukletai, brošiūros, informaciniai apylankai ir kt.) arba skaitmeninė (CD, DVD) reklama;
- reklama radijuje ir televizijoje (nacionalinės, regioninės, vietinės laidos);
- lauko reklama (reklaminiai stendai keliuose, reklaminiai lipdukai ant autobusų, automobilių ir kitų transporto priemonių, reklama ant kitų viešųjų objektų);
- reklama internete (tekstinė ir/ar vizualinė reklama virtualioje erdvėje);
- firminė atributika (reprezentaciniai suvenyrai, puodeliai, rašikliai, užrašinės, marškinėliai, rankšluosčiai, skėčiai ir t. t.)
- reklama „iš lūpų į lūpas“ (atsiliepimais pasidalyti norinčių vartotojų komentarai).

Apibendrinant galima teigti, kad reklama – tai įmonės marketingo dalis, įstatymiškai reguliuojama, mokama komunikacijos forma, priemonių ir veiksnių kompleksas, sąlygojantis informacijos apie prekes, paslaugas ir/ar idėjas sklaidą. Reklama atlieka šias pagrindines funkcijas: įmonės įvaizdžio kūrimas, komunikacija su tiksline auditorija, masinis informavimas, gyventojų poreikių išsiaiškinimas, reikalingų sprendimų priėmimas, siekiant žmogaus/organizacijos tikslų, skatinimas įsigyti prekių ar naudotis paslaugomis, įmonės ekonominių tikslų siekimas. Reklamos formos gana įvairios: spaudos, skaitmeninė, televizijos, radijo, tiesioginė (paštu), interneto, lauko, firminės atributika, reklama „iš lūpų į lūpas“.

1.2. Reklamos įtaka vartotojui

Šiuolaikinėje rinkoje organizacijos siekdamos pagerinti savo rezultatus, turi atlikti efektyvią reklamos politiką, analizuojant konkurentų veiksmus, tiriant vartotojų poreikius ir vartojimo tendencijas (Pažėraitė ir Repovienė, 2016). Vartotojų poreikių analizė yra būtina sąlyga, kad reklamos turinys atitiktų vartotojų lūkesčius, nes vartotojo išitraukimas į prekės įsigijimą priklauso nuo informacijos kokybės. Vaišvilienė (2008, p. 183) teigia, kad „reklamos vertė rinkos informavimo sistemoje nusakoma pirmiausia jos galimybe informuoti ir paveikti vartotoją, priminti (apie reklamos objektą) ir padidinti jo vertę bei paremti kitas rinkos subjekto komunikacijos pastangas“.

2 pav. Teorinis reklaminės žinutės šaltinio įtakos reklamos efektyvumui modelis: pagal Reklamos pardavimo vietoje padėtis: neuromarketingo aspektas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2016, p. 57.

Autorių parengtas reklamos efektyvumo modelis išskyrė, kad reklaminės žinutės šaltinis bei produkto/prekės ženklo pozicija reklamos makete šaltinio atžvilgiu lemia vartotojų dėmesį reklamai. Dėl vartotojų dėmesio reklamai prekės ženklas darosi žinomas, vertinamas prekės ženklo ir reklamos atsiminimu ir atpažinimu, o prekės ženklo žinomumas (atsiminimas ir atpažinimas) yra pasitelkiamas kaip reklamos efektyvumo matas, kai marketingo komunikacijos tikslas yra didinti prekės ženklo žinomumą (I etapas). Dėl dėmesio reklamai atsiradęs prekės ženklo / reklamos žinomumas formuoja požiūrį į reklaminės žinutės šaltinį, reklamą ir prekės ženklą, turinčius įtakos ketinimams pirkti, siekiant matuoti reklamos efektyvumą, kai reklama skatina vartotojų elgseną apsisprendimui (II etapas) (žr. 1pav.).

Aukštos kokybės reklamos turinyje turėtų būti įtrauktos septynios charakteristikos: aktualumas, informatyvus, patikimumas, vertė, unikalumas, emocijos ir intelektas. Reklamos efektyvumas priklauso nuo kognityvinių bei emocinių vartotojų reakcijų į reklaminius pranešimus. Tinkamas reklamos padėties parinkimas pardavimo vietoje didina vartotojų dėmesio tikimybę, motyvuojant prekės ženklo ar reklamos žinomumą, formuoja požiūrį į prekės ženklą/reklamą, turintį įtakos pirkimo ketinimams, nurodantiems reklamos efektyvumą, siekiant paveikti vartotojų elgseną - įtikinti pirkti (Grigaliūnaitė ir Pilelienė, 2016). Ypač vartotojo dėmesį didina prekės ženklo dydis, vaizdas, tekstas ir pozicija. Teksto ir vaizdų išdėstymas viršutinėje pusėje pritraukia daugiau dėmesio nei apatinėje pusėje. Nuotraukos, iliustracijos, moterų vaizdavimas, homoseksualūs vaizdai ir grafikos naudojimas geltonojo puslapio reklamoje padidina dėmesio trukmę.

Apibendrinant, galima teigti, kad reklamos efektyvumui yra svarbu: vartotojo analizė (poreikiai, lūkesčiai, tikslas, charakterio bruožai ir t.t.), t. p. kognityvinė bei emocinė vartotojų reakcija į reklaminius pranešimus, kurių turinyje turi būti įtrauktos septynios charakteristikos: aktualumas, informatyvus, patikimumas, vertė, unikalumas, emocijos ir intelektas. Skirtingi reklaminės žinutės šaltiniai turi skirtingą įtaką vartotojų reklamai skiriamam dėmesiui. Tinkamas reklamos padėties, šrifto, prekės ženklo dydis, iliustracijos, nuotraukos, vaizdo medžiagos savybės daro didelę įtaką vartotojų susidomėjimui reklama ar reklamuojamam produktui/prekei/ prekės ženklui.

1.3. Reklamos tobulinimo galimybės

Reklamos platformos nuolat keičiasi, tampa inovatyvesnės: socialiniai tinklai, mobilios programėlės, virtualios realybės reklama ir pan. Reklamos tobulinimui pasitelkiamas automatizavimas: naudojamos programinės įrangos, kad reklamos būtų sukurtos bei tikslią auditoriją pasiektų greičiau ir efektyviau. Vienas iš naujausių būdų reklamos tobulinimui yra nuomonės formuotojų „influencerių“ reklama, kurioje nuomonės formuotojai, t. y. žinomos ir įtakingos asmenybės socialinėje medijoje reklamuoja produktus ar paslaugas. Mobilioji reklama yra labai veiksminga, nes dabar daugelis žmonių naudojami savo mobiliais įrenginiais daugiau nei bet kada anksčiau. Šiuolaikiškos vaizdo reklamos taip pat gali būti labai efektyvios, nes jos yra labai patrauklios ir interaktyvios. Tokios reklamos yra dažniausiai naudojamos internete, socialinėse medijose ir televizijoje.

Tikslinės reklamos - vienas iš būdų pagerinti reklamos efektyvumą, apibrėžti tikslią auditoriją ir orientuoti reklamą tiesiogiai jai, atliepiant jos interesus, poreikius, gyvenimo būdą ir kt. Tai gali būti padaryta naudojant demografinius, geografinius, psichografinius duomenis ir kt. Tikslinei reklamai artima personalizuotos reklamos forma, kai sukurtas reklamos turinys yra pritaikytas konkrečiam asmeniui, atsižvelgiant į vartotojo elgseną, pageidavimus ir poreikius. Tokia reklama gali būti labai veiksminga, nes ji tiesiogiai kreipiasi į vartotojų interesus. Tai gali padidinti reklamos efektyvumą, nes pritaikyta reklama yra geriau suvokiama ir lengviau prisimenama.

Emocinė reklama yra reklamos rūšis, kurioje siekiama sužadinti stiprias potencialaus kliento emocijas. Remiantis tyrimais, emocinė reklama turi didesnę įtaką nei racionalinė reklama, nes stiprios emocijos yra susijusios su sprendimų priėmimu. Kaip teigia psichologas Damasio (1994), emocinės reakcijos, kartu su mūsų išgyvenimais ir patirtimis, tampa sprendimų priėmimo dalimi.

Duomenų analizė taip pat yra svarbi reklamos tobulinimo priemonė, leidžianti nustatyti geriausius reklamos kanalus ir efektyviausius reklamos sprendimus. Didelio masto duomenų analizė gali padėti nustatyti, kokių reklamos metodų reikia tam tikrai auditorijai. Tai gali apimti reklamos pritaikymą pagal amžių, lytį, gyvenamąją vietą ir kt. Reklama, pritaikyta konkrečiai auditorijai, gali padidinti konversijų rodiklius. Todėl rekomenduojama nuolat stebėti reklamos veiklą ir analizuoti duomenis, kad būtų galima pagerinti ateities reklamas, numatyti ilgalaikę reklamos strategiją, kuri apima kelių reklamos metodų derinimą ir nuolatinę reklamą, kuri yra skirta didinti prekės ženklo žinomumą.

Reklamos kampanijų tikslinimas yra reklamos strategijos dalis, kuri yra skirta pasirinkti tam tikrą auditoriją ir rodyti jiems reklamas, kurios būtų labiausiai susijusios su jų poreikiais ir pomėgiais. Toks tikslinimas gali padidinti reklamos konversijų rodiklius ir sumažinti išlaidas, skirtas reklamai, nes reklama rodoma tik tiems vartotojams, kurie gali tapti jūsų klientais. Reklamos strategijos testavimas gali padėti išsiaiškinti, kokie reklamos metodai yra veiksmingiausi, ir optimizuoti reklamą taip, kad ji būtų kuo veiksmingesnė. Testavimas gali apimti įvairius reklamos metodų derinius, skirtingus reklamos kanalus ir kt. Svarbus ir reklamos kanalų derinimas, kai naudojami keli reklamos kanalai vienu metu, norint pasiekti daugiau potencialių klientų.

Apibendrinant, galima teigti, kad, yra daugybė reklamos tobulinimo galimybių: emocinės reklamos naudojimas, personalizavimas, reklamos kanalų derinimas, influencerių reklama, reklamos automatizavimas ir kt. Svarbu kūrybiškai atsižvelgti į naujausias reklamos tendencijas, siekti reklamos autentiškumo, tikslumo, patikimumo.

2. UAB „MARIJAMPOLĖS PIENO KONSERVAI“ TAIKOMŲ REKLAMOS FORMŲ TOBULINIMO GALIMYBIŲ TYRIMAS

Pirmoje darbo dalyje reklamos formų tobulinimo galimybės išanalizuotos teoriniu aspektu. Siekiant pagrįsti teorines nuostatas, buvo atliktas Marijampolės gyventojų nuomonės apie reklamos tobulinimo galimybes UAB „Marijampolės pieno konservai“ tyrimas.

2.1. UAB „Marijampolės pieno konservai“ pristatymas

Įmonė gyvuoja nuo 1977 m. UAB „Marijampolės pieno konservai“ gamina perdirbtus pieno produktus, taip pat įmonė yra vienintelė pieno konservų gamintoja Baltijos šalyse. Šiuo metu įmonėje dirba apie 500 žmonių. Šiuo metu įmonė turi 12 registruotų prekinių ženklų tokių kaip: „RUDUDU“, „Markomilk“, „Liliputas“, „Marijampolės pieno konservai“ ir kt.. Įmonė vykdo socialiai atsakingą verslą, už tai yra įvertinta socialinės atsakomybės ir etiško verslo audito metu. Taip pat nuo 2017 metų

prisijungė prie SEDEX – pelno nesiekiančios organizacijos. Įmonės prioritetas – eksportas, nors šiuo metu įmonė didžiąją dalį savo produkcijos palieka ne šalies viduje, bet eksportuoja, tačiau turi tikslą eksportą plėsti ir į savo eksporto sąrašą įtraukti dar daugiau užsienio šalių.

Įmonės misija: Kurti ir gaminti pieno produktus, atitinkančius vartotojų poreikius ir lūkesčius, tiekti tik saugius ir kokybiškus gaminius, būti patikimais partneriais Lietuvos bei užsienio rinkose.

Įmonės vizija: Pripažinta tarptautinėse rinkose, palankiai vertinama, efektyviai ir pelningai veikianti, pažangia technologija ir įranga gaminanti aukščiausios kokybės produkciją, įmonė.

Įmonės vertybės: Siekia savo strateginių tikslų ir rezultatų, remdamiesi savo vertybėmis.

Taikomos reklamos formos: spauda (laikraščiai), komunikacijos priemonės (parodos, mugės).

3. TYRIMO METODOLOGIJA

Pasirenkamas aprašomasis tyrimas, pagal dažnumą ir trukmę – vienkartinis, išskiriamas vietinis tyrimas, kuris atliekamas vietiniame lygmenyje – Marijampolės mieste. Parenkama generalinė visuma nuo 29 ir vyresni nei 61 m. amžiaus grupė, empirinis kiekybinis tyrimų metodas kombinuotas (atsitiktinis) grupavimas (pagal amžių ir lytį) – padalomas anketavimas, 9 klausimų, uždari klausimai: plataus pasirinkimo skalės tipo, nuomonių pasirinkimo skalės tipas, iš kurio pasirinktas Likerto metodas. Tyrimas atliktas – 2023-04-04.

Išskirta generalinė visumos dalis, kuri į tyrimą atrenkama pagal tam tikrą kriterijų. Gausime kiekybinę informaciją įvertinant procentais, respondentus grupuosime pagal amžių, užtikrinsime didesnę anketų grįžtamumą.

Tyrimo imtis: Imties dydžio apskaičiavimas gali būti atliekamas pagal I.Paniotto formulę (Kardelis, 2002)

$$n = \frac{1}{(\Delta)^2 + \frac{1}{N}} \quad (1)$$

čia n – reikiamos imties dydis, kai imties paklaidos galimybė $P=0,95$;

N – generalinės visumos dydis;

Δ - leidžiamos paklaidos imties dydis ($\Delta =0,05$)

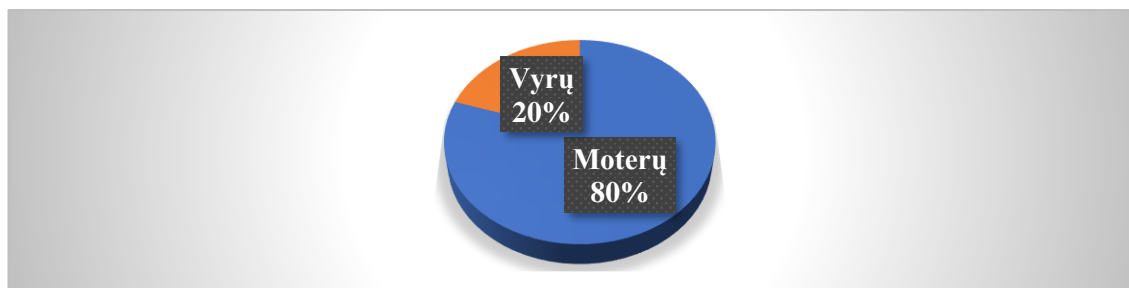
Apklausa buvo vykdoma Marijampolės mieste, todėl generalinės visumos dydis 39 153 nuo 29 ir vyresni nei 61 m. amžiaus grupė. Marijampolės gyventojų ([Marijampolės miestas | Marijampolės savivaldybė \(marijampole.lt\)](#)).

$$n = \frac{1}{(0,05)^2 + \frac{1}{39153}} = 395 \quad (2)$$

Dėl laiko ir finansų stokos ir anketų grįžtamumo buvo apklausta 100 respondentų.

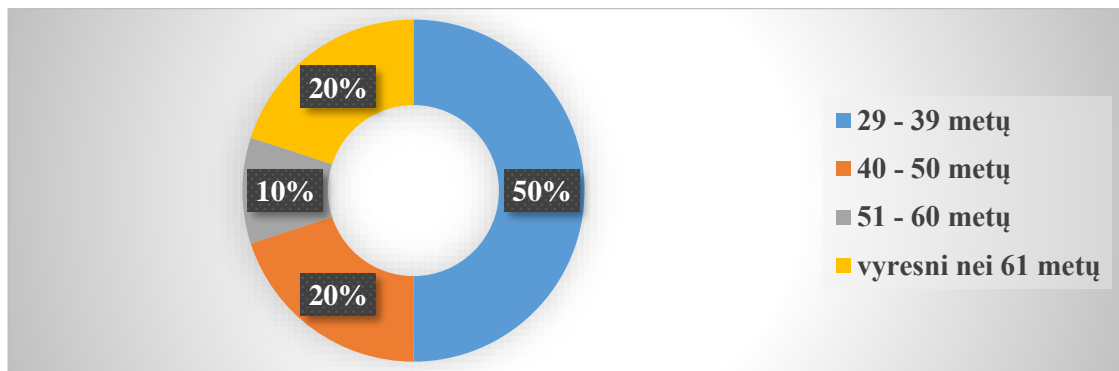
4. TYRIMO REZULTATAI IR APIBENDRINIMAS

Tyrimo dalyvavo 100 respondentų, iš kurių moterys sudarė 80 proc. ir vyrų 20 proc. (žr. 3 pav.).

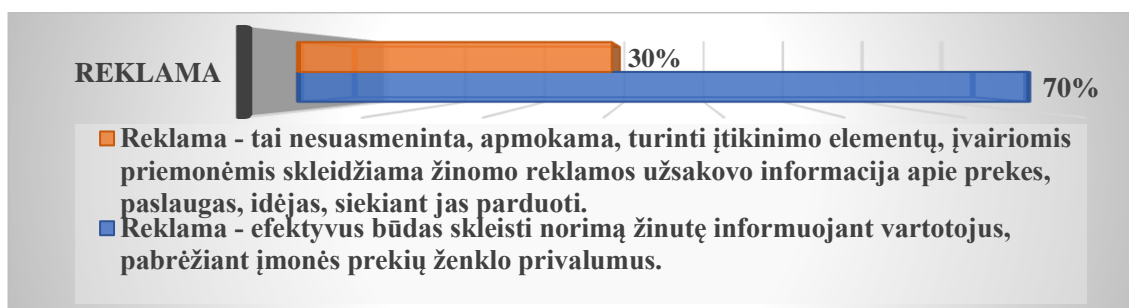
3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Analizuojant respondentų pasiskirstymą pagal amžių, buvo nustatyta, kad 50 proc. respondentų dalyvaujančių apklausoje priklausė nuo 29 iki 39 m. amžiaus kategorijai, po 20 proc. respondentų priklausė 40 – 50 m. ir vyresni nei 61 m. amžiaus grupėms; 10 proc. respondentų sudarė grupę žmonių, kuriai priklausė 51-60 m. (žr. 4 pav.).

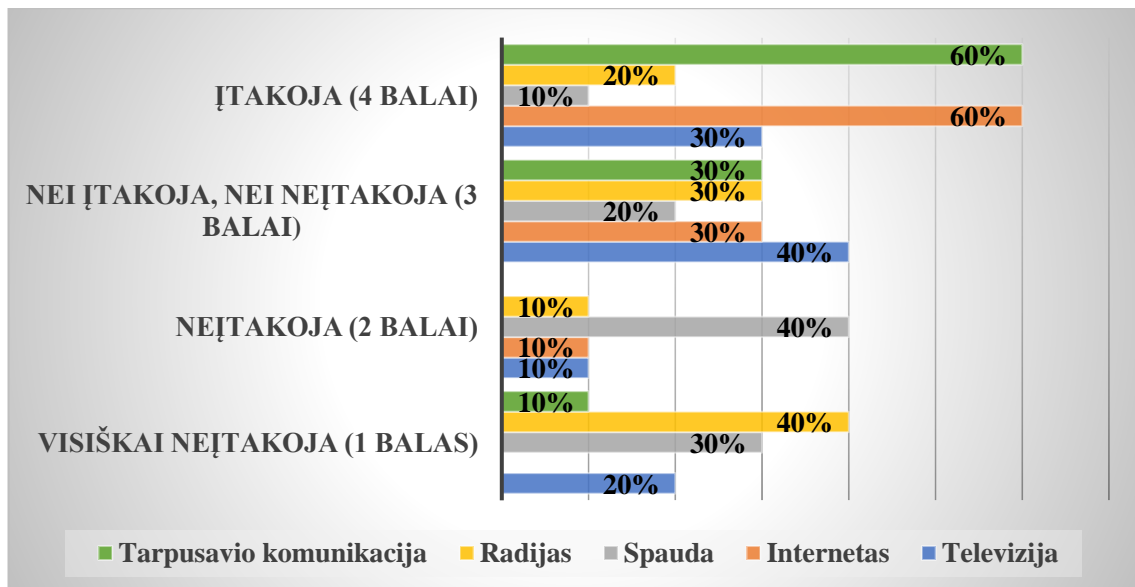
4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Respondentų sampratos apie reklamą tyrimo rezultatai rodo, kad 70 proc. respondentų reklamą suvokia kaip efektyvų būdą skleisti norimą žinutę informuojant vartotojus, pabrėžiant įmonės prekių ženklo privalumus. Tik 30 proc. respondentų pažymėjo, kad reklama - tai nesuasmeninta, apmokama, turinti įtikinimo elementų, įvairiomis priemonėmis skleidžiama žinomo reklamos užsakovo informacija apie prekes, paslaugas, idėjas, siekiant jas parduoti (žr. 5 pav.).

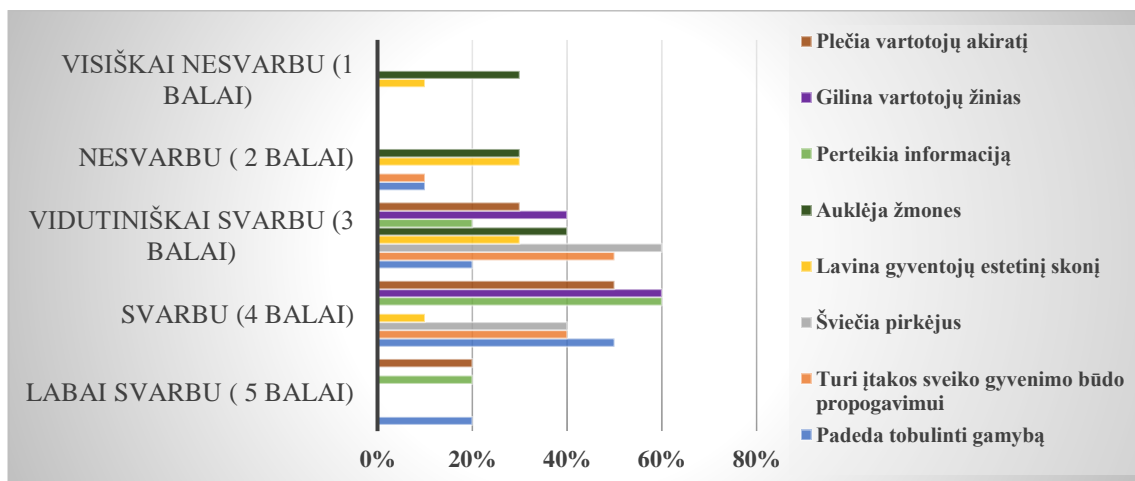
5 pav. Reklamos samprata respondentų požiūriu

Tyrimo metu taip pat buvo siekiama išsiaiškinti, kuri reklamos forma įtakoja respondentų apsisprendimą pirkti. Respondentų buvo prašoma 5 balų skalėje įvertinti šių reklamos formų įtaką: televizijos, interneto, spaudos, radijo reklamos ir tarpusavio komunikacijos. Susisteminius tyrimų duomenis, paaiškėjo, kad televizijos reklamos įtaką 40 proc. respondentų įvertino 3 balais, t. y. jų reklama nei įtakoja, nei neįtakoja, 30 proc. respondentų pažymėjo 4 balais – įtakoja, 20 proc. respondentų pažymėjo 1 balu, kad visiškai neįtakoja pirkimą televizijos reklama ir 10 proc. respondentų pasirinko 2 balų vertinimą t. y. neįtakoja televizijos reklama pirkimą. Vertinant reklamos įtaką internete, 60 proc. respondentų pažymėjo 4 balais t. y. įtakoja, 30 proc. respondentų įvertino 3 balais – nei įtakoja, nei neįtakoja ir 10 proc. respondentų pasirinko 2 balų įvertinimą t. y. reklama internete neįtakoja respondentų pirkimą. Reklamos formą spaudoje 40 proc. respondentų pažymėjo 2 balais t. y. neįtakoja, 30 proc. respondentų įvertino 1 balu – visiškai neįtakoja, 3 balais t. y. nei įtakoja, nei neįtakoja - pažymėjo 20 proc. respondentų ir 10 proc. respondentų pažymėjo 4 balais t. y., kad daro įtaką reklama spaudoje. Radijo reklamos tyrimo rezultatai rodo, kad 40 proc. respondentų visiškai neįtakoja (1 balas), o 30 proc. respondentų pažymėjo 3 balais – nei įtakoja, nei neįtakoja, 20 proc. respondentų įvertino 4 balais (įtakoja) pirkimo įtaką ir 10 proc. respondentų pažymėjo 2 balais - neįtakoja jų pirkimo radijo reklama. Susisteminius tarpusavio komunikacijos reklamos formos vertinimo duomenis, 60 proc. respondentų įvertino 4 balais, 30 proc. respondentų pasirinko 3 balus ir 10 proc. respondentų įvertino 1 balu (žr. 6 pav.).

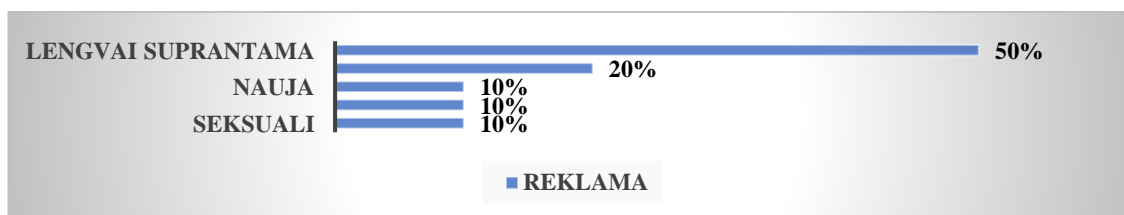
6 pav. Reklamos formų įtaka respondentų apsisprendimui pirkti

Tyrimo metu buvo analizuojama, kokią svarbą turi reklamos funkcijos - plečia vartotojų akiratį, gilina vartotojų žinias, perteikia informaciją, auklėja žmones, lavina gyventojų estetinį skonį, šviečia pirkėjus, turi įtakos sveiko gyvenimo būdo propagavimui, padeda tobulinti gamybą. Respondentų buvo prašoma 5 balų skalėje (1 - visiškai nesvarbu, 2 - nesvarbu, 3 - vidutiniškai svarbu; 4 - svarbu; 5 - labai svarbu) įvertinti pateiktus sektorius siekiant nustatyti svarbiausias reklamos atliekamas funkcijas. Reklamos funkcijos sektoriuje – plečiant vartotojų akiratį, 50 proc. respondentų įvertino 4 balais, 30 proc. – 3 balais ir 20 proc. respondentų pažymėjo 5 balus. Gilina vartotojų žinias daugiausia (60 proc.) respondentų pažymėjo 4 balus ir 40 proc. – 3 balus. Perteikia informaciją 60 proc. respondentų pasirinko 4 balus ir po 20 proc. respondentų pasirinko atitinkamai 3 ir 5 balus. Auklėja žmones 40 proc. respondentų įvertino 3 balais ir po 30 proc. respondentų pasirinko 1 ir 2 balus. Lavina gyventojų estetinį skonį, po 30 proc. respondentų pasirinko 1, 2 ir 3 balus ir mažiausiai (10 proc.) respondentų įvertino 4 balais. Šviečia pirkėjus, 60 proc. respondentų pasirinko 3 balų įvertinimą ir 40 proc. respondentų pasirinko 4 balus. Turi įtakos sveiko gyvenimo būdo propagavimui, 50 proc. respondentų įvertino 3 balais, 40 proc. – 4 balais ir 10 proc. pasirinko 2 balus. Padeda tobulinti gamybą, 50 proc. respondentų pažymėjo 4 balus, po 20 proc. respondentų pasirinko 3 ir 5 balus, o 10 proc. – 2 balus (žr. 7 pav.).

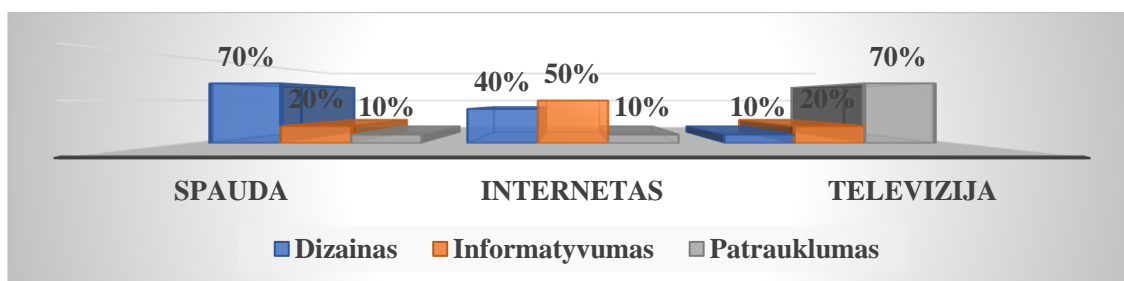
7 pav. Reklamos funkcijų svarba respondentų požiūriu

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokia reklama labiausiai atkreipia respondentų dėmesį. Tyrimo rezultatai rodo, kad 50 proc. respondentų pasirinko lengvai suprantamą reklamą, po 10 proc. respondentų išskyrė seksualią, intriguojančią ir naują reklamą, o 20 proc. respondentų pasirinko aktualią respondentų poreikiams reklamą (žr. 8 pav.).

8 pav. Labiausiai respondentų dėmesį atkreipianti reklama

Tyrimo metu buvo analizuojama, kokios yra priimtinausios UAB „Marijampolės pieno konservų“ reklamų formų tobulinimo galimybės. Televizijos reklamos formoje 70 proc. respondentų išskyrė patrauklumo trūkumą, informatyvumo tobulinimui pritarė 20 proc. respondentų ir dizaino 10 proc. respondentų. Internete 50 proc. respondentų išskyrė informatyvumo trūkumą, dizaino – 40 proc. ir 10 proc. respondentų trūksta patrauklumo. Spaudoje 70 proc. respondentų įvertino dizaino trūkumą, 20 proc. - informatyvumo ir 10 proc. - patrauklumo (žr. 9 pav.).

9 pav. UAB „Marijampolės pieno konservų“ reklamų formų tobulinimo galimybės

Išvados

1. Reklama – svarbi įmonės marketingo dalis, informacijos apie prekes, paslaugas ir/ar idėjas sklaidos priemonių ir veiksmų kompleksas. Pagrindinės reklamos funkcijos: komunikacija su tiksline auditorija, gyventojų poreikių išsiaiškinimas, įmonės įvaizdžio kūrimas, masinis informavimas, skatinimas įsigyti prekių ar naudotis paslaugomis, įmonės ekonominių tikslų siekimas. Šiuolaikinėse įmonėse taikomos įvairios reklamos formos: spaudos, skaitmeninė, televizijos, radijo, tiesioginė (paštu), interneto, lauko, firminė atributika, reklama „iš lūpų į lūpas ir kt.

2. Reklamos įtaką vartotojui sąlygoja prekių ir/ar paslaugų vartotojų poreikių ir lūkesčių analizė, reklamos formų aktualumas, taip pat reklamos padėties, šrifto, prekės ženklo dydžio, iliustracijų, nuotraukų bei vaizdo medžiagos parinkimas, jos informatyvumas, patikimumas, vertingumas, unikalumas.

3. Reklamos formų tobulinimo galimybes suteikia šiuolaikinės inovacijos: automatizavimas, naujausia programinė įranga, socialiniai tinklai, mobilios programėlės, virtuali realybė ir kt. Tikslinės, personalizuotos bei emocinės reklamos gali pozityviai įtakoti reklamos efektyvumą, apibrėžti tikslinę auditoriją bei konkrečius asmenis, atsižvelgiant į vartotojų elgseną, pageidavimus ir poreikius. Duomenų analizė, reklamos strategijos testavimas, reklamos galimybių tikslinimas ir tobulinimas gali padėti įmonei pasirinkti efektyviausias reklamos formas.

4. Pagal pateikto tyrimo rezultatus galima teigti, kad dauguma respondentų reklamą suvokia kaip efektyvų būdą skleisti norimą žinutę informuojant vartotojus, pabrėžiant įmonės prekių ženklo privalumus. Reikšmingiausiomis reklamos funkcijomis respondentų atžvilgiu įvardijamos informacinė, švietėjiška (plečiant akiratį ir žinias), o įmonės atžvilgiu - gamybos tobulinimas; mažiau reikšmingos - estetinė, lavinamoji bei sveikos gyvensenos įgūdžių formavimo funkcijos. Patraukliausia, respondentų nuomone – lengvai suprantama reklama. Apsisprendimą pirkti labiausiai įtakoja šios reklamos formos: interneto, tarpusavio komunikacijos ir televizijos, mažiau įtakingos - spaudos ir radijo reklamos. Tyrimo dalyviai įvardijo tokias reklamos tobulinimo galimybes UAB „Marijampolės pieno konservai“:

patrauklumo didinimas televizijos reklamose, informacijos gausinimas ir dizaino tobulinimas internete ir spaudoje.

Literatūra

1. ČEREŠKA, B., *Reklama: teorija ir praktika*. Vilnius: Homo liber, 2004.
2. GRIGALIŪNAITĖ, V., PILELIENĖ, L. *Reklamos pardavimo vietoje padėtis: neuromarketingo aspektas*. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2016.
3. *Lietuvos Respublikos reklamos įstatymas*. Priėmimo data: 2000-07-18, Galiojanti suvestinė redakcija: 2022-05-26. Prieiga per internetą: [lrs.lthttps://e-seimas.lrs.lt › legalAct › TAD › TAIS.106104](https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lrsAct/id/TAIS.106104)[žiūrėta 2023-04-03].
4. PAŽĖRAITĖ, A., REPOVIENĖ, R. Content marketing elements and their influence on search advertisement effectiveness: theoretical background and practical insights. Management of Organizations: Systematic Research, 2016.
5. PONELIANĖ, R. *Reklamos tipų, tikslų, poveikio vaikui, kaip vartotojui, teoriniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, Edukologijos fakultetas, 2008.
6. PRANULIS, V. ir kt. *Marketingas*. Vilnius: Garnelis, 2012.
7. REMEIKA, A. *Reklamos kampanijų kūrimas ir valdymas: pažingsniui nuo pradinio rinkos tyrimo iki reklamos poveikio įvertinimo*. Mokomoji medžiaga su praktinėmis užduotimis. Klaipėda: VšĮ Socialinių mokslų kolegija, 2013.
8. STANKAITIS, R. *Rinkodaros pagrindai. Metodinė priemonė*. Vilnius: Vilniaus edukologijos universiteto leidykla, 2018.
9. VAIŠVILIENĖ, A. *Reklamos reikšmė rinkos informavimo sistemoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas, 2008.

EDUKACINĖ LAUKO APLINKA IR IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKO VEIKLA JOJE

Gabrielė Blauzdžiūnaitė
Vaida Vitkauskienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Lauko erdvė yra ta vieta, kurioje galime sužadinti visus mūsų poreikius, ugdyti fizinius gebėjimus, puoselėti sveiką gyvenimo būdą bei išmokyti daug naudingų dalykų. Todėl ugdyti vaikus natūralioje aplinkoje – lauke yra labai svarbu. Gamta ne tik leidžia vaikui patirti begalinį džiaugsmą, bet ir nurimti, atsipalaiduoti. Tačiau yra labai svarbu kokioje aplinkoje vaikas bus ugdomas, nes nuo sudarytų sąlygų priklauso vaiko ugdymosi kokybė, susidomėjimas ir potyrių turtingumas. Nemažiau svarbus čia tampa ir pedagogas, nepaisant esamų sąlygų, jo kūrybiškumas, normos ir iniciatyvumas gali užgožti visus įstaigoje esančius trūkumus.

Vis daugiau atliktų tyrimų Lietuvoje parodo, kad ikimokyklinėse ugdymo įstaigose lauko aplinka nėra saugi, tinkamai įrengta ar pritaikyta šiuolaikiniais, smalsiems bei aktyviems vaikams (Burškaitienė, 2014). Tačiau keičiantis mąstymui, keičiasi ir poreikis. Vis daugiau pedagogų imasi patys iniciatyvos ne tik organizuoti veiklas lauke, bet ir kurti bei tobulinti jose esančias erdves, o tai labai svarbu, nes nuo mažens įtraukiant vaikus į gamtotyrinę veiklą, bus ugdomas ne tik vaiko požiūris, bet ir įvairios kompetencijos. Ugdyti vaikus kitokioje aplinkoje gali būti ne tik įdomu, bet ir labai naudinga jei čia esanti aplinka patrauks vaikų dėmesį ir sužadins jų smalsumą.

Raktažodžiai: Edukacinė lauko aplinka - tai tokia aplinka, kuri skatina kiekvieno besimokančiojo savarankiškumą, suteikdama jam mokymosi galios, apimdama kompetencines, psichologines ir organizacines sąlygas. Edukacinė aplinka turi sukelti aktyvius ir konstruktyvius žinių ir įgūdžių gavimo procesus, paremtus mokinio ir edukatoriaus bendradarbiavimo ir komunikavimo sąveika (D. Gužauskas, 2022, p. 37) Aplinka - aplinka gali būti natūrali (gamtinė), antropogenizuota, antropogeninė. Pagal psichologinį pojūtį – jauki, graži arba nepatraukli ir net psichologiškai nepriimtina. Pagal suvokimo galimybes ir erdvės mastelį aplinka siaurąja prasme suvokiama kaip žmogaus ar bet kurio kito objekto nedidelę erdvę, kurioje jis gyvena, dirba, mokosi, ilsisi ir plačiaja – kaip gyvybės terpė, susidedanti iš gamtos (natūros) ir žmogaus (kultūros) tvarinių“ (J. Bučas, 2001, p.20).

Įvadas

Temos aktualumas: Lauko erdvė yra ta vieta, kurioje galime sužadinti visus mūsų poreikius, ugdyti fizinius gebėjimus, puoselėti sveiką gyvenimo būdą bei išmokyti daug naudingų dalykų. Todėl ugdyti vaikus natūralioje aplinkoje – lauke yra labai svarbu. Gamta ne tik leidžia vaikui patirti begalinį džiaugsmą, bet ir nurimti, atsipalaiduoti. Tačiau yra labai svarbu kokioje aplinkoje vaikas bus ugdomas, nes nuo sudarytų sąlygų priklauso vaiko ugdymosi kokybė, susidomėjimas ir potyrių turtingumas. Nemažiau svarbus čia tampa ir pedagogas, nepaisant esamų sąlygų, jo kūrybiškumas, normos ir iniciatyvumas gali užgožti visus įstaigoje esančius trūkumus.

Vis daugiau atliktų tyrimų Lietuvoje parodo, kad ikimokyklinėse ugdymo įstaigose lauko aplinka nėra saugi, tinkamai įrengta ar pritaikyta šiuolaikiniais, smalsiems bei aktyviems vaikams (Burškaitienė, 2014). Tačiau keičiantis mąstymui, keičiasi ir poreikis. Vis daugiau pedagogų imasi patys iniciatyvos ne tik organizuoti veiklas lauke, bet ir kurti bei tobulinti jose esančias erdves, o tai labai svarbu, nes nuo mažens įtraukiant vaikus į gamtotyrinę veiklą, bus ugdomas ne tik vaiko požiūris, bet ir įvairios kompetencijos. Ugdyti vaikus kitokioje aplinkoje gali būti ne tik įdomu, bet ir labai naudinga jei čia esanti aplinka patrauks vaikų dėmesį ir sužadins jų smalsumą.

Darbo naujumas: augant gamtos vaiko tendencijai vis labiau yra atsigręžiama į gamtą, todėl ikimokyklinėse ugdymo įstaigose daugėja edukacinių lauko erdvių. Pastaruoju metu vis daugiau pedagogų veiklas perkelia į lauko aplinką, tačiau norėdami pasiekti tinkamą ugdymo(si) kokybę atsiranda tam tikrų veiksmų, kurie trukdo organizuoti norimas edukacines veiklas. Lietuvoje vis dažniau yra atliekami įvairūs tyrimai, kuriais siekiama išsiaiškinti edukacinės aplinkos veiksmingumą ar skatinančius ir ribojančius veiksnius, dažniausiai tyrimai atliekami tik su pedagogais. Aš savo darbe pasirinkau atskleisti būtent Marijampolės savivaldybės „X“ lopšelio – darželio lauko edukacinės aplinkos ypatumus ir vaiko veiklos galimybes šioje erdvėje.

Darbo problema: kadangi Lietuvoje steigiami vis daugiau naujų ir modernių ikimokyklinio ugdymo įstaigų, populiarėja požiūris į gamtą bei jos svarbą žmogui, todėl siekiama išsiaiškinti kaip yra plėtojama lauko edukacinė aplinka Lietuvos ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir koks yra vaikų požiūris į užsiėmimus lauke.

Darbo tikslas - atskleisti lauko edukacines aplinkas ir ikimokyklinio amžiaus vaiko veiklas jose.

Darbo objektas - edukacinė lauko aplinka ir ikimokyklinio amžiaus vaiko veikla jose.

Darbo uždaviniai:

- 1) Aptarti lauko edukacinės aplinkos kūrimo principus vaikų poreikiams ugdyti;
- 2) Atskleisti lauko edukacinės aplinkos reikšmę vaiko ugdyme;
- 3) Apžvelgti lauko edukacinės aplinkos veiklos galimybes;
- 4) Išsiaiškinti pedagogų nuomonę apie jų įstaigoje esančią lauko edukacinę aplinką ir jos panaudojimą ugdant vaikus;
- 5) Ištirti ikimokyklinio amžiaus vaikų veiklos ypatumus ir poreikius lauko aplinkoje.

Darbo metodai:

- Mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė;
- Kiekybinis tyrimas – anketinė apklausa;
- Kokybinis tyrimas – individualus pusiau struktūruotas interviu;
- Statistinių duomenų analizė.

Praktinė darbo reikšmė: Atliktas tyrimas yra reikšmingas kiekvienai ikimokyklinio ugdymo įstaigai bei jose dirbantiems pedagogams, siekiant atskleisti pedagogų žinias, patirtį bei pastebėjimus apie lauko edukacinę erdvę jų įstaigose. Taip pat atkreipti dėmesį į vaikų nuomonę apie veiklas jose ir įvertinti pedagogų organizuojamų užsiėmimų kokybę lauko aplinkoje

1. Edukacinė lauko aplinka ikimokyklinėje įstaigoje

1.1 Edukacinės aplinkos kūrimo principai ikimokyklinio amžiaus vaikų poreikiams ugdyti

Edukacinė aplinka turi būti ne tik patraukli, bet ir efektyvi, lengvai transformuojama ir dažnai atnaujinama, kad vaikai galėtų ugdyti kuo daugiau kompetencijų. Šioje aplinkoje turėtų būti pakankamai įvairių ugdymo priemonių bei metodų, kad ugdytiniai galėtų išbandyti save skirtingose veiklose. Vaikų lauko edukacinė aplinka turi sąveikauti ir su pačiu vaiku tam, kad būtų pasiekti aukščiausi rezultatai.

1.2 Veiklos galimybės ikimokyklinės ugdymo įstaigos lauko edukacinėje aplinkoje

L. Girdauskienė pabrėžia, kad „<...> ugdymosi procese, kuriant ugdomąją aplinką ikimokyklinio amžiaus vaikui, pedagogui nepakanka tik supratimo apie kaitos reiškinį, jis savo gebėjimą (supratimą) turi išreikšti pritaikant praktiškai, kuriant ikimokyklinio amžiaus vaikui ugdomąją aplinką, ją modeliuojant, kad ugdytinis pasiektų kuo geresnių rezultatų.

Lauko edukacinė aplinka yra labai svarbi vaiko ugdymosi proceso dalis. Čia jie patenka į erdvę, kurioje yra ugdomi įvairūs pojūčiai bei tobulinamos pasiekimų kompetencijos. Veiklos vykstančios ikimokyklinio ugdymo įstaigos lauko aplinkoje turi labai didelę naudą ne tik pažintinei, socialinei, emocinei vaiko raidai, bet ir išlaisvina ugdytinių kūrybiškumą bei mažina įtampą. Tam, kad vaikai ugdydamiesi lauko edukacinėse erdvėse pasiektų reikiamų rezultatų, būtinas ir pedagogas, kadangi nuo jo priklauso daugelis ugdymosi komponentų. Labai svarbu, kad pedagogas gebėtų prisitaikyti prie šiandieninės kintančios aplinkos, tobulintų save, o žinias perduotų ugdytiniams. Ugdymo metu, kartais pedagogas veiklose turėtų dalyvauti kaip netiesioginis dalyvis, tam, kad įgautų daugiau informacijos apie vaikų pažangumą ir galimybes. Pedagogas turi organizuoti vaikų ugdomąją veiklą taip, kad būtų patenkintas kiekvieno vaiko poreikis.

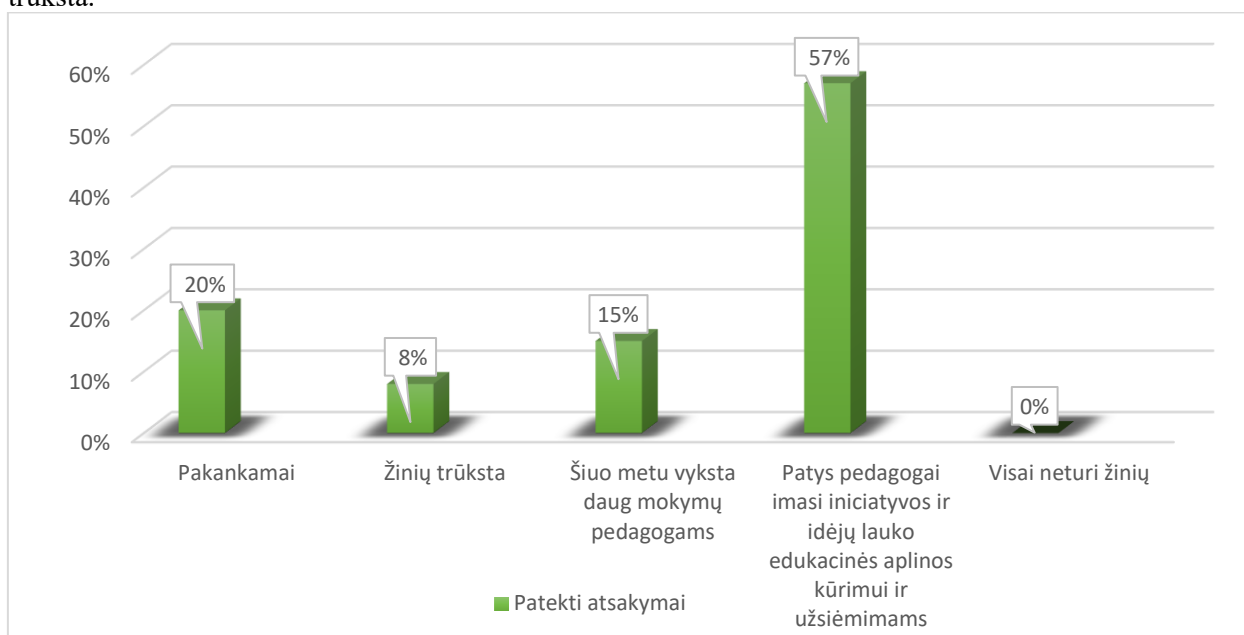
1.3 Lauko žaidimų aikštelės reikšmė vaiko ugdymo(si) procese

K. Viliušienės teigimu ikimokyklinių įstaigų lauko teritorijos yra ypač tinkamos ugdymo(si) procesui kurti, „<...> jos yra pakankamai saugios, netoli patalpų, mokymo(si) vietos pakeitimas nereikalauja daug laiko. Laukas kaip ugdymo(si) aplinka labai svarbi pažįstant savo gimtąjį kraštą, jos gamtą bei kultūrą, stiprinant jaunimo ryšį su gimtine. Įvairių grupių kiemai labai skirtingi. Vienų ugdymo įstaigų aplinka natūrali – žalia veja, medžiai, žaidimų aikštelės su įranga. Kitų įstaigų kieme tik asfaltas ir gan skurdi, beveik nebenaudojama įranga“ (2016, p.16).

Lauko aplinka ne tik gerina fizinį aktyvumą ar sveikatą, bet ir daro gerą įtaką ugdymuisi. Čia vaikas įgauna ne tik naujos patirties, bet ir išmoksta naujus dalykus visai kitokiu būdu, dažniausiai jam priimtinesniu. Tačiau yra susiduriama su tam tikrais komponentais, kurie nulemia edukacinės aplinkos kokybę. Taip pat, galima daryti prielaidą, kad vis dažniau ikimokyklinio ugdymo įstaigos daugiau dėmesio skiria edukacinėms lauko aplinkoms. Kuriant šias aplinkas, pedagogai skiria nemažai laiko ir pastangų tam, kad aplinkos būtų vis atnaujinamos ir tobulinamos.

2. Kiekybinio pedagogų tyrimo rezultatai ir analizė

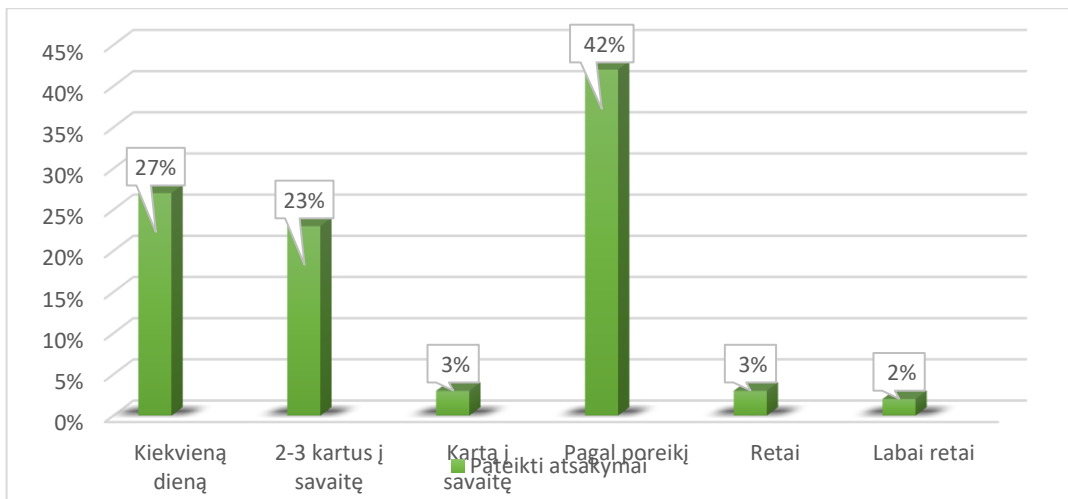
Norint sukurti tinkamą ir naudingą edukacinę erdvę vaikams reikia ne tik apie ją išmanyti, bet ir turėti apie ją žinių, todėl tyrimo metu buvo norima sužinoti ar pakankamai pedagogai turi žinių apie lauko edukacinę aplinką. Buvo pateikti atsakymo variantai iš kurių buvo prašoma pasirinkti vieną, jų nuomone, tinkamiausią variantą. Pateiktame paveikslėlyje galime matyti (žr. 1 pav.), kad 57 proc. respondentų patys imasi iniciatyvos ir idėjų lauko edukacinės aplinkos kūrimui ir užsiėmimams vykdyti, 20 proc. pedagogų mano, kad žinių jiems tikrai pakanka, o 15 proc. respondentų teigia, kad šiuo metu vyksta daug mokymų skirtų pedagogams. Tačiau 8 proc. apklaustųjų mano, kad pedagogams visgi žinių trūksta.

1 pav. Pedagogų žinios apie lauko edukacinę aplinką

Apibendrinant gautus rezultatus, galima matyti, kad pedagogai labai daug pastangų ir indėlio įdeda patys, o naujos idėjos visuomet veda link įdomaus ir kokybiško mūsų vaikų ugdymo(si). Iš gautų rezultatų, džiugino ir tai, kad neatsirado nei vieno pedagogo, kuris visai neturėtų žinių apie lauko edukacinę aplinką.

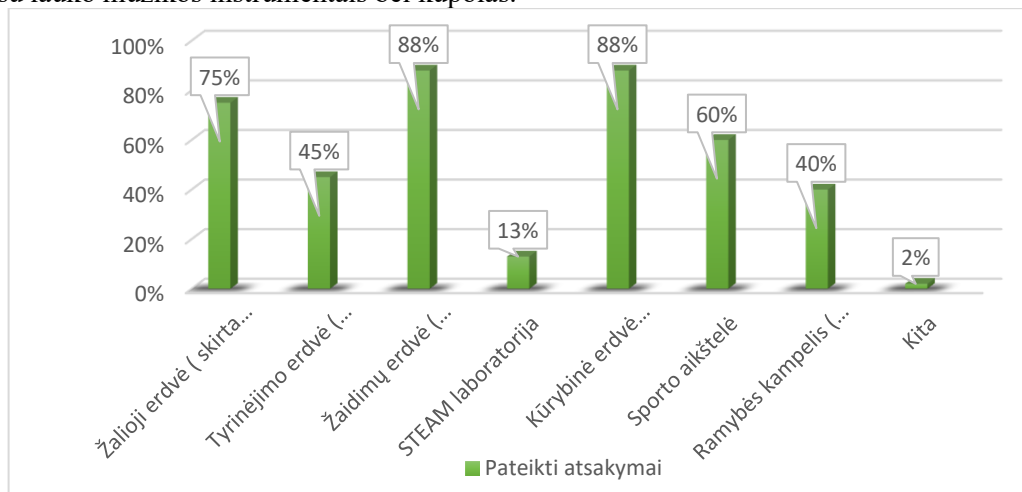
Buvo domėtasi ir kaip dažnai pedagogai naudoja lauko edukacines erdves ugdymo tikslams pasiekti. Respondentų buvo prašoma pasirinkti vieną, jų nuomone, tinkamiausią variantą. Iš tyrimo pateiktų rezultatų (žr. 2 pav.) matome, kad 42 proc. pedagogų šias erdves naudoja pagal poreikį. Kita dalis respondentų pasidalino į dvi grupes. Vieni, t. y. 27 proc. dalyvių naudojasi lauko erdvėmis kiekvieną dieną, o 23 proc. apklaustųjų teigia, kad edukacinę erdvę renkasi 2-3 kartus į savaitę. Kita pusė, kurią sudarė 3 proc. ir 2 proc. lauko edukacines aplinkas naudoja retai arba net labai retai.

2 pav. Edukacinės erdvės panaudojimas ugdymo tikslams pasiekti

Apibendrinant gautus rezultatus, galima matyti, kad daugelis pedagogų lauko erdves naudoja tik esant poreikiui. Pagal šį atsakymą būtų galima manyti, kad šie pedagogai visgi edukacines erdves naudoja kiek rečiau, už tuos pedagogus, kurie šias erdves pritaiko ugdymo tikslams pasiekti kiekvieną dieną arba net 2-3 kartus į savaitę. Tačiau atsirado pedagogų, kurie visgi šias erdves naudoja retai arba net labai retai.

Tyrimo metu buvo norima sužinoti kokios lauko edukacinės erdvės vyrauja Marijampolės „X“ ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Šiame klausime respondentai galėjo pasirinkti visus jiems tinkamus variantus bei įrašyti savo norimą atsakymą. Pagal gautus tyrimo duomenis (žr. 3 pav.) galime matyti, kad erdvių yra įvairių, tačiau daugiausiai, net 88 proc. respondentų pasirinko žaidimų ir kūrybinę erdves. Nemaža dalis apklaustųjų, t. y. 75 proc. išskyrė žaliąją erdvę, o 60 proc. pasirinko sporto aikštelę. Mažesnė dalis tyrimo dalyvių, t. y. 45 proc. teigė, kad jų įstaigoje yra tyrinėjimų erdvė, o 40 proc. savo įstaigoje yra įkūrę ramybės kampelį. Vos 13 proc. pedagogų pasirinko STEAM laboratorijos erdvę, o 2 proc. pateikė savo atsakymo variantus, kuriose buvo įvardintos šios erdvės: lauko biblioteka, muzikos erdvė, su lauko muzikos instrumentais bei kupolas.

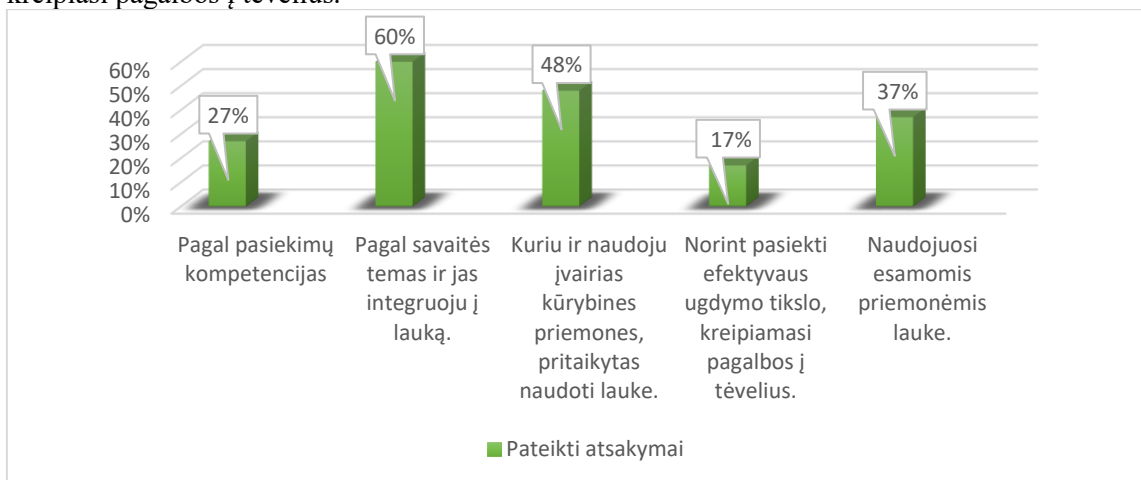

3 pav. Lauko edukacinės erdvės ugdymo įstaigoje

Galima daryti išvadas, kad dažniausiai pasitaikančios erdvės lauke yra jau integruotos pačios įstaigos. Tačiau nemažai erdvių ikimokyklinio ugdymo įstaigose papildo ir patys pedagogai. Kurdami vis daugiau ir įvairesnių lauko edukacinių erdvių, pedagogai turi galimybę jas integruoti į ugdymo procesą, kur vaikai galės taikyti teorines žinias ir įgyti naujų patirčių.

Vienu iš tyrime esančiu klausimu buvo siekiama išsiaiškinti pagal kokius kriterijus pedagogai kuria edukacines lauko erdves, kad jose vaikų ugdymas taptų efektyvus. Tyrimo dalyviai galėjo pasirinkti keletą jiems tinkamų variantų. Gauti rezultatai (žr. 4 pav.) parodė, kad 60 proc. respondentų norėdami pasiekti efektyvų ugdymą(si) renka savaitės temas integruoti į lauko aplinką, o 48 proc. apklaustųjų išskyrė, kad naudoja įvairias kūrybines priemones, kurios yra pritaikytos naudotis lauke.

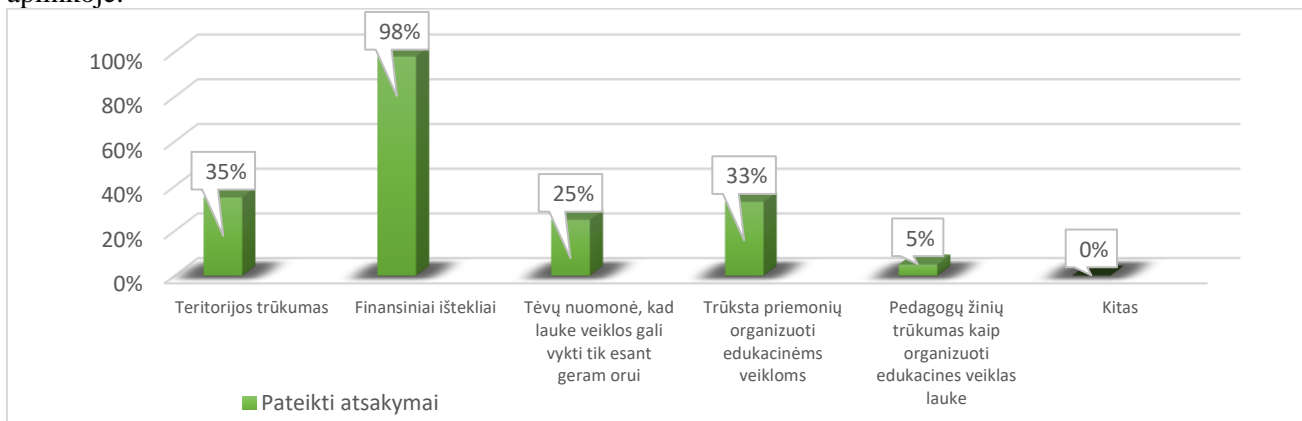
Visgi 37 proc. pedagogų norėdami pasiekti efektyvų vaikų ugdymą(si) naudojami lauke esančiomis priemonėmis, tačiau 27 proc. tyrimo dalyvių edukacines erdves kuria remiantis pasiekimų kompetencijomis, kad būtų pasiekti geriausi ugdymo(si) rezultatai. Rečiausiai, t. y. 17 proc. respondentų kreipiasi pagalbos į tėvelius.

4 pav. Kriterijai pagal kuriuos kuriamos lauko edukacinės erdvės

Pagal gautus rezultatus, galima daryti išvadą, kad pagrindiniu kriterijumi pasiekti ugdymo(si) efektyvumą tampa erdvės, kurias pedagogai kuria pagal savaitės temas ir jas vėliau integruoja į lauko aplinką. Tačiau tai nėra vienintelis veiksnys į kurį svarbu atkreipti dėmesį. Daugelis pedagogų patys kuria priemones ir vėliau jas integruoja į veiklas vykstančias lauke arba pasinaudoja jau įstaigoje esančiomis priemonėmis, kad būtų pasiekta efektyvesnė ugdymo(si) kokybė.

Tyrimo metu buvo domėtasi kokie veiksniai trukdo kurti bei tobulinti lauko edukacines erdves. Tyrimo dalyvių buvo prašoma išskirti du, jų nuomone, svarbiausius veiksnius. Gauti rezultatai (žr. 5 pav.) parodė, kad vienareikšmiškai, net 98 proc. respondentų mano, kad viena iš pagrindinių priežasčių yra finansiniai ištekliai. Taip pat 35 proc. įvardino teritorijos trūkumą, o 33 proc. išskyrė, kad trūksta priemonių organizuoti edukacines veiklas lauke. Tačiau 25 proc. apklaustųjų įtakoja tėvų nuomonė, vos 5 proc. tyrimo dalyvių pasirinko pedagogų žinių trūkumą kaip organizuoti edukacines veiklas lauko aplinkoje.

5 pav. Veiksniai trukdantys kurti bei tobulinti lauko edukacines erdves

Iš gautų rezultatų, galime daryti išvadą, kad pagrindinis veiksnys, kuris trukdo pedagogams kurti bei tobulinti įstaigoje esančias lauko edukacines erdves yra finansiniai ištekliai. Su šia priežastimi susiduria daugelis pedagogų, tačiau pedagogai pasitelkia savo kūrybiškumą, dalyvauja įvairiuose projektuose bei imasi iniciatyvos patys, kad šios erdvės atsirastų jų įstaigose.

3. Kokybinio tyrimo ikimokyklinio amžiaus vaikų (4 – 5 m.) tyrimo rezultatai ir analizė

Pirmuoju tyrimo esančiu klausimu buvo norima sužinoti, kurioje aplinkoje ikimokyklinio amžiaus vaikai mėgsta žaisti labiausiai. Didžioji dalis apklaustųjų, t. y. net šeši tyrimo dalyviai įvardino lauko aplinką ir tik vienas paminėjo, kad jam labiau patinka žaisti grupėje.

Apibendrinant gautus atsakymus, galima teigti, kad vaikams labiausiai patinka žaisti lauke, nes ši aplinka suteikia daugiau galimybių judėti, būti aktyviems, tyrinėti gamtą, žaisti smėlyje ir užsiimti dar daugybę kitų veiklų, kurios dažniausiai yra ribotos grupės aplinkoje. Taip pat vaikai turi daugiau erdvės savo veikloms bei galimybę grožėtis nuostabia gamta, kuri suteikia ne tik geras emocijas, bet ir išmokina daug naudingų dalykų.

Tyrimo metu buvo domėtasi ir tyrimo dalyviu klausiamią ką dažniausiai jie veikia lauke darželyje. Gauti rezultatai buvo suskirstyti į keturias subkategorijas: žaidimai su draugais, gamtos tyrinėjimas, futbolas, gaminimas. Daugelis apklaustųjų atsakydami į užduodamą klausimą pateikė ne vieną atsakymą, todėl gauti atsakymai pasiskirstė po kelias subkategorijas. Didžioji dalis vaikų įvardino, kad dažniausiai lauke žaidžia su draugais, vos vienas paminėjo gamtotyrinę veiklą, keletas tyrimo dalyvių teigė, kad žaidžia futbolo, o du apklaustieji, kad užsiima kūryba, t. y. gamina virtuvėlėje.

Išanalizavus pateiktus vaikų atsakymus, galima daryti išvadas, kad lauke vaikai dažniausiai žaidžia su draugais. Tai parodo, kad vaikai yra gana komunikabilūs, drąsus bei linkę ugdyti savo socialinius įgūdžius. Taip pat žaidimai su draugais padeda vaikams geriau suprasti taisykles ir kaip išlaikyti pusiausvyrą tarp savo norų ir kitų žmonių poreikių. Pagal tyrimo rezultatus, taip pat matome, kad šiuolaikiniai vaikai yra gana aktyvūs lauko aplinkoje.

Vienas iš tyrimo esančių klausimų buvo siekiama išsiaiškinti ko trūksta lauko aplinkoje, kad vaikų žaidimai taptų dar įdomesni. Pagal gautus atsakymus buvo sudarytos net šešios subkategorijos: čiuožyklų stygius, sūpynių nebuvimas, vaismedžių trūkumas, nameliai, daugiau aikštelių, nieko. Vienas iš tyrimo dalyvių norėtų, kad jo įstaigoje būtų daugiau čiuožyklų, keturi apklaustieji įvardino, kad norėtų sūpynių, vienas iš vaikų pastebėjo, kad lauko aplinkoje trūksta vaismedžių. Kiti vaikai įvardino namelių trūkumą, kuriuose galėtų užsiimti norima veikla, taip pat buvo norima, kad įstaigoje atsirastų daugiau aikštelių, o vienas tiriamasis įvardino, kad jo lauko aplinkoje nieko netrūksta.

Iš pateiktų tyrimo dalyvių atsakymų, galima daryti išvadas, kad vaikai pastebi lauko aplinkoje esančius trūkumus ir geba juos įvardinti. Daugiausia vaikų lauko aplinkoje pasigenda sūpynių.

Tyrimo metu taip pat buvo domėtasi ar vaikams smagiau žaisti savo sugalvotus žaidimus ar tuos, kuriuos jiems pasiūlo žaisti mokytoja. Pagal vaikų pateiktus atsakymus buvo sudarytos šios subkategorijos: savo sugalvoti žaidimai, mokytojos pasiūlyti žaidimai. Net penki tyrimo dalyviai nurodė, kad jie labiau mėgsta savo sugalvotus žaidimus, tačiau du tiriamieji teigė, kad jiems labiau patinka mokytojos pasiūlyti žaidimai.

Gauti rezultatai parodo, kad vaikai labiau mėgsta žaisti savo sugalvotus žaidimus, nes tai leidžia vaikams turėti didesnę laisvę ir kūrybiškumą, vaikai gali eksperimentuoti ir išgyventi įvairias situacijas, kurios atitinka jų pomėgius ir poreikius. O žaidimai, kuriuos pasiūlo mokytoja, gali būti per daug struktūruoti arba neįdomūs, todėl vaikai ne visada jaučiasi suinteresuoti pedagogo siūlomomis veiklomis.

Iš lentelėje pateiktų atsakymų, galima manyti, kad pedagogai yra linkę vaikams labiau siūlyti didaktinius žaidimus, kurie ugdo tam tikrus vaikų įgūdžius. Tačiau nors ir vienas tiriamasis įvardino, kad mokytojos nesiūlo žaidimų lauke, galima daryti prielaidą, kad laukas tampa individuali vaiko erdvė, kurioje jis gali užsiimti norimomis veiklomis.

Buvo domėtasi ir vaikų klausiamią ar norėtų, kad mokytoja daugiau užsiėmimų vestų lauko aplinkoje. Iš lentelėje pateiktų rezultatų buvo sudarytos dvi subkategorijos: teigiamas, neigiamas. Didžioji dalis tyrimo dalyvių pritarė ir teigė, kad norėtų, kad mokytoja daugiau veiklų vestų lauke, tačiau du apklaustieji tam nepritarė ir teigė, kad norėtų jog daugiau užsiėmimų visgi vyktų grupėje.

Tyrimo metu gauti rezultatai parodė, kad daugelis vaikų norėtų, kad pedagogai daugiau veiklų vestų lauko aplinkoje, nei grupėje, todėl esant tinkamam orui ar savaitės temai, mokytojai (bent kartą į savaitę) turėtų perkelti ugdymo(si) procesą į lauko aplinką, taip skatindami vaikų smalsumą, kūrybiškumą bei aktyvumą.

Išvados

1. Edukacinė lauko aplinka turi savus principus. Tai žymiai gilesnis mokymosi procesas. Norint juos užtikrinti svarbu tinkamai paruošta aplinka, nes kiekviena vaiko veikla ar užsėmimas joje, jam atneša ne tik naujos patirties, bet ir žinių. Veikla lauke turi įtakos vaiko pasaulio suvokimo formavimuisi bei pažinimo kompetencijos tobulinimui.
2. Lauko aplinkoje vaikų veiklos galimybės yra išties labai didelės, čia jie gali tyrinėti, žaisti didaktinius žaidimus ar elementariausiai nusiraminti ir pabūti su savimi, tai erdvė, kurioje vaikas jaučiasi laisvai. Tačiau, tam, kad veiklos vyktų, yra labai svarbus pedagogo ne tik vaidmuo, bet ir jo iniciatyva, kūrybiškumas bei noras. Jei pedagogas turės idėjų, minčių ir gebės jas įgyvendinti, tuomet veiklos, kurios vyks lauke vaikams atneš ne tik daug džiaugsmo, bet ir naujų potyrių, žinių, įgūdžių. Todėl verta dėti pastangas, kad vaikai turėtų tikros gamtos ir pajustų santykį su ja, nes čia – gamtoje, vyksta ypatingi dalykai.
3. Žaidimų aikštelė, tai vieta, kurioje vaikas atsipalaiduoja, sugrįžta į save ir mėgaujasi vykstančiu procesu. Tai vieta, kurioje yra užmezgamas ryšys su gamta. Todėl organizuotas ugdymosi procesas, kuris vyksta lauke, tai yra gamtoje, yra žymiai veiksmingesnis, nei grupės aplinkoje. Edukacinės erdvės itin skatina vaikų kūrybiškumą, kadangi jie patys inicijuoja veiklas, na ir čia vyksta nuolatinis veikimas, kūrimas, tyrinėjimas. Tačiau yra keletas komponentų, dėl kurių yra slopinama šios aplinkos kokybė bei efektyvumas, o tai turi įtakos ir vaikų pasiekimams.
4. Kiekybinio tyrimo analizė parodė, kad pedagogų nuomone ikimokyklinio ugdymo įstaigose yra pakankamai lauko edukacinių erdvių, kadangi didžioji dalis mokytojų imasi iniciatyvos patys kurti šias erdves, kurios ugdo vaikų kompetencijas. Tačiau nors pedagogų kuriamos erdvės turi daug privalumų, vaikai yra linkę dažniausiai rinktis jau įstaigos integruotas tradicines erdves, kadangi pedagogų įkurtos erdvės dažniausiai naudojamos tik pagal poreikį.
5. Kokybinio tyrimo analizė parodė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai yra linkę labiau rinktis lauko aplinką dėl galimybių kurias suteikia ši aplinka (erdvė, laisvė, tyrinėjimas, psichologinė savijauta). Vaikų didžiausias poreikis, kad pedagogai daugiau veiklų ir žaidimų vestų lauke. Taip pat apklausos metu vaikai pateikė siūlymus ko trūksta jų aplinkoje (sūpynių, čiuožyklų, vaismedžių, aikštelės ir t.t) kas parodė, kad šio amžiaus vaikai jau geba pastebėti lauko aplinkoje esančius trūkumus bei juos įvardinti.

Literatūra

1. BUČAS, J. *Kraštovarkos pagrindai*. Kaunas: Technologija, 2001.
2. BURŠKAITIENĖ, R., VILKONIS, R. Ikimokyklinio ugdymo įstaigos lauko aplinkos tobulinimo modeliavimas refleksyviojo vaikų patirčių suvokimo koncepcijų kontekste. *Tiltai*. 2012, Nr. 4, p. 165 – 173. ISSN 1392-3137.
3. DODGE, D. T. ir kt. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas*. Vilnius: Presvika, 2007.
4. DODGE, D. T., PHINNY, J. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymas: vadovas tėvams*. Vilnius: Presvika, 2008.
5. HOUGHTON, P., WORROLL, J. *Žaiskime miške*. Vilnius: Briedis, 2018.
6. LANDSBERGIENĖ, A., JANKAUSKIENĖ, L. *Priešmokyklinės grupės aplinka. Priešmokyklinio ugdymo turinio įgyvendinimas. Metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2004.
7. LANDSBERGIENĖ, A. *Inovatyvi programa XXI a. tėvams ir pedagogams. Kad vaikai augtų laisvi ir kūrybiški! Vasara*. Vilnius: Alma Littera, 2018.
8. MONKEVIČIENĖ, O. *Kompleksinis ugdymas ikimokyklinėje įstaigoje: straipsnių rinkinys*. Kaunas: Šviesa, 1991.
9. PETČKIENĖ, R. Lauko edukacinės erdvės: idėjos ir naujos ugdymo galimybės. Iš: *Švietimas: politika, vadyba, kokybė*, 2018, Nr. 2, ISSN 2029-1922.
10. SAMPSON, D.S. *Kaip užauginti gamtos vaiką*. Vilnius: Vaga, 2016.
11. VIDMANTIENĖ, A., MEŠKIENĖ, N. STEAM taikymas lauko darželyje. Iš: *Tarptautinė mokslinė studentų konferencija „Idėjų forumas“*. Kaunas: Kauno kolegija, 2021, p. 20-27, ISSN 2783 – 5855.

12. BURŠKAITIENĖ, R. *Ikimokyklinio ugdymo įstaigos lauko ugdomosios aplinkos turinio konceptualizavimas* [interaktyvus]. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S), Šiauliai, 2014 [žiūrėta 2022 – 12 – 27]. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:8367226/8367226.pdf>
13. BURŠKAITIENĖ, R., VILKONIS, R., GALKAUSKIENĖ, E. *Lauko ugdomosios aplinkos Šiaulių ikimokyklinio ugdymo įstaigose :atvejo analizė* [interaktyvus]. Šiaulių universitetas, 2012 [žiūrėta 2022 – 12 – 27]. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:6099952/6099952.pdf>
14. GUŽAUSKAS, D. *Palanki mokyklos edukacinė aplinka, skatinanti pradinį mokinių fizinį aktyvumą* [interaktyvus]. Mokslo daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (S 007), Kaunas, 2022, [žiūrėta 2023 – 01 – 02]. Prieiga per internetą: <https://vb.lsu.lt/object/elaba:129280756/129280756.pdf>
15. GIRDAUSKIENĖ, L. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdomosios aplinkos modeliavimo kaitos tendencijos* [interaktyvus]. Magistro darbas, Vilnius, 2017, [žiūrėta 2023 – 01 – 02]. Prieiga per internetą: <https://gs.elaba.lt/object/elaba:22297776/22297776.pdf>
16. JATUŽYTĖ, M. *Ikimokyklinio ugdymo įstaiga: lauko aplinka ir vaiko veikla joje* [interaktyvus]. Magistro darbas, Vilnius, 2010, [žiūrėta 2022 – 12 – 27]. Prieiga per internetą: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2049888/datastreams/MAIN/content>
17. JAŠAUSKIENĖ, S. *Patyriminis ugdymas lauke – galimybė kurti, atrasti ir pažinti* [interaktyvus]. Švietimo naujienos, 2020 [žiūrėta 2023 – 01 – 04]. Prieiga per internetą: <https://www.svietimonaujienos.lt/patyriminis-ugdymas-lauke-galimybe-kurti-atrasti-ir-pazinti/>
18. PILIAUSKIENĖ, R. „Ten, kur žydi obelys“ – vaikų ugdymas lauko edukacinėse erdvėse [interaktyvus]. Švietimo naujienos, 2020 [žiūrėta 2023 – 01 – 04]. Prieiga per internetą: <https://www.svietimonaujienos.lt/ten-kur-zydi-obelys-vaiku-ugdymas-lauko-edukacinese-erdvесе/>
19. RAMANAUSKIENĖ, A. *Edukacinės aplinkos, užtikrinančios kokybišką priešmokyklinio amžiaus vaikų kompetencijų ugdymą, kūrimo ypatumai* [interaktyvus]. Magistro darbas, Šiauliai, 2010, [žiūrėta 2022 – 12 – 28]. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:1813080/>
20. VILIUŠIENĖ, K. *Edukacinės veiklos ikimokyklinio ugdymo įstaigos lauko aplinkos: situacija ir poreikis* [interaktyvus]. Magistro darbas, Šiauliai, 2016, [žiūrėta 2022 – 12 – 27]. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:16239990/16239990.pdf>
21. VAUKAITĖ, D. *Aplinkos teisės principai: teisinis įtvirtinimas ir praktinis pritaikymas* [interaktyvus]. Magistro darbas, Vilnius, 2008, [žiūrėta 2022 – 12 -28]. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:1999237/1999237.pdf>
22. GILBERSON, K. ir kt. *Outdoor education: methods and strategies* [interaktyvus]. Champaign: Human Kinetics, 2006, LCCN 2021037964, žiūrėta 2023 – 01 – 02]. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=hbFYEAAAQBAJ&pg=PR4&lpg=PR4&dq=lccn+2021037964&source=bl&ots=2I DLeacli&sig=ACfU3U19N9rEKJbmEg4GzGIS1Fg VmNVg&hl=lt&sa=X&ved=2ahUKEwi vYm63sz8AhXtxIsKHWCXAQM06AF6BAgIEAM#v=onepage&q=lccn%202021037964&f=false>
23. *Outdoor Play Matters* [interaktyvus]. Barnardos, 2014 [žiūrėta 2023 – 01 – 06]. Prieiga per internetą: https://www.galwaychildcare.com/uploadedfiles/Outdoor_Play_Matters.pdf

SOCIETAL WOMEN'S ROLE: HISTORICAL ANALYSIS AND PERSPECTIVES

Evincan Demir

Lec. Odeta Gluoksnyte

Marijampole Higher Education Institution

Annotation

The study of women's history demonstrates that history is not just about the experiences of males. Women have always been marginalized by the societal framework and have been outdone by males in every aspect of life. Therefore, learning about women's history helps women become more aware of their prior experiences and makes them feel more self-conscious. It is remarkable that during much of women's history, they were restricted to domestic responsibilities and ultimately found it challenging to break free of the constraints placed on them by male dominance. In the past, numerous barriers have been put in the way of women's existence to preserve the supremacy of males in society. A sign of the prejudice women have endured throughout history is the fact that they have few chances in a variety of spheres, including politics, business, and education. However, women have started to put up this struggle in different periods of history, especially with the rise of women's rights movements. The main focus of women's history now is on their fights for freedom and equality. Women will be better able to comprehend their previous experiences, battle with it, and seek for themselves if they can look at the shift of women from the definition of "Mother Goddess" to the definition of "Modern Slave" from a historical viewpoint. This article will explore topics including why it's vital to understand women's history, the roles played by women throughout history, as well as the pressure and struggles they faced. In addition to honouring women's struggle, the study of women's history sheds light on women's hidden past, which is a historical mirror of male dominance.

Keywords: Gender roles, consciousness, history, and women

Introduction

The term "patriarchy" and its application have been and still are the subject of several perspectives. Some people hold the view that men's transhistorical desire for dominance is what patriarchy is, while others claim that patriarchy has not been properly understood as a system. Many of them suggest that patriarchy is not based on a mode of production per se, exists articulated with different modes of production, women's labour and body are controlled by men, including gender-based division of labour, sexuality and fertility are regulated against women's will. In addition to this, they think women are excluded from various areas of society or have unequal access to these areas and analyze it as a system maintained by male violence. The fundamental goal of insisting on using this concept is to demonstrate that male domination has a deep-seated and structural aspect rather than only being a psychological, motivational, subjective, and ideological reality. It also enables the demonstration of the systematic nature and scale of this domination. A culture that follows gender norms has a male-dominated worldview as its norm. According to the aforementioned perspective, males have authority over women and can manipulate them. According to this concept, women do not have enough value or importance in society. The male-dominated mindset is a set of beliefs that emphasizes men's supremacy and women's submission. Politics, economics, education, and culture are just a few of the many sectors where this belief system may be seen in action. Thus, the male-dominated worldview influences women's life and sets restrictions on their alternatives. One of the primary sociocultural issues that women face globally is the patriarchal system. Thus, this way of thinking has a significant negative impact on women's life and denies them the opportunity to enjoy many of the same rights as males. Women are unable to completely realize their potential due to the male-dominated attitude, which additionally stops them from being heard in society and from expressing their thoughts and opinions. The primary objective of this article is to demonstrate how deeply ingrained and pervasive patriarchy is. The objectives include examining various patriarchal viewpoints, examining their effects, such as the control of women's bodies and work, and underlining how male aggression feeds the systemic basis of patriarchy. The debate tries to emphasize the negative effects of a male-dominated worldview on women's life, which restricts their options and diminishes their status in society. It also aims to tell

this history by predicting that the woman will remember her history in this way by imprinting it in her memory. The aforementioned negative effects of this mentality include stifling women's voices, failing to realize their full potential, and being unable to express their thoughts and convictions. In the end, the goal is to promote opposing and getting rid of the patriarchal system to achieve gender equality and empower women.

Political Representation

Since women are not sufficiently represented in the political arena, they cannot have a voice in the decision-making processes. This limits women's political lives and hinders the implementation of policies geared to their needs. Women's political representation faces multiple challenges. Gender stereotypes are against women's capacity for leadership, effective policymaking, and being involved in the decision-making process. Furthermore, in systems containing a male preponderance of power, male-dominated political parties and organizations appear to discourage rather than promote women's political engagement. However, other issues might hinder women's political representation, including gender-based violence, family obligations, and access to resources. Women's political representation reflects the principles of democracy and gender equality. Diverse perspectives and personal experiences are reflected in political processes thanks to the enthusiastic participation of women. Women who participate in policy and decision-making are better able to understand and solve the demands and difficulties unique to women. Additionally, the representation of women in politics strengthens the credibility of democratic institutions and fosters a culture of trust in society. Different actions are needed for improving women's political representation. Political parties and the government must create and enforce gender equality policies. More women may get involved in politics with the help of quotas and policies that support the advancement of women into political leadership positions. It's crucial to foster women's leadership potential and give them access to policy training. Likewise, society and the media need to embrace a viewpoint in favour of women's leadership and gender equality. Building a more equal, welcoming, and democratic society is made possible by the active engagement of women in political processes. Political representation of women makes it possible to address concerns unique to women and advances gender equality.

For instance, "Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence ", popularly known as the Istanbul Convention [1], was annulled by the Republic of Turkey by Article 3 of the Presidential Decree No. 9 [2] upon its publication in the Official Gazette [3] on March 20, 2021, has five basic principles; preventing all kinds of violence against women and domestic violence, protecting victims of violence, prosecuting crimes, punishing offenders and implementing policies that include holistic, coordinated and effective cooperation in the field of combating violence against women. However, the masculine mentality, which has taken over every point in life today, has criminalized this contract, which protects and secures women, homosexual individuals, etc., regardless of religion, language or race, with both sexist and homophobic discourses and perhaps it has caused the termination of this contract, which has taken many women under protection. "One of the reasons for the cancellation of the Istanbul Convention is to try to legitimize same-sex marriages. Stating that the contract is 'dynamite' for our family structure, experts want the contract prepared with a 'Femi-fascist mentality' and aimed to bring legality to same-sex marriages to be cancelled." [4] As can be easily seen in this example content, the lack of women in the political arena their insufficient representation, and their inability to have a say in the decision-making process allowed them to ignore the declaration of women by easily removing a contract that caused the protection of women from all kinds of violence. In addition, women are subjected to horrible restrictions because of the gender roles assigned to women. Against this monist and masculine style of politics, which the male-dominated power wants to alienate women from politics and leave them unorganized, without identity and will, to develop a women's libertarian style of politics that will ensure the equal and active participation of women in all decision-making and representation processes, and reveal the originality and difference of women, to ensure justice in representation and democratic democracy. is the basic requirement of politics. Women's political engagement has to be encouraged, their leadership skills need to be

developed, and barriers need to be eliminated by society and political structures. Real equality and fairness can only be attained by having more women in political positions of authority.

Cultural Image

The male-dominated mentality also puts pressure on women's bodies and sexual identities. This mentality continues to limit women's bodies or sexual identities, thus thwarting their freedom and rights, by deeming it right to dominate the woman's body and existence. From the times when gender relations were evaluated around heteronormative dichotomies, gender diversity and differences in sexual orientations have gained depth with the development of discussions such as the performativity of biological sex. These discussions, on the other hand, take their basis from the theories written on patriarchy. The way to develop obedience is only through the masculine domination process, which ensures the successful completion of the task assigned to the man. The man's primary duty here is the "protection of honour". Because according to him, honour passes through the body or sexuality of the woman. In his work titled *Masculine Domination* (1999) by French Sociologist Pierre Bourdieu, translated into English in 2001, he emphasized that as: "It is clear that men's right to spy is an important factor that legitimizes masculine violence, thanks to the fact that men are given the duty of 'protection of honour' in the establishment of masculine domination." [5] As such, the stereotypes about the female body, which has been turned into an object of power, which are seen as irregular, undisciplined, mysterious and difficult to change, are replaced with regular, disciplinable, neutral stereotypes, and the female body is transformed into a structure that can be easily intervened. Another subject, the 'male gaze', is a concept that makes visible the link between the gaze and sexual politics. The aim of the "masculine eye", which functions as a discipline for the female body, is to legitimize the acceptance of the female body as an object of the male gaze in society and to encourage this. The "masculine eye" aims to make the female body submissive. In a way, it is to create an 'ideal woman' pressure on women. Laura Mulvey argued in her famous article "Visual Pleasure and Narrative Cinema" [6] that classical narrative cinema responds to the pleasure of looking. Popular films established a staring-being-gazed relationship that satisfies masculine voyeurism and does not allow it to be questioned. Here, while the bearer of the gaze was the man who had the power and privilege to look, the woman was transformed into an object of spectacle. The pleasure and power of looking were given to the men. The structure of our societies by and for the benefit of hetero-patriarchal culture made this representation universe settled, familiar and familiar by constantly repeating the representations produced with a masculine point of view, allowing us to perceive them as real and natural. In addition, there is the pressure to be a "liked, demanded woman". The 'ideal woman' figure, which changes in every period due to the perception of the beauty of the period, tries to put women into certain patterns. For example, fashion, which is the result of global capitalism and leads to fast consumption, is a good example to visualize these patterns. The woman idealized by fashion is the weak woman. Today, social media and social media phenomena that have become professional with the name of 'influencer' have also taken over this flag. Especially in the last 5 years, the perception of a 'beautiful woman' is defined as a thin waist, thick legs, and full lips... To become the woman in this perception of beauty, many young women go under the knife and try to make changes in their bodies. Interactions result in characteristics with a high ideal body image becoming widespread in societies, and it is ensured that women are dissatisfied with their bodies to take place within the framework of those stereotypes. These conditions cause physical and psychological disorders in individuals.[7] According to a study conducted by the American Academy of Facial Plastic and Reconstructive Surgery [8] in 2014, one-third of the plastic surgeons who participated in the survey said that patients who are more sensitive about their images on social media have higher demands on this subject. As can be seen here, the 'male gaze' dominates women both materially and spiritually and causes negative effects in their lives.

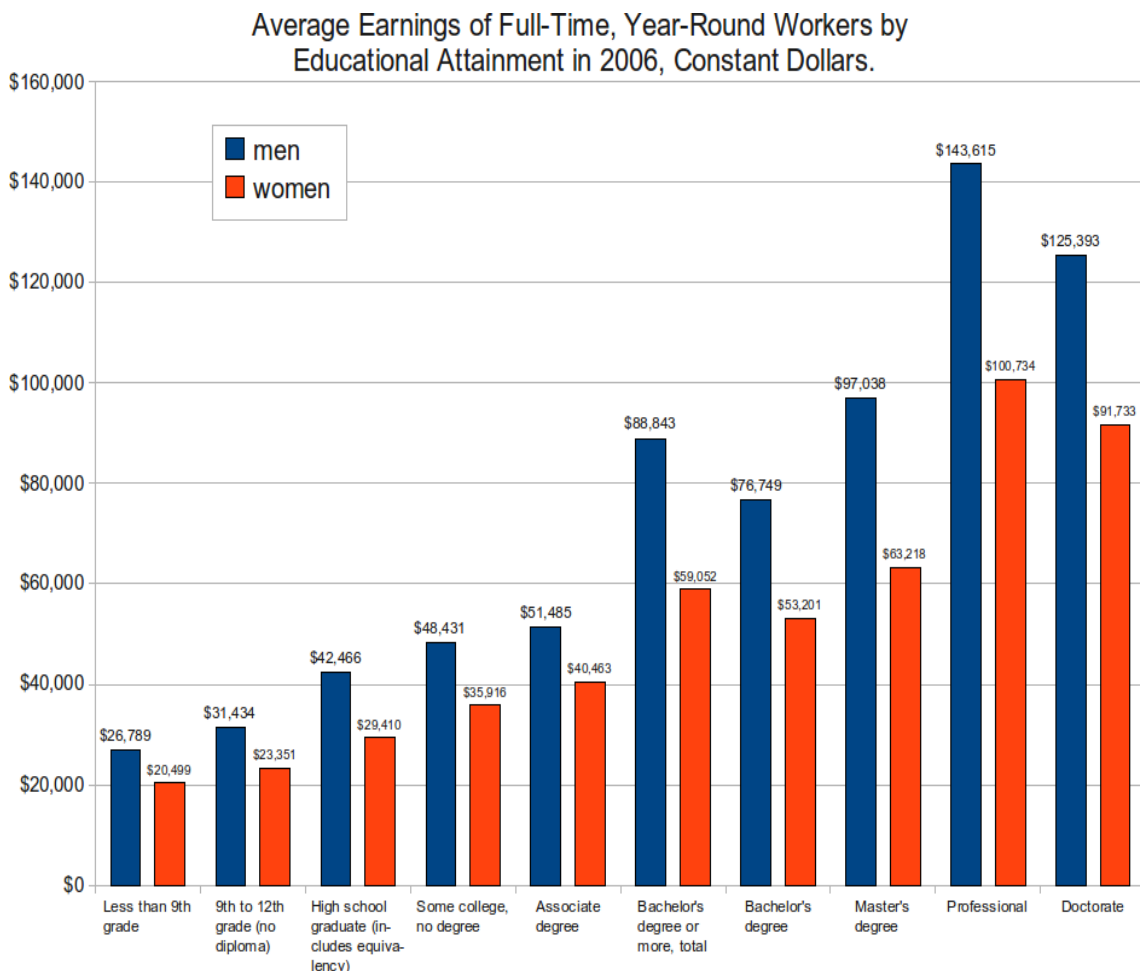
Labour Force Participation

Today, women's participation in the workforce and their role in business life has become an important issue in society. Women's participation in the workforce is an issue that has many economic,

social and cultural implications. Women's labour force participation has great potential in terms of economic growth and development. Women's participation in the workforce helps expand the labour market and ensure greater productivity. Women's talents, skills and ideas can contribute to business and foster innovation. However, the issue of female labour force participation also faces some challenges. Women may have to struggle with gender inequality in the business world. They may face barriers to promotion to higher positions, have to work for lower wages, or face discrimination. "The Glass Ceiling: Why Women Can't Overcome the Invisible Barrier to Reach Top Positions" [9] by Carol Hymowitz and Timothy D. Schellhard, published in the US daily The Wall Street Journal in 1986. The glass ceiling [10], which became widespread after being used in the article titled, is a metaphor that expresses the abstract discrimination that women and/or minority groups are exposed to in society and that prevents them from rising above a certain level in the existing hierarchical order. (table 1) The concept of the glass cliff [11] is considered a second form of discrimination that women are exposed to after the glass ceiling in business life. [12] It was determined that women who broke the glass ceiling and reached leadership positions were more likely to find themselves on the glass cliff than men.

In addition, women may face difficulties in balancing their work life and family responsibilities. This may cause women to withdraw from the workforce or turn to part-time work due to factors such as child-rearing, housework and care responsibilities. Various policy measures and societal changes are required to increase women's labour force participation. Investments in areas such as education, early childhood care services and family equality can encourage women's labour force participation. Creating women-friendly work environments can support women's promotion and participation in leadership positions. It is also important to increase the value society places on gender equality and women's labour force participation in general.

Table 1. A graph showing the differences in earnings between men and women of the same education level (US 2006)

Source: Statistical Abstract 2009.

Herstory: History of Women

The male-dominated mentality has prevented women from having equal rights for millennia and has weakened them. It has seen women as the 'second gender'[13] and tried to stereotype them and to commodify them. Therefore, tackling the male-dominated mentality is an important step towards improving women's lives. This struggle is necessary for women to be empowered, to have equal rights and to ensure gender equality in society in general. For this, it is necessary to increase the level of consciousness, and this is through knowing history. Although the naming of "consciousness raising" has a connotation like "raising consciousness" from "outside", what is meant in practice is women's "raising their own consciousness". "The basis of women's organizations is not "to carry consciousness from the outside", but to theorize the common oppression by questioning it through consciousness raising" (Ovadio, 2017: 12). Women's studies, which we can also call feminist epistemology, are multidisciplinary and span the domains of anthropology, sociology, history, medicine, aesthetics, and other sciences. They revisit their concerns from the viewpoint of women's movements, emancipation and feminism. Both academic and non-academic levels of women's studies are investigated (for instance, through foundations and associations). The focus of the topic is on how women live their lives and the challenges they face, including the importance of women's education. This leads us to the conclusion that, given our knowledge of how science illuminates us, women should be knowledgeable about their own histories. Women have to, beyond any hesitation, sort through the historical processes that have occurred to discover who they are. The women's presence, which has existed for thousands of years, can only transcend the mindset that is ruled by males and arrive at her reality if it achieves a certain degree of consciousness and examines her nature. Analyzing women's history serves as the foundation for this. The Neolithic Period, which we can also call the women's revolution, in which the presence of women and matriarchy was at the forefront, is a good example of this. But before this, it is necessary to look at the period of the Sumerians, which is the civilization where we can use the definition of "Woman's Becoming Goddess". We can say that this period includes both the rise and fall of women. In this period covering 6000 and 4000 BC, the Mother Goddess Ninhursag [14], who also came to the fore in Sumerian Mythology, is Ishtar [15] in Babylonians and Sterk in Kurds. If we look at the Ninhursag period, we can say that it was a period when the mother goddess period was effective. In other words, there are situations such as the management of society by the will of a free woman, and the fact that women take part in many areas of life. Although later identified with the fertility goddesses Inanna and Ishtar, Ninhursag is the earth and fertility goddess who represents female fertility and creativity. Commonly referred to as "The Birthplace of Civilization" Göbeklitepe is another illustration. The archaeological digs produced the discovery of a woman giving delivery. [16] The crop that comes from the soil represents springtime rejuvenation and fertility; the earth, Gaia, is a woman. The mother is now portrayed as holy since she has just given life to a live entity. In other words, even when the names vary, the fact that the figure represents the mother goddess remains constant. In conclusion, the woman is the primary identity of the natural community (neolithic period). Because it is the woman who gives birth, that is, the woman who is a kind of 'creator'. The fertility of the lady and the blessing of her fertility are what is meant by "goddess" in this context. We can certainly say that dealing with history only in mythical terms would not be acceptable. It is just as significant to discuss the women who shaped this particular era of history.

Women's Suffrage Struggle

Women battled for the right to vote throughout the late 19th and early 20th centuries. The Seneca Falls Congress [17] in the United States produced the first statement of women's rights in 1848. American activists such as Susan B. Anthony and Elizabeth Cady Stanton played a leading role in the fight for women's suffrage. Emmeline Pankhurst and her daughters Christabel and Sylvia Pankhurst organized the struggle in England. These women and many others organized rallies, demonstrations, and acts of civil disobedience to make their voices heard in the public, and eventually achieved women's suffrage.

Education Right

Numerous significant women also took the lead in the fight for women's access to education. Being the first female doctor in the United States, Elizabeth Blackwell suffered throughout her medical studies. Mary Wollstonecraft became well-known as a philosopher and author who focused on women's rights and education. In order to give women access to higher education, Fatima al-Fihri created the University of Fes in Morocco in the ninth century, which is one of the oldest institutions in the world. These ladies supported future generations' educational chances by fighting for women's right to receive an education.

The Purple Color of Politics

Leyla Qasim [18] is one of the individuals who made a significant contribution to the Kurdish women's movement. Leyla Qasim is a prominent woman who supports women's right to fight for independence and actively engages in the Kurdish liberation movement. At the age of 23, he was put to death by Saddam Hussein's dictatorship in Halabja, where he had gone to study for the Iraqi Kurdish Regional Government. Leyla Qasim is recognized for her fight for Kurdish women's rights and is hailed as an inspiration.

Internationalized Women's Movement

Kurdish women fight for freedom and equality in social, political, and cultural spheres as part of the Kurdish women's movement [19]. Over the years, Kurdish women have played a significant role and actively battled for gender equality. With the help of this movement, Kurdish women may reclaim their identities, grow stronger, and actively participate in all facets of society. In addition to the Rojava territory, the Rojava Kurdish women's movement has grown to be a powerful advocate for women's freedom and equality worldwide. By empowering women to band together, speak up, and take control of their own future, this movement seeks to aid in societal progress. The Kurdish women's movement in Rojava not only represents the power and fortitude of women, but it also sends a message to all women everywhere: you have the right to fight for equality, justice, and freedom. This movement encourages women to participate fully in society and to reach their full potential.

Conclusion

Realizing the contribution of women to the advancement and development of society is made possible by understanding the historical processes that women have undergone and the significance of historical knowledge. Women have contended with obstacles, prejudice, and restrictions throughout history. However, women have also distinguished themselves throughout history as outstanding leaders, creators, researchers, and campaigners. Knowing the history of women enables us to comprehend the accomplishments, difficulties, and challenges that women have experienced. The status of women today is better understood and heard when we have historical context. The fight for women's rights and equality that we win now is based on the battles of women in the past. Knowing history is important because it gives us confidence as we work to defend and improve the rights and liberties of women. Women now are motivated to speak up and fight for equality by the strength, bravery, and unity displayed by women in the past. In order to avoid making the same mistakes twice and to leave a more equal society for future generations, it is crucial to understand the history of women. Additionally, studying the history of women contributes to a deeper knowledge of society as a whole. The roles women have played in the arts, sciences, politics, and other disciplines throughout history help us comprehend history from both a male-oriented viewpoint as well as one that takes into account women's experiences and contributions. This aids in writing history in a more inclusive and equitable manner.

Knowing the history and the procedures that women have gone through throughout history is crucial because of this. The fight for gender equality has been fueled by the opposition, victories, and struggles of women. Understanding the history of women enables us to draw lessons from the past, support current feminist movements, and fight toward a more equal future. Understanding the history of women is crucial to comprehending humanity as a whole since it is an aspect of human history.

References

1. İstanbul Sözleşmesi'nin Tam Metni, 2023. <https://istanbulsozlesmesi.org/sozlesmenin-tam-metni/>
2. T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI MEVZUAT BİLGİ SİSTEMİ, 2023. [/https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.9pdf](https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.9pdf)
3. RESMİGAZETE, 2021. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/2021032010320-49.pdf>
4. İstanbul Sözleşmesi neden feshedildi? İstanbul sözleşmesi zararları ve maddeleri nelerdir? <https://www.yenisafak.com/istanbul-sozlesmesi-maddeleri-nelerdir-istanbul-sozlesmesi-nedir-neden-iptal-edildi-h-3614549>
5. Bourdieu, P. (2014). Eril Tahakküm (B. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
6. Mulvey, L. (1975). Visual pleasure and narrative cinema. *Screen*, 16(3), 6-18.
7. CANATAN, K. (2011). BEDEN SOSYOLOJİSİ. AÇILIM KİTAP.
8. American Academy of Facial Plastic and Reconstructive Surgery, 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/American_Academy_of_Facial_Plastic_and_Reconstructive_Surgery
9. Federal Glass Ceiling Commission. Solid Investments: Making Full Use of the Nation's Human Capital. Washington, D.C.: U.S. Department of Labor, November 1995, p. 13-15.
10. Cam Tavan, 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Cam_tavan#cite_note-0-2
11. Cam uçurum, 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Cam_u%C3%A7urum#cite_note-2
12. Yıldız, S. , Alhas, F. , Sakal, Ö. & Yıldız, H. (2016). Cam Uçurum: Kadın Yöneticiler Cam Tavandan Ne Zaman Aşar? . *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71 (4) , 1119-1146.
13. Le Deuxième Sexe, 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Second_Sex
14. Ninhursag, 2023. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ninhursag>
15. İnanna, 2023. <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nanna>
16. Göbeklitepe Tapınaklarında Çıplak Kadın Figürü, 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80960/gobeklitepe-tapinaklarinda-ciplak-kadin-figuru.html>
17. Kadın hareketi, 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Seneca_Falls_Bildirgesi
18. Leyla Qasim, 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/Leyla_Qasim
19. The Kurdish Women's Freedom Movement, 2023. <https://www.cambridge.org/core/books/abs/kurdish-womens-freedom-movement/kurdish-womens-freedom-movement/C5BB570BD0F0E684708F33D61446434C#access-block>
20. Ovadio S. (2013). Kadınları Sevmek. Sosyalist Feminist Kolektif. <https://www.sosyalistfeministkolektif.org/web-yazilari/feminizm/kadinlari-sevmek/>
21. Carrigan, T., Connell, B. ve Lee, J. (1985). Toward a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*, 14 (5), 551-604.
22. Connell, R. W. (1988). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

THE ROLE OF MOTIVATION: THEORETICAL CONCEPTS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Kıvanç Ömer Demir

Lec. Odeta Gluoksnyte

Marijampole Higher Education Institution

Annotation

Human nature has a desire to reach a goal. This is combined with motivation and is a driving force that mobilises people, enables them to achieve success and allows them to continue their personal development. In an age full of complexity and challenges in life, the importance of motivation has increased even more. Therefore, people need motivation in various areas such as achieving success in business life, progressing in learning processes, improving sports performance, progressing in artistic and creative works, and continuing personal development. At this point, motivation becomes a driving force that enables individuals to take action, make efforts and focus on their goals. Motivation plays a vital role in the process of achieving success in a world full of complex goals. However, in a journey full of challenges and obstacles, a lack of sufficient motivation makes it difficult to achieve goals. Therefore, it is extremely important to understand the definition of motivation and discover how it can be increased. Moreover, motivation is instrumental in achieving personal goals as well as in the overall development of society. Motivated individuals have the potential to find solutions to societal problems, take on leadership roles and create positive change. Therefore, strengthening motivation is an essential factor for the progress of individuals and society. Therefore, in this article, we will explore the definition and importance of motivation in more detail to understand what motivation is. We will also discuss some effective strategies that can be used to increase motivation, helping our readers to strengthen their motivation.

Keywords: Motivation, motivation types, motivation concepts, efforts

I. Introduction

People have individual differences and behaviours. Behind these behaviours, there are some biological and psychological motives. While biological motives are concrete, psychological reasons are both intangible and significant in determining the quality of behaviour. People's attitudes depend on their life goals, goals, and values. Therefore, motivation has a substantial role in comprehending them.

Motivation, a Latin word, is derived from the word "movere", which means to move (Luthans 1998, as cited in Sevim 2019, p. 568). Also, Gardner (1985) defines it as a combination of desire and effort to achieve the goal of learning a foreign language, as well as having a positive attitude towards language learning. Ilgar (2000) defined it as the power that enables an individual to initiate a behaviour to achieve a goal and to continue that behaviour until the goal is reached. Williams and Burden (1997) defined it as a state of cognitive and affective arousal that activates the individual to achieve predetermined goals and, in this direction, ensures the continuation of the individual's mental and/or physical effort. In short, motivation is the force that moves a person towards a specific goal. It can be seen that many definitions of motivation have been made. According to these definitions, motivation, the internal process that activates the individual to meet his needs, and the physiological condition that directs the individual to behaviour related to a purpose, can be expressed as the needs that enable the individual to start, maintain and do any work (Akpınar Dellal & Günak, 2009; Brophy, 2004; Ryan & Deci, 2000; Ünveren Kapanadze, 2019, as cited in Sevim 2019, p. 568). When we observe the general characteristics of motivation definitions, it is understood that they are divided into two as internal and external, and internal and external resources are quite effective when choosing between different behaviour styles. Motivational resources have a great role in ensuring the participation of students in the learning process and in activating the learning process, especially in educational environments (Sevim, 2019, p.568). Because learning is defined as a process that requires a conscious and deliberate effort (Stipek, 1988; Niederhauser, 1997, as cited in Acat & Demiral, 2002, p.314). Motivation is thought to be in a central position together with language ability in terms of being successful in learning foreign language in the classroom environment. Studies on the role of motivation in language learning began approximately 60 years ago with the work of Lambert and Gardner. Because 60 years ago, intelligence

and verbal ability were thought to be critical in learning another language (Gardner, 2001; Acat & Demiral, 2002, p.314). The idea that learning happens "when the student wants to learn something" is a crystal-clear fact. Intrinsic and extrinsic motivation sources have a decisive effect on students' being ready to learn, acquiring course-related gains, actively participating in the course, learning effectively and quickly, and resolutely overcoming the problems they encounter in the learning process (Yazıcı & Altun, as cited in Sevim, 2019, p. 568). Therefore, the teacher needs to know these process and issues and use them consciously in the classroom environment (Williams & Burden 1997, as cited in Acat & Demiral, 2002, p. 314). Punishment, reward, environmental impact or pressure presented to the student express the external motivation sources, while the student's needs, attitudes, value judgments and personality traits can be given as examples of internal motivation sources. This situation is of great importance in foreign language learning, as in any learning environment and every subject to be comprehended (Yazıcı & Altun, 2013; Sevim, 2019, p. 568).

II. Literature Review

The importance of knowing and learning a foreign language in all countries of the world is gaining more and more reputation in the face of social and cultural changes and practice-based developments. Furthermore, foreign language learning activities become even more compulsory with the increase in cultural exchange and cooperation opportunities in various fields between countries. (Sözer, 1984, as cited in Acat & Demiral, 2002, p. 314).

Learning a second language and which variables affect this process have always been the focus of attention of both educators and scientists (Mehdiyev, Uğurlu & Usta, 2017, p. 22). Therefore, there have been many studies examining the role of motivation in the learning process. In these studies, researchers focused especially on the relationship between motivation and academic performance and achievement. These studies reveal that students who are motivated enough can shape their behaviours in line with their goals, exhibit behaviours suitable for the learning process, are successful in developing skills and are determined to learn (Ahmed & Bruinsma, 2006; Keller, 1999, as cited in Sevim 2019, p. 569). Moreover, in the foreign language learning process, it is essential to maintain the learning desire of internally motivated students. In contrast, students who have motivation problems in learning should be adapted to the process with the extrinsic motivation variables (Sevim, 2019, p. 569). According to Yan and Horwitz (2008), when students' motivation for language learning is high, their interest is high, their anxiety decreases, and their success increases. Kirova, Petkovska and Koceva (2012) states when the motivation is high in the language learning process, the anxiety decreases, the belief that the target language will be learned increases. Also, the lessons are enjoyed and the success increases with the increasing interest in the lesson. Hence, this situation reveals that motivation is an essential factor in foreign language learning (Sevim, 2019, p. 569).

II. I. Theoretical Approaches to Motivation

Although motivation is a separate subject of study today, it is one of the fields of study of psychology that emerged as a new discipline in the early 1900s. However, psychology, too, was actually a branch of science that emerged from philosophy. Thus, the first views on motivation emerged from the field of philosophy. Motivation first; explained with concepts such as desire, instinct and drive (Pintrich & Schunk, 1996, as cited in Ataman, 2017, p. 9).

Williams and Burden (1997) noted that as in every branch of science, studies in the field of educational psychology to explain the role of motivation in education have revealed some different ideas and results over time (as cited in Ataman, 2017, p. 9). Because motivational theories have focused on investigating the causes of human behavior, this is such a broad and main topic that many different psychological approaches have inevitably come up with different suggestions (Dörnyei, 2001a, as cited in Ataman, 2017, p. 9). Ataman (2017) states that "Some of these ideas have had a greater impact on classroom practices than others, and a few have had a significant impact on language teaching methods in particular. Therefore, to understand how the ideas put forward by these approaches arise, their relations with each other, their similarities and differences; will make it possible to evaluate their contribution to language teaching" (p. 9).

II. I. I. Behavioristic Approach

The behaviorist approach became a current issue at the beginning of the 20th century and continued its dominance in the field of psychology until the 1950s. This approach grew out of the idea of researchers explaining all learning through some form of conditioning. When reinforcement is given continuously for certain desired behaviors, these behaviors will become habits and the individual will behave in this way. Woolfolk (1993) stated that external reinforcements are emphasized more in behavioral approach theories. For example, giving students a plus, drawing stars on homework papers, and other such rewards are external tools to motivate students. The contributions of behavioral approaches to education in general can be listed as follows; that teachers should arrange the classroom environment in such a way that students can respond adequately to stimuli; that students should match their knowledge with being happy. Moreover, it revealed how elements such as reinforcement and punishment can be used in the classroom environment (as cited in Ataman, 2017, p. 10).

The three most significant theories in the behavioral approach are Thorndike's Connectionism Theory, Pavlov's Classical Conditioning Theory, and Skinner's Operant Conditioning Theory. In the following sections will be handled these three theories.

II. I. II. Connectionism Theory

Thorndike admits in his early writings that the basis of learning is a link established between sensory stimuli and stimuli. Thorndike's theory is called "connectionism" because it links the formation or disappearance of habits to the strengthening or weakening of the bonds between these sensory stimuli and responses. Thorndike was the first truly stimulus-response psychologist and he created the first modern theory of learning. He believes that stimulus and response are connected by a neural link. Coupling refers to the neural connection between stimulus and response. In other words, in any event, the responses that enable the individual to reach the goal are repeated, but the reactions that do not achieve this are abandoned. Thus, successful and pleasurable responses become permanent behaviors. Connectionism theory has introduced the concepts of readiness and influence principle in relation to motivation in education. According to these principles, the students are willing to learn only when they feel ready to learn and enjoy the result of their efforts (Senemoğlu, 2012, as cited in Ataman, 2017, p. 10).

II. I. III. Classical Conditioning Theory

In this theory, as a result of the adjacent experience of a stimulus that triggers a behavioural response and a neutral stimulus, a response is developed against the neutral stimulus. As a classic example, Yüce (2021) explains that:

Classical conditioning involves placing a neutral signal before a naturally occurring reflex. The most famous example of classical conditioning is Pavlov's experiment with dogs that drool in response to a bell. The facts of this situation related to motivation in education mainly were related to the students' affective characteristics. With the experience they have gained from the beginning of their education, students associate their teachers, classes or schools with specific emotions. In this sense, students who develop negative feelings about school will also have low motivation levels towards learning.

Therefore, teachers should create experiences in their classrooms that satisfy students as much as possible and create positive feelings about the educational process, and help students match this with being knowledgeable and learning (Selçuk, 2007, as cited in Ataman, 2017, p.11). In other words, along with Pavlov's experiment, classical conditioning theory has a crucial role in education. Furthermore, teachers are responsible for students' feelings and the improvement process.

II. I. IV. Operant Conditioning Theory

Operant Conditioning theory is based on the relationship between the behaviour performed and the response. It is desired to achieve or avoid that behaviour. Duyar (2021) states that "operant conditioning is a type of associative learning process in which the strength of a behaviour is replaced by "reinforcement" or "punishment". In short, it is the name in the psychology of providing behaviour change with the "reward-punishment" system. Through operant conditioning, a relationship is

established in the brain between a behaviour and its outcome.” Therefore, Operant conditioning theory, unlike the previously explained theories, sees behaviour as deliberate actions rather than instantaneous responses to stimuli. In addition, the consequences determine whether the behaviour will be repeated, that is, the reaction comes first and then the trigger. At this point, operant conditioning requires teachers to try to make students' desired behaviours permanent by using positive reinforcement and negative reinforcement. Also, the teachers made essential contributions to education by suggesting using extinction or punishment methods to end undesirable behaviours (Bacanli, 2010, as cited in Ataman, 2017, p.11). That is to say, along with deliberate actions, the reward or punishment system determines people's behaviour. This system is a decision-making mechanism about whether the behaviour will be or not. Moreover, teachers suggested a reward and punishment system for students in education.

II. I. V. Cognitive Approach

The Cognitive Approach focuses on internal motivation, such as the individual's belief system, expectations, goals and values, rather than external stimuli, such as the reward/punishment system and extrinsic motivation. Woolfolk (1993) states, “The cognitive approach emerged in the 1950s as a reaction to behaviourism in many ways. The main idea in this approach is it is not just rewards or punishments that determine human behaviour, but rather that people act in accordance with their beliefs, expectations, goals, values, and so on” (as cited in Ataman, 2017, p.10). According to this approach, people need to make sense of the people around them, and therefore people are seen as active, curious and information-seeking creatures. Therefore, cognitive approach theories have emphasized the importance of intrinsic motivation (Woolfolk, 1993, as cited in Ataman, 2017, p.10). Williams and Burden (1997) note the following, for instance:

Namely, people have a choice about how to behave and therefore have control over their actions. This is in stark contrast to the behaviouristic approach, which puts our actions at the mercy of external forces such as rewards. In order to make a conscious choice, people need to be aware of the possible consequences of what people decide to do. This allows one to set goals and then act in specific ways to achieve those goals. So, from a cognitive perspective, motivation is about issues such as why people behave in particular ways and what factors influence their choices. It also includes decisions about the number of efforts people are willing to expend in achieving their goals. Thus, the role of the teacher is to assist and enable students to make appropriate decisions and to continue their efforts to achieve their chosen goals. (p. 22)

In other words, the primary purpose of this approach is to make people understand those around them and realize their values and beliefs. In addition to the reward and punishment system, people control their behaviour by acting consciously.

II. I. VI. Constructivism Approach

The emphasis of constructivism is on the creation of knowledge by the individual. Constructivism is basically a metaphor for learning, likening the acquisition edge to a process of building or construction (Fosnot, 1996, as cited in Fox, 2001, p. 24). William and Burden (1997) state the following:

Learning, therefore, rather than involving imparting and receiving chunks of knowledge, is concerned with learners constructing their own knowledge or understanding in their own ways so that what they learn is personally significant to them. In other words, every learner will learn something different as they create a further understanding according to their schemata. Therefore, a constructivist view of motivation centres around the belief that each individual is motivated differently. People will make their own sense of the influences that surround them in ways that are personal to them and will make their own choices about action in ways that make sense to them. It is, therefore, essential to understanding how different learners make sense of the influences around them to make such decisions about action, the amount of effort to expend, and what strategies to use in this endeavour. (p. 22)

That is, learning is significantly related to one's own construction of knowledge. Since each individual has a different understanding of motivation, they make their choices in a meaningful way. Therefore, it is crucial to understand what students make sense of and how.

II. I. VII. Humanistic Approach

The humanistic theory of motivation is a motivational theory that discusses the significance of behaviour and the characteristics of healthy human development. According to Ataman (2017), the humanistic approach emphasizes that individuals have conscious control over their lives and decisions and retain the freedom of choice. In addition, the humanistic approach is the fundamental motivation of the human, it sees it as maximising individuals' personal development by using their own skills and resources to the fullest, in other words, self-actualization. Thus, this approach emphasizes the importance of intrinsic motivation (p. 12-13). Furthermore, Abraham Maslow is one of the researchers who have a specific place in the field of the humanistic approach. Ataman states Maslow's thoughts in the following:

Maslow argued that what determines people's behaviour is ultimately the desire for self-actualization by satisfying a succession of needs. Maslow, in his article published in 1943, evaluated the needs in five categories hierarchically and argued that these needs were met in the specified order. In other words, it means that the individual will not exhibit behaviour that will meet the need in the next category without meeting a lower-level need. Maslow organized the hierarchy of needs as follows; (i) physiological needs, (ii) safety needs, (iii) belongingness and love needs, (iv) esteem needs, and (v) self-actualization. (p. 13)

Williams and Burden (1997), Maslow's ideas offer concrete suggestions about education. For example, he argues that students whose primary needs are not met at school or home may not make enough effort to meet the learning needs in the higher category and, therefore, may have learning difficulties. However, it highlights the importance of providing a safe environment where students can feel belonging and create a strong sense of self (as cited in Ataman, 2017, p. 13-14).

In other words, the humanistic approach is the essential motivation of the person, and it can be understood that the individual is at the highest level of self-development. Moreover, Abraham Maslow, who lists the needs of people, is one of the influential researchers in this field.

III. Motivation Theories through Types

When motivational methods are used correctly, the individual's lack of motivation can be eliminated and the individual can take action. Amotivation is the absence of any internal or external desire to perform a behaviour (Ryan & Deci, 2000b, as cited in Aslan & Doğan, 2020, p. 292). Amotivation occurs when the individual does not value the behaviour, does not feel an external pressure to perform the behaviour, and does not expect the behaviour's outcome. The individual feels inadequate in lack of motivation and feels that he has little or no control over his behaviours, and starts not to exhibit unmotivated behaviours after a while (Vallerand & Ratelle, 2004; Güdül, 2015: 27, as cited in Aslan & Doğan, 2020, p. 292). A lack of motivation is an undesirable situation. Elimination of amotivation and enabling motivation of individuals can be achieved by an external or internal effect. In the following part, the paper aims to investigate the interaction between extrinsic motivation, and intrinsic motivation through theories.

III. I. Autonomy theory (self-determination theory)

Autonomy theory emphasizes that individuals can make decisions and run their own lives. This theory was developed by Deci and Ryan (1985), who examined in more detail the concepts of intrinsic and extrinsic motivation, one of the most general and well-known distinctions in the field of motivation (as cited in Ataman, 2017, p. 17). According to the theory of autonomy, humans are curious and questioning creatures who are always ready to learn and explore from the moment they are born. They do not need external incentives and rewards to do all this. People can develop cognitively, physically and socially only by meeting these natural needs (Ryan & Deci, 2000a, as cited in Ataman, 2017, p. 17 - 18). Dağlıoğlu (2018) states the thoughts of Deci and Ryan about extrinsic motivation as follows:

Successful realization of one's potential is only possible when individuals see themselves as autonomous beings who are competent at what they do and are indistinguishably connected with other people. Thus, the theory of autonomy; focuses on the concept of basic psychological needs, expressed as needs for autonomy; the individual's ability to determine his/her own behaviors, competence; feeling self-sufficient and experiencing a sense of achievement, and commitment; it is the individual's feeling close to other people and connecting with them. Hence, these needs are seen as a way of organizing and

describing the characteristics of the social environment that encourage or inhibit people's motivational tendencies. Autonomy theory argues that basic needs are universal. According to this theory, basic needs are internal human needs that exist later acquired culturally or developmentally.

Moreover, Dağlıoğlu states (2018) that it can be observed that autonomy theorists see human development as an active tendency towards growth and self-actualization (p. 345). In short, autonomy theory argues that humans are questioning creatures from birth and that people can realize themselves when they see themselves as different from others. Also, the concept of psychological needs arises. Therefore, internal and external needs have a significant share in human development.

III. I. I. Extrinsic Motivation

Extrinsic motivation is the type of motivation in which the behaviour is performed for an outcome. The individual exhibits a behaviour for the consequences of the behaviour rather than the behaviour (Deci, Vallerand, Pelletier, & Ryan, 1991: 328, as cited in Aslan & Doğan, 2020, p. 292). Therefore, Dörnyei stated that extrinsic motivation is generally seen as a factor that can somehow negatively affect intrinsic motivation (2001b, as cited in Ataman, 2017, p. 18). Moreover, Ataman explains the ideas put forward by Ryan and Deci as follows: Some external goals, rules or rewards may be adopted by the individual to varying degrees. Thus, it indicates that the extrinsic motivation elements that are adopted at the highest level can coexist with intrinsic motivation. In this regard, they suggested that individuals internalize extrinsic motivations at four various levels. First, individuals have never internalized extrinsic motivators, that is, motivators come entirely from external sources. Second, there are externally imposed rules that individuals follow and accept in order not to feel guilty. In the third, the individual sees the extrinsic motivational elements as useful for himself and fulfils the given task because he values it himself. The fourth step includes extrinsic motivation elements that are similar to the individual's natural values, needs and personality traits (p. 18).

Conclusion

In conclusion, motivation plays a critical role in successful English language learning. Theoretical models such as the Self-Determination Theory, Expectancy-Value Theory, and Social Cognitive Theory have helped researchers gain insight into the complex nature of motivation and its relationship with learning outcomes. These models emphasize the importance of intrinsic motivation, self-efficacy, and goal-setting in language learning. Moreover, it is essential for educators to recognize that motivation is not a fixed trait and can change over time. Therefore, teachers can help to foster and sustain motivation by creating a supportive classroom environment, providing opportunities for autonomy and choice, and offering meaningful and relevant learning experiences. Additionally, incorporating technology into language learning can provide opportunities for interactive and engaging experiences that can help to increase motivation. While much research has been done on motivation in language learning, much remains to be explored. Future studies could investigate the role of motivation in different contexts, such as online learning or immersive language environments. Additionally, the research could explore the relationship between motivation and other factors, such as language anxiety or learning styles.

In summary, motivation is a key factor in successful English language learning, and educators should be mindful of the importance of fostering and sustaining motivation in their students. Theoretical models and empirical research provide valuable insights into the complex nature of motivation and its relationship with learning outcomes. By creating a supportive and engaging learning environment, educators can help to promote intrinsic motivation and increase the likelihood of successful language learning outcomes.

References

1. Acat, Y. D. D. M. B. , Demiral, İ. O. S. & Merkezi, E. Ö. D. E. (2002). Türkiye`de Yabancı Dil Öğreniminde Motivasyon Kaynakları ve Sorunları . Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 31 (31), 312-329. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuvey/issue/10366/126878>
2. Aslan, M. & Doğan, S. (2020). DIŞSAL MOTİVASYON, İÇSEL MOTİVASYON VE PERFORMANS ETKİLEŞİMİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11 (26) , 291-301 . DOI: 10.21076/vizyoner.638479
3. Ataman, O. (2017). ÜNİVERSİTE HAZIRLIK SINIFI ÖĞRENCİLERİNİN İNGİLİZCE ÖĞRENMEYE YÖNELİK MOTİVASYON DÜZEYLERİ ve TUTUMLARI İLE HAZIRLIK

- SINIFI BAŞARI PUANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ.
<https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/74396>
4. Dağlıoğlu, H. E. (2018). ÖZERKLİK KURAMI BAKIŞ AÇISINDAN ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARDA MOTİVASYON. *Milli Eğitim Dergisi*, 343-364. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/pub/milliegitim/issue/40518/482405>
5. Duyar, M. (2021, May 26). *Edimsel Koşullanma Nedir? “Operant Conditioning” Nedir?* www.kisiselgelisim.com. <https://www.kisiselgelisim.com/edimsel-kosullanma-nedir-operantconditioning-nedir/>
6. Fox, R. (2001). Constructivism Examined. *Oxford Review of Education*, 27(1), 23–35. <http://www.jstor.org/stable/1050991>
7. Gardner, R. C. (1985). *Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold
8. Ilgar, L. (2000). *Eğitim Yönetimi Okul Yönetimi Sınıf Yönetimi*. İstanbul, Beta Yayınları
9. Kirova, S., Petkovska, B., Koceva, D. (2012). Investigation of motivation and anxiety in Macedonia while learning English as a second/foreign language. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 46, p. 3477-3481. www.sciencedirect.com
10. Mehdiyev, E., Uğurlu, T., & Usta, H. G. (2017). İNGİLİZCE DİL ÖĞRENİMİNDE MOTİVASYON ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 54, p. 21-37. Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3632>
11. Sevim, O. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* -. <https://dergipark.org.tr/pub/ataunitaed/issue/47367/595342>
12. Williams, M. & Burden, R.L. (1997). *Psychology for Language Teachers: A Social Constructivist Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Woolfolk, A. (1993). *Educational Psychology* (5th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon
14. Yan, J. X., Horwitz, E. K. (2008). Learners' perceptions of how anxiety interacts with personal and instructional factors to influence their achievement in English: A qualitative analysis of EFL learners in China. *Language Learning*, 58(1), 151- 183.
15. Yüce, A. (2021, April 15). *Klasik Koşullanma Teorisi ve Pavlov'un Köpek Deneyleri*. www.Soylentidergi.com. <https://www.soylentidergi.com/klasik-kosullanma-teorisi-ve-pavlovun-kopek-deneyleri>

IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ SVEIKOS GYVENSENOS UGDYMO GALIMYBĖS DARŽELYJE

Irma Iešmantė
Lekt. Vaida Vitkauskienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Sveikata yra didžiausias žmogaus turtas, todėl privalome ją saugoti. Vis dažniau yra kalbama, kad reikšmingiausias sveikatos saugojimo ir stiprinimo veiksnys – sveika gyvensena. Ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas mažiausiųjų mūsų visuomenės narių sveikos gyvensenos ugdymui, nes nuo jų sveikatos ir įgytų sveikatą stiprinančių įgūdžių priklausys visuomenės sveikata ateityje. Pirmieji vaiko sveikos gyvensenos ugdytojai yra tėvai, tačiau vaikui augant prie tėvų prisijungia ir ikimokyklinio ugdymo įstaigos, kuriose vaikas praleidžia didžiąją dienos dalį. Darželiuose dirbantys pedagogai bendradarbiaudami su tėvais, moko vaikus sveikos gyvensenos ir padeda suformuoti bei ugdyti sveikatą stiprinančius įgūdžius. Įvertinant vaikų sveikos gyvensenos ugdymo svarbą, pedagogai turi padėti vaikams suprasti sveiko gyvenimo būdo privalumus ir ugdyti vaikų sveikos gyvensenos įgūdžius, tačiau lieka neaišku, kokios ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvensenos ugdymo galimybės darželyje.

Raktažodžiai: Sveikata – gyventojų visapusiškas dvasinis, fizinis ir socialinis gerovė (Lietuvos Respublikos visuomenės sveikatos priežiūros įstatymas, 2002). Sveika gyvensena – kasdienis gyvenimo būdas, kuris stiprina ir tobulina rezervines organizmo galimybes, padeda žmogui išlikti sveikam, saugoti ir gerinti savo sveikatą (R. Proškuvienė, 2004, p. 19).

Įvadas

Temos aktualumas. Sveikata yra didžiausias žmogaus turtas, todėl privalome ją saugoti. Vis dažniau yra kalbama, kad reikšmingiausias sveikatos saugojimo ir stiprinimo veiksnys – sveika gyvensena. Ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas mažiausiųjų mūsų visuomenės narių sveikos gyvensenos ugdymui, nes nuo jų sveikatos ir įgytų sveikatą stiprinančių įgūdžių priklausys visuomenės sveikata ateityje.

Temos naujumas. Vaikų sveikata, jos saugojimas ir stiprinimas yra aktuali tema daugelyje pasaulio šalių. Lietuvoje yra dažnai atliekami tyrimai apie mokyklinio amžiaus vaikų ir paauglių gyvensenos ypatumus, tačiau ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvensenos ypatumai ar ugdymo galimybės tyrinėti mažai. Dažniausiai atliekant tyrimus ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvensenos tema respondentais pasirenkami tik pedagogai ar tėvai, o vaikų žinios apie sveikatą netiriamos.

Temos problema. Įvertinant vaikų sveikos gyvensenos ugdymo svarbą, pedagogai turi padėti vaikams suprasti sveiko gyvenimo būdo privalumus ir ugdyti vaikų sveikos gyvensenos įgūdžius, tačiau lieka neaišku, kokios ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvensenos ugdymo galimybės darželyje.

Tikslas – atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvensenos ugdymo galimybes darželyje.

Uždaviniai:

1. Aptarti sveikatos sampratą ir sveikos gyvensenos veiksnius.
2. Apžvelgti ikimokyklinėse ugdymo įstaigose įgyvendinamas sveikatą stiprinančias programas.
3. Išsiaiškinti ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvensenos ugdymo būdus, metodus, priemones darželyje teoriniu aspektu.
4. Atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų patirtis apie sveiką gyvenseną.
5. Iširti, kokiais būdais ikimokyklinio ugdymo mokytojai ugdo ikimokyklinio amžiaus vaikų sveiką gyvenseną.

Darbo objektas – ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvensenos ugdymo galimybės.

Darbo metodai: Mokslinės literatūros, dokumentų ir kitų informacijos šaltinių analizė; Kokybinis tyrimas – individualus pusiau struktūruotas interviu; Kiekybinis tyrimas – anketinė apklausa; Statistinių duomenų analizė.

Praktinė darbo reikšmė. Darbe išanalizuoti rezultatai reikšmingi tuo, kad atskleidžia ikimokyklinio amžiaus vaikų žinias apie sveiką gyvenimą, o tai leidžia pedagogams įsivertinti savo naudojamus ugdymo metodus ir išsiskirti tolimesnius sveikos gyvenimo ugdymo tikslus. Taip pat atliktas tyrimas leidžia daugiau sužinoti apie darželyje taikomus sveikos gyvenimo ugdymo būdus ir metodus.

1. SVEIKATOS STIPRINIMO TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Sveikatos samprata

Sveikatos terminas vartojamas nuo antikos laikų. Hipokratas, graikų gydytojas ir medicinos tėvas, vienas pirmųjų sisteminio žinias apie sveikatą, tačiau sveikatos apibrėžimai keitėsi priklausomai nuo epochos. (Adaškevičienė, 2004). Sveikatos apibrėžimų kaitą patvirtina ir V. Gudžinskienė ir kt. (2007) teigdami, kad Lietuvoje istorijos eigoje sveikatos sąvoka keitėsi. Nepriklausomoje Lietuvoje sveikata buvo aiškinama kaip viena iš esminių žmogaus vertybių. Sovietmečiu didžiausias dėmesys buvo skiriamas žmogaus fizinei sveikatai, vyravo nuostata, kad jeigu darniai funkcionuoja žmogaus kūnas ir visos organizmo sistemos, vadinasi žmogus sveikas. Apie socialinę ir dvasinę sveikatą buvo kalbama mažai

1.2. Ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvenimo veiksniai

Didžiausią poveikį sveikatai turi žmogaus pastangos sveikai gyventi, todėl svarbu kuo anksčiau pradėti ugdyti vaikų sveikos gyvenimo įpročius. Sveika mityba labai svarbi vaikų sveikatai, vystymuisi, darbingumui, emocinei būsenai, elgesiui. Ji įtakoja sveikatą ne tik esamu laiku vaikystėje, bet ir vaikui suaugus. Kaip ir sveika mityba, judėjimas yra svarbus sveikos gyvenimo veiksnys ypač vaikystėje. Fizinis aktyvumas skatina vaikų augimą, fizinį ir protinį vystymąsi, mažina įtampą, gerina nuotaiką, stiprina plaučius ir širdį, padeda išsaugoti gerą kaulų ir sąnarių būklę. Tinkamas asmens higienos įgūdžių ugdymas padeda vaikus apsaugoti nuo įvairių ligų, leidžia jiems pasijusti gerai, pasitikinti savimi, padeda tobulinti vaikų socialinius įgūdžius, skatina savarankiškumą. Racionalus darbo ir poilsio režimas teigiamai veikia vaiko sveikatą, vystymąsi, užtikrina protinį ir fizinį darbingumą, skatina pasitikėjimo jausmą ir savarankiškumą.

2. TYRIMO REZULTATAI IR ANALIZĖ

2.1. Ikimokyklinio amžiaus vaikų interviu rezultatų analizė

Tyrimo metu buvo domėtasi ar ikimokyklinio amžiaus vaikai žino, koks žmogus būna sveikas, kaip jis jaučiasi. Apie pusę tiriamųjų nurodo, kad sveikas žmogus, tas kuris neserga, geria vaistus ir gerai jaučiasi. Ketvirtadalis apklaustųjų nurodo, kad sveikas žmogus sveikai maitinasi („Valgo sveiką maistą“ (1 mergaitė), „Geriantis arbatą“ (2 berniukas)). Vienai respondentei sveikas žmogus asocijuojasi su sportuojančiu žmogumi („Kuris sportuoja“ (1 mergaitė)).

Tyrimo metu buvo domėtasi, kaip reikia saugoti ir stiprinti sveikatą. Dauguma respondentų mano, kad sveikatą saugoti ir stiprinti padeda sveika mityba ir sportas („Valgyti sveiką maistą ir sportuoti“ (1 mergaitė), „Daug maisto valgyti, daržovių. Sportuoti.“ (3 mergaitė), „Reikia daug sportuoti, valgyti daug vaisių, gerti arbatas.“ (4 mergaitė), „Sportuoti, valgyti vaisius.“ (2 berniukas)). Kai kurios mergaitės mano, kad norint stiprinti ir saugoti sveikatą reikia gerti vaistus („Gydytis vaistais, gerti vaistus.“ (2 mergaitė), „Reikia vaistų“ (5 mergaitė)). Viena mergaitė išskyrė poilsio svarbą sveikatai („Kai miegi būni sveikas“ (5 mergaitė)).

Aiškinantis, kaip tiriamieji dažniausiai praleidžia laisvalaikį, išryškėjo šie laisvalaikio praleidimo būdai: veikla lauke, žaidimas su žaislais, piešimas, naudojimas telefonu, televizoriaus žiūrėjimas, valgymas, poilsis ir naudojimas kompiuteriu. Dauguma apklaustųjų, nepriklausomai nuo lyties, laisvalaikį leidžia su įvairiais žaislais („Žaidžiu su žaislais“ (2 mergaitė), „Žaidžiu su lėlėmis“ (3 mergaitė), „Žaidžiu su Lina“ (4 mergaitė), „Močiutė nuperka lego, tai tveriu“ (1 berniukas), „Žaidžiu žaislu...“ (2 berniukas), „Žaislais žaidžiu“ (3 berniukas)) Trys ketvirtadaliai respondentų laisvalaikį leidžia žiūri televizorių („Dar galima teliką žiūrėti“ (2 mergaitė), „Žiūriu filmukus“ (3 mergaitė), „Žiūriu penktadienio filmuką“ (4 mergaitė), „Žinok namuose man patinka filmukus žiūrėti“ (5 mergaitė), „Biškutį žiūriu televizorių“ (2 berniukas), „Žiūriu filmukus su teliku“ (3 berniukas)). Pusė apklaustųjų laisvu

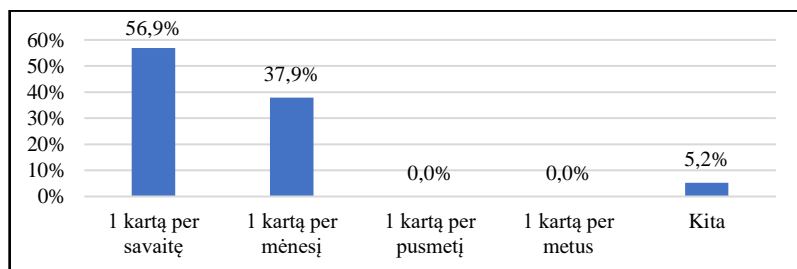
laiku naudojami telefonais („Dar galima žiūrėti telefoną...“ (2 mergaitė), „Per telefoną žiūriu YouTube“ (3 mergaitė), „Telefonu taip pačiai žaidžiu“ (2 berniukas). Išanalizavus vaikų atsakymus galima teigti, kad dažniausiai vaikai namuose laisvalaikį leidžia pasyviai prie ekranų: žiūri televizorių, naudojami kompiuteriu arba telefonu. Trys ketvirtadaliai vaikų nurodė, kad žaidžia ir su žaislais. Ir tik ketvirtadalis vaikų paminėjo, kad leidžia laiką gryname ore: važiuoja į kaimą ar eina pasivaikščioti su mama.

Tyrimo metu buvo domėtasi, ką ikimokyklinio amžiaus vaikai labiausiai mėgsta valgyti. Pagal tiriamųjų atsakymus galime išskirti šį mėgstamiausią vaikų maistą (subkategorijas): sumuštiniai, kiaušinių patiekalai, grūdinių produktų patiekalai, pieno produktų patiekalai, saldumynai, daržovės, vaisiai, salotos, sriubos, mėsos patiekalai. Išklauius tiriamųjų paaiškėjo, kad trys ketvirtadaliai apklaustųjų mėgsta saldumynus, tačiau jiems saldumynai yra ribojami, jų gali valgyti kartais („Saldumynus tik kartais, nes neleidžia mama“ (2 mergaitė), guminukų biškį kartais, bet nedaug“ (1 berniukas)) arba tik po vieną („Saldainių tik vieną“ (3 mergaitė), „Saldumynų tik vieną“ (5 mergaitė)).

Apibendrinant galima teigti, kad vaikai mėgsta valgyti įvairų, sveiką maistą: daržoves, vaisius, pieno produktus, mėsą, grūdinius produktus. Dauguma vaikų mėgsta ir saldumynus, tačiau šiuos riboja tėvai, leisdami valgyti retkarčiais ar tik po vieną.

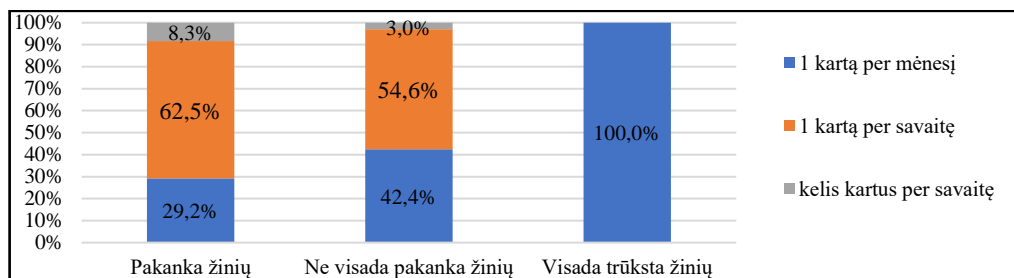
2.2. Ikimokyklinio ugdymo mokytojų apklausos rezultatų analizė

Sveikos gyvensenos įgūdžius reikia pradėti ugdyti nuo mažens, nes sveika gyvensena svarbiausias veiksnys lemiantis žmogaus sveikatą, todėl tyrimo metu buvo aiškintasi, kaip dažnai pedagogai kalbasi ar vykdo veiklas su ugdytiniais apie sveikatos įtaką gyvenimo kokybei (žr. 1 pav.). Paaiškėjo, kad daugiau nei pusė respondentų (56,9 proc.) apie sveikatą su ugdytiniais kalbasi vieną kartą per savaitę, o 37,9 proc. 1 kartą per mėnesį. 3 (5,2 proc.) pedagogai pasirinko atsakymą kita ir nurodė, kad veiklas veda „Kasdien“, „Beveik kasdien įvairios veiklos metu“, „Beveik kasdien“. Respondentų, kurie veiklas veda vieną kartą per pusmetį ar per metus nebuvo.

1 pav. Pokalbių ir veiklų apie sveikatos įtaką gyvenimo kokybei dažnumas

Analizuojant tyrimo rezultatus (žr. 2 pav.) paaiškėjo, kad iš respondentų, turinčių pakankamai žinių apie sveikos gyvensenos ugdymą, 8,3 proc. veiklas su vaikais apie sveikatos įtaką gyvenimo kokybei veda kelis kartus per savaitę, daugiau kaip pusė, t.y. 62,5 proc. veiklas su vaikais veda 1 kartą per savaitę ir tik 29,2 proc. veiklas veda 1 kartą per mėnesį. Iš apklaustųjų, kuriems ne visada pakanka žinių apie vaikų sveikos gyvensenos ugdymą, 3 proc. pokalbius ir veiklas apie sveikos gyvensenos įtaką gyvenimo kokybei veda kelis kartus per savaitę, 54,6 proc. veiklas veda 1 kartą per savaitę ir 42,4 proc. 1 kartą per mėnesį. Pedagogai, kuriems visada trūksta žinių sveikos gyvensenos klausimais, veiklas su vaikais apie sveikatos įtaką gyvenimo kokybei veda 1 kartą per mėnesį.

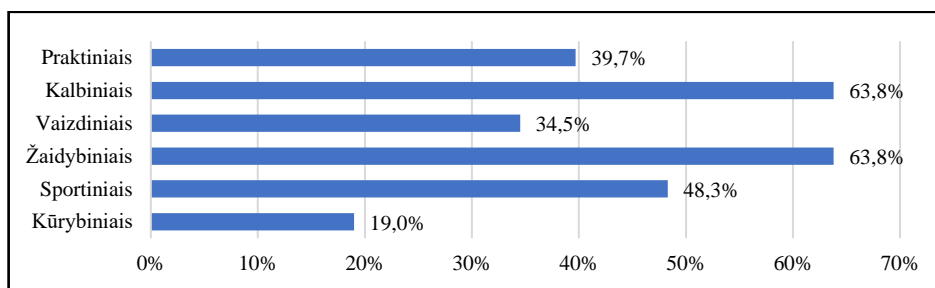

2 pav. Pokalbių ir veiklų vedimo dažnumo pasiskirstymas pagal pedagogų žinias apie sveikos gyvensenos ugdymą

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad pedagogai turintys pakankamai žinių apie sveikos gyvensenos ugdymą linkę dažniau kalbėtis ir vesti veiklas vaikams apie sveikatos įtaką gyvenimo kokybei.

Aiškinantis, kokias veiklas pedagogai vykdo ugdydami vaikų sveiką gyvenseną, išryškėjo viena kategorija: veiklos ugdančios vaikų sveiką gyvenseną. Šią kategoriją sudaro devynios subkategorijos: įvairūs žaidimai, pokalbiai ir diskusijos, edukaciniai filmai, sveikatos valandėlės, projektai, sportiniai renginiai, sportiniai užsiėmimai, edukacijos ir praktinės veiklos, tyrinėjimai. Ugdydami vaikų sveiką gyvenseną pedagogai vykdo įvairias veiklas: organizuoja pokalbius ir diskusijas su vaikais (24 respondentai); dalyvauja sportiniuose užsiėmimuose, daro mankštas, veda kūno kultūros valandėles (24 respondentai); žaidžia įvairius judrius, didaktinius, vaidybinius žaidimus (21 respondentas); veda edukacijas ir praktinius užsiėmimus (12 respondentų); dalyvauja projektuose (10 respondentų); organizuoja sveikatos valandėles su visuomenės sveikatos priežiūros specialistais (6 respondentai); dalyvauja sportiniuose renginiuose (5 respondentai), rodo vaikams edukacinius filmus (2 respondentai); Atlieka bandymus, tyrinėjimus (2 respondentai).

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokiais metodais dažniausiai pedagogai ugdo vaikų sveikos gyvensenos įgūdžius (žr.3 pav.). Išanalizavus respondentų atsakymus paaiškėjo, kad 63,8 proc. pedagogų sveikos gyvensenos ugdymui naudoja kalbinį ir žaidybinių metodų. Mažiau nei pusė apklaustųjų, t.y. 48,3 proc. nurodė, kad ugdydami vaikų sveikos gyvensenos įgūdžius naudoja sportinį metodą. Praktinį metodą naudoja 39,7 proc. respondentų, vaizdinį 34,5 proc., o kūrybinį 19 proc.

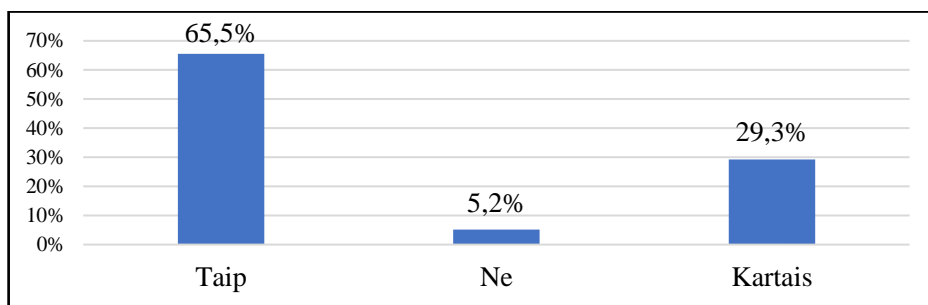
3 pav. Metodai ugdantys vaikų sveikos gyvensenos įgūdžius

Apibendrinant gautus rezultatus galima teigti, kad pedagogai vaikų sveikos gyvensenos įgūdžius dažniausiai ugdo naudodami kalbinį, žaidybinių ir sportinį metodus. Rečiausiai jie ugdymui taiko kūrybinį metodą.

Sveikata didžiausias žmogaus turtas, todėl visame pasaulyje ieškoma būdų, kaip tą turtą išsaugoti. Vienas iš būdų įgyvendinti įvairias sveikatinimo ugdymo programas ir jas pradėti vykdyti ikimokyklinėse įstaigose, todėl tyrimo metu buvo domėtasi, kokias sveikatingumo ugdymo programas pedagogai įgyvendina darželyje. Analizuojant rezultatus išryškėjo dvi kategorijos: darželyje įgyvendinamos sveikatingumo programos ir darželyje įgyvendinami sveikatingumo projektai. Pirmąją kategoriją (darželyje įgyvendinamos sveikatingumo programos) sudaro šešios subkategorijos: „Noriu būti sveikas ir stiprus“, „Vaisių ir daržovių bei pieno ir pieno produktų vartojimo skatinimo vaikų ugdymo įstaigose programa“, „Augu sveikas ir stiprus“, „Sveikata visus metus“, „Žipio draugai“, „Esu sveikas – jaučiuosi laimingas“. Antrąją kategoriją sudaro aštuonios subkategorijos: „Respublikinis projektas „Sveikatiada““, „Judėk+ pažink+ eksperimentuok+ žaisk+ atrask“, „Lietuvos mažųjų žaidynės“, „Lietuvos futbolo asociacijos projektas „Futboliukas““, „Švarūs dantukai“, „Sportuoju ir esu sveikas“, „Sveikai maitintis“, „Mažais žingsneliais į eko pasaulį“. Daugiausia respondentų, t.y. 20 paminėjo, kad darželiuose įgyvendinama „Vaisių ir daržovių bei pieno ir pieno produktų vartojimo skatinimo vaikų ugdymo įstaigose programa“. 10 apklaustųjų įvardino, kad jų darželyje įgyvendinama programa „Augu sveikas ir stiprus“, 9 respondentai nurodė programą „Noriu būti sveikas ir stiprus“. Pedagogai siekdami ugdyti vaikų sveikos gyvensenos įgūdžius dalyvauja įvairiuose projektuose, daugiausia pedagogų, t.y. 12 nurodė, kad dalyvauja Lietuvos futbolo asociacijos projekte „Futboliukas“. 9 respondentai paminėjo, kad dalyvauja Respublikiniame projekte „Sveikatiada“.

Ugdant vaikų sveikos gyvensenos įgūdžius svarbu užtikrinti ugdymo nepertraukiamumą, todėl labai svarbus pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas. Dėl to tyrime buvo aiškinamasi ar pedagogai bendradarbiauja su tėvais vaikų sveikos gyvensenos ugdymo klausimais. Analizuojant respondentų atsakymus (žr. 5 pav.) matyti, kad su tėvais nuolatos bendradarbiauja 65,5 proc. pedagogų, 29,3 proc.

bendradarbiauja tik kartais, o 3 respondentai, kas sudaro 5,2 proc. nurodė, kad su tėvais nebendradarbiauja.

5 pav. Bendradarbiavimas su tėvais

Kitu tyrimo klausimu buvo norima išsiaiškinti, kokių sunkumų iškyla bendradarbiaujant su tėvais vaikų sveikos gyvensenos ugdymo klausimais. Analizuojant respondentų atsakymus išryškėjo viena kategorija: sunkumai kylantys bendradarbiaujant su tėvais. Galima teigti, kad dauguma pedagogų susiduria su sunkumais bendradarbiaujant su vaikų tėvais dėl įvairių priežasčių: pasyvaus tėvų požiūrio į vaikų sveikos gyvensenos ugdymą, nuomonių skirtumo, tėvų nenoro bendrauti, susitarimų nesilaikymo, tėvų užimtumo, nepasitikėjimo pedagogais ar žinių trūkumo. Ir tik 36,2 proc. pedagogų nekyla sunkumų bendradarbiaujant su ugdytinių tėvais vaikų sveikos gyvensenos ugdymo klausimais.

Išvados

1. Mokslinėje literatūroje sveikata apibrėžiama ne tik kaip ligų nebuvimas ar fizinė sveikata, tačiau ji suprantama kaip trijų komponentų: fizinės, psichinės ir socialinės sveikatos gerovė. Svarbiausi sveikos gyvensenos veiksniai: racionali mityba, fizinis aktyvumas, asmens higiena, tinkamas veiklos ir poilsio organizavimas. Jie veikia vaikų sveikatą, augimą ir vystymąsi, protinį ir fizinį darbingumą, emocinę būseną.

2. Ikimokyklinio ugdymo įstaigos, siekdamos stiprinti vaikų sveikatą, įgyvendina įvairias sveikatinimo programas. Lietuvoje dažniausiai įgyvendinamos šios: „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“, „Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa“, „Vaisių ir daržovių bei pieno ir pieno produktų vartojimo skatinimo vaikų ugdymo įstaigose programa“, „Žipio draugai“, „Lions Quest laikas kartu“. Pagrindinis programų siekis, kad vaikai užaugtų sveikomis, sąmoningomis ir visavertėmis asmenybėmis.

3. Ikimokyklinėse vaikų ugdymo įstaigose sveikos gyvensenos ugdymas apima: ugdymo procesą, projektinę veiklą, trumpalaikes akcijas ir iniciatyvas, saugios ir sveikos aplinkos kūrimą, tėvų ir specialistų dalyvavimą stiprinant vaiko sveikatą, tarpinstitucinį bendradarbiavimą.

4. Atliktas tyrimas parodė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikos gyvensenos žinios ir patirtys ribotos. Jie žino du sveikatą stiprinančius veiksnius, tai – sveiką mitybą ir sportą. Vaikai mėgsta valgyti įvairių, sveiką maistą, tačiau laisvalaikį jie dažniausiai leidžia pasyviai prie ekranų: žiūri televizorių, naudojami kompiuteriu arba telefonu. 50 proc. tyrime dalyvavusių vaikų laikosi sveikatą tausojančio dienos režimo ir reguliariai miega pietų miego. Pusė tiriamųjų per mažai dėmesio skiria dantų priežiūrai ir juos valosi tik kartą per dieną.

5. Tyrimo metu paaiškėjo, kad pedagogai ugdydami vaikų sveikos gyvensenos įgūdžius vykdo įvairias veiklas: diskutuoja su vaikais apie sveiką gyvenseną, veda sportinius užsiėmimus, žaidžia įvairaus pobūdžio žaidimus, dalyvauja edukacijose ir veda praktinius užsiėmimus, su ugdytiniais dalyvauja sveikatinimo projektuose. Siekiant stiprinti vaikų sveikatą ir ugdyti sveikos gyvensenos įgūdžius darželiuose yra įgyvendinamos respublikinės ir darželio bendruomenės kurtos sveikatinimo programos.

Literatūra

1. ADAŠKEVIČIENĖ, E., STRAZDIENĖ, N. *Vaikų sveikatą stiprinančio fizinio aktyvumo ugdymas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2013.
2. ALEKSEJEVAITĖ, D. ir kt. *Sveikatos priežiūros įgyvendinimas ikimokyklinio ugdymo įstaigose*. Vilnius: Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras, 2012.

3. BAČIULIENĖ, K., ZABORSKIS, A. Požiūris į vaiko sveikatą Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje. *Medicina (Kaunas)*, 2004, Nr. 40 (8), p. 714-720.
4. BEAN, A. *Sveika vaikų mityba*. Vilnius: Briedis, 2018.
5. JAVTOKAS, Z. ir kt. *Visuomenės sveikatos stiprinimo vadovas savivaldybėms*. Vilnius: Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras, 2014.
6. ILČIUKIENĖ, A. ir kt. Higieninių įgūdžių formavimas darželyje. Iš: *Vaiko sveikata ir saugumas darželyje*. Šiauliai, 2000.
7. MEEUS, C. *Natūralūs kasdienių negalavimų gydymo būdai*. Vilnius: Alma littera, 2006.
8. MARTINĖLYTĖ, G., VASILAISUKIENĖ, I., PETRAUSKIENĖ, S. Tėvų žinios apie ikimokyklinio ugdymo įstaigas lankančių vaikų burnos sveikatą. Iš: *Sveikatos mokslai*, 2021, Nr. 5, p. 38-42. ISSN 1392-6373.
9. PAURIENĖ, V., DOVIDAUSKAITĖ, D. Mokinių sveikata: kaip ją išsaugoti. Iš: *Švietimo problemos analizė*, 2015, Nr. 11 (135), p. 1-12. ISSN 1822-4156.
10. PENKAUSKAITĖ, I., BAGDONAS, A. Tėvų ir pedagogų požiūris į ankstyvojo amžiaus vaikų dienos ritmą. Iš: *Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų rengimo problematika, tarptautinė mokslinė praktinė konferencija*. Kaunas: Kauno kolegija, 2016, p. 150-158.
11. STATULEVIČIENĖ, D. Sveika mityba. Iš: *Vaiko sveikata ir saugumas darželyje*. Šiauliai, 2000.
12. VALOTKAITĖ, J., BAGDONAS, A. 4-5 metų amžiaus vaikų asmens higienos įgūdžių ugdymas(is). Iš: *Menas, dizainas ir meninis ugdymas. Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos medžiaga*. Kaunas: Kauno kolegija, 2018.
13. BISLYTĖ, V. Saugią aplinką kuri – sveiką vaiką augini. Iš: *Misija: Vaikų sveikatos kompetencija. Gerosios patirties knyga*. Vilnius, 2018.
14. *Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa*. Vilnius: LR Švietimo ir mokslo ministerija, 2004. ISBN 9986-03-550-3.
15. *Vaikų sveikatos stiprinimo priemonių įvairiuose sektoriuose 2019 metais apžvalga*. Lietuvos Respublikos sveikatos ministerija, 2020.
16. DARGIENĖ, D., PONELIENĖ, R. *Sveikatos ugdymas ikimokyklinėje įstaigoje* [interaktyvus]. Švietimo naujienos, 2017 [žiūrėta 2023-01-11]. Prieiga per internetą: <https://www.svietimonaujienos.lt/sveikatos-ugdymas-ikimokyklineje-istaigoje/>
17. *Lietuvos Respublikos visuomenės sveikatos priežiūros įstatymas* [interaktyvus]. 2002, [žiūrėta 2022-12-26]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.167900>
18. *Maisto pasirinkimo piramidė (plakatas)* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, 2021. [žiūrėta 2022-12-29]. Prieiga per internetą: www.sam.lt
19. *Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendroji programa*: LR Švietimo ir mokslo ministro 2016 m. spalio 25 d. įsakymas Nr. V-941 [interaktyvus]. 2016, [žiūrėta 2022-12-26]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/285853b0_9aee1e68adcd1bb_2f432d1?fwid=
20. *Vaikų maitinimo organizavimo tvarkos aprašas*: LR Sveikatos apsaugos ministro 2011 m. lapkričio 11 d. įsakymas Nr. V-964 [interaktyvus]. 2022, [žiūrėta 2022-12-29]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.411986/asr>
21. *Vaisių ir daržovių bei pieno ir pieno produktų vartojimo skatinimo vaikų ugdymo įstaigose programos 2017–2023 mokslo metų strategija*: LR Žemės ūkio ministro 2017 m. liepos 25 d. įsakymas Nr. 3D-489 [interaktyvus]. 2017, [žiūrėta 2022-12-28]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/71253a40713511e7827cd63159af616c/MjLgdLowIP>
22. *Health Promotion Glossary* [interaktyvus]. Geneva: World Health Organization, 1998, [žiūrėta 2022-12-26]. Prieiga per internetą: http://whqlibdoc.who.int/WHO_HPR_HEP_98.1.pdf
23. *Guidelines on Physical Activity, Sedentary Behaviour and Sleep for Children under 5 years of age*. World Health Organization, 2019, [žiūrėta 2022-12-30]. Prieiga per internetą: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/311664>
24. *Zippy's Friends for 5-7 year olds* [interaktyvus]. Partnership for children, 2022, [žiūrėta 2022-12-28]. Prieiga per internetą: <https://www.partnershipforchildren.org.uk/what-we-do/programmes-for-schools/zippys-friends.html>
25. *Elementary School Social and Emotional Learning* [interaktyvus]. Lions Quest, 2022 [žiūrėta 2022-12-28]. Prieiga per internetą: <https://www.lions-quest.org/explore-our-sel-curriculum/elementary-school-social-and-emotional-learning/>

ATSARGŲ APSKAITA PREKYBOS ĮMONĖSE

Eglė Jovaišienė
lekt. Birutė Petrošienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Tiek didmeninės, tiek mažmeninės prekybos įmonės daugiausiai pajamų gauna realizuodamos savo prekes. Svarbią tokių įmonių turto dalį sudaro prekių atsargos. Materialinių vertybių atsargos gali būti labai įvairios. Prekybos įmonė prekių negamina, o tik parduoda, atsiranda kita atsargų rūšis- prekės, skirtos perparduoti. Prekių atsargos sudaro prekės, skirtos realizuoti, ir prekės, jau esančios kelyje. Kadangi prekės yra likvidaciniai aktyvai ir paprastai paverčiamos į grynus pinigus per metus, jos vadinamos apyvartinėmis lėšomis ir parodomos balanse. Atsargos paprastai yra svarbus finansinių ataskaitų rodiklis. Ypač svarbūs yra šie dalykai: parduotų prekių kaštų palyginimas su pajamomis bei teisingas atsargų įkainojimas sąskaitų balanso lentelėje. Tam, kad visa tai padaryti teisingai, reikia tam tikrų apskaitos žinių, įgūdžių ir pasiruošimo.

Raktažodžiai: atsargos, apskaita, savikaina, įkainojimo metodai

Įvadas

Norint sėkmingai vykdyti prekybinę įmonės veiklą, privaloma turėti tam tikrą kiekį atsargų. Daugumoje įmonių atsargos sudaro didžiausią trumpalaikio turto dalį įmonės turte. Atsargos yra ta turto dalis, į kurią įmonė įdėjusi nemažą dalį kapitalo, ir atsargos dažniausiai tiesiogiai dalyvauja uždirbant pajamas.

Temos aktualumas. Tiek didmeninės, tiek mažmeninės prekybos įmonės daugiausia pajamų gauna realizuodamos savo prekes. Svarbią tokių įmonių turto dalį sudaro prekių atsargos. Neturėdamos atsargų prekybinės įmonės negalėtų vykdyti savo veiklos. Nuo atsargų įvertinimo tikslumo ir savalaikiškumo, priklauso įmonės vadybinių sprendimų racionalumas, o nuo sprendimų racionalumo – veiklos rezultatai. Klaidos, padarytos įvertinant atsargas, turi didelį ir ilgalaikį poveikį. Todėl netiksliai įvertinus turimas atsargas, bus netiksliai apskaičiuotos gautos pajamos, netiksliai apskaičiuoti ir sumokėti mokesčiai, o balanse bus netiksliai parodytas turtas ir nuosavybė. Atsižvelgiant į atsargų reikšmę, labai svarbu turėti patikimą informaciją apie įmonės turimas atsargas.

Problema. Kiekviena prekybos įmonė savo veikloje naudoja atsargas, kurios savalaikiai turi būti registruojamos apskaitoje. Tik tinkamai užregistruotos operacijos atskleis realius finansinius rezultatus. Problema siejama su atsargų apskaitos įtaka įmonės veiklos rezultatų atskleidimui finansinėje atskaitomybėje.

Darbo tikslas – Išanalizuoti atsargų apskaitos teorinius aspektus prekybos įmonėse.

Darbo objektas – Atsargų apskaita prekybos įmonėse.

Darbo uždaviniai:

- Apibrėžti atsargų sampratą ir pateikti jų klasifikavimą.
- Išanalizuoti atsargų įsigijimo savikainos ypatumus.
- Apibrėžti atsargų įkainojimo metodus ir sunaudojimo (pardavimo) būdus.
- Išanalizuoti atsargų buhalterinės apskaitos ypatumus bei pateikti atsargų dokumentaciją.
- Atskleisti atsargų atvaizdavimą finansinėje atskaitomybėje.
- Pateikti atsargų analizės metodiką.

Darbo metodai: Mokslinės literatūros, teisės aktų, apskaitos standartų, kitų informacijos šaltinių analizė.

1. ATSARGŲ APSKAITOS TVARKA TEORINIU ASPEKTU

Sėkminga įmonės veikla priklauso nuo daugelio aplinkybių, tačiau vienas svarbesnių darbų, kurių turi atlikti įmonės vadovas - parinkti apskaitos politiką ir ją įgyvendinti, atsižvelgdamas į konkrečias sąlygas, veiklos pobūdį vadovaudamasis verslo arba tarptautiniais apskaitos standartais. Formuodama apskaitos politiką įmonė turi pasirinkti ir jai tinkamą atsargų apskaitos metodiką.

1.1. Atsargų samprata ir klasifikavimas

Atsargų apibrėžimas yra įvardijamas keliais aspektais, todėl mokslinėje literatūroje randama gana nemažai atsargų sąvokos paaiškinimų. 1.1.1 lentelėje pateikiamos pagrindinės mokslinėje literatūroje randamos atsargų sampratos apibrėžtys.

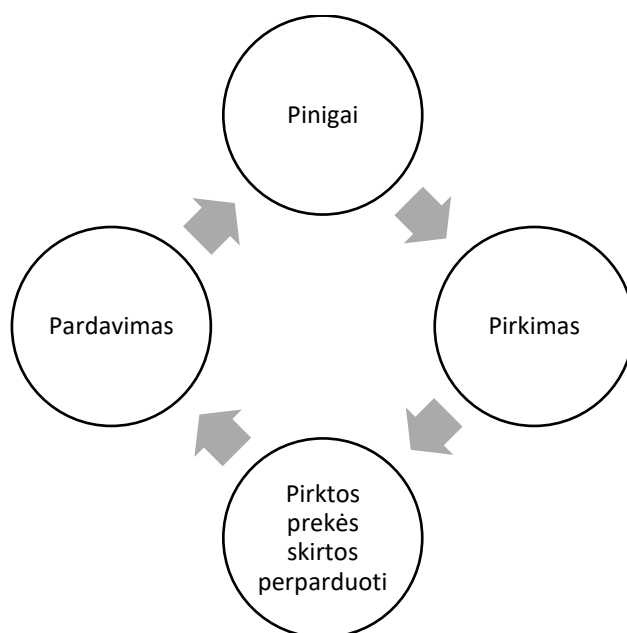
1.1.1 lentelė. Atsargų sąvoka

Autorius	Apibrėžimas
9-asis verslo apskaitos standartas „Atsargos“ (2018)	Atsargos – trumpalaikis turtas (žaliavos ir komplektuojamieji gaminiai, prekės ir nebaigta gaminti produkcija), kuri įmonė sunaudoja pajamoms uždirbti per vienerius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą
Lakis (2017)	Atsargos – trumpalaikis turtas, kuri įmonė sunaudoja pajamoms uždirbti per vienerius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą.
Kenton (2022)	Atsargos reiškia žaliavas, naudojamas gamyboje, taip pat prekes, kurios yra parduodamos.
Ivanauskienė (2016)	Atsargos priskiriamos prie trumpalaikio turto. Nuo ilgalaikio turto jos skiriasi tuo, kad iš karto sunaudojamos įmonės veikloje uždirbant pajamas.
Kalčinskas ir Kalčinskaitė - Klimaitienė (2022)	Grupė straipsnių, atspindinčių įmonės žaliavas, medžiagas ir komplektavimo detales, nebaigtą produkciją, ir vykdomus darbus, produkciją, pirktas prekes, skirtas perparduoti, biologinį turtą, ilgalaikį materialųjį turtą, skirtą parduoti, ir sumokėtus avansus už atsargas.

Sudaryta darbo autorės remiantis nurodytais šaltiniais

Išanalizavus mokslinėje literatūroje pateiktas atsargų sampratas galima teigti, jog visi autoriai prieina vienos nuomonės, kad atsargos- tai trumpalaikio turto rūšis, kuri sunaudojama per metus ar vieną veiklos ciklą. Tai turtas, kurį ketinama parduoti vykdant įprastą veiklą (Accounting Tools, 2022). Svarbu paminėti, kad atsargoms priskiriamas ir ilgalaikis materialusis turtas, kurio vertė nesiekia minimalios ilgalaikio materialiojo turto nustatytos vertės (Dovidaitė ir kt., 2012). Tačiau, kad ir kokiais žodžiais apibūdinamos atsargos, visi autoriai sutinka, kad atsargos yra labai svarbi turto dalis ir daro didelę įtaką įmonės veiklos mastams ir rezultatams.

Atsargos tiesiogiai dalyvauja pajamų formavimo procese. Efektyvus atsargų kontroliavimas yra reikšmingas įmonės turto augimui ir jos pelno didinimo veiksnys. Atsargos tiesiogiai dalyvauja pajamų formavimo procese ir nuolat keičia savo formą: prekybos įmonėje iš piniginės formos pereina į prekes, skirtas perparduoti, o realizavus jas, vėl įgauna pinigų pavidalą (žr. 1 pav.).

1 pav. 1 Atsargų cirkuliacija

Sudaryta darbo autorės, remiantis: IVANAUSKIENĖ, A. *Buhalterinė apskaita: vadovėlis.*- Vilnius: Tyto alba, 2016.

Kiekviena įmonė, užsiimdama tam tikra veikla, turi susidaryti savo atsargų grupavimą, kad būtų aišku, kuri atsargų rūšis neša naudą įmonės pelnui, o dėl kurios patiriami nuostoliai. Tam įtakos turi atsargų įsigijimo savikaina, kuri gali būti didesnė už gautą pelną pardavus prekes. Budrienė ir kt. (2018) argumentuoja, kad kiekvienos įmonės atsargų struktūra yra įvairiapusiška. Dovidaitė ir kt. (2012) teigia, jog priklausomai nuo to kam įmonė naudoja atsargas jas galima suskirstyti į kelias grupes (žr. 1.1.2 lentelę). Visos įmonės privalo vadovautis verslo apskaitos standartais. Pagrindiniai standartai, kurie nagrinėja atsargų apskaitą ir pateikimą apskaitoje, yra 2 – asis VAS „Balansas“ (2015) ir 9 - asis VAS „Atsargos“ (2018), taip pat pavyzdinis sąskaitų planas (2016), kurį įmonė pasipildo subsąskaitomis, priklausomai nuo veiklos pobūdžio.

1.1.2 lentelė. Atsargų klasifikavimas

9 - asis VAS „Atsargos“	2 - asis VAS „Balansas“	Pavyzdinis sąskaitų planas
Žaliavos ir komplektavimo gaminiai	Žaliavos, medžiagos ir komplektuojamieji gaminiai	Žaliavos, medžiagos ir komplektavimo detalės
Nebaigta gamyba	Nebaigta produkcija ir vykdomi darbai	Nebaigta produkcija ir vykdomi darbai
Pagaminta produkcija	Produkcija	Produkcija
Pirktos prekės, skirtos perparduoti	Pirktos prekės, skirtos perparduoti	Pirktos prekės, skirtos perparduoti
	Biologinis turtas	Biologinis turtas
	Ilgalaikis materialus turtas, skirtas perparduoti	Ilgalaikis materialus turtas, skirtas perparduoti
	Sumokėti avansai	Nematerialusis turtas, skirtas perparduoti
		Sumokėti avansai

Sudaryta darbo autorės remiantis nurodytais šaltiniais

1.1.2 lentelėje galima pastebėti iš esmės tas pačias, bet labiau išskaidomas atsargas. Jau 2 - ajame VAS „Balanse“ (2015) atsargos klasifikuojamos smulkiau, nes jame išskiriami tokie straipsniai, kaip biologinis turtas, ilgalaikis materialusis turtas, skirtas perparduoti ir sumokėti avansai. O pavyzdinį sąskaitų planą (2016) papildo ilgalaikis nematerialus turtas, skirtas perparduoti.

Žaliavos, medžiagos ir komplektuojamieji gaminiai – tai įmonės įsigytas turtas, kuris skirtas ne parduoti, o sunaudoti įmonės veikloje (Česnauskė, 2018).

Nebaigta gamyba – tai įmonės sandėliuose ar cechuose laikomi gaminiai, kurie dar iki galo nėra visai apdoroti (Ivanauskienė, 2016), tarpinė produkcija (Lileikienė ir Grigaliūnienė, 2021).

Pagaminta produkcija – tai įmonės pagaminta ar turima produkcija, kuri skirta parduoti, ar sunaudoti įmonės viduje (Bartkutė, 2016).

Pirktos prekės, skirtos perparduoti - tai prekės, kurias įmonė įsigyja su tikslu perparduoti, nepriklausomai nuo jų rūšies, kainos, naudojimo laiko (Ivanauskienė, 2016).

Apibendrinant atsargų sampratą galima teigti, kad atsargos yra pagrindinė trumpalaikio turto dalis, kuri sunaudojama per vienerius metus ar vieną veiklos ciklą. Atsargos dalyvauja įmonės pajamų uždirbimo procese. Išnagrinėjus mokslinėje literatūroje pateiktus atsargų sąvokos apibrėžimus, galima daryti išvadą, kad visi apibrėžimai susiję tarpusavyje ir atitinka 9-ojo VAS „Atsargos“ sampratą. Apibendrinant atsargų klasifikavimą, galima daryti išvadą, kad atsargų klasifikacija priklauso nuo įmonėje vykdomos veiklos. Atsargos gali būti klasifikuojamos įvairiai pagal daugelį bruožų. Mokslinėje literatūroje yra pateikiama nemažai skirtingų atsargų klasifikavimo galimybių, tačiau dažniausiai įmonės naudojasi verslo apskaitos standartuose pateikiamomis atsargų klasifikavimo galimybėmis, jas skirstant į: žaliavos ir komplektavimo gaminiai, nebaigta gamyba, pagaminta produkcija ir pirktos prekės skirtos perparduoti.

1.2. Atsargų įsigijimo savikaina

Atsargų savikaina formuojama nuo grynosios pirkimo kainos, kuri nurodoma pirkimo sąskaitose faktūrose. LR pelno mokesčio įstatymu (2001), į prekių įsigijimo savikainą įtraukiamos visos išlaidos, patirtos su įsigijimu, įskaitant sumokėtus komisinius atlyginimus ir mokesčius (rinkliavas), išskyrus pridėtinės vertės mokesťį, susijusį su šio turto įsigijimu. Visos tiesioginės prekių įsigijimo išlaidos (transportavimo, muitai ir kt.) gali būti proporcingos įsigytų prekių vertei, pridedamai prie prekių

įsigijimo kainos ir šia kaina prekės užpajamuojamos įmonės sandėlyje, tačiau nereikšmingos prekės arba tos, kurios keletą ataskaitinių laikotarpių nekinta pagal turto įvertinimo finansinėje atskaitomybėje taisyklės (prekių transportavimo ir jų paruošimo naudoti sumas), gali būti neįskaičiuojamos į jų įsigijimo savikainą, o priskiriamos ataskaitinio laikotarpio veiklos sąnaudoms (Čerbauskienė, 2014).

Atsargų įsigijimo savikaina = Pirkimo kaina – Pirkimo metu gautos nuolaidos + Importo muitai, akcizai ir kiti negrąžinti mokesčiai + Pristatymo išlaidos + Paruošimo naudoti išlaidos

Svarbu paminėti, kad į įsigijimo savikainą neįskaitomas sumokėtas pridėtinės vertės mokestis ir tie mokesčiai bei rinkliavos, kurie bus vėliau atgauti. Neatskaitomas atsargų pirkimo PVM pripažįstamas laikotarpio veiklos sąnaudomis. Jeigu neatskaitomo atsargų pirkimo PVM sumos yra reikšmingos ir šių sumų pripažinimas ataskaitinio laikotarpio veiklos sąnaudomis reikšmingai iškraipo įmonės veiklos rezultatus, šios neatskaitomo atsargų pirkimo PVM sumos turi būti įskaičiuojamos į atsargų įsigijimo savikainą (Dovidaitė, Galin ir Guptor, 2012).

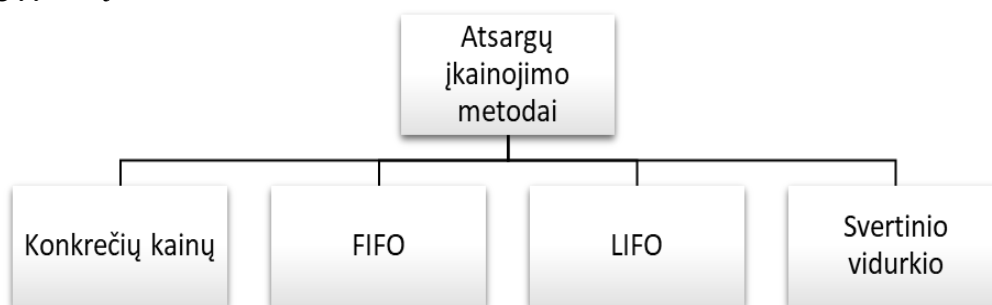
Visos kitos išlaidos, susijusios su atsargų įsigijimu (pavyzdžiui, komandiruočių išlaidos, sandėlių darbuotojų darbo užmokestis), gali būti priskirtos atsargų įsigijimo savikainai, tačiau šias išlaidas yra sudėtinga susieti su atskiromis atsargų rūšimis, todėl jos dažniausiai yra priskiriamos ataskaitinio laikotarpio, kada išlaidos susidarė, bendrosioms ir administracinėms sąnaudoms (Čerbauskienė, 2014).

Remiantis 9-uju VAS „Atsargos“ (2018), įmonė, registruodama atsargas apskaitoje, privalo jas įvertinti įsigijimo savikaina, o kai sudaromas įmonės balansas – įsigijimo ar pasigaminimo savikaina arba grynąja galimo realizavimo verte, atsižvelgiant į tai, kuri vertė iš jų yra mažesnė. Jeigu įmonė atsargas įsigyja užsienio valiuta, tai atsargų įsigijimo savikaina skaičiuojama pagal pirkimo dienos metu galiojusį oficialų Lietuvos Respublikos nacionalinės valiutos keitimo kursą ar santykį, neatsižvelgiant į atsiskaitymo datą.

Apibendrinant galima teigti, kad visos įsigytos atsargos registruojamos įsigijimo savikaina, kurią didina patirtos išlaidos, o sumažina tinkamai panaudotos nuolaidos, nukainojimai ir apgalvotai sumažintos su įsigijimu patiriamos išlaidos. Teisingas atsargų įsigijimo savikainos nustatymas labai svarbus procesas, nes reikia teisingai nustatyti ir išnagrinėti visas patirtas išlaidas atsargoms įsigyti.

1.3. Atsargų įkainojimo metodai ir sunaudojimo (pardavimo) būdai

Kiekviena įmonė pirkdama atsargas jas gali įsigyti įvairiomis kainomis. Todėl svarbu, kad atsargas panaudojus ar pardavus, jos būtų tinkamai įkainotos apskaitoje. Vadovaujantis 9-uju VAS įmonės savarankiškai gali nuspręsti, kuris atsargų įkainojimo metodas joms priimtinesnis, ir jis visada turi būti nurodomas apskaitos politikoje. 2 – amė paveiksle pateikiama Deveikio (2018) ir 9-ojo VAS išskirti atsargų įkainojimo metodai.

2 pav. 2 Atsargų įkainojimo metodai

Sudaryta darbo autorės, remiantis: DEVEIKIS, G. Atsargų apskaita: atnaujintas 9-asis Verslo apskaitos standartas. Iš: *Buhalterija*, p. 10-12, 2018, *9-asis verslo apskaitos standartas*: Lietuvos Respublikos finansų ministro 2018 m. kovo 19 d. įsakymu Nr. 1K-117, 2018.

Konkrečių kainų įkainojimo metodas dažniausiai taikomas prekybos įmonėse, kurios prekiauja unikaliomis arba brangiai kainuojančiomis prekėmis, pavyzdžiui, nekilnojamoju turtu, automobiliais, juvelyriniais dirbiniais ir pan., taip šį metodą apibūdina Žaptorius (2015) ir Ivanauskienė (2016). 9-ajame VAS teigiama, kad šis būdas taikomas tik tokioms atsargoms, kurių sunaudotas kiekis ir likučiai laikotarpio pabaigai gali būti tiksliai nustatyti.

FIFO metodas taikomas, kai tiksliai nežinoma, kurios prekės per ataskaitinį laikotarpį buvo parduotos (sunaudotos), o kurios liko sandėlyje (Žaptorius, 2015). Ivanauskienė (2016) teigia, kad taikant FIFO metodą daroma prielaida, kad pirmiausia parduodamos ir sunaudojamos tos atsargos,

kurios nupirktos anksčiau. Jei lieka likutis, jis įkainojamas paskutinio pirkimo kainomis. Ivanauskienė (2016) pataria, kad šį metodą būtina taikyti ten, kur yra greitai gendančių atsargų. Pasirinkus FIFO metodą, įmonės finansinėse ataskaitose grynosios pajamos bus didesnės, o parduotų prekių savikaina bus mažesnė, nes skaičiuojant bus naudojama mažesnė kaina. Tačiau įmonės mokestinė prievolė bus didesnė dėl didesnių grynujų pajamų ir mažesnės parduotų prekių savikainos (Carlson, 2020).

LIFO metodas yra visiškai priešingas FIFO metodui, nes pirmiausia parduodamos vėliausiai pirktos prekės. 9-asis VAS (2018) teigia, kad LIFO gali būti naudojamas tik išimtiniais atvejais dėl įmonės veiklos specifikos (pavyzdžiui, prekyba akmens anglimi ir pan.), siekiant parodyti tikrą ir teisingą atsargų vertę finansinėse ataskaitose.

Svertinio vidurkio įkainojimo metodas yra patogus naudoti, jeigu atsargos sumaišytos ir neįmanoma atskirti, kurios įsigytos ar pagamintos pirmiau. Ivanauskienė (2016) teigia, kad taikant šį metodą, vidutinė nauja kaina skaičiuojama po kiekvieno pirkimo.

LIFO ir FIFO yra dažniausiai naudojami atsargų savikainos metodai, kuriuos įmonės naudoja įsigytų atsargų sąnaudoms apskaityti pelno (nuostolio) ataskaitoje (Carlson, 2020). Pasak Mackevičiaus (2019), Lietuvos įmonės dažniausiai taiko FIFO metodą. Be jau minėtų atsargų įkainojimo metodų Mackevičius (2019) savo literatūroje išskiria dar kelis unikalius ir originalius įkainojimo metodus HIFO, LOFO, GIFO ir GILO.

Kaip teigia daugelis autorių, atsargos nuolat juda, nes vienas atsargas įmonė įsigyja, kitas parduoda. Ivanauskienė (2016), Kalčinskas ir Kalčinskaitė-Klimaitienė (2022) teigia, kad atsargų sunaudojimas (pardavimas) apskaitoje gali būti registruojamas nuolat arba periodiškai.

Pasak Kalčinsko ir Kalčinskaitės – Klimaitienės (2022), nuolat apskaitomų atsargų būdas rekomenduojamas taikyti brangioms ar tiesiog vertingoms prekėms, kurių apskaitai nereikia skirti daug laiko, nes yra aišku ir neabejotina tokios apskaitos priežastis. 9 VAS „Atsargos“ (2018) reglamentuoja, kad kiekviena operacija susijusi su atsargų sunaudojimu ar pardavimu, kaskart yra registruojama buhalterinėse apskaitos sąskaitose.

Priešingu atveju, kai nuolat apskaityti atsargas tampa ekonomiškai netikslinga, taikomas periodinis atsargų apskaitos būdas. Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje yra atliekama atsargų likučių inventorizacija ir taip nustatoma atsargų likučių savikaina, ir parduotų prekių savikaina (9-asis VAS „Atsargos“, 2018). Periodiškai į apskaitą įtraukiamų atsargų būdo esmė – inventorizacijos pabaigoje daroma prielaida, kad tai, ko nėra sandėliuose, jau yra parduota arba sunaudota gamyboje. Taikant šį būdą, užtenka suskaičiuoti atsargų likučius ataskaitinio laikotarpio pradžioje bei pabaigoje ir tvarkyti prekių pirkimo apskaitą (Žaptorius, 2015).

Apibendrinant galima teigti, jog atsargos gali būti įkainojamos įvairiais metodais, tačiau labiausiai paplitęs FIFO atsargų įkainojimo metodas. Atsižvelgdama į savo veiklos specifiką, įmonė pasirenka, kokį atsargų įkainojimo metodą taikys. Įmonės gali pasirinkti atsargų apskaitą tvarkyti taikant nuolat arba periodiškai apskaitomų atsargų būdą. Naudojant nuolat apskaitomų atsargų būdą, apskaitoje registruojamas kiekvienas atsargų gavimas ir kiekvienas atsargų nurašymas. Taikant periodiškai apskaitomų atsargų būdą, užtenka suskaičiuoti atsargų likučius ataskaitinio laikotarpio pradžioje bei pabaigoje ir tvarkyti prekių pirkimo apskaitą.

1.4. Atsargų dokumentacija ir buhalterinė apskaita

Nuosekliai registruojamos ir dokumentuojamos įvykusios ūkinės operacijos leidžia įmonei tvarkingai ir taisyklingai vesti apskaitą. Dėl šios priežasties kiekvienam atsargų įsigijimui ir jų pardavimui reikalingas buhalterinis įrašas ir dokumentas.

Atsargas buhalteriniais įrašais registruojant tiek nuolat, tiek periodiškai apskaitomų atsargų būdu pildomi tokie patys pirminiai dokumentai, sintetiniai ir analitiniai registrai. Bendikienė (2019) teigia, kad atsargų įsigijimas, atsargų nurašymai ir atsargų likučiai registruojami nustatytos formos analitinės apskaitos registre „Atsargų apskaitos kortelė“. Kiekvienai prekių rūšiai priskiriamas atskiras nomenklatūrinis numeris (kodas) ir apskaitos kortelė. Įrašai kortelėse atliekami pagal pirminius apskaitos dokumentus. Įsigijus atsargų surašoma sąskaita faktūra arba PVM sąskaita faktūra, jei įmonė yra PVM mokėtoja. Įsigijus atsargų, surašomas materialinių vertybių užpajamavimo orderis. Atsargų kortelė yra analitinis registras, kuriame registruojamos įsigytos atsargos. Jei įmonė atsargas įsigijo skolon, pildoma ir įmonės skolų apskaitos kortelė. Įsigijus atsargas skolon, jos registruojamos pirkimų skolon žurnale, o gauta PVM sąskaita faktūra registruojama gautų PVM sąskaitų faktūrų registre.

Pardavus atsargas išrašoma sąskaita faktūra arba PVM sąskaita faktūra, jei įmonė yra PVM mokėtoja. Jei atsargos parduodamos skolon, skola registruojama skolų įmonei apskaitos kortelėje, pardavimų skolon žurnale bei išrašytų PVM sąskaitų faktūrų registre. Pardavus atsargas, jas būtina nurašyti, o tam skirtas atsargų nurašymo aktas. Nurašius parduotas atsargas, būtina tai užfiksuoti atsargų apskaitos kortelėje bei parduotų prekių savikainos žurnale.

Atsargų įsigijimas ir pardavimas taikant nuolat arba periodiškai apskaitomų atsargų būdą apskaitoje registruojamas 1.4.3 lentelėje nurodytais buhalteriniais įrašais.

1.4.1 lentelė. Atsargų buhalterinė apskaita

Eil. Nr.	Operacija	Sąskaitų korespondencija	
		Nuolat	Periodiškai
1.	Atsargų įsigijimas (apmokant iš karto, sumokant iš anksto avansu ar įsigijus skolon)	D 204 – Pirktos prekės, skirtos perparduoti D 2441 – Gautinas PVM (jei įmonė PVM mokėtoja) K 271 Sąskaitos banke ar 272 Kasa K 2080 Sumokėti avansai tiekėjams K 443 Skolos tiekėjams	D 6002 – Įsigytų prekių ir paslaugų savikaina D 2441 – Gautinas PVM (jei įmonė PVM mokėtoja) K 443 – Skola tiekėjams K 2445 – Iš atskaitingų asmenų gautinos sumos K 271 – Sąskaitos bankuose ar 272 – Kasa
2.	Atsargų pardavimo registravimas	D 2080 Sumokėti avansai tiekėjams D 443 Skolos tiekėjams D 271 Sąskaitos banke ar 272 Kasa K 5000 Parduotų prekių pajamos K 4492 Mokėtinas PVM (jei įmonė PVM mokėtoja)	D 241 – Pirkėjų skolos K 5000 – Parduotų prekių pajamos K 4492 – Mokėtinas PVM (jei įmonė PVM mokėtoja)
3.	Atsargų nurašymas įsigijimo suma jas pardavus	D 6000 Parduotų prekių savikaina K 204 Pirktos prekės, skirtos perparduoti	D 6000 – Parduotų prekių savikaina K 20X – Atsargos

Sudaryta darbo autorės remiantis: 9-ojo verslo apskaitos standarto „Atsargos“ metodinės rekomendacijos“: Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2016 m. rugsėjo 16 d. įsakymu Nr. VS-9.

Apibendrinant galima teigti, kad taikant nuolat apskaitomą atsargų būdą visos atsargos fiksuojamos 2 klasės sąskaitose, o taikant periodiškai apskaitomą atsargų būdą – jas įsigijus 6 klasės sąskaitose, o atsargų likučiai - 2 klasės sąskaitose. Dokumentavimas, nepriklausomai nuo pasirinkto registravimo būdo, yra analogiškas.

1.5. Atsargų inventorizacija ir pateikimas finansinėse ataskaitose

Finansinė atskaitomybė, pasak Bikienę ir Pučkienę (2012), yra svarbiausias informacijos šaltinis įmonėje, nes finansinių ataskaitų rinkinys labiausiai atskleidžia įmonės veiklos rezultatus ir jos finansinę būklę. Finansinės atskaitomybės įstatymas (2001) reikalauja, prieš sudarant finansinę atskaitomybę, atlikti inventorizaciją. Atsargų inventorizacija įmonėje atliekama tam, kad būtų užtikrintas realiai ar atsargų likutis sutampa su buhalterinės apskaitos duomenimis ir faktiškai rastu kiekiu.

Inventorizacija – turto ir įsipareigojimų patikrinimas ir jų faktiškai rastų likučių palyginimas su buhalterinės apskaitos duomenimis. Subjektai, išskyrus viešojo sektoriaus subjektus, privalo inventorizuoti visą turtą ir įsipareigojimus ne rečiau kaip kartą per metus, prieš sudarant metines finansines ataskaitas, pagal ne vėlesnius, kaip ataskaitinių finansinių metų paskutinės dienos duomenis, o subjektai, kurių veikla sezoninė, atsargų likučius privalo inventorizuoti tą laikotarpį, kurį atsargų likučių juose yra mažiausiai, bet ne anksčiau kaip likus 6 mėnesiams iki finansinių metų pabaigos.

Ivanauskienė (2016) išskiria tam tikrus pagrindinius etapus, pagal kuriuos vykdoma atsargų inventorizacija: parengiamieji darbai, tikrinama turto natūra ir jo įrašymas į inventorizavimo aprašus, inventorizavimo rezultatų skaičiavimas ir rekomendacijos vadovui pateikimas. Inventorizacijai įforminti subjektai sudaro inventorizavimo aprašus, sutikrinimo žiniaraščius arba, jeigu reikia, kitus apskaitos registrus. Jankauskytė (2019) teigia, kad inventorizacijos metu radus atsargų nuvertėjimą, turi būti aprašomos priežastys, dėl ko atsirado nuvertėjimas (apgadintos, sugedo ir pan.) inventorizacijos aprašuose.

Atliekant atsargų inventorizaciją, kai yra inventorizuojamos tokios atsargos, kaip žaliavos, medžiagos, prekės, nebaigta gamyba ir pagaminta produkcija, tada privalo dalyvauti ir materialiai atsakingi asmenys. Išimtiniais atvejais jie gali nedalyvauti (Ivanauskienė, 2016).

Atlikus inventorizaciją gali atsirasti ir neatitikimų tarp buhalterinės apskaitos duomenų ir faktiškai rastų likučių. Jeigu atsargų perteklius ar trūkumas susidarė dėl duomenų registravimo apskaitoje klaidų, taisome apskaitoje padarytus įrašus. Jeigu nėra galimybių nustatyti priežastį, kodėl atsirado atsargų perteklius ar trūkumas, rastos atsargos apskaitoje registruojamos galima grynojo realizavimo verte, o nerastos – kaip nuostolis dėl atsargų praradimo (Kamarauskaitė, Subačienė ir Senkus, 2016). Atlikus inventorizaciją gali atsirasti ir neatitikimų tarp buhalterinės apskaitos duomenų ir faktiškai rastų likučių. Jeigu yra perteklius, atsiradę nukrypimai pagal Pelno mokesčio įstatymą (2001), priskiriami apmokestinamoms pajamoms, o jei trūkumas - priskiriamas sąnaudoms arba išieškoma iš kaltų asmenų (žr. 1.5.4 lentelę). Pagal PVM įstatymą trūkumą nurašius į sąnaudas reikia koreguoti prekių pirkimo PVM atskaitą tuo atskaitiniu laikotarpiu, kada buvo užregistruotas trūkumas.

1.5.1 lentelė. Inventorizacijos rezultatų registravimas apskaitoje

Eil. Nr.	Operacija	Sąskaitų korespondencija
1.	Po inventorizacijos rastas atsargų perteklius	D 204 Atsargos K 5401 Kitos pajamos
2.	Po inventorizacijos rastas atsargų trūkumas (nustačius kaltus asmenis)	D 2446 Kitos gautinos skolos K 2049 Atsargų vertės sumažėjimas
3.	Po inventorizacijos rastas atsargų trūkumas (kai nėra kaltų asmenų nurašoma į sąnaudas)	D 6000 Parduotų prekių savikaina K 2049 Atsargų vertės sumažėjimas

Sudaryta darbo autorės remiantis: *9-ojo verslo apskaitos standarto „Atsargos“ metodinės rekomendacijos*: Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2016 m. rugsėjo 16 d. įsakymu Nr. VS-9.

Ivanauskienė (2016) siūlo atsargų trūkumą ar perteklių registruoti surašant buhalterinę pažymą, kuri registruojama bendrajame žurnale. Buhalterinėje pažymoje svarbiausia nurodyti kokių atsargų rastas trūkumas ar perteklius, įvardijamos priežastys dėl ko tai įvyko. Analitinė apskaita vedama atsargų apskaitos kortelėse.

Pagal 9-ąją VAS ir 2-ąją TAS apskaitoje registruojamos atsargos yra įvertinamos įsigijimo savikaina, o sudarant finansines ataskaitas – įsigijimo ar pasigaminimo savikaina arba grynąja galimo realizavimo verte, atsižvelgiant į tai, kuri iš jų yra mažesnė. 2-asis verslo apskaitos standartas „Balansas“ (2015) reglamentuoja, jog trumpalaikiam turtui priskiriamos atsargos, kurios atitinka trumpalaikio turto apibrėžimą yra registruojamos trumpalaikio turto skiltyje, atsargos straipsnyje. Pelno (nuostolių) ataskaitoje, pasak Ivanauskienės (2016), antrajame straipsnyje pardavimo savikaina nukeliauja per visą atskaitinį laikotarpį ir ankstesnius laikotarpius patirtos išlaidos, tenkančios parduotai produkcijai. Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas (2001) reglamentuoja leidžiamus atskaitymus, kurie yra visos faktiškai patirtos įprastinės tokiai veiklai vieneto sąnaudos, būtinos vieneto pajamoms uždirbti ar įmonės ekonominei naudai gauti. Esant natūralios netekties nuostoliams sąnaudų atskaitymai yra ribojami. Natūralios netekties nuostoliams nepriskiriami dėl prekių gedimo (neįskaitant uogų, daržovių, vaisių, grybų) ar broko susidarę nuostoliai, taip pat nuostoliai, patirti dėl stichinių nelaimių. Jeigu nuostolių negalima susieti su natūralia netektimi, tokiu atveju Pelno mokesčio įstatymas traktuoja tai kaip neleidžiamus atskaitymus. Aiškinamajame rašte Ivanauskienės (2016) teigimu pateikiama informacija apie atsargų apskaitos metodus, kokia yra atsargų bendra ir pagal rūšis balansinė vertė, įkeistų atsargų balansinė vertė, atsargos pas trečiuosius asmenis, aprašomi įkainojimo metodai.

Apibendrinant galima teigti, jog inventorizacija – turto ir įsipareigojimų patikrinimas ir jų faktiškai rastų likučių palyginimas su buhalterinės apskaitos duomenimis. Nustatytas atsargų trūkumas priskiriamas atskaitinio laikotarpio sąnaudoms, tačiau pelno mokesčio apskaičiavimo tikslais – neleidžiamais atskaitymams, o perteklius užpajamuojamas. Apibendrinant atsargų atvaizdavimą finansinėse ataskaitose galima teigti, kad atsargos priskiriamos trumpalaikiam turtui, kurios atitinka trumpalaikio turto apibrėžimą yra registruojamos balanso trumpalaikio turto skiltyje, atsargų straipsnyje. Finansinėse ataskaitose atsargos yra įvertinamos įsigijimo ar pasigaminimo savikaina arba grynąja galimo realizavimo verte, atsižvelgiant į tai, kuri iš jų yra mažesnė. Toms įmonėms, kurios rengia finansines ataskaitas privalo atlikti inventorizaciją bent kartą per metus.

1.6. Atsargų analizės metodika

Finansinė analizė – tai visapusiškas, objektyvus ir nuoseklus įmonės finansinės ir kitų su ja susijusių veiklų tyrimas siekiant padėti įmonės vadovybei priimti teisingus valdymo sprendimus ir įgyvendinti numatytus tikslus (Mackevičius, 2019). Pagal Kazakevičių ir Jakštą (2018) trumpalaikiam turtui analizuoti taikoma:

1) Horizontalioji analizė – tai dviejų ar daugiau laikotarpių finansinių ataskaitų duomenų palyginimas. Atlikus šia analizę galima pamatyti, kaip didėjo ar mažėjo atsargos ataskaitinius metų likučius lyginant su ankstesnių metų likučiais;

2) Vertikaliąją analizę – tai atitinkamo finansinės ataskaitos rodiklio lyginimas su bendru baziniu tos ataskaitos rodikliu. Ši analizė parodo, kokią procentinę dalį trumpalaikio turto sudaro atsargos ir kokią procentinę dalį sudaro visame įmonės turte.

3) Santykinių rodiklių analizė. Šios analizės esmė – galimybė palyginti kelis rodiklius, suskaičiuojant santykį tarp jų, kuris turi finansinę prasmę, atskleidžiamą suskaičiuotu rodikliu.

Lileikienės ir Grigaliūnienės (2021) nuomone, norint suteikti skaičiui reikšmę, reikia jį palyginti su kitu siekiant objektyviai įvertinti įmonės veiklos būklę. Santykinių rodiklių analizė svarbi vidaus vartotojams (vadybininkams, savininkams) ir išorės vartotojams (kreditoriams, investuotojams). Įmonių savininkams pelningumo analizė yra pati svarbiausia finansinių rodiklių analizė. Didėjantis pelningumo rodiklis rodo tinkamą ir sėkmingą įmonės valdymą. Šis rodiklis didėja, jei parduotos produkcijos savikainos augimas lėtesnis nei pardavimo pajamų augimas. Atsargų pelningumo rodiklis, pasak Mackevičiaus (2019), leidžia nustatyti, kaip tinkamai yra panaudojamos įmonės atsargos (žr. 1.6.5 lentelę).

1.6.1 lentelė. Atsargų pelningumo rodiklis

Eil. Nr.	Rodiklis	Formulė	Rodiklio reikšmė
1.	Grynasis atsargų pardavimo pelningumas	Grynasis pardavimo pelnas / pardavimų pajamos	Rodiklis parodo, kiek grynojo pelno tenka vienam pardavimo pajamų vienetui.

Sudaryta darbo autorės remiantis: LILEIKIENĖS, A. ir GRIGALIŪNIENĖS, Ž. *Verslo finansų valdymas*. Klaipėda, 2021.

Mackevičius (2019) siūlo pasiskaičiuoti apyvartumo rodiklį, įsivertinti atsargų kiekio pakankamumą, kadangi didėjant pardavimo pajamoms, didėja atsargų apyvartumas. Atsargų apyvartumą galima pasiskaičiuoti pagal formules, kurios pateiktos 1.6.6 lentelėje. Gavus teigiamus ar neigiamus rodiklius, svarbu išsiaiškinti jų kitimo priežastis. O jų palyginimus būtina atlikti su tokiais pačiais ankstesniųjų laikotarpių rodikliais.

1.6.2 lentelė. Atsargų apyvartumo rodikliai

Eil. Nr.	Rodiklis	Formulė	Teigiama reikšmė	Neigiama reikšmė
1.	Atsargų apyvartumas pajamų atžvilgiu	Pardavimo pajamos / Vidutinė apyvartinio kapitalo vertė	Didelis ir didėjantis koeficientas rodo tinkamą atsargų valdymą ir apyvartinių lėšų didėjimą – didėjantį pelną.	Mažas arba mažėjantis koeficientas rodo apyvartinių lėšų trūkumą.
2.	Atsargų apyvartumas (kartais)	Parduotų prekių savikaina / Vidutinės metinės atsargos	Dažnas atsargų atnaujinimas reiškia, kad parduotos prekės paklausios ir nurodo, kiek buvo padaryta apyvartų.	Retas atsargų atnaujinimas rodo, kad prekė nepaklausi ir įmonė turi mažinti jų gaminamus kiekius, o prireikus ir iš viso atsisakyti arba keisti.
3.	Atsargų apyvartumas (dienomis)	Vidutinės metinės atsargos x 365 / parduotų prekių savikainos Arba 365 / Atsargų apyvartumas	Parodo, per kiek dienų atnaujinamos atsargos ir kiek minimaliai tai dienai reikia žaliavų, kad vyktų gamyba ar prekyba.	Žemas apyvartumas rodo, kad gamyba sulėtėjusi, nes nėra užsakymų. Kas ir lemia pinigų užšaldymą atsargose.

Sudaryta darbo autorės remiantis: MACKEVIČIAUS, J. *Apskaita Auditas Analizė: Teorijos, Metodikos, Nuostatos*. Vilnius, 2019.

Atsargos yra tiesiogiai susijusios su įmonės mokumu, kas parodo, kaip greitai įmonė gali vykdyti savo kreditinius įsipareigojimus. 1.6.7 lentelėje mokumo rodiklis, anot Mackevičiaus (2019), nurodo, ar įmonė sėkmingai vykdo veiklą, ar apyvarta sulėtėjusi.

1.6.3 lentelė. Trumpalaikių įsipareigojimų mokumo rodiklis

Eil. Nr.	Rodiklis	Formulė	Rodiklio reikšmė
1.	Greitojo trumpalaikio turto mokumo koeficientas	Trumpalaikis turtas – atsargos / Trumpalaikiai įsipareigojimai	<1 – trūksta atsargų trumpalaikių įsipareigojimų vykdymui >1 – įmonė patraukli kreditoriams.

Sudaryta darbo autorės remiantis: LILEIKIENĖS, A. ir GRIGALIŪNIENĖS, Ž. *Verslo finansų valdymas*. Klaipėda, 2021.

Apibendrinant galima teigti, kad finansinių ataskaitų duomenų analizės reikšmė įmonei yra labai didelė, nes atliekant ją įmonė yra geriau pasiruošusi spręsti problemas ir aiškiau mato savo finansinę būklę. Organizacijų vadovai turi optimaliai valdyti atsargas, tirti procesus ir modeliuoti juos visais etapais. Kad įmonės finansiniai rezultatai būtų geri reikia žinoti kokių atsargų reikia turėti ir kaip jas efektyviai panaudoti, kad veikla tęstųsi nenutrūkstamai ir produkcija nuolat būtų konkurencinga.

Išvados

1. Atsargos – trumpalaikis turtas, kurį įmonė sunaudoja pajamoms uždirbti per vienerius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą. Atsargos gali būti klasifikuojamos įvairiai pagal daugelį bruožų, tačiau dažniausiai įmonės naudojasi verslo apskaitos standartuose pateikiamomis atsargų klasifikavimo galimybėmis, jas skirstant į: žaliavos ir komplektavimo gaminiai, nebaigta gamyba, pagaminta produkcija ir pirktos prekės skirtos perparduoti.

2. Visos įsigytos atsargos registruojamos įsigijimo savikaina, kurią didina patirtos išlaidos, o sumažina tinkamai panaudotos nuolaidos, nukainojimai ir apgalvotai sumažintos su įsigijimu patiriamos išlaidos.

3. Atsargos gali būti įkainojamos įvairiais metodais, tačiau labiausiai paplitęs FIFO atsargų įkainojimo metodas. Įmonės gali pasirinkti atsargų apskaitą tvarkyti taikant nuolat arba periodiškai apskaitomą atsargų būdą.

4. Taikant nuolat apskaitomą atsargų būdą visos atsargos fiksuojamos 2 klasės sąskaitose, o taikant periodiškai apskaitomą atsargų būdą – jas įsigijus 6 klasės sąskaitose, o atsargų likučiai - 2 klasės sąskaitose. Dokumentavimas, nepriklausomai nuo pasirinkto registravimo būdo, yra analogiškas.

5. Atsargų inventorizacija įmonėje atliekama tam, kad būtų užtikrintas realus atsargų likučio sutapimas su buhalterinės apskaitos duomenimis ir faktiškai rastu kiekiu. Atsargos priskiriamos trumpalaikiam turtui, kurios atitinka trumpalaikio turto apibrėžimą yra registruojamos balanso trumpalaikio turto skiltyje, atsargų straipsnyje. Finansinėse ataskaitose atsargos yra įvertinamos įsigijimo ar pasigaminimo savikaina arba grynąja galimo realizavimo verte, atsižvelgiant į tai, kuri iš jų yra mažesnė.

6. Pagrindiniai rodikliai, kurie atspindi įmonės atsargų naudojimo efektyvumą, yra: atsargų apyvartumas, atsargų grynasis pelningumas, bei horizontalioji ir vertikalioji analizė. Atliekant horizontaliąją analizę, nustatoma, kaip kito atsargų kiekiai analizuojamu laikotarpiu, o kitimo priežastis sužinoma atliekant vertikaliosios analizę. Atliekant santykinę analizę, galima palyginti įmonės skirtingų periodų atsargų apyvartumo apskaičiuotus rodiklius ir kartu palyginti su giminingos šakos įmonių rodikliais.

Literatūra

1. 2-ais verslo apskaitos standartas: Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2015 m. birželio 16 d. įsakymu Nr. VAS-41. TAR, 2015, Nr. 2015-09638.
2. 9-ais verslo apskaitos standartas: Lietuvos Respublikos finansų ministro 2018 m. kovo 19 d. įsakymu Nr. 1K-117, 2018.
3. 9-ojo verslo apskaitos standarto „Atsargos“ metodinės rekomendacijos: Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2016 m. rugsėjo 16 d. įsakymu Nr. VS-9.
4. BARTKUTĖ, J. Atsargų įkainojimas jų savikaina. Iš: *Buhalterija*, p. 10-13, 2016.

5. BENDIKIENĖ, D. *Finansinė apskaita*. Metodinė priemonė. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2019.
6. BIKIENĖ, J., PUČKIENĖ, D. *Buhalterinė apskaita: teorija ir praktika: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
7. BUDRIENĖ, L., VAITIEKIENĖ, J., VAITIEKUS, A. Verslo įmonių apskaitos politikos formavimas. Iš: *Studijos – verslas – visuomenė: dabartis ir ateities išvalgos III: tarptautinės konferencijos mokslinių straipsnių rinkinys*, p. 17–26, 2018.
8. ČERBAUSKIENĖ, O. *Prekybos įmonės apskaita*. Šiauliai, 2014.
9. ČESNAUSKĖ, J. *Apskaitos pagrindai: teorija ir praktika mokomoji knyga*. Kaunas: Kauno kolegija, 2018.
10. DEVEIKIS, G. Atsargų apskaita: atnaujintas 9-asis Verslo apskaitos standartas. Iš: *Buhalterija*, p. 10-12, 2018.
11. DOVIDAITĖ, B., GALIN, O., ir GUPTOR, M. *Buhalterinės apskaitos tvarkymas*. Vilnius: Pačiolis, 2012.
12. IVANAUSKIENĖ, A. *Buhalterinė apskaita: vadovėlis*.- Vilnius: Tyto alba, 2016.
13. JANKAUSKYTĖ, V. Pagrindiniai reikalavimai, taikomi inventorizacijai, ir pastaraisiais metais įteisintos naujovės. Iš: *Buhalterija*, p. 5-7, 2019.
14. KALČINSKAS, G. ir KALČINSKAITĖ – KLIMAITIENĖ, R. *Buhalterinė apskaita*. Vilnius: Pačiolis, 2022.
15. KAMARAUSKAITĖ, A., SUBAČIENĖ, R., ir SENKUS, K. Verslo apskaitos standartų ir pelno mokesčio įstatymo nuostatų taikymo probleminių sričių tyrimas. Iš: *Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos*, 10(1), p. 65-84, 2016.
16. KAZAKEVIČIUS, A. ir JAKŠTAS, E. *Verslo įmonių finansinių ataskaitų analizė: mokomoji knyga*. Kaunas, 2018.
17. LAKIS, V. *Audito teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.
18. *Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas*: Lietuvos Respublikos Seimas, 2001 m. gruodžio 20 d. Nr. IX-675. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 110-3992. 1011010ISTA00IX-675.
19. LILEIKIENĖS, A. ir GRIGALIŪNIENĖS, Ž. *Verslo finansų valdymas*. Klaipėda, 2021.
20. MACKEVIČIAUS, J. *Apskaita Auditas Analizė: Teorijos, Metodikos, Nuostatos*. Vilnius, 2019.
21. *Pavyzdinis sąskaitų planas*: Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2015 m. balandžio 13 d. įsakymu Nr. VAS-15.
22. ŽAPTORIUS, J. *Finansinė apskaita: vadovėlis*. Vilnius: Technika, 2015.
23. ACCOUNTING TOOLS. *Inventory definition* [interaktyvus]. Accounting tools, 2022 [žiūrėta 2022-12-01]. Prieiga per internetą: <https://www.accountingtools.com/articles/inventory>
24. CARLSON, R. *Basics of LIFO and FIFO Inventory Accounting Methods* [interaktyvus]. The balance, 2020 [žiūrėta 2022-12-08]. Prieiga per internetą: <https://www.thebalancemoney.com/basics-of-lifo-and-fifo-inventory-accounting-methods-393396>
25. KENTON, W. *What Is Inventory? Definition, Types, and Examples* [interaktyvus]. Investopedia, 2022 [žiūrėta 2022-12-08]. Prieiga per internetą: <https://www.investopedia.com/terms/i/inventory.asp>

HISTORY OF TEACHING ENGLISH AND LEARNING AS A FOREIGN LANGUAGE

Beyza Kaynun

Lec. Odeta Gluoksnyte

Marijampole Higher Education Institution

Annotation

The article gives a general review of English language training, noting how techniques and approaches have changed over time as well as anticipated changes. This article describes the early onset of TEFL with a brief summary. The history of language acquisition from the pre-19th to the post-19th centuries is discussed in this article. The development of teaching strategies and methods for teaching English as a second language reflects continual efforts to improve language learning and provide students with additional opportunities to advance their language abilities. Throughout the years, English language training has changed as a result of diverse strategies. Finally, information regarding the future of English language instruction is provided in this article. This essay explores the development of TEFL and its vast and varied past. Overall, throughout time, to adapt to the shifting demands of language teachers and students worldwide. The history of TEFL has changed dramatically as a result of developments in educational philosophies, technological improvements, and linguistic study. The area of English language education continues to adapt and improve its techniques to meet the changing demands of English language learners across the world, ranging from conventional methods to communicative and learner-centred ones.

Keywords: English, language, teaching, history, foreign, future

Introduction

Teaching English as a Foreign Language (TEFL) encompasses a rich and extensive history that stretches back several centuries. This field has continuously evolved and adapted to various historical events, social and cultural changes, and advancements in technology. Its origins can be traced back to the 16th century when the global expansion of the British Empire led to the widespread use of English in trade, politics, and society. During this time, British colonial officials and missionaries taught English to local communities as a means to promote Christianity or establish a pool of educated individuals who could work for the colonial administration. As time progressed, the teaching of English as a foreign language underwent significant transformations, incorporating more modern teaching methodologies and approaches. Today, TEFL has become a well-established field with a wide range of approaches and methods for effectively teaching English to non-native speakers. These approaches include communicative language teaching, which emphasizes meaningful communication and interaction in the target language, as well as task-based language teaching, which focuses on practical language use through engaging tasks and activities. Furthermore, the integration of technology in language learning has opened up new avenues for TEFL, providing learners with access to interactive materials, online resources, and communication tools that enhance their language acquisition process. In the 20th century, the United States emerged as a dominant economic and cultural force, leading to a surge in demand for English as a foreign language instruction. Currently, English is the most widely taught language around the world, with an estimated 1.5 billion people learning it as a second language. Different teaching strategies and methods have been developed and refined throughout the history of TEFL, each with its own advantages and disadvantages, building upon the successes and failures of previous approaches.

Despite the challenges, teaching English as a foreign language remains a vital and enjoyable profession for individuals passionate about language learning and cross-cultural communication. The need for high-quality English language teaching is expected to persist for a long time due to the continuous growth of worldwide travel and communication. English has now attained global recognition as the language of business, diplomacy, and academia, and proficiency in English has become a crucial factor in many people's career development and personal growth. In conclusion, TEFL aims to provide effective instruction in the English language to non-native speakers, empowering them to become confident and proficient users of the language. It strives to develop language proficiency, accuracy, and communicative competence while fostering critical thinking, problem-solving skills, and cultural understanding, and preparing learners for academic and professional success. By integrating technology into language learning, TEFL enhances the learning experience and equips learners with the necessary tools to navigate the globalized world we live in today.

Early beginnings

The spread of the British Empire in the 18th and 19th centuries is where the idea of teaching English as a foreign language first emerged. The colonizers and the colonized employed English as a language of communication and later as a tool for trade and business. The study of English as a foreign language consequently started to catch on. In order to teach English to foreigners in England, the first English language schools were formed in the 19th century. Children of diplomats and affluent foreign guests were the main target audience for these institutions. The Berlitz School of Languages, founded in 1878 by Maximilian Berlitz in Providence, Rhode Island, was among the first institutions of its kind. The Berlitz method, which prioritized speaking and listening, rose to prominence as a technique of language instruction. English was taught in numerous nations during the 20th century. The British Council was founded in 1934 to support the teaching of English, and the British Council English Teaching Scheme (BCETS) was introduced in 1936 to offer English language instruction to those who did not grow up speaking the language.

Before The Nineteenth century

Prior to the early 19th century, resources for language instruction were often scarce. During this time, learning a language was generally accomplished on an individual basis with few resources. When teaching foreign languages around the turn of the nineteenth century, the majority of the grammatical elements of the target language were included in short texts with basic sentences. This might be the introduction of the Grammar Translation Method. In the past, learning a language was often accomplished through direct communication with a native speaker or by having access to written materials in that language. For example, travellers who journeyed to Europe in the 18th century had the opportunity to learn new languages by experiencing them and interacting with the local people. These travels were the most effective way to develop speaking and comprehension skills in a language. However, the opportunity to travel for language learning was limited, making the language learning process often long and arduous. Written sources also played an important role in the language learning process. Those who wanted to learn a language would refer to handwritten books or sample texts of the language to improve their grammar and vocabulary. However, it is worth noting that these resources were not widely accessible and were often made available to a limited segment of the population. Written sources also played an important role in the language learning process. Those who wanted to learn a language would refer to handwritten books or sample texts of the language to improve their grammar and vocabulary. However, it is worth noting that these resources were not widely accessible and were often made available to a limited segment of the population. With improvements in linguistics and language instruction, the method of learning a language started to shift in the 19th century. Language learning techniques have been improved and standardized by linguists and language educators. The first systematic methods of teaching languages evolved during this time, and the influence of linguistic studies contributed to the development of a more scientific framework for language instruction. In conclusion, before the 19th century, the language learning process was generally carried out through individual efforts and limited resources. However, during this period, linguistic and language education studies contributed to the development of language learning methods and laid the groundwork for a more systematic approach to language teaching.

After The Nineteenth Century

The history of language learning has witnessed significant developments in the period after the 19th century. During this time, there were notable changes in language teaching methodologies that placed emphasis on practicality and natural language use. Traditional teaching methods were replaced by innovative approaches that aimed to facilitate effective language acquisition. Alongside this shift in practice, specialist language schools and programs were established. These organizations offered structured educational opportunities and catered to the various requirements of language learners. The landscape of language learning was significantly shaped by technological breakthroughs as well as changes in teaching methods. Accessible learning materials became more widely available, including textbooks, grammar guides, dictionaries, and language exercises.

The introduction of communication technologies, such as radio, television, and the internet,

revolutionized the accessibility of language learning resources. Learners now had the opportunity to engage with authentic language materials and immerse themselves in language practice. The growth of language teaching research and publications also contributed to the development of effective language learning strategies. Numerous studies on second language acquisition, language learning processes, and productive teaching strategies have been undertaken by academics and educators. A new approach was shortly implemented after criticism of the previous grammar and translation-focused approach to teaching languages. In 1867 Claude Marcel advocated the abolition of translation and grammar rules and the teaching of language first through comprehension of texts.

(1) He suggested the teaching of language through abundant listening, then through the reading of simple and familiar material, followed later by speaking and writing. As a reaction against the grammar-translation method, in 1866 Heness started a private school for teaching languages by a natural method, whose assumption is that language learners learn a foreign language in the same a child learns the first language. Their findings and insights led to the creation of new approaches and techniques that further enhanced the language learning experience. (2)

As a result of these combined advancements, language education has become more efficient and accessible. Students now have the opportunity to enhance their linguistic skills and engage in meaningful communication with people from different cultures and backgrounds. Language learning has become an integral part of a globalized world, enabling students to expand their horizons and foster greater intercultural understanding. In conclusion, the period after the 19th century marked a significant turning point in the history of language learning. Changes in teaching methodologies, the establishment of language institutions, advancements in technology and learning materials, and increased research efforts have all contributed to the growth and evolution of language education. These developments have paved the way for more effective and accessible language learning opportunities, empowering students to thrive in an interconnected and multilingual world. At the beginning of the 20th century, language learning experienced a major turning point. Research in linguistics and psychology has contributed to the development of more effective learning methods. The “direct method” was established. The methodized the principle that students should not use the language, that the typical text should begin with the spoken language, and that reading to write would come later. The language learning process is designed to improve student’s communication skills and the ability to use language in real life. From that time on, these developments continue to form the basis of language learning today.

The Audio Method

The United States of America (USA) is where the Audio-Lingual Method (ALM) was first developed. Even though the approach is regarded as being very outdated, many language instructors still favour it and think it is a strong approach. The approach developed in response to the necessity for a fundamental transformation in foreign language instruction brought on by the hostile relationship between the United States and Russia, which launched its first satellite in 1957. The United States has kept its citizens from getting cut off from scientific advancements produced in other nations. Early in the 20th century, advances in linguistics and learner psychology gave language teaching techniques fresh impetus. Even though the technique is regarded as being quite ancient, many language instructors still favour it and think it is a potent technique. In the 1940s and 1950s, the audio-lingual method (ALM) was developed, with an emphasis on recurring patterns in language. It focused especially on the phonological (sound) and morphological (word construction) systems, as well as on developing oral skills. Language learning was thought to follow a natural progression from speaking and listening comprehension to reading and writing, similar to how L1 acquisition occurred. As it was believed that repetition, restating material, and practising verb and noun forms assisted learning, instruction concentrated on memorized dialogues and pattern exercises. (Omaggio, 1986, pp. 60–2; Rodgers, 2009, p. 346). (3)

The Grammar Method

The Grammar Translation Method's primary areas of focus are grammar and translation. This strategy gained popularity throughout time, especially in the 19th and 20th centuries. The Grammar Translation Method stresses grammar as a means of learning the rules and structure of the language. Text translation is essential to language learning. Grammar principles, vocabulary, and sentence patterns in the target language are mostly taught through translation activities that are made available to users.

Students seek to understand texts in the target language as they are translating, creating linkages between their native and target languages. Written language competency is highly valued in this method. Resources like word lists, grammar tables, and grammatical rules are commonly used by people to translate sentences. While grammar and language structure are expressly taught, speaking and listening skills can be taught as supplementary skills. The grammar-translation method is widely used in the teaching of text-based languages, such as literary studies and ancient languages. The teaching of Latin and Greek grammar was the initial area of concern with respect to language education techniques. The majority of the techniques in use at the time were created to help students speak, read, and write Latin. Each technique was tied to the technique known as the Grammar Method. The grammar technique was no longer useful for teaching languages since printing made it simple to reproduce the Greek and Latin classics. Various initiatives to enhance the instruction of the languages were made. One attempt was suggested by Meidenger (1783), who advocated translation into the target language through the application of rules of grammar. (4) However, it is believed that it could be criticized and have a restricted ability to develop good communication skills. As a result, switching to more contemporary and communicative approaches has become a preferred strategy in language instruction.

Direct Method

Teaching English through the Direct Method is a communicative and immersive approach that places a strong emphasis on oral proficiency and meaningful language use. The Direct Method aims to create an authentic language environment where students actively engage in listening, speaking, reading, and writing tasks exclusively in English, promoting fluency and accuracy. The direct technique is also known as the natural way. This method for learners of foreign languages that uses the target language rejects the tendency to use the mother tongue in the classroom. It was created by Maximilian Berlitz (1852–1921) around the end of the 19th century as a response to criticism of the grammar–translation technique. It is sometimes referred to as the conversational approach or Natural method. It was adopted by key international language schools such as Berlitz, Alliance Francaise, and Inlingua in 1970 and by many of the language departments of the Foreign Service Institute of the US State Department in 2012. (6) This method is called that because the target language has to be related to the meaning without interpretation into the native language (mother tongue). Although this approach still inspires enthusiasm and attention, it might be challenging to use in a classroom setting. For this reason, this method, which almost disappeared as a distinct method during the 1930s, has become a tool for teachers to teach a foreign language.

Teaching English as a Second Language

English as a Second Language (ESL) refers to the teaching of English to non-native speakers in countries where English is the primary language. The history of ESL can be traced back to the early 20th century when immigrants to English-speaking countries were in need of English language instruction. Of the 4,000 to 5,000 living languages, English is by far the most widely used. (7) English is by far the most frequently used of the 4,000–5,000 living languages. On the other hand, there are 300 million native English speakers spread throughout all continents (8). One-sixth of the world's population would be covered if we included the regions where choices affecting life and welfare are taken and proclaimed in English. In the United States, the first ESL classes were offered in the early 1900s, primarily to help immigrants assimilate into American society. With the passage of the Bilingual Education Act in 1968 and the *Lau v. Nichols* Supreme Court decision in 1974, which mandated that schools provide equal educational opportunities to students who spoke limited English, there was a significant expansion of ESL programs in the United States during the 1960s and 1970s. (9) This resulted in the creation of a variety of ESL teaching methodologies, such as the Total Physical Response (TPR) Method and the Suggestopedia Method, which both place an emphasis on the use of music, art, and relaxation techniques to foster a relaxed learning environment. The use of language in everyday circumstances and the improvement of communicative competence were stressed during the 1980s and 1990s as a result of an increasing emphasis on communicative language training. Instead of focusing solely on memorization of grammar and vocabulary, this method of language training attempted to produce people who could operate well in a variety of social circumstances. More recently, the development of technology has had a significant impact on the field of ESL. Online teaching and learning have become increasingly popular, with many language schools and universities offering online ESL courses.

This has made it possible for learners to access high-quality ESL instruction from anywhere in the world and has created new opportunities for ESL teachers. ESL courses are now available in a variety of locations, including K–12 schools, universities, community centres, and language schools. English language proficiency is increasingly considered a critical ability for work, education, and social mobility, which is driving up demand for ESL training. The development of English language proficiency in a world that is more connected than ever is reflected in the history of ESL.

The teaching of English as a second language has a rich and varied history and continues to evolve in response to the needs of students and the demands of the global economy, from the early ESL programs in the United States to the diverse range of ESL teaching methodologies and technologies available today.

The Future of English Language Teaching

The future of TEFL is constantly changing and is influenced by a number of trends and advancements. The use of technology in language instruction is one of the most important trends. New chances for learners to practice their language abilities and participate in genuine communication are being offered by online learning platforms, language learning apps, and virtual reality technologies. With the help of these technological developments, learning can be made more individualized and dynamic, and there is also the chance to communicate with students and native speakers from around the world. According to a recent Technavio analysis, the rising use of mobile learning apps and e-learning platforms will fuel the growth of over 22% in the global market for digital English language learning from 2020 to 2024. (10) The rising demand for English language proficiency, particularly in the workplace, is another trend in the future of TEFL. There is a demand for people with high levels of English proficiency because English is still the predominant language used globally in commerce, science, and technology. The creation of specialized English courses and certifications, such as Business English and English for Specific Purposes, is being driven by this demand. The significance of cultural sensitivity and intercultural competency in language learning is also becoming increasingly recognized. Learners must comprehend the cultural norms and practices of the target language in order to communicate effectively in a globalized environment. As a result, classes on intercultural communication have been created, and cultural concepts have been incorporated into language training. Cultural competency, for instance, is included as one of the essential skills for learning a language in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). In addition, a lot of universities and language schools offer courses and programs that combine language instruction with opportunities for cultural immersion.

These developments are just a few of the elements that will affect how TEFL develops in the future. In order to give our students the best language learning experience possible, it is critical for language teachers to stay current on these advancements and to constantly adapt and innovate. We can assist our students in achieving their language learning objectives and preparing them for success in a world that is becoming more globally connected by embracing technology, cultivating specialized skills, and encouraging cultural awareness.

Conclusion

The history of teaching English as a foreign language (TEFL) is a complex and varied one, spanning several centuries and encompassing a range of approaches, methods, and technologies. TEFL has undergone numerous transformations and adaptations to meet the needs of learners and teachers in different contexts. Despite the many changes that have occurred in TEFL over time, some key themes and trends have remained constant. For example, the importance of communicative competence and authentic language use, the role of technology in language learning, and the ongoing demand for qualified English language teachers in non-native-speaking countries. Moving forward, it is likely that TEFL will continue to evolve and adapt, as new technologies and teaching methods emerge, and as the global demand for English language skills continues to grow. However, regardless of these changes, the history of TEFL serves as a reminder of the enduring value and importance of language learning and teaching, and the vital role that English language skills play in a rapidly changing world. From the early beginnings of teaching in the 16th century to its current status as a global industry, TEFL has undergone numerous transformations and adaptations to meet the needs of students and teachers in different

contexts. The history of teaching English as a foreign language has undergone significant changes and advancements over time. The evolution of teaching methods and techniques reflects the ongoing efforts of educators to improve language teaching practices and meet the evolving needs of learners. As the demand for English proficiency continues to grow worldwide, the field of TEFL will undoubtedly continue to adapt and evolve to meet new trends and challenges in the years ahead contexts.

References

1. In 1867 *Claude Marcel. After the nineteenth century*. Ag. Bambang Setiyadi. *Teaching English as a Foreign Language (2nd ed.)*.
2. *Language Teaching / Bocahsuwung's Blog*
3. *Suzanne K. Hulgendrof. History of Language Teaching Method (Omaggio, 1986, pp. 60–2; Rodgers, 2009, p. 346)*.
4. Meidenger (1783). Ag. Bambang Setiyadi. *Teaching English as a Foreign Language (2nd ed.)*.
5. *Shermamatova & Abdullayeva. Maximilian Berlitz (1852–1921). Teaching English Through The Direct Method*
6. Direct method, 2023. [https://en.wikipedia.org/wiki/Direct_method_\(education\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Direct_method_(education))
7. English as a Second Language. [https://vulms.vu.edu.pk/Courses/ENG515/Downloads/Broughton,%20G.,%20Brumfit,%20C.,%20Pincas,%20A%20Teaching%20English%20as%20a%20Foreign%20Language%20\(Routledge%20Education%20Books\).pdf](https://vulms.vu.edu.pk/Courses/ENG515/Downloads/Broughton,%20G.,%20Brumfit,%20C.,%20Pincas,%20A%20Teaching%20English%20as%20a%20Foreign%20Language%20(Routledge%20Education%20Books).pdf)
8. Encyclopedia of Diversity in Education. <https://books.google.com/books?id=lsByAwAAQBAJ>
8. *vulms.vu.edu.pk > Courses > ENG515 Teaching English as a Foreign Language, Second Edition*
9. *Holmes, P., & O'Neill, G. (2019). Developing intercultural communicative competence in English language learners.*
10. *Technavio. (2020). Global digital English language learning market 2020-2024. Retrieved from https://www.technavio.com/report/digital-english-language-learning-market-industry-analysis*
11. *Howatt, A. P. R. 1984. A History of English Language Teaching. Oxford: Oxford University Press.*
12. *Richards, Jack C. & Rodgers, Theodore S. 1986. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press*

ATSARGŲ APSKAITA IR KONTROLĖ

Rosvida Kirilevičienė
Lekt. Danguolė Tupčiauskienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Straipsnyje aptariama atsargų įsigijimo savikaina, atsargų įkainojimo metodo pasirinkimas. Atsargų apskaita – tai sritis, kuri labai svarbi tiek valdymo ir pagamintos ar parduotos produkcijos, prekių savikainos skaičiavimo, tiek įmonės vidinės kontrolės (apsisaugojimo nuo grobstymo) prasme. Vidaus kontrolei suteikiama daugiau reikšmės ir svarbos, įmonės vadovai po 2022 m. gegužės 1 d. priimto Finansinės apskaitos įstatymo, turi daug daugiau atsakomybės priimant ir tvirtinant tvarkas ar įsakymus.

Raktažodžiai: atsargos, įkainojimo metodai, apskaitos būdai, vidaus kontrolė.

Įvadas

Temos aktualumas ir problematika. Įmonė, vykdanči ekonominę veiklą, turi tam tikro turto, kuris gali būti finansinis, ilgalaikis - žemė, pastatai, automobilis ir trumpalaikis turtas tai pinigai, skolos įmonei, nebaigta gaminti produkcija, atsargos ir kt. Siekiant, kad atsargų apskaitos duomenys būtų patikimi, labai svarbu laiku ir tiksliai įforminti tam tikrais dokumentais, kontroliuoti visas atsargų gavimo ir išdavimo operacijas.

Darbo tikslas. Išanalizuoti atsargų apskaitą ir jų kontrolę.

Darbo objektas. Atsargų apskaita.

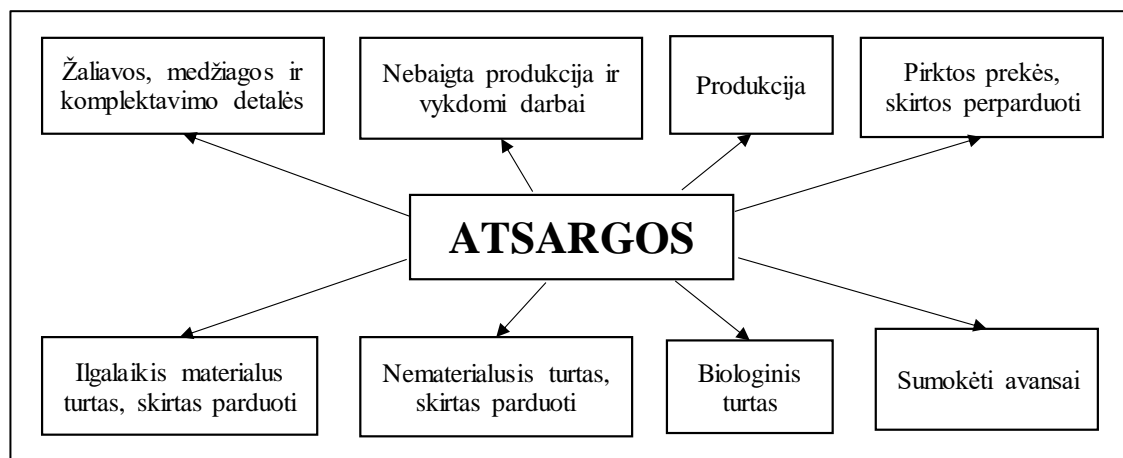
Darbo uždaviniai:

1. Ištirti atsargų sampratą, jų įvertinimą ir įsigijimo savikainą teoriniu aspektu.
2. Išnagrinėti atsargų įkainojimo metodus ir apskaitos būdus.
3. Išanalizuoti atsargų vidaus kontrolės procesą.

Darbo metodai. Atsargų apskaitos ir jų kontrolės literatūros šaltinių analizė.

1. Atsargų apibūdinimas ir klasifikavimas

Atsargos tai trumpalaikis turtas (žaliavos ir komplektuojamieji gaminiai, nebaigta gamyba, pagaminta produkcija bei pirktos prekės, skirtos perparduoti), kuri įmonė sunaudoja pajamoms uždirbi per vienerius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą (9-asis VAS „Atsargos“). Dažniausiai atsargos sudaro didžiąją dalį įmonės trumpalaikio turto lyginamąją dalį. Tai aktyvusis trumpalaikis turtas, kuris nuolat juda keisdamas savo turinį ir vietą. Pagal įmonės vykdomą ekonominę veiklą atsargos gali būti kelių rūšių (žr. 1 pav.).

1 pav. **Atsargų grupės**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2015 m. balandžio 13 d. įsakymu Nr. VAS-15 patvirtintame pavyzdinį sąskaitų planą.

Analizuojant 1 pav., galima išskirti šias pagrindines atsargų grupes:

- pirktos prekės, skirtos perparduoti. Į šią grupę įeina visos iš trečiųjų asmenų įsigytos materialinės vertybės, kurios yra skirtos perparduoti. Tai atsargos, kurias įmonė įsigijo, turėdama tikslą parduoti ir gauti ekonominę naudą;
- žaliavos, medžiagos ir komplektavimo detalės. Tai materialinės vertybės, kurios nėra skirtos parduoti, bet yra numatoma jas panaudoti gamybos procese per ateinantį ataskaitinį laikotarpį, tokios kaip pagrindinės ir pagalbinės žaliavos, statybinės medžiagos, atsarginės dalys, kuras ir pan. Dar šiai grupei yra priskiriamos kelyje esančios žaliavos ir komplektuojamieji gaminiai, nuosavybės teise priklausantys įmonei;
- nebaigta produkcija ir vykdomi darbai. Tai grupė atsargų, kuriai priskiriami gaminiai, kurie yra praėję ne visas technologines proceso stadijas, taip pat priskiriami dar nevisiškai sukomplektuoti gaminiai;
- produkcija. Tai gaminiai, praėję visas technologines proceso stadijas, skirti parduoti, suteikti paslaugas ar kitaip panaudoti įmonės veikloje.
- ilgalaikis turtas priskiriamas atsargoms tik tuo atveju, kai įmonė įsigijo ilgalaikį turtą ne ketindama jį naudoti savo ekonominėje veikloje, o ketindama jį perparduoti.

2. Atsargų įvertinimas

9-asis Verslo apskaitos standartas „Atsargos“ nurodo, kad „registruojant atsargas apskaitoje, jos įvertinamos įsigijimo savikaina, o sudarant finansines ataskaitas – įsigijimo (pasigaminimo) savikaina arba grynąja galimo realizavimo verte, atsižvelgiant į tai, kuri iš jų yra mažesnė.“ Įsigytos ar pasigamintos atsargos registruojamos apskaitoje įvertinus jas įsigijimo (pasigaminimo) savikaina.

Grynosios galimo realizavimo vertės nustatymas ypač nepopuliarus smulkaus ir vidutinio verslo įmonėse. Be to, pasikeitus aplinkybėms, dėl kurių atsargos ar kitas turtas buvo nukainoti daugiau negu įsigijimo savikaina, reikalaujama nukainojimo sumą atstatyti. Atstatytoji vertė negali būti didesnė už atsargų įsigijimo savikainą.

Paprastai grynoji galimo realizavimo vertė gali būti nustatoma tokiais būdais:

- pagal kiekvieną atsargų vienetą;
- pagal vienu ar keliems panašios paskirties atsargų grupes;
- negalima nukainoti visas įsigytas atsargas arba visą pagamintą produkciją bendrai.

Teisingiausia informacija gaunama nukainojant kiekvieną atsargų vienetą. Jei tai padaryti netikslinga ar neįmanoma, atsargos gali būti nukainojamos vienu ar keliems atsargų grupėms.

Atsargų nukainojimo iki grynosios galimo realizavimo vertės suma ir atsargų nuostoliai pripažįstami to laikotarpio, kurio metu buvo atliekami nukainojimai ar susidarė nuostoliai, veiklos sąnaudomis. Nukainojimo atstatymo, atliekamo dėl grynosios galimo realizavimo vertės augimo, suma turi būti mažinamos to laikotarpio veiklos sąnaudos.

3. Atsargų įsigijimo savikaina

Atsargų įsigijimo vertėje išskiriamos dvi dalys: pirkimo kaina ir visos kitos išlaidos, susijusios su prekių pargabenimu į įmonę. 9-ajame Verslo apskaitos standarte nurodoma, kad „nustatant atsargų įsigijimo savikainą, prie pirkimo kainos pridedami visi su pirkimu susiję mokesčiai, išskyrus pridėtinės vertės mokestį, kaip nurodyta standarto 9 punkte, ir rinkliavos (išskyrus tuos, kurie vėliau bus atgauti), gabenimo, paruošimo naudoti ir kitos tiesiogiai susijusios su atsargų įsigijimu išlaidos“, bei atimant prekybines nuolaidas.

Įsigyjant atsargas į jų įsigijimo savikainą neįtraukiamos bendrosios ir administracinės išlaidos, išlaidos sandėliams išlaikyti ir prižiūrėti ir sumokėtas pridėtinės vertės mokestis išskyrus tuos atvejus, kai šis mokestis negrąžintinas.

Dovanotų arba neatlygintinai gautų prekių ar atsargų savikainą sudaro dovanojimo sutartyje ar kitame dokumente nurodyta to turto vertė, kuri negali būti didesnė už grynąją galimo realizavimo vertę, ir su šių prekių ar atsargų gavimu ir paruošimu parduoti ar naudoti susijusios išlaidos.

4. Atsargų įkainojimo metodai

Įmonės savo prekybinėje ar gamybinėje veikloje susiduria su atsargų apskaitymo problemomis, todėl atsargų įkainojimo metodo pasirinkimas yra įmonės apskaitos politikos dalis, kuri turi būti gerai apgalvota.

1 lentelė. Atsargų įkainojimo metodai

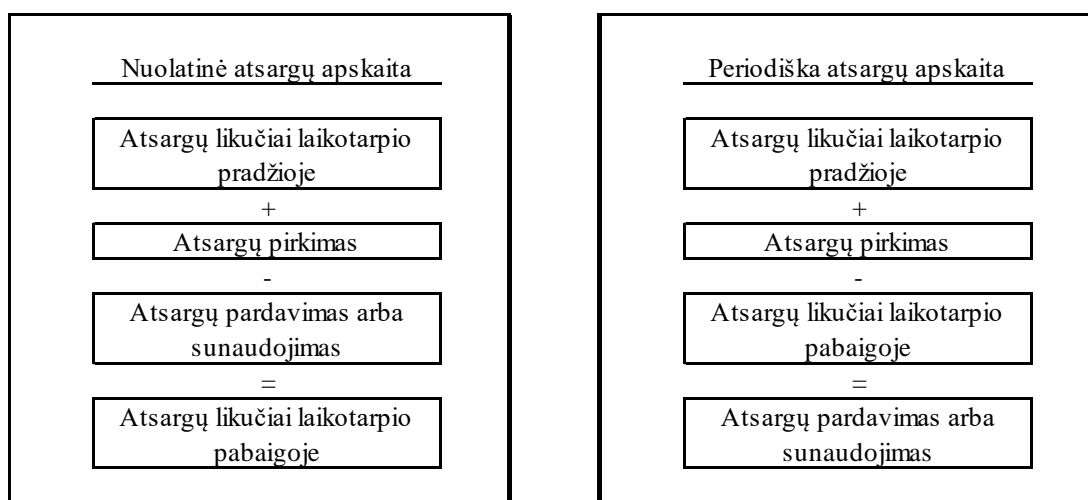
Metodas	Apibūdinimas
FIFO (liet. pirmas į, pirmas iš)	Pirmiausia sunaudojamos anksčiau įsigytos atsargos. Taigi atsargų, likusių ataskaitinio laikotarpio pabaigoje, vertė lygi paskiausiai pirktų atsargų vertei.
LIFO (liet. paskutinis į, pirmas iš)	Šis būdas taikomas darant prielaidą, kad pirmiausia sunaudojamos vėliausiai įsigytos atsargos.
Konkrečių kainų metodas	Kai konkreti prekė yra įvertinama atskirai pirkimo kainomis.
Svertinio vidurkio metodas	Kai visos prekės sumaišytos ir neįmanoma atskirti, kurios įsigytos ar pagamintos pirmiau, jos gali būti įkainojamos taikant svertinio vidurkio metodą. Atsargų savikaina nustatoma pagal atsargų vienetų laikotarpio pradžioje ir per visą laikotarpį įsigytų ar pagamintų panašių atsargų vienetų kainų svertinį vidurkį.
HIFO	Kai atsargos, turinčios didžiausią įsigijimo (pasigaminimo) savikainą, pirmos sunaudojamos ar parduodamos ataskaitiniu laikotarpiu.
LOFO	Atsargos turinčios mažiausią įsigijimo (pasigaminimo) savikainą, ataskaitiniu laikotarpiu sunaudojamos arba parduodamos pirmiausia.
GIFO	Šio metodo esmė kai savos gamybos produktai ar atsargos, gautos iš atitinkamos grupės įmonių, pirmiausia sunaudojamos arba parduodamos ataskaitiniu laikotarpiu.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal IVANAUSKIENĖ, A. (2016) Buhalterinė apskaita, Vilnius p. 319, KALČINSKAS ir KALČINSKAITĖ-KLIMAITIENĖ (2017) p. 429, SUBAČIENĖ R. (2015) Apskaitos ir audito pagrindai, Vilnius p. 114.

Pasirenkant atsargų įvertinimo metodą atsižvelgiama į konkrečias aplinkybes įmonėje. Ivanauskienė (2016) teigia, kad skirtingi atsargų įvertinimo metodai daro reikšmingą įtaką bendrojo pelno dydžiui. Konkrečių kainų metodas yra tiksliausias skaičiuojant bendrąjį pelną. Svertinio vidurkio metodas turės mažesnės įtakos bendrojo pelno susidarymui dėl laikotarpio kainų svyravimų nei FIFO arba LIFO metodai. Taikydama FIFO įkainojimo metodą, kylant kainoms, įmonė turės mažiausią parduotų prekių savikainą ir didžiausią pelną. Taikydama LIFO metodą – dėl kainų kilimo turės didelę parduotų prekių savikainą ir gerokai sumažintą pelną. Pasak Mackevičiaus (2019), Lietuvos įmonės dažniausiai taiko FIFO metodą. Journal of auditing, finance, and forensic accounting (JAFFA) (2019) teigia, kad taikant svertinio vidurkio metodą gaunamas mažesnis pelnas ir mokami mažesni mokesčiai nei taikant FIFO metodą.

5. Atsargų apskaitos būdai

Atsargų apskaita t.y. atsargų sunaudojimas ar pardavimas kiekvienoje įmonėje gali būti vykdoma skirtingai, prisitaikant prie konkrečios įmonės veiklos, vidinės kontrolės organizavimo specifikos. Atsargas galima apskaityti nuolat arba periodiškai (žr. 2 pav.).

2 pav. Atsargų apskaitymo būdai

Šaltinis sudaryta darbo autorės pagal IVANAUSKIENĖ, A. (2016) Buhalterinė apskaita, Vilnius p. 325-330, KALČINSKAS ir KALČINSKAITĖ-KLIMAITIENĖ (2017) p. 433-444

Nuolat atskaitomų atsargų būdas yra tikslesnis ir reikalaujantis daugiau darbo. Taikant šį būdą, kiekviena atsargų pardavimo operacija užregistruojama apskaitoje pripažįstant uždirbtas pajamas iš atsargų pardavimo ir nurašant jų savikainą:

D 27 Pinigai; 241 Pirkėjų skolos

K 5000 Pardavimo pajamos

K 4492 Mokėtinas PVM

ir

D 6000 Parduotų prekių savikaina

K 204 Pirktos prekės, skirtos perparduoti.

Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje atliekami sąnaudų ir pajamų sąskaitų uždaromieji įrašai:

D 390 Suvestinė sąskaita

K 6000 Parduotų prekių savikaina

ir

K 390 Suvestinė sąskaita

D 5000 Pardavimo pajamos.

Apskaitant atsargas periodiškai kiekvienos atsargos pardavimo fakto registruoti nereikia.

Laikotarpio pradžioje užregistruojamas prekių likutis:

D 6000 Parduotų prekių savikaina

K 2040 Pirtų prekių, skirtų perparduoti, įsigijimo savikaina

Pardavus prekes fiksuojamos uždirbtos pardavimų pajamos:

D 241 Pirkėjų skolos; 27 Pinigai

K 5000 Pardavimo pajamos

K 4492 Mokėtinas PVM

Atsargų pirkimas registruojamas fiksuojant sąnaudų sąskaitose:

D 6002 Įsigytų prekių savikaina

D 2441 Gautinas PVM

K 27 Pinigai; 443 Skolos tiekėjams

Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje sąskaitoje Nr. 6000 Parduotų prekių savikaina esanti suma iškeliamą į sąskaitą Nr. 6002 Įsigytų prekių savikaina:

D 6000 Parduotų prekių savikaina

K 6002 Įsigytų prekių savikaina

Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje atlikus inventorizaciją ir kontrolę, kurios metu nustatomi faktiški likučiai, užregistruojama:

D 2040 Pirtų prekių, skirtų perparduoti, įsigijimo savikaina

K 6000 Parduotų prekių savikaina

Inventorizacijos metu rasti likučiai įkainojami pirkimo kaina ir taip apskaičiuojamas atsargų likutis pinigine išraiška. Šis būdas turi trūkumą, nes nenustatomos atsargų dingimo priežastys. Tuo gali pasinaudoti nesąžiningi darbuotojai, pasisavinę dalį prekių.

6. Inventorizacija ir vidaus kontrolė

2022 m. gegužės 1 d. priėmus Finansinės apskaitos įstatymą, labai išaugo ūkio subjekto vidaus kontrolės reikšmė. Vadovams suteikta daug daugiau atsakomybės priimant ir tvirtinant tvarkas įmonės vidaus kontrolės stiprinimui.

Finansinės apskaitos įstatymas nurodo, kad vidaus kontrolė – tai visuma subjekto nusistatytų kontrolės priemonių, kuriomis užtikrinamas bent šių apskaitai keliamų reikalavimų laikymasis:

- laiku ir teisingai parengti apskaitos dokumentus;
- laiku ir teisingai užregistruoti ūkines operacijas;
- apsaugoti prieigas prie apskaitos informacinių sistemų ir apskaitos registų;
- faktiniais turto ir įsipareigojimų likučiais pagrįsti apskaitos registų duomenis;
- saugoti apskaitos dokumentus ir apskaitos registrus, o juos praradus ar sugadinus – atkurti.

Vienas iš vidaus kontrolės elementų yra inventorizacija – turto ir įsipareigojimų patikrinimas ir jų faktinių likučių palyginimas su apskaitos registų duomenimis (Finansinės apskaitos įstatymas). Įmonės vadovas privalo įsivertinti įmonės dydį, veiklos sritį ir lanksčiau nuspręsti, kokios procedūros,

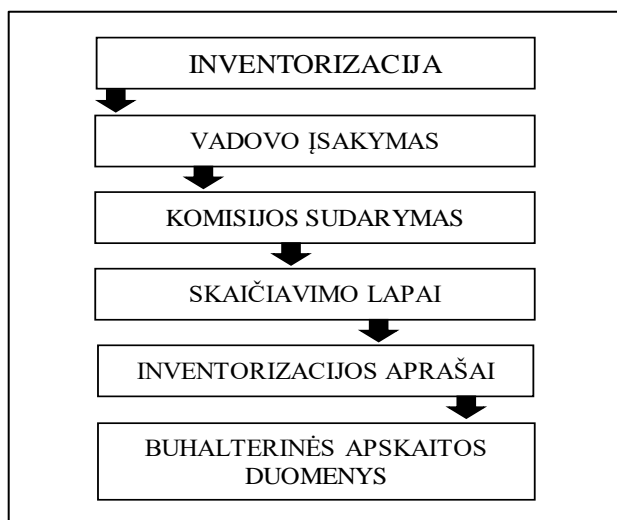
dokumentai (žr. 3 pav.), atvejai, principai ir periodiškumas yra tinkami inventorizacijai atlikti. Dažniausiai įmonės inventorizaciją atlieka ataskaitinio laikotarpio pabaigoje.

Atsargos, kaip ir visas įmonės turtas, tikrinamas ir skaičiuojamas dėl kelių priežasčių:

- norint garantuoti įmonės turto saugumą, kad jis nebūtų naudojamas ne įmonės veiklos tikslais;
- siekiant išsiaiškinti jo buvimą, naudojimo efektyvumą, tolimesnio naudojimo galimybes;
- patikrinimas natūra, padeda išsiaiškinti, koks turtas liko, kiek yra netekta turto, kiek realizuota ar kiek apgadinta;
- atsargų inventorizacija apskaitant jas periodiškai – pagrindinis būdas nustatyti sunaudotų atsargų kieki;
- kai keičiasi atsakingi asmenys.

Atliekant inventorizaciją, turi būti inventorizuojamas visas įmonėje esantis ir (arba) jam priklausantis turtas:

- nuosavybės teise įgytas, nuomojamas, saugomas, gautas perdirbti turtas;
- kelyje esantis turtas (nupirktas, bet dar negautas; pirkėjams išsiųstas, bet neparduotas; taip pat kitam subjektui pervesti, bet jo į sąskaitą negauti pinigai ir pan.);
- įmonei nepriklausantis, bet jame esantis turtas (išsinuomotas ar esantis pagal kitas sutartis), išskyrus įmonės darbuotojų asmeninius daiktus, kurie įmonės veikloje naudojami vadovo nustatyta tvarka.

3 pav. **Inventorizacijos dokumentai** Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LR vidaus kontrolės ir vidaus audito įstatymas (2002), Finansinės apskaitos įstatymas.

Rasti neatitikimai registruojami:

jeigu atsargų likutis yra per mažas ir kaltas materialiai atsakingas asmuo:

D 243 Kitos per vienerius metus gautinos sumos

K 20 Atsargos

jeigu atsargų likutis yra per mažas ir nėra kaltų asmenų, o tai atsitiko dėl stichinių nelaimių:

D 6005 Netekimai arba 64 ypatingi praradimai

K 20 Atsargos

jeigu atsargų likutis yra per didelis:

D 20 Atsargos

K 54 Ypatingos pajamos.

R. Subačienė (2015) teigia, kad vidaus audito tikslas yra išsiaiškinti padarytas klaidas ir suktybes. Vidaus auditorius, atlikęs auditą, pareiškia savo nuomonę apie patikrintų dokumentų ir ataskaitų teisingumą. Vidaus auditorius dalyvauja kuriant ir prižiūrint įmonės vidaus kontrolės sistemą. Vidaus auditoriai tikrina finansinę atskaitomybę, norėdamas įsitikinti, kad ją rengiant buvo atsižvelgta į visus ataskaitinio laikotarpio įvykius ir operacijas.

Vidaus auditorius atlieka ir kitokias kontrolės funkcijas: tikrina skundus, atlieka kitus patikrinimus, kurių tikslas yra pagerinti audituojamo subjekto veiklos efektyvumą. Didesnės įmonės sukuria Vidaus kontrolės tarnybos padalinį, kuris kontroliuoja kaip kiti įmonės padaliniai ar darbuotojai vykdo apskaitos politiką ir nusistatytas tvarkas. Vidaus auditorius konsultuoja formuojant ūkio subjekto vidaus politiką ir tvarkas, analizuoja ir vertina atskirus faktus ir visą veiklą, teikia rekomendacijas, kaip pagerinti darbą.

Išvados

1. Atsargos – tai viena iš pagrindinių trumpalaikio turto rūšių, kurios pagalba įmonė uždirba pajamas per vienerius metus arba per vieną veiklos ciklą. Atsargos klasifikuojamos į pirktas prekes, skirtas perparduoti, žaliavas, medžiagas ir komplektavimo detales, nebaigtą produkciją ir vykdomus darbus bei pagamintą produkciją. 9-asis Verslo apskaitos standartas „Atsargos“ nurodo, kad „registruojant atsargas apskaitoje, jos įvertinamos įsigijimo savikaina, o sudarant finansines ataskaitas – įsigijimo (pasigaminimo) savikaina arba grynąja galimo realizavimo verte, atsižvelgiant į tai, kuri iš jų yra mažesnė.“ Atsargų įsigijimo vertėje išskiriamos dvi dalys: pirkimo kaina ir visos kitos išlaidos, susijusios su prekių pargabenimu į įmonę. Į atsargų įsigijimo vertę įskaitoma kaina, nurodyta pirkimo dokumentuose. Atsargų įsigijimo savikaina turi būti nustatoma prie jų pirkimo kainos pridėdant visus su pirkimu susijusius mokesčius, transportavimo, draudimo ir kitas tiesiogines su paruošimu susijusias išlaidas, bei atimant prekybines nuolaidas.

2. Atsargų apskaitos metodai pasirenkami atsižvelgiant į aplinkybes kiekvienoje įmonėje. Labiausiai paplitęs yra FIFO metodas – kai pirmiausia sunaudojamos anksčiau įsigytos atsargos. LIFO būdas taikomas darant prielaidą, kad pirmiausia sunaudojamos vėliausiai įsigytos atsargos. Konkrečių kainų metodas taikomas, kai konkreti prekė yra įvertinama atskirai pirkimo kainomis. Svertinio vidurkio metodu daroma prielaida, kad visų ataskaitinio laikotarpio prekių vertė yra vienoda nepriklausomai nuo jų pirkimo kainos ir įsigijimo laiko. Atsargas galima apskaityti nuolat arba periodiškai. Taikant nuolat apskaitomų atsargų būdą, kiekviena atsargų pardavimo operacija užregistruojama apskaitoje pripažįstant uždirbtas pajamas iš atsargų pardavimo ir savikaina nustatoma nurašant atsargas nelaukiant laikotarpio pabaigos. Apskaitant atsargas periodiniu būdu fiksuojamos tik uždirbtos pardavimų pajamos, o laikotarpio pabaigoje atliekant inventorizaciją nustatomi faktiški likučiai.

3. Įmonės vadovas organizuoja apskaitą, nustato vidaus kontrolės priemones ir užtikrina jų laikymąsi. Inventorizacijos proceso procedūros yra būtinos įmonei, kuri laiko sandėliuose atsargas ir užsiima prekyba ar gamyba. Atsargų kontrolės pagrindinis įrankis yra inventorizacija, padedanti sutikrinti faktiškus atsargų likučius su jau užfiksuotais apskaitos registruose. Vidaus auditorius kontroliuoja, kad vadovo sukurta vidaus kontrolės sistema tinkamai veiktų ir padėtų pasiekti ūkio subjekto nusimatytus tikslus.

Literatūra

1. *9-as verslo apskaitos standarto „Atsargos“*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos finansų ministro 2018 m. kovo 19 d. įsakymu Nr. 1K-117, TAR, 2018-03-23, Nr. 4414.
2. Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba 9-OJO VERSLO APSKAITOS STANDARTO „ATSARGOS“ METODINĖS REKOMENDACIJOS Parengtos pagal standartą su pakeitimais, priimtais iki 2014 m. gruodžio 18 d., galiojančiais nuo 2015 m. sausio 1 d. (Žin., 2004, Nr. 20-616; TAR, 2014-12-22, Nr. 2014-20443).
3. Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2015 m. balandžio 13 d. įsakymu Nr. VAS-15. Prieiga per internetą: <https://avnt.lrv.lt/lt/duk/apskaita/pavyzdinio-saskaitu-plano-saskaitos>
4. IVANAUSKIENĖ, A. *Buhalterinė apskaita*. Vilnius 2016.
5. MACKEVIČIUS, J. *Apskaita auditas analizė*. Vilnius 2019.
6. KALČINSKAS, G., KALČINSKAIĖ-KLIMAITIENĖ, R. *Buhalterinė apskaita* Vilnius Pačiolis, 2017.
7. SUBAČIENĖ, R., *Apskaitos ir audito pagrindai*, Vilnius 2015.
8. Lietuvos Respublikos seimas, LIETUVOS RESPUBLIKOS VIDAUS KONTROLĖS IR VIDAUS AUDITO ĮSTATYMAS 2002 m. gruodžio 10 d. Nr. IX-1253 Vilnius. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.197703/unGHFChDoc>

9. RENDY APRIANTO MAHA PUTRA, ANITA CAROLINA Inventory accounting methods: factors affecting basis of the choice from *JOURNAL OF AUDITING, FINANCE, AND FORENSIC ACCOUNTING (JAFFA)* (2019). (Marijampolės kolegijos EBSCO).

10. Lietuvos Respublikos seimas, LIETUVOS RESPUBLIKOS FINANSINĖS APSKAITOS ĮSTATYMAS 2001 m. lapkričio 6 d. Nr. IX-574 Vilnius, Suvestinė redakcija nuo 2022-05-01. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.154657/asr>

ILGALAIKIO MATERIALAUS TURTO APSKAITA ĮMONĖSE TEORINIŲ ASPEKTŲ

Agnė Kukliauskienė
lekt. Birutė Petrošienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Ilgalaikio turto apskaitos nagrinėjimo būtinybė kyla dėl turto įvairovės, naudos įmonei. Kiekvienas turtas turimas įmonėje yra kažkam naudojamas, todėl jis turi būti apskaitomas, kad būtų žinoma, kiek jo turime, kiek jis kainuoja, kiek uždirbo pajamų per atskaitinį laikotarpį, kiek nusidėvėjo ir pan. Būtina susipažinti su ilgalaikio materialiojo turto apskaita, išsiaiškinti į skirtingas operacijas atliekamas su šiuo turtu, kad būtų galima teisingai jas užregistruoti. Kadangi ilgalaikis turtas gali būti labai įvairus, tik teisingai atvaizdavus ūkines operacijas, gusime teisingą vaizdą apie šio turto dydį, kitimą, uždirbtas pajamas ir nusidėvėjimą. Ilgalaikio materialiojo turto apskaita taip pat daro įtaką ir atskaitinio laikotarpio finansiniams rezultatams. Efektyviai ir teisingai naudojamas, skirstomas, vertinamas ir nudėvimas ilgalaikis materialusis turtas daro įtaką ir teisingam mokesčių apskaičiavimui. Raktažodžiai: ilgalaikis materialusis turtas, nusidėvėjimas, eksploatavimas.

Įvadas

Temos aktualumas. Ilgalaikio turto apskaitai nuo pat jo įsigijimo momento keliami tam tikri reikalavimai. Jei jų nepaisoma, galimi skaudūs ilgalaikiai padariniai - gali būti ne tik iškraipyta įmonės buhalterinė apskaita, bet ir neteisingai apskaičiuotas pelno mokestis, ko pasekoje gresia nemažos piniginės sankcijos (baudos, delspinigiai) iš kontroliuojančių institucijų.

Šiuo metu tvarkant ilgalaikio materialiojo turto apskaitą, iškykla daug problemų ir nesuderinamumo tarp finansinės apskaitos ir mokesstinės atskaitomybės šiuose apskaitos etapuose: ilgalaikio materialaus turto įsigijime, jo perkainojime, nusidėvėjimo metodų taikyme, turto perleidime ir nurašyme. Buhalterinė apskaita turi sukaupti duomenis, kurie tenkintų visus skirtingų atskaitomybės formų reikalavimus.

Darbo problema: Kaip tvarkoma ilgalaikio materialaus turto apskaita.

Tyrimo objektas: Ilgalaikio materialaus turto apskaita.

Darbo tikslas: Išanalizuoti ilgalaikio materialaus turto apskaitos teorinius aspektus.

Darbo uždaviniai:

1. Paaiškinti ilgalaikio materialiojo turto sampratą;
2. Išanalizuoti ilgalaikio materialaus turto registravimo, įsigijimo, nusidėvėjimo, rekonstravimo, remonto, nurašymo tvarką;

Darbo metodas: Mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė (sisteminimas, lyginimas, interpretavimas, apibendrinimas).

1. ILGALAIKIO MATERIALIOJO TURTO APSKAITOS TEORINIAI ASPEKTAI

Daugelyje įmonių ilgalaikis materialusis turtas sudaro didžiąją turimo turto dalį, todėl labai svarbu jį apskaityti teisingai, nes menkiausi pasikeitimai ar netikslumai ilgalaikio turto apskaitoje turi didelį poveikį tiek einamiesiems, tiek būsimųjų laikotarpių įmonės veiklos rezultatams bei finansiniams rodikliams. Būtinybė nagrinėti ilgalaikio materialiojo turto apskaitą, kyla dėl turto įvairovės ir jo teikiamos naudos įmonei. Visas turtas įmonėje yra naudojamas, todėl būtina jį apskaityti, kad būtų žinoma kiek jo turima, kokia jo kaina, kiek uždirba pajamų bei kiek dėl jo patiriama sąnaudų. Balanse turtas skirstomas į ilgalaikį ir trumpalaikį turtą. Ilgalaikis turtas yra skirstomas į nematerialųjį, materialųjį, finansinį ir kitą ilgalaikį turtą.

Būtinai susipažinimas su ilgalaikio materialiojo turto apskaita bei išsiaiškinimas į atliekamas operacijas su šiuo turtu, tam kad būtų vykdomas teisingas jų registravimas.

1.1 Ilgalaikio materialiojo turto samprata ir sudėtis

Turtas yra pagrindinė, esminė ekonomikos mokslo sąvoka, kategorija, nes kaip tik turto judėjimo požiūriu ekonomikos mokslas ir tiria visuomeninės tikrovės reiškinius. Nuo to, kaip suprantamas, apibrėžiamas turtas, labai priklauso ir ekonomikos samprata.

Analizuodama IMT sampratą, darbo autorė pastebėjo ir padarė išvadą, kad dauguma autorių bei įstatymų ir poįstatyminių aktų leidėjų, rašančių šia tema, tą patį objektą supranta ir interpretuoja kiek kitaip. Tarptautinių žodžių žodyne sąvoka „materialusis turtas“ (lot. materialis - daiktinis, medžiaginis) apibūdinama taip: susijęs su materija, medžiaginis, būdingas materijai, egzistuojantis už sąmonės ribų ir nepriklausantis nuo jos, turtinis, piniginis, susijęs su pragyvenimo reikmėmis.

Mokslinėje literatūroje, verslo apskaitos standartuose (toliau - VAS), specialiuose straipsniuose ir apskaitos vadovėliuose gausu IMT apibūdinimų (žr. 1.1.1. lentelė)

1.1.1 lentelė. Ilgalaikio materialiojo turto apibrėžimai

Šaltinis	Apibrėžimas
Deivikis ir kt. (2019).	IMT laikomas materialią formą turintis, žmogaus ar gamtos sukurtas turtas, kuris naudojamas įmonėje gaminant produkciją ar teikiant paslaugas ir kuriuo numatoma naudotis ilgiau nei vieną ataskaitinį laikotarpį.
Kalčinskas, Kalčinskaitė – Kliamaitienė (2017).	IMT – Tai žmogaus ar gamtos sukurtas turtas, kuris naudojamas įmonėje gaminant produkciją ar teikiant paslaugas.
12-asis VAS „Ilgalaikis materialusis turtas (2016).	IMT – tai materialusis turtas: a) Kuris skirtas prekėms gaminti, paslaugoms teikti, nuomoti ar administraciniams tikslams; b) Kuris numatomas naudoti ilgiau nei vienerius metus; c) Kurio įsigijimo (pasigaminimo) savikaina yra ne mažesnė už įmonės nusistatytą minimalią IMT vieneto vertę.
Feschiyan, D. (2013).	Ilgalaikis materialusis turtas – materialusis turtas, kurį ūkio subjektas turi naudoti gamyboje, prekėms arba paslaugoms teikti. „Tai daiktai turintys vertę ir galintis duoti grąžą“
Stunguriene, Christauskas (2013).	IMT yra fizinis turtas ilgalaikės paskirties ir yra susiję su įmonės sritimis veikla: gamyba, prekyba ir paslaugos.

Sudaryta darbo autoriaus (ės) lentelėje nurodytais šaltiniais.

Atlikus IMT sampratos analizę matoma, kad visi apibrėžimai turi tą pačią reikšmę tik kiekvienas autorius pateikia vienais ar kitais žodžiais. Lietuvių mokslinėje literatūroje daugiau pabrėžiama, kad toks turtas privalo turėti formą ir turi būti apčiuopiamas. 12-asis VAS pateikia platesnį apibrėžimą ir papildo, kad ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo ar pasigaminimo savikaina yra ne mažesnė už ūkio nusistatytą minimalią tokio vieneto vertę. Užsienio autoriai teigia, kad tai ūkio subjektas, kuris naudojamas duodą tam tikrą grąžą.

Galima teigti, kad ilgalaikį materialųjį turtą skirtingi autoriai apibūdina pabrėždami šias pagrindines charakteristikas:

- tai turtas, kuris naudojamas įmonėje gaminant produkciją, teikiant paslaugas, administraciniais tikslais ar yra išnuojamas;
- turto įsigijimo kaina ne mažesnė už ūkio subjekto nustatytą minimalią kainą;
- naudojamas ilgiau nei vienerius metus. Taigi, siekiant įmonėje uždirbti pajamas, yra naudojamas IMT, kuris naudojamas ilgiau nei vienerius metus ir kuris tikslingai įvertintas uždirbs įmonei pajamas.

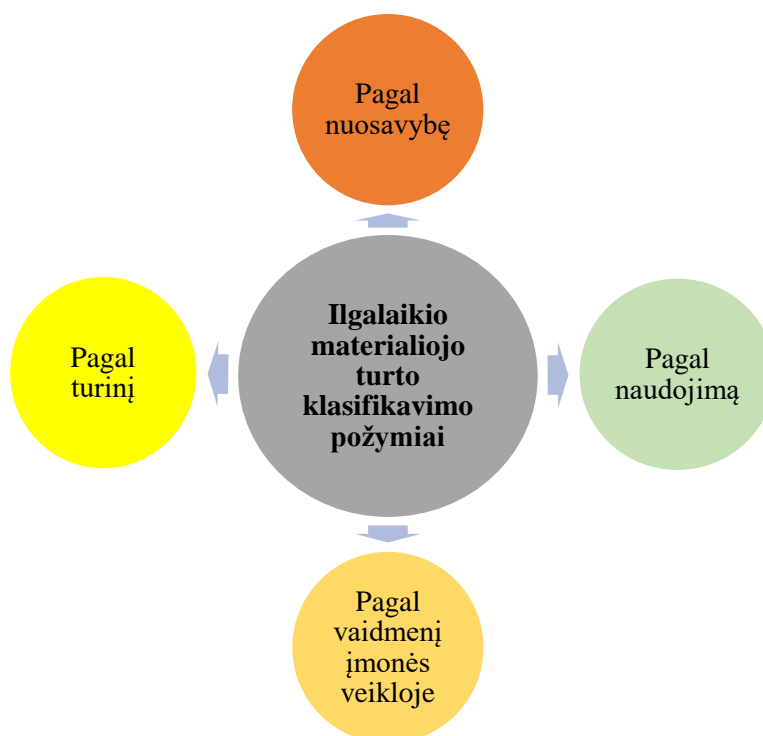
Taigi, ilgalaikis materialusis turtas yra apibrėžiamas, kaip turtas kuris yra naudojamas ne vienerius metus ir skirtas prekėms, paslaugoms ir daugeliui kitų paslaugų atlikti.

1.2 Ilgalaikio materialiojo turto klasifikavimas

Analizuojant 12-ąjį VAS (2016), galime teigti, kad IMT tai turtas, kurį turėdamas ūkinis subjektas tikisi uždirbti pajamas, ir įmonės veikloje jis bus naudojamas ilgiau ne vienerius metus. 12-asis VAS nurodo, jog IMT yra klasifikuojamas pagal:

- vaidmenį įmonės veikloje, t. y. grupuoti į kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą;
- nuosavybę, atsižvelgiant į tai, ar turtas yra dovanotas, išnuomotas ar nuosavas;
- turinį, t. y. klasifikuojant atsižvelgti, ar turtas yra žemė, mašinos, pastatai ir statiniai, transporto priemonės, įrenginiai ar kitas materialus turtas.
- naudojimą, atsižvelgiama į tai, ar turtas dalyvauja įmonės veikloje, ar yra nenaudojamas (t.y. nereikalingas, rezervuotas, remontuojamas), išnuomotas ar socialinės paskirties.

IMT yra suskirstytas į tam tikras turto grupes. Klasifikavimas apskaitoje būtinas, nes tik pagal tam tikru atitinkamus požymius sugrupuojami duomenys bus naudingi ir labai svarbūs įmonės valdymui. IMT yra labai skirtingas, todėl jis yra klasifikuojamas pagal (žr. 1 pav.).

1 pav. Ilgalaikio materialiojo turto klasifikavimo požymiai

Šaltinis: 12 VAS, 2016.

Pagal nuosavybę ilgalaikis materialus turtas gali būti skirstomas į visiškai įmonei priklausantį, dovanotą ar nuomojamą turtą.

Pagal turinį. Tai apčiuopiamas, materialią formą turintis turtas – žemė, pastatai, transporto priemonės ir kt.

Pagal vaidmenį įmonės veikloje. Pasyviajam turtui yra priskiriama žemė bei gamtos ištekliai, būtent toks turtas ir tiesiogiai nedalyvauja gaminant prekėms ar teikiant paslaugoms. Aktyvusis turtas, tai būtent toks, kuris yra tiesiogiai naudojamas įmonės veikloje.

Pagal naudojimą. Paprastai pagal šį požymį ir yra skirstomas visas materialus ilgalaikis turtas – dalyvaujantis bei nenaudojamas įmonės veikloje (remontuojamas, rezervuotas, nenaudojamas), išnuomotas kitoms įmonėms ar kitos paskirties.

Autoriai (Kalčinskas ir Kalčinskaitė-Klimaitienė, 2017) teigia, kad ilgalaikis materialusis turtas gal būti grupuojamas ne tik pagal rūšis, pobūdį, bet ir kokią ekonominę naudą gaus įmonė iš turto. Geriausiai ilgalaikio materialaus turto klasifikavimą atspindi finansinės ataskaitos.

1.3 Ilgalaikio materialiojo turto grupavimas

Autoriai (Kalčinskas ir Kalčinskaitė - Klimaitienė, 2017) teigia, kad kiekviena įmonė savo veikloje naudoja labai įvairių ilgalaikį materialųjį turtą, kuris skirstomas į smulkesnes grupes pagal paskirtį. Ilgalaikio materialiojo turto grupę sudaro panašaus pobūdžio ir naudojimo įmonės veikloje turtas. Ilgalaikis materialusis turtas skirstomas į grupes pagal paskirtį taip:

Žemė įmonės subjekto balanse yra išskiriama, nes užregistruota jos pradinė vertė nekinta visą naudojimosi ja laikotarpį ir šiai ilgalaikio turto daliai yra neskaičiuojamas nusidėvėjimas. Pasak Kalčinskas ir Kalčinskaitė-Klimaitienė, 2017 „Pakeisti pradinę žemės kainą galima tik ją perkainojant, pavyzdžiui, dėl infliacijos ar dėl atliktų didelių darbų labai pagerėja žemės kokybė, arba kuriame nors regione, o gal ir visoje valstybėje augant paklausai, sumažėja jos pasiūla“.

Pastatai ir statiniai yra įmonės turimi turimi gamybiniai, prekybiniai, sandėliavimo, administraciniai ar kitos paskirties pastatai ir statiniai.

Mašinos ir įrenginiai yra gamybinės paskirties mašinos ir įranga, įsigyti naudoti įmonės veikloje gaminant produkciją.

Transporto priemonės – tai įmonės turimi lengvieji automobiliai, jų priekabos, puspriekabės ir krovininiai automobiliai, autobusai, traktoriai, laivai, lėktuvai ir visos kitos kelių vežimo ir krovinų gabenimo priemonės.

Kita įranga yra negamybinės paskirties įmonės turimi įrenginiai, prietaisai ir įrankiai.

Kitas materialusis turtas – tai turtas, kurio negalime priskirti aukščiau išvardintoms turto grupėms.

Remiantis Žaptoriaus (2015) balanse ilgalaikis materialusis turtas pateikiamas tokia tvarka:

II.1. Žemė

II.2. Pastatai ir statiniai

II.3. Mašinos ir įrenginiai

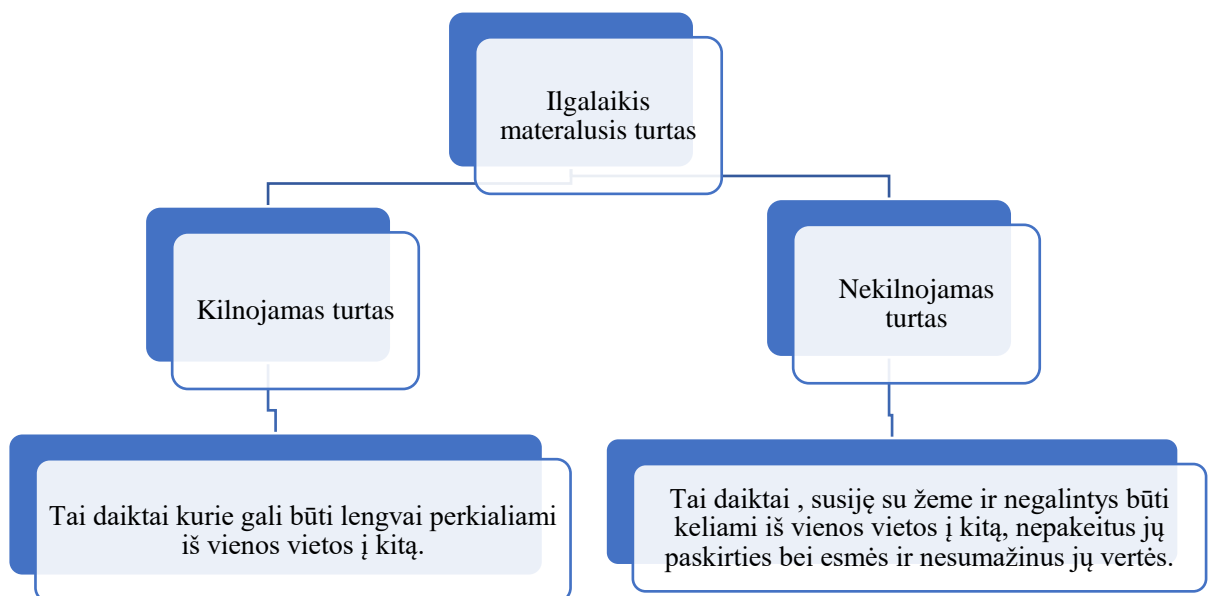
II.4. Transporto priemonės

II.5. Kita įranga, prietaisai, įrankiai ir įrenginiai

II.6. Nebaigta statyba

II.7. Kitas materialusis turtas

Visa šis turtas skirstomas pagal Žaptorių (2015) grupuojamas į kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą (žr. 2 pav.).

2 pav. **Ilgalaikio materialiojo turto grupavimas**
Šaltinis: *Finansinė apskaita*, VGTU leidykla technika 2015 m.

Mokslinėje literatūroje yra akcentuojama, kad įmonėje subjektui klasifikuojant turimą ilgalaikį materialųjį turtą būtina atkreipti dėmesį į svarbiausius to turto požymius, tokius kaip: turto vaidmuo įmonės veikloje, nuosavybė, naudojimo pobūdis, turinį.

1.4 Ilgalaikio materialiojo turto įsigijimas ir registravimas

Ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo šaltiniai gali būti įvairūs: pasigaminant, įsigyjant, gaunant nemokamai ir kt. Priklausomai nuo to kaip IMT įgyjamas, jo faktinė įsigijimo savikaina nustatoma skirtingai. Tvarkant ilgalaikio turto buhalteriją svarbu tiksliai ir teisingai pateikti duomenis apie įsigyjamą ilgalaikį turtą. Pasak Kriaučiūnienė, Nagienė, Plačenytė (2020) Taip pat svarbu paminėti, kad Ilgalaikis turtas yra registruojamas naudojant šiuos dokumentus:

- Ilgalaikio turto naudojimo pradžios ir įsigijimo dokumentai,
- Ilgalaikio turto likvidavimo ar perleidimo dokumentai,
- Ilgalaikio turto inventorizavimo ir periodinio tikrinimo dokumentai,
- Ilgalaikio turto remonto ir eksploatacijos dokumentai,
- Ilgalaikio turto nusidėvėjimo (amortizacijos) skaičiavimo dokumentai.
- Ilgalaikis materialusis turtas yra nudėvimas ir balanse parodomas likutine verte, kuri apskaičiuojama iš įsigijimo savikainos (vertės) atėmus sukauptą nusidėvėjimą.

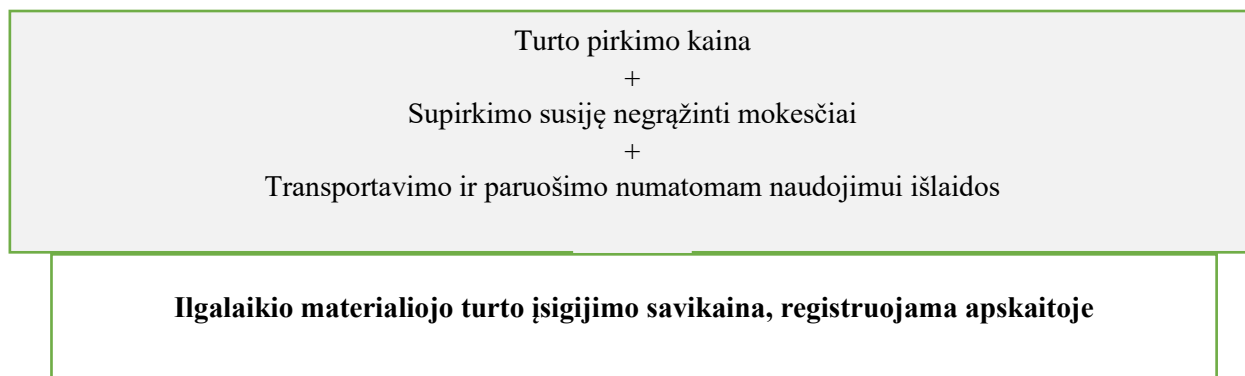
Kiekvienas buhalterinis įrašas apie ilgalaikį turtą turi būti atliktas remiantis teisės aktuose ir apskaitos standartuose pateikta metodika. Nesvarbu kokį ilgalaikį turtą įmonė įsigytų jį privaloma apskaitoje užregistruoti įsigijimo savikaina. Ilgalaikis materialusis turtas apskaitoje registruojamas įsigijimo savikaina, finansinėje atskaitomybėje parodomas balansine verte, kuri skaičiuojama iš turto įsigijimo savikainos atimant sukauptą nusidėvėjimą ir turto vertės sumažėjimą.

Žaptorius (2015) teigia kad IMT apskaitoje registruojamas įsigijimo (pasigaminimo) savikaina. IMT įsigijimo savikainą sudaro šios išlaidos:

- Pirkimo kaina.
- Importo muitai akcizai, infrastruktūros ir turto registravimo bei kiti negrąžintini mokesčiai.
- Pristatymo (atvežimo) išlaidos.
- Numatomas ateityje būsimo turto išmontavimo, išvežimo, turto gamybinės vietos sutvarkymo išlaidos.
- Tiesioginės medžiagų išlaidos.
- Tiesioginės darbo išlaidos.
- Kitos tiesioginės išlaidos.
- Netiesioginės gamybinės išlaidos.

Subačienė ir kt. (2015) registruojant apskaitoje IMT įsigijimą ar pasigaminimą, pirmiausia nustatoma jo įsigijimo (pasigaminimo) savikaina.

IMT įsigijimo (pasigaminimo) savikaina nustatoma pagal sumokėtą (mokėtiną) pinigų ar pinigų ekvivalentų sumą ar kito mainais atiduoto ar sunaudoto turto vertę. Visos išlaidos, susijusios su ilgalaikio materialiojo turto vieneto įsigijimo ar pagaminimu, jo paruošimu naudoti, turi būti įtrauktos į jo savikainą, jeigu jas galima išskirti iš bendros įmonės išlaidų sumos (žr. 3 pav.).

3 pav. Ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo savikaina

Šaltinis: R. Subačienė ir kt. *Apskaitos ir audito pagrindai*. Vilnius, 2015.

Analizuodami 12 VAS (2016), pastebime, jog ilgalaikį materialųjį turtą galima įsigyti: lizingo būdu (jei palūkanos nenurodytos sutartyje, tai savikainą apskaičiuojame pritaikydami rinkos palūkanų normą prie visos mokamos sumos);

IMT mainomas į kitą turtą (savikaina apskaičiuojama prie sandoryje nurodytos sumos pridėjus visas patirtas išlaidas);

IMT dovanojamas arba gaunamas neatlygintinai (savikaina turi būti numatoma pagal sandorio dokumente nurodytą turto vertę, kuri 20 negali būti didesnė už rinkos vertę, ir priskaičiuojamos su jo gavimu bei paruošimu naudoti patirtos išlaidos).

Damodaran'as (2011) nurodo, jog ilgalaikio materialiojo turto istorinė savikaina yra geriausias turto vertės įvertinimas. Jungtinėse Amerikos Valstijose pripažinti apskaitos principai reikalauja ilgalaikį materialųjį turtą vertinti istorinėmis kainomis, atsižvelgiant į bet kokių turto vertės sumažėjimą dėl turto nusidėvėjimo.

Pasak Žaptoriaus (2015), registruojant IMT turto įsigijimą apskaitoje, ši operacija parodoma tokiose buhalterinėse sąskaitose:

D Ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo savikaina – jei su turto įsigijimu nepatirtos papildomos išlaidos;

D Ilgalaikis materialusis turtas, ruošiamas naudoti – jei su turtu įsigijimu patiriamos papildomos išlaidos;

K Išankstiniai apmokėjimai už materialųjį turtą - jei už turtą buvo mokėtas avansas;

K Žaliavos, medžiagos, sudedamosios dalys ir detalės – jei įsigyjant turtą buvo sunaudotos žaliavos;

K Pinigai – jei už turtą atsiskaitoma grynaisiais pinigais;

K Mokėtinas darbo užmokestis – jei įsigyjant turtą dalyvavo įmonės darbuotojai;

K Mokėtinas socialinio draudimo įmokos – jei įsigyjant turtą dalyvavo įmonės darbuotojai;

K Mokėtinos įmokos į garantinį fondą – jei įsigyjant turtą dalyvavo įmonės darbuotojai;

K Kitos mokėtinos sumos – jei įsigyjant turtą atsirado įsipareigojimų kitiems asmenims.

Visais būdais įsigyjamas IMT turi būti tvarkingai dokumentuojamas ir teisingai apskaičiuojamas. Taigi, nepriklausant nuo to, koku būdu buvo įsigytas IMT, pagrindinė taisyklė jį įvertinant yra teisingai apskaičiuoti jo įsigijimo (pasigaminimo) savikainą, kurią sudaro visos įsigyjant ar pasigaminant turtą patirtos išlaidos, arba turto perkainojimo vertė.

1.5 Ilgalaikio materialiojo turto eksploatavimas ir remontas

Siekiant kuo ilgesnio ilgalaikio materialiojo turto naudingumo, privaloma į šį turtą investuoti – atlikti planines apžiūras, rekonstrukcijas, remontus. Šie darbai reikalauja papildomų išlaidų. Pagal 12 VAS (2016) ir 16-ąją tarptautinį apskaitos standartą (2008) visos išlaidos susijusios su ilgalaikio materialiojo turto eksploatavimu priskiriamos tam ataskaitiniam laikotarpiui, per kurį buvo patirtos veiklos sąnaudos, jei įmonės apskaitos politika nenurodo kitaip. Išskiriamos trys pagrindinės išlaidų grupės, kurios yra glaudžiai susijusios su ilgalaikio turto naudojimu eksploatavimas, Remontas, Rekonstrukcija.

Atliekant ilgalaikio materialiojo turto rekonstrukciją arba remontą, kaip nurodo Ivanauskienė (2016), gali pagerėti šio turto naudingosios savybės ir pailgėti naudingo tarnavimo laikas. Todėl įmonėje būtina:

- Didinti ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo savikainą.
- Patikslinti turto naudingo tarnavimo laiką.
- Patikslinti turto nusidėvėjimą.

Pelno mokesčio įstatymo 20 str. 1 dalyje teigiama, kad ilgalaikio materialiojo turto rekonstravimas ar remontas prailgina turto naudingo tarnavimo laiką arba pagerina jo naudingąsias savybes. Šio remonto arba rekonstravimo verte yra didinama remontuoto arba rekonstruoto ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo savikaina.

Mokslininkės Pyrog ir Stelmakh (2016) teigia, kad svarbiausia, rekonstruojant ar remontuojant ilgalaikį materialųjį turtą, yra ne besikeičiančių funkcijų gerinimas, bei teigiamas ekonominis poveikis įmonei.

Pasak Deveikio ir kt. (2019) eksploatavimo išlaidomis *laikomos tokios išlaidos, kurios susijusios su ilgalaikio materialiojo turto naudojimu*. Pavyzdžiui, transporto priemonių eksploatavimo išlaidomis būtų laikomos sunaudotų degalų, perduotų naudoti tepalų, padangų, ploviklių, filtrų, įvairių smulkių detalių įsigijimo ir kitos analogiškos transporto priemonių priežiūros išlaidos, nekilnojamojo turto

eksploatavimo išlaidomis laikomos išlaidos už komunalines paslaugas, teritorijos priežiūros, valymo, apsaugos išlaidos ir pan. Konkrečių turto grupių eksploatavimo išlaidos apibrėžiamos įmonės apskaitos politikoje pagal to turto eksploatacijos reikalavimus ir technines sąlygas.

Žaptorius (2015) mano, jog IMT rekonstravimo ir remonto darbų registravimas apskaitoje priklauso nuo darbų suteikimo rezultato:

Jei IMT rekonstravimas ar remontas pailgina turto naudingojo tarnavimo laiką ir pagerina jo naudingąsias savybes, šių darbų verte didinama IMT įsigijimo savikaina ir patikslinamas turto naudingojo tarnavimo laikotarpis.

Jei IMT rekonstravimas ar remontas tik pagerina naudingąsias turto savybes, bet nepailgina šio turto naudingojo tarnavimo laiko, šių darbų verte didinama IMT įsigijimo savikaina.

Jei IMT rekonstravimas ar remontas nepagerina naudingųjų turto savybių, bet pailgina jo naudingojo tarnavimo laiką, šių darbų verte turi būti padidinta turto įsigijimo savikaina ir patikslintas turto naudingojo tarnavimo laikas.

Jei IMT rekonstravimas ar remontas nepagerina naudingųjų turto savybių ir nepailgina jo naudingojo tarnavimo laiko, šių darbų vertę pripažįstama ataskaitinio laikotarpio sąnaudomis.

Pagal 12 VAS (2016) Apskaitoje registruojant su produkcijos gamyba nesusijusio ilgalaikio materialiojo turto eksploatacijos išlaidas daromi įrašai:

D 6301 Remonto ir eksploatacijos sąnaudos;

K 4494 Kitos mokėtinos sumos;

K 271 Sąskaitos bankuose, 272 Kasa;

K 201 Žaliavos, medžiagos ir komplektavimo detalės.

Registruojant su produkcijos gamyba susijusio ilgalaikio materialiojo turto eksploatacijos išlaidas apskaitoje daromi tokie įrašai:

D 6004 Netiesioginės gamybos išlaidos arba 2020 Nebaigta produkcija;

K 4494 Kitos mokėtinos sumos;

K 271 Sąskaitos bankuose, 272 Kasa;

K 201 Žaliavos, medžiagos ir komplektavimo detalės.

Ilgalaikio materialiojo turto rekonstravimo ir remonto darbų registravimas apskaitoje priklauso nuo tų darbų suteikiamo rezultato. Jei ilgalaikio materialiojo turto rekonstravimas ar remontas pailgina turto naudingojo tarnavimo laiką ir pagerina jo naudingąsias savybes, šių darbų verte didinama ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo savikaina ir patikslinamas turto naudingojo tarnavimo laikas.

Taigi, apibendrinant galima daryti išvadą, jog išlaidos, susijusios su ilgalaikio materialiojo turto eksploatacija, remontu ar rekonstrukcija, jei jos patobulina turto fizines savybes, yra reikalingos turtui funkcionuoti ar prailgina turto naudingą tarnavimo laiką, yra priskiriamos prie ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo savikainos.

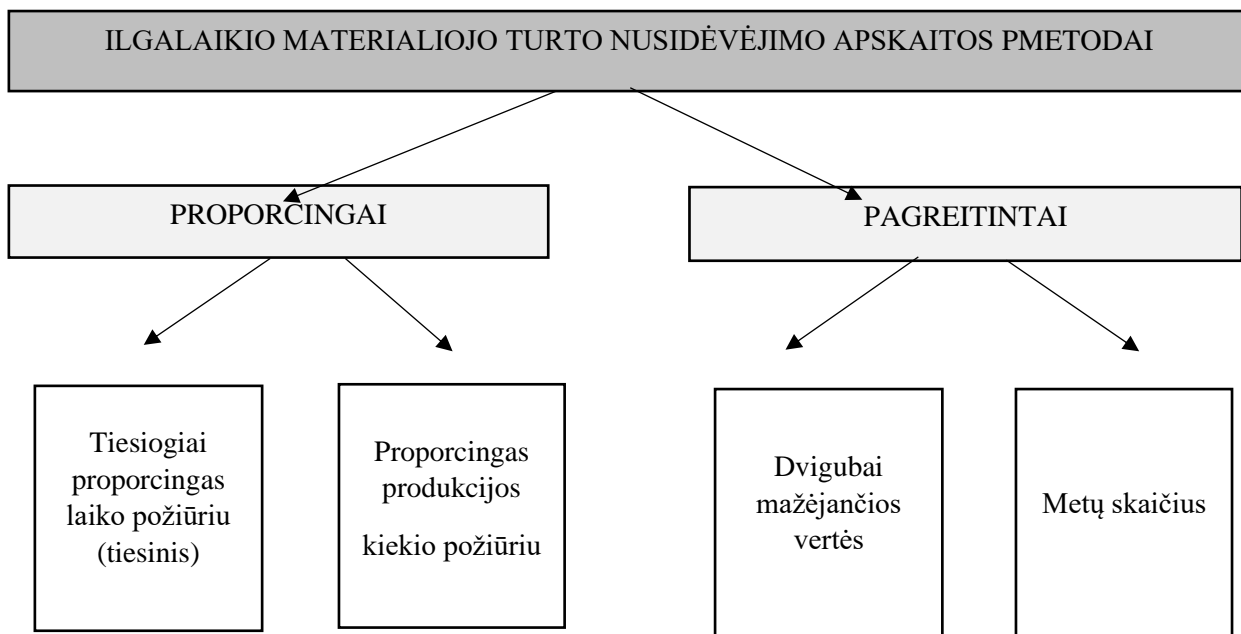
1.6 Ilgalaikio materialaus turto nusidėvėjimas

Ilgalaikis materialusis turtas gali būti riboto nusidėvėjimo ir neriboto (žemė yra neriboto nusidėvėjimo turtas). Nusidėvėjimas yra skaičiuojamas tik riboto naudojimo turtui. Pagal 12 - ajame VAS „IMT“ nuostatas, turto nusidėvėjimas priklauso nuo:

- planuojamo naudingojo tarnavimo laiko;
- planuojamo ilgalaikio materialiojo turto naudojimo intensyvumo, turto naudojimo aplinkos, naudingųjų turto savybių kitimo per visą jo naudingojo tarnavimo laiką;
- technologijų ir ekonominę pažangą, morališkai sendinančio turto;
- teisinius ir kitokius veiksnius, ribojančius ilgalaikio materialiojo turto naudingojo tarnavimo laiką;
- įmonės nusistatytos ilgalaikio materialiojo turto likvidacinės vertės.

Subašienė ir kt. (2015) mano, kad IMT yra sistemingas turto nusidėvėjimo vertės paskirstymas per jo naudingojo tarnavimo laiką. Pasak Ivanauskienės (2006) nusidėvėjimas, tai riboto naudojimo laiko turto nusidėvėjimas vertės priskyrimas sąnaudoms ir paskirstymas per visą planuojamą naudingojo tarnavimo laiką, atsižvelgiant į realų to turto ekonominės vertės kitimą.

Pasak Kalčinskis ir Kalčinskaitė - Klimaitienė (2017), yra įvairių nusidėvėjimų apskaitos metodų, kurių pasirinkimas priklauso nuo įmonės ekonominės politikos. Tai reiškia kad įmonė gali pasirinkti skirtingus nusidėvėjimo apskaičiavimo metodus (žr. 4 pav.).

4 pav. IMT nusidėvėjimo apskaitos metodų klasifikavimas

Šaltinis: G. Kalčinskas ir R. Kalčinskaitė - Klimaitienė, *Buhalterinė apskaita*. Vilnius, 2017.

Skaičiuojant nusidėvėjimą proporcingais metodais, ilgalaikio materialiojo turto nusidėvėjimo vertė į veiklos sąnaudas arba gaminamos produkcijos, teikiamų paslaugų savikainą perkeliama tolygiai per jo naudingumo tarnavimo laikotarpį arba atsižvelgiant į pagamintų gaminių skaičių. Taikant pagreitintus ilgalaikio materialiojo turto nusidėvėjimo skaičiavimo metodus, pirmaisiais turto naudojimo metais apskaičiuojama didžiausia nusidėvėjimo suma, vėliau – vis mažesnė (Subačienė ir kt. 2015).

Tiesiogiai proporcingas (tiesinis) metodas, skaičiuojant nusidėvėjimą, daroma prielaida, kad materialusis turtas vienoda suma nusidėvi kiekvienais naudojimo metais. Metinis nusidėvėjimas skaičiuojamas pagal šią formulę:

$$N = \frac{V_1 - V_2}{T}, \quad (1)$$

Produkcijos kiekio metodas, tinka nusidėvėjimui skaičiuoti IMT, kuris tiesiogiai dalyvauja produkcijos gamybos arba paslaugų teikimo procese, kai įrenginių ar koto turto nusidėvėjimas tiesiogiai priklauso nuo to, kiek naudojant šį ilgalaikį materialųjį turtą pagaminama prekių. Pagal šį metodą nusidėvėjimas skaičiuojamas pagal formulę:

$$N = \frac{V_1 - V_2}{P_{max}}, \quad (2)$$

Metų skaičiaus metodu apskaičiuota nusidėvėjimo suma nustatoma atsižvelgus į įsigijimo savikainą, tačiau pirmaisiais naudojimo metais į produkcijos, darbų (paslaugų) savikainą įskaitoma didžiausia nusidėvėjimo suma, antraisiais – mažesnė negu pirmaisiais, o trečiaisiais ir dar vėlesniais metais - tolygiai mažėjanti nusidėvėjimo suma. Šis metodas skaičiuojamas pagal formulę:

$$N = \frac{(V_1 - V_2) * (T - i + 1) * 2}{T * (T + 1)}, \quad (3)$$

Taikant dvigubo mažėjančios vertės metodą, turto nusidėvėjimas apskaičiuojamas nuo objekto likutinės vertės pagal du kartus padidintą procentą (Jefimovas 2008). Metinė nusidėvėjimo suma apskaičiuojama taip:

$$N = L \times n, \quad n = \frac{100\%}{T} \times 2, \quad (4)$$

Apibendrinami matome, jog kiekvienai ilgalaikio materialiojo turto rūšiai galima pasirinkti skirtingą nusidėvėjimo normos skaičiavimo metodą. Renkantis apskaičiavimo metodą, būtina atkreipti dėmesį į turimo turto paskirtį, naudojimo intensyvumą, planuojamą naudoti laiką ir į eksploataavimo sąlygas. Labai svarbu teisingai apskaičiuoti ilgalaikio materialiojo turto nusidėvėjimą, nes tai atsispindės įmonės subjekto finansinėse ataskaitose. Taigi, nusidėvėjimas apskaitoje apibūdinamas kaip IMT įsigijimo savikainos laipsniškas nurašymas į sąnaudas per jo naudojimo laiką. Kai turtas negali būti naudojamas įmonės veikloje arba jį naudoti yra nenaudinga arba nuostolinga, toks IMT yra nurašomas.

1.7 Ilgalaikio materialiojo turto nurašymas

Ilgalaikis materialusis turtas nurašomas, kai jis parduodamas, iškeičiamas į kitą turtą, dovanojamas, prarandamas dėl stichinių nelaimių, gaisrų, vagysčių ir kitų priežasčių ar likviduojamas, nes nebesitikima gauti jokios ekonominės naudos iš jo naudojimo ar pardavimo ateityje (Jefimovas 2008).

Mihalciuc ir Popadiuc (2017) teigia, kad ilgalaikį materialųjį turtą iš apskaitos galima panaikinti jį atiduodant ar parduodant į metalo laužą, taip pat turtą galima parduoti, tačiau kaina turi apimti neparduotą ilgalaikio materialaus turto vertę ir duoti pelno ūkiniam subjektui. Pasak autorių, tam tikrą laiką naudotą ir nusidėvėjusį ar nereikalingą įmonei turtą galima paaukoti nesitikint jokio kito atlygio.

Taip pat Kalčinskas ir Klimaitienė (2017) teigia, kad ilgalaikis materialusis turtas dažniausiai nebūna visiškai nusidėvėjęs, paprastai lieka kažkokios detalės ar kitos atliekos, kurias galima parduoti kaip laužą. Tokios pajamos iš ilgalaikio materialiojo turto sumažina jo nusidėvėjimą ir tai apskaitoje vadinama – likvidacine verte. Ivanauskienė (2016) teigia, kad ilgalaikį materialųjį turtą nurašyti yra gana sunkoka. Norint nurašyti turtą privalo būti vadovo įsakymas ir likvidavimo aktas, kuriame turi būti rekvizitai, suteikiantys juridinę galią. Ilgalaikio materialiojo turto nurašymas pateiktas (1.7.1. lentelėje).

1.7.1 lentelė. Ilgalaikio materialiojo turto nurašymas

Ūkinės operacijos aprašymas	Sąskaitų korespondencija
Nurašomas visiškai nudėvėtas ilgalaikis materialusis turtas.	D12x7 ilgalaikio materialiojo turto nusidėvėjimas K12x0 ilgalaikio materialiojo turto savikaina
Nurašomas nebetinkamas naudoti veikloje turtas, bet nevisiškai nudėvėtas.	D12x7 ilgalaikio materialiojo turto nusidėvėjimas D201 kitos atsargos K12x0 ilgalaikio materialiojo turto savikaina K5401 kitos pajamos
Nurašomas prarastas ilgalaikis materialusis turtas.	D12x7 ilgalaikio materialiojo turto nusidėvėjimas D6312 kitos bendrosios administracinės sąnaudos K12x0 ilgalaikio materialiojo turto savikaina

Šaltinis: A. Ivanauskienė, Buhalterinė apskaita. Vilnius, 2016.

Taigi, nurašius visiškai nudėvėta ilgalaikį materialųjį turtą įmonė neuždirba nei pelno, nei patyria kažkokių nuostolių. Nurašius nevisiškai nudėvėtą turtą įmonė gauna perviršį, kurį pripažįsta pelnu. O praradus materialųjį turtą registruojamas likutinės vertės dydžio nuostolis. Taip pat reikia paminėti, kad finansinis turtas nurašomas tik tada kai įmonė netenka teisės į tą turtą. Pasak pat Kalčinskas ir

Klimaitienė (2017), dažniausia IMT nurašomas tada, kai jo nusidėvėjimo suma būna lygi įsigijomo savikaina arba turtas nudėvėtas iki likvidacinės vertės, tai yra kai turtas būna nudėvėtas visiškai arba tiek, kad jo nebeįmanoma arba netikslinga naudoti pagal paskirtį.

Gintautas ir kt. (2019) mano, kad susidėvėjusiam ilgalaikiam materialiajam turtui nurašyti naudojamas Ilgalaikio turto likvidavimo aktas. Likviduojant ilgalaikį materialųjį turtą, registruojamos kelios ūkinės operacijos:

- Nurašoma ilgalaikio materialiojo turto likutinė vertė;
- Nurašomas perkainojimo rezervas;
- Pajamuojamos gautos dalys ir medžiagos.

Anot Jefimovas (2008), jeigu nurašomo visiškai nudėvėto turto dalys ar iš jo gaunamos medžiagos (metalo laužas, atsarginės dalys, statybinės medžiagos) gali būti sunaudotos įmonėje ar parduotos, apskaitoje jos registruojamos kaip atsargos grynąją galimo realizavimo verte. Balanse turtas skirstomas į ilgalaikį ir trumpalaikį turtą. Ilgalaikis turtas yra skirstomas į nematerialųjį, materialųjį, finansinį ir kitą ilgalaikį turtą.

Pagal 12-ąjį VAS, jeigu apskaitomas ilgalaikis materialusis turtas nebeatitinka turto priskyrimo ilgalaikiam materialiajam turtui požymių, jis nurašomas. Nurašius turtą, gautos dalys ar medžiagos apskaitoje registruojamos kaip atsargos grynąją galimo realizavimo verte. Jeigu nurašyto turto likvidacinė vertė didesnė ar mažesnė už likviduojant gautų atsargų vertę, skirtumas pripažįstamas ataskaitinio laikotarpio nuostoliu arba pelnu dėl turto nurašymo.

Išvados

1. Įmonėje turtas pripažįstamas ilgalaikiu materialiuoju turtu tada, kai įmonė jį įsigyja naudoti gaminti produkcijai ar teikti įvairias paslaugas bei tikimasi gauti iš jo ekonominės naudos ne mažiau nei vienerius ataskaitinius metus, ir jo įsigijimo savikaina yra ne mažesnė už įmonės nusistatytą.

2. Ilgalaikiam materialiajam turtui yra priskiriama žemė, pastatai ir statiniai, mašinos ir įrenginiai, transporto priemonės, išankstiniai apmokėjimai už ilgalaikį materialųjį turtą ir kitas IMT.

3. Ilgalaikis materialusis turtas įmonėse dažniausia yra klasifikuojamas pagal: turinį, nuosavybę, atliekamą vaidmenį įmonės veikloje.

4. IMT skirstomas į grupes: žemė, pastatai ir statiniai, mašinos įrenginiai, transporto priemonės, kita įranga, kitas materialusis turtas.

5. Ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo savikaina, registruojama apskaitoje.

6. Ilgalaikio materialaus turto apskaitai naudojami dokumentai: ilgalaikio materialaus turto įsigijimo dokumentai; ilgalaikio materialaus turto įvedimo į eksploataciją aktas; ilgalaikio turto apskaitos kortelė; ilgalaikio materialaus turto nusidėvėjimo skaičiavimo žiniaraštis.

7. Ilgalaikio materialaus turto eksploatacijos, remonto ir rekonstrukcijos išlaidos, kurios pagerina turto fizines savybes, prailgina naudingo tarnavimo laiką ir yra reikalingos turtui tinkamai funkcionuoti, yra priskiriamos prie ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo savikainos.

8. Taigi, nusidėvėjimas apskaitoje apibūdinamas kaip IMT įsigijimo savikainos laipsniškas nurašymas į sąnaudas per jo naudojimo laiką.

9. IMT nurašomas, kai jis dažniausiai nebūna visiškai nusidėvėjęs parduodamas, iškeičiamas į kitą turtą, dovanojamas, prarandamas dėl stichinių nelaimių, gaisrų, vagysčių ir kitų priežasčių ar likviduojamas, nes nebesitikima gauti jokios ekonominės naudos iš jo naudojimo ar pardavimo ateityje.

Literatūra

1. SUBAČIENĖ, R., ir kt., *Apskaitos ir audito pagrindai*. Vilniaus: Vilniaus universitetas, 2015.
2. DEIVIKIS G., ir kt. *Buhalterinės apskaitos žinynas* Vilnius: Pačiolis, 2019.
3. FESCHIYAN, D. (2013). *A model for financial reporting of fixed tangible assets in public sector entities*. Prieiga per internetą: <https://web.s.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=fb266b97-c8ed-4aa4-9fa0-eb174c2d99d7%40redis>.
4. ŽAPTORIUS, J. *Finansinė apskaita*. Vadovėlis. Vilnius: VGTU, 2015.
5. KALČINSKAS, G., KLIMAITIENĖ, R. *Buhalterinė apskaita*. Vilnius: Pačiolis, 2017.
6. 12-ojo verslo apskaitos standarto „Ilgalaikis materialusis turtas“ metodinės rekomendacijos: Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2016 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. V2-22

7. DAMODARAN A. *The Little Book of Valuation: How to Value a Company, Pick a Stock and Profit*. [interaktyvus], 2011. Prieiga per internetą: https://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/littlebook/assetvalue.htm
8. Tarptautiniai apskaitos standartai. 16-asis TAS „Nekilnojamas turtas, įranga ir įrengimai“. 2008 m. lapkričio 3 d. Nr. 1126/2008.
9. IVANAUSKIENĖ, A. *Buhalterinė apskaita*. Vilnius: Tyto alba, 2016.
10. Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas, 2001-12-20. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.157066/asr>.
11. PYROG O. V., STELMAKH K. P. *Economics, entrepreneurship, management*. [interaktyvus], 2016. Prieiga per internetą: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21R_EF=10 &S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=EEM_2016_3_1_9.
12. IVANAUSKIENĖ, A. *Buhalterinės apskaitos pagrindai*. Vilnius: TEV, 2006.
13. JEFIMOVAS, B. *Apskaitos pagrindai*. Kaunas: Technologija, 2008.
14. MIHALCIUC C., POPADIUC I. *Accounting Treatments for the Valuation of Tangible Fixed Assets*, [interaktyvus], 2017. Prieiga per internetą: http://irek.ase.md/jspui/bitstream/1234567890/432/1/Mihalciuc_C_Cosmulese_CG_Popadiuc_I_Neagu_I_conf_con_22.11.17.pdf
15. KRIAUCIŪNIENĖ, I., NAGIENĖ, A., PLAČENYTĖ D. *Buhalteriniai dokumentai*. Vilnius: Pačiolis, 2020.

INOVATYVIŲ EDUKACINIŲ PRIEMONIŲ INTEGRAVIMAS Į IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ UGDYMO PROCESĄ

Irma Kuncevičienė
Lekt. Edita Vosylienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Technologijų kaita yra didžiulė, o pedagogo pareiga nuolat su jomis susipažinti ir įtraukti ikimokyklinio ugdymo įstaigą lankančius vaikus. Tyrime naudota: Literatūros šaltinių analizė, interviu (pusiau) struktūruotas, kokybinė turinio analizė. Svarbiausi rezultatai ir pagrindinės išvados: Edukacinės inovacijos yra viskas kas šiuolaikiška, nauja, skaitmenizuota. Šiuolaikinės ugdymo technologijos ugdo vaikų: socialinę, kūrybinę, emocinę ir komunikavimo kompetencijas. Tyrimo rezultatai parodė asmeninių savybių ir socialinių kompetencijų svarbą vaikų ugdymui/si. Pedagogai dažnai taiko edukacines inovacijas ir metodus, tokius kaip eksperimentai, žaidimai, multimedijos, įvairūs robotukai, kompiuteriai ir t. t. Edukacinių inovacijų taikymas praturtina pedagogų kvalifikacines žinias, leidžia pedagogams tobulėti kaip specialistams.

Raktažodžiai: edukacinės priemonės, inovacijos, ikimokyklinio amžiaus vaikas.

Įvadas

Pasaulis nuolat keičiasi, daugėja galimybių pasiekti įvairią informaciją. Vyksta nuolatinė globalizacija. Šis teigiamas pokytis sukelia pagrindinę problemą. Net ir pats mažiausias vaikas yra apkraunamas užduotimi: kaip sugebėti rasti ir pasirinkti gaunamą informaciją. Namuose su tėvais jie stebi įvairius filmukus, mokosi įsijungti, persijungti, arba išjungti filmuką. Vaikams reikia daug daugiau dirgiklių, kad jie susidomėtų. Dirgiklių gausos palaikymas ne visuomet yra teigiamas dalykas. Kartais duodant vaikui per daug laisvės ir žinių, jį pasiekia daug neigiamos informacijos. Kad taip neatsitiktų, suaugusieji, tėvai ir pedagogai turi ugdyti vaikams gebėjimus naudotis šiuolaikine technika. Kurie padės vaikams pasirinkti, kas naudinga, o ką geriau praleisti pro akis. Reikia pabrėžti, kad inovatyvios ugdymo priemonės ugdo ir vaikų kompetencijas, jos yra neatsiejama asmenybės dalis. Todėl tinkams metodų parinkimas ugdo inovatyvų kupiną žinių vaiką su visokeriopai išugdytomis kompetencijomis. (I. Juraitienė, I. Mickutė, 2007)

Teorinė ir tyrimo analizė yra reali galimybė susipažinti tėvams su ikimokyklinio ugdymo įstaigose taikomomis šiuolaikinėmis ugdymo technologijomis ir metodais. Pedagogai iš arčiau susipažins su inovatyviomis ugdymo priemonėmis, jų taikymo galimybėmis, praplės ugdymo proceso gaires. Baigiamasis darbas nagrinėja inovatyvių edukacinių priemonių integravimo ikimokyklinio ugdymo įstaigose galimybes. Tyrimo rezultatai pristatomi Alytaus rajono Miroslavo gimnazijos ikimokyklinio ugdymo skyriaus pedagogams ir tarptautinėje mokslinėje-praktinėje studentų konferencijoje „Studentų taikomieji tyrimai“.

1. Edukacinių inovacijų samprata

Edukacinės inovacijos yra nukreiptos į švietimo sistemą. Terminas „Edukacinė inovacija“ yra skirtas apibrėžti būtent edukacinėse veiklose taikomas inovacijas. Šios inovacijos yra skirtos nustatyti vaiko individualius gebėjimus. Norint įgyvendinti šį siekį, reikia pradėti taikyti holistinį pasaulio supratimą. Tai reiškia, kad negalima remtis tik viena ugdomąja disciplina, o reikia taikyti įvairias disciplinas, kurios atitinka šiuolaikiniam ugdymui keliamus reikalavimus ir principus. Ugdymo įstaigos turi stiprinti mokinių ir personalo gerovę, psichologinę būklę, ugdyti jų pilietiškumo jausmą. Būtent tai yra vaikų visuomeniškumo ir gerovės pagrindas, siekiant tobulėjimo. Vaikai matydami jiems suprantamą ir pritaikytą pavyzdį, mokosi būti pilietiškais ir atsakingai. Plėsti savo pasaulio pažinimą ir kūrybiškumą. Tai leidžia pedagogams ir ugdymo specialistams apčiuopti akivaizdžią socialinės edukacijos sampratos reikšmę ir naudą vaiko gyvenime. (Janiūnaitė B., 2007).

Analizuojant inovacijos procesą vyrauja supratimas, kad - tai yra nuosekli grandinė įvykių, kurių metu naujovė realizuojama nuo idėjos iki konkretaus produkto, technologijos arba paslaugos ir paskleidžiama tarp vartotojų (Ramanauskienė J., 2010, p. 22). Kiekvienas inovacinis procesas turi du ciklus: kūrybos ir adaptavimo ciklą.

Inovacinio proceso kūrybinius ciklus plačiau aptaria A. Vaišnorė (2010). Ji nustatė, kad inovacijai susidaryti reikia: skaidrumo, kūrybiškumo ir išskirtinumo. Tai yra būtinos sąlygos kurios apima

inovacijų sukūrimo veiksmus. Kūrybiniame inovacinio proceso cikle visada iš pradžių atsiranda idėja, tada atliekama informacinė paieška, surenkama informacija apie pasaulyje pritaikytus šios srities inovacinius rezultatus, informacija susisteminama ir nustatomas pasaulinis inovacinis šios krypties lygis. Tik atlikus tokią paiešką, galima suformuoti konkrečius laukiamos inovacijos kūrybinius tikslus, suplanuoti teorinius ir eksperimentinius mokslinius tiriamuosius veiksmus, nustatyti laukiamus rezultatus. Atlikus šiuos veiksmus ir gavus būtinai pozityvų rezultatą, gauta inovacija teisiškai teisingai įforminama ir, jeigu buvo konkretus užsakovas, perduodama užsakovui..

Lietuva kaip ir dauguma kitų valstybių įžengė į globalizacija apsuptą visuomenę. Tai pasireiškė įvairiomis reformomis ir naujais įstatymais, kurie vis išleidžiami, taikant kitų šalių pavyzdžius arba vykdomas reformas. Stebint kitų šalių pavyzdį galima daryti išvada, kad inovatyvios edukacijos tematika vis dažniau gvildinama Lietuvoje, dėl šios priežasties sugeba išsaugoti savo aktualumą ir naujumą (Janiūnaitė B., 2007).

Nepriklausoma, šiuolaikiška valstybė įsipareigoja vaikų ugdymą kurti taikant įvairias šiuolaikines technologijas. To pasekmė – ikimokyklinio ugdymo įstaigose ugdomi atviri ir šiuolaikinių technologijų apsupti vaikai (Hopkins D., Ainscow M., West M., 1998, p. 7). Šiandien edukacinių inovacijų srautas yra labai didelis, ko pasekmė - didelis iššūkis švietimo organizacijoms. Jos turi pasirinkti naudingiausias, moderniausias ir perspektyviausias inovacijas, kurios padės sėkmingesniai švietimo vystymuisi bei tobulėjimui.

Svarbiausia inovacinio proceso sėkmė – vidinė prielaida ir jame dalyvaujantys žmonės, nuo kurių priklauso, ar inovacinio proceso tikslai bus sėkmingai įgyvendinti. Norint tai pasiekti kiekviena organizacija turi turėti personalo paieškos, formavimo, atrankos, nepertraukiamo mokymo, ugdymo sistemą. Ikimokyklinio ugdymo įstaigoje būtinas ir tėvų įsitraukimas į ugdymo sistemos organizavimą. Tai yra pagrindiniai sėkmės rodikliai kurie lemia šiuolaikišką ir inovatyvų ugdymą ikimokyklinio amžiaus vaikams. O Tobulėjant vaikui tobulėja ir pats pedagogas (Zajančauskienė L., 2006).

Apibendrinant galima teigti, kad inovacinės technologijos su savimi atsineša betarpiška bendradarbiavimą ir praplėstą vaikų ugdymo suvokimą.

2. Inovatyvių ugdymo metodų taikymo galimybės ikimokyklinio ugdymo įstaigoje

Edukacinės inovacijos kartais dar vadinamos „skaitmeninėmis“ . Šios inovacijos yra pamėgtos ikimokyklinio ugdymo pedagogų ir tėvų. Namuose tėvai savo vaikui perka interaktyvius žaislus, leidžia žaisti su kompiuteriu ar žiūrėti filmukus. Taip vaiko ugdymas vyksta namuose taikant inovatyvias technologijas. Ugdymo įstaigose pedagogai naudoja platesnį spektrą technologijų. Pačios populiariausios technologijos: planšetiniai kompiuteriai, SMART lentos, interaktyvios grindys, šviesos stalai, sensoriniai kambariai ir įvairūs mokomieji robotukai. Galima paminėti ir pedagogų naudojamus ir metodus: STEAM, patyrimo pedagogikos ir kitus pasirinktus metodus (Janiūnaitė B., Bankauskienė N., Augustinienė A., Čiučiulkienė N., 2013).

Pedagogai dalyvauja įvairiuose seminaruose, kuriuose gilina savo žinias apie inovatyvias technologijas. Susipažįstą su inovacijų paskirtimi ir pritaikymu. Galima teigti, kad bendra inovacijų paskirtis apibrėžiama kaip visų ugdytinio vidinių kompetencijų ugdymas, o paskirtis ugdytiniai patraukliu būdu sudominti ir išlaikyti ilgesnį jo dėmesį, gauti siekiamą rezultatą. Siekis sudominti, patraukti, būti inovatyviu ir patraukliu pedagogu tėvams bei vaikams tampa šiuolaikinių pedagogų tikslu. Tokio siekio pasekmė – pedagogas praranda tradicinio mokymo žinias, o vaikas nesupranta, kas yra knyga, pasaka ir žaidimas. Pedagogas visą savo patirtį perduoda per inovatyvias technologijas, todėl vaikas praranda ryšį su žaidimu ir realiu pasauliu. Tačiau taikant inovatyvias technologijas, vaikas atranda ir kitokį pasaulio suvokimą, kuris jam yra priimtinesnis ir įdomesnis. Jis mokosi į pasaulį žvelgti ne tik tradiciniu, bet ir šiuolaikišku kampu (Turel V., 2014).

Vaikų ugdymo įstaigose naudojamos įvairios technologijos.

Vienos populiariausių – *interaktyvios grindys*. Interaktyvių grindų panaudojimas ugdymo įstaigoje yra labai platus. Mokytojai naudojant interaktyvias grindis, galima labai praplėsti vaikų ugdymo galimybes bei pakreipti ugdymo procesą savotiško tobulėjimo linkme. Jos yra labai inovatyvi priemonė skirta lavinti vaikų judesių koordinavimą, reakciją bei loginį mąstymą.

Kita labai populiari inovatyvi edukacinė priemonė – „SMART“ *interaktyvi lenta* ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Tinkamai ja naudojantis ir taikant įvairias programas atsiveria plačios panaudojimo galimybės. Ugdymo įstaigose kuriose yra „SMART“ lenta būtinas pedagogų apmokymas. Nes ši ugdymo priemonė yra labai įdomi ir atveria daug galimybių atsibodusios, tradicinės veiklos pajavirinimui. Turint šią lentą grupėje galima sekti pasaką, piešti tiesiog lentoje, žiūrėti filmukus įterpiančią savo piešinius ir daryti daug kitokios veiklos.

Šviesos stalas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje – tai vienintelė interaktyvi ugdymo priemonė, kuri yra plačiai paplitusi visose ugdymo įstaigose. Ši priemonė plačiai naudojama kaip nusiramino ir dėmesio koncentravimą skatinanti priemonė. Darbas su šviesos stalu prilyginamas terapijai. Vaikai nusiramina piešdami, dėliodami ar atlikdami kitas veiklas. Jie pasineria į savo mintis, o tai skatina jų susitelkimą ir nusiramino, nes jie pamiršta aplinkos dirgiklius ir gali susikoncentruoti į savo veiklą. (Inovatyvios ugdymo priemonės neformaliajame vaikų švietime, LNMŠC, 2021).

Robotai „bitutės“, *interaktyvūs* žaislai yra ugdymo priemonės, apie kurias žino pedagogai ir tėvai. Pedagogai labai plačiai naudoja robotuko galimybes mokindami vaikus. O tėvai naudoja interaktyvius žaislus siekdami sudominti ir užimti vaiką. Robotukų privalumas, yra tas, kad patys vaikai gali jį užprogramuoti. Taip ugdomi vaiko loginiai ir matematiniai gebėjimai.

Visos šios inovacijos yra skaitmeninės, tačiau vyrauja kitas inovacijų tipas – *Multisensoriniai kambariai*, kurie ugdo vaiko pagrindinius pojūčius. Šie kambariai pagrindu naudojami su autizmo spektrą turinčiais vaikais. Šviesos teigiamai dirgina vaiko akis, jis gali ramiai jas stebėti. Svarbu tokiaame kambaryje sudaryti galimybę vaikui įsitaistyti patogiai, pasislėpti uždaroje erdvėje (tam tinka palapinė, pledai, pagalvėlės). Visa tai suaktyvina vaiko psichosomatinius pojūčius, jis nurimsta (Šiaulių akademija, 2022).

Šiuolaikinių inovacijų integravimas į ugdymą yra teigiamas procesas, skatinantis visokeriopą vaiko ir pedagogo tobulėjimą. Skaitmeninės inovacijos yra plačiai paplitę tėvų tarpe, dėl to vaikas nuolat apsuptas jomis. Inovatyvios ugdymo priemonės plačiai naudojamos ir ugdymo sistemoje. Inovatyvūs žaislai ir robotai ugdo vaiko pasaulio pažinimą, o sensoriniai kambariai – emocijas. Pedagogai ir tėvai turi betarpiškai bendradarbiauti siekdami vaiko tobulėjimo – kompetencijų ugdymo. Tačiau svarbu pabrėžti, kad inovacijos yra kintantis dalykas. Mokslininkai nuolat išranda naujų įdomių technologijų, kurios yra sėkmingai integruojamos į ugdymo procesą. Dėl to daroma išvada, kad nėra vienos teisingos ir nepakeičiamos inovacijos, jos nuolat kinta ir tobulėja.

3. Ikimokyklinio amžiaus vaikų kompetencijos, reikalingos sėkmingam vaiko ugdymui

Kompetencija enciklopediniame edukologijos žodyne (2007) yra vis garsiau ir drąsiau naudojama sąvoka. Mokslininkai analizuoja ir vis plečią šios sąvokos sampratą. Ji yra vis tobulinama ir papildoma. Tačiau mokslininkai vieningai pritaria, kad tai yra nuolatinis žmoniškųjų gebėjimų ugdymas ar ugdymasis. Šiuolaikinės ugdymo technologijos ugdo vaikų: socialinę, kūrybinę, emocinę ir komunikavimo kompetencijas. Ikimokyklinio ugdymo įstaigose pagrindu ugdoma socialinė kompetencija (Jakubė A., Juozaitis A. M., 2012).

Socialinė kompetencija – elgesys ir įvairios elgesio formos, kurias manoma, kad vaikas turi būti įvaldęs, nes tik taip gali prisitaikyti prie skirtingų visuomenės formų jam keliamų reikalavimų. Pagrindinės terpės, kurios kelia aukštus reikalavimus vaikui yra: mokykla, šeima, visuomenė. Iš jų vaikas gauna daugiausiai spaudimo, tačiau tai jam padeda mokintis efektyviai ir konstruktyviai spręsti iškilusius konfliktus bei problemas. Taip ugdomi vaiko gebėjimai konstruktyviai mąstyti. Viso to vaikas turi išmokyti padedamas tėvų ir pedagogų, dėl to abiejų pusių įsitraukimas ir aktyvus dalyvavimas yra būtinas. Nesant teigiamai šių pusių sąveikai, vaiko kompetencijų ugdymasis komplikuojasi. Jis nevyksta taip sparčiai, kaip galėtų vykti. (Giedrienė R., 2011).

Įvairūs mokslininkai (Bobrova L., 2009; Hargreaves A., 2008; Aramavičiūtė V., Jasiūnaitė P., 2011) pateikia kompetencijų sąvoką, remdamiesi per savo analizuojamą prizmę ir gilinasi tik tiek, kiek reikalauja jų teorijos pagrindimas, todėl sąvokos dažnai būna ribotos ir turinčios galimybę jas praplėsti. Labai svarbu pabrėžti, kad nors ir yra skirtinga apibrėžtis akcentuojant skirtingas sferas, tačiau vadinamasis sąvokos pamatas išlieka toks pats. Savo išvadas, išanalizavusi socialinės kompetencijos apraiškas įvairiose sferose, priėjo ir mokslininkė G. Klimovienė (2014). Ji priėjo išvados, kad tai galima įvardyti kaip gebėjimą bendradarbiauti, spręsti problemas ir konfliktus. Tai reiškia, kad vaikas įgauna gebėjimą būti lanksčiu bei spręsti įvairius konfliktus. Tai sėkmingai gali naudoti tolimesniame savo gyvenime. Socialinė kompetencija išmoko lanksčiau reaguoti į įvairias gyvenimiškas situacijas, kurių esame nepajėgūs įtakoti. Psichologijos žodyne (2013) socialinės kompetencijos sąvokai yra priskirta apibrėžtis apie visą žmogaus socialinį gyvenimą, jo elgesį. Tuo tarpu A. Palujanskienė (2001) labiau akcentuoja gebėjimą bendrauti ir sugyventi su kitais, taip kuriant glaudžius ryšius, kurie reikalingi žmogui norint oriai ir nevaržomai gyventi, funkcionuoti, kurti savo socialinius ryšius. Norint, kad suaugęs žmogus turėtų tinkamai susiformavusią šią kompetenciją, reikia ją ugdyti nuo pat ankstyvojo amžiaus. Ikimokyklinio ugdymo pedagogas turi gebėti priimti tinkamiausią sprendimą, kaip apjungti ir pateikti vaikui suprantamais metodais gebėjimą savarankiškai siekti socialinės kompetencijos išsiugdymo, bei gebėjimo ją taikyti tolimesniame gyvenime. Iš šio gebėjimo įgyvendinimo kyla

pagrindinis pedagogo tikslas - ugdyti empatišką ir gebančią savarankiškai veikti asmenybę (A. Ruzgienė, S. Petružienė 2005).

Pagrindinis rodiklis, kad socialinė kompetencija yra įgyvendinama tikslingai ir tinkamai yra pakitęs vaiko elgesys. Vaikas geba bendrauti ir bendradarbiauti, jo įgūdžiai kur kas patobulėja, prasiplečia jo akiratis apie visuomeniškumą kinta požiūris į taisykles. Su šiomis idėjomis visiškai sutinka ir R. Žukauskienė (2007), kurios manymu, vaiko socialinė kompetencija apima ne tik sugebėjimą bendrauti ir sutarti su savo bendraamžiais, bet elgtis pagal visuomenei priimtinas normas. Toks vaikas gali pasiekti kuo geriausių ugdymosi rezultatų, nes visos jo teigiamos savybės yra įgalintos operatyviai ir tobulėjimu paremtam efektyviam funkcionavimui.

Viena iš svarbiausių kompetencijų ikimokyklinio amžiaus vaikui yra *pažinimo kompetencija*. Pagrindinis pažinimo kompetencijos tikslas - sudaryti galimybes vaikams naudotis įvairiais jutimais, atpažįstant aplinkos reiškinius, sudaryti sąlygas pažinimui, eksperimentams, mokyti tausoti gamtą, jos aplinką, gyvūnus, mokyti atskirti nuodingus augalus nuo nenuodingų, skatinti vaikus ieškoti informacijos, diskutuoti, naudotis žinytais, enciklopedijomis (Bendroji ikimokyklinio ugdymo programa, 2014). Pažinimo kompetenciją sudaro - domėjimasis, smalsumas, tyrinėjimas, informacijos rinkimas, informacijos apdorojimas (jutimai, mąstymas, vaizduotė), refleksijos, interpretacijos, kūrybiškumo taikymas. Ugdant pažinimo kompetenciją, pedagogas turi atkreipti vaikų dėmesį į aplinką, naudoti visas pažinimo veiklai parankias situacijas, skatinti vaikus vartoti atitinkamą žodyną, jį plėsti, kurti. Šiai kompetencijai ugdyti labai praverčia šiuolaikinės technologijos.

Komunikavimo kompetencija – tai asmens gebėjimas kurti, perduoti ir suprasti žinias (faktus, požiūrius ar asmenines nuostatas). Ši kompetencija turi savo specifines nuostatas. Šių nuostatų tikslas ir siekis - pažinti savo kalbinius ir nekalbinius gebėjimus, reikalingus bendraujant, ir nuolat juos tobulinti. Pasak ugdymo plėtotės centro specialistės Eglės Vaivadienės: „*Noras bendrauti, išklaudyti ir suprasti kitus, gerbti jų ir apginti savo nuomonę, siekis suprasti savo giminės, bendruomenės (mokyklos, kaimo, miesto), savo tautos ir kitų tautų bendravimo savitumus, būti tolerantiškam kitokiems bendravimo papročiams, puoselėti ir saugoti gerąsias savo krašto bendravimo tradicijas i kultūrą; pasitikėti savo gebėjimu suprasti ir perduoti informaciją bei idėjas. naudotis verbalinėmis ir neverbalinėmis priemonėmis bei technologijomis*“ (Vaivadienė E., 2012)

Kūrybiškumo kompetencija – tai gebėjimas tyrinėti, generuoti, kurti, vertinti asmeniškai ir kitiems reikšmingas kūrybines idėjas. Ugdymo įstaigos erdvės turi būti atviros, kad vaikas galėtų drąsiai interpretuoti ir fantazuoti. Tačiau reikia suprasti, kad vaikų kompetencijų ugdymas yra tęstinis dalykas, kurio tinkamam tobulėjimui ir įsisavinimui turi bendrauti ir bendradarbiauti vaiko tėvai, jų įsitraukimas yra labai svarbus. Tik nenutrūkstama bendradarbiavimo grandinė taikant panašias inovatyvias technologijas ugdys sėkmingą ir kompetentingą vaiką, kuris bus pasiruošęs priimti visus šiuolaikinio gyvenimo iššūkius.

4. Pedagogų požiūris į edukacinių inovacijų naudą ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus

Tyrime dalyvavo 9 pedagogės iš Alytaus apskrities. Jų darbo patirtis yra labai įvairi. Viena respondentė darželyje dirba 31 metus. Trumpiausiai – 1 metus dirba net 2 pedagogės. Labai svyruoja ir pedagogių kvalifikacinė kategorija. 2 pedagogės turi vyr. mokytojos kvalifikacinę kategoriją, kitos turi tik mokytojos kvalifikacinę kategoriją. Labai įdomu, kad net 18 metų pradirbusi pedagogė neturi aukštesnės kategorijos. Visos pedagogės ne atsitiktinai pasirinktos iš Alytaus miesto ir Alytaus rajono ugdymo įstaigų, tai padaryta siekiant sužinoti edukacijų taikymo galimybę būtent Alytaus r. ikimokyklinio ugdymo skyriuje. Apžvelgiant respondentų atsakymus, nei kiek nesiskiria ugdymo samprata ir taikomi ugdymo metodai, tai tik įrodo, kad nebūtina dirbti mieste įsikūrusioje ugdymo įstaigoje, norint suteikti kokybišką ugdymą ir siekti savo kaip pedagogo kvalifikacijos tobulinimo.

Toliau nagrinėjami klausimai padės nustatyti Alytaus apskrityje vyraujančią pedagogų požiūrį į inovatyvias ugdymo technologijas bei jų sampratą (žr. 4.1 lentelė).

4.1 lentelė **Inovatyvių ugdymo priemonių samprata**

Kategorija	Subkategorija	Citātų pavyzdžiai
Inovatyvių ugdymo priemonių samprata	Technologijos	„ <i>Visos informacinės technologijos <...></i> “ (1 respondentas) „ <i><...>tai visos naujausios informacinės technologijos, metodai. <...></i> “ (8 respondentas)

Šiuolaikinės technologijos	„<...> praktiška, susiję su šiuolaikinėmis technologijomis <...>“ (2 respondentas) „<...> įvairios šiuolaikinės technologijos kurios yra skaitmenizuotos <...>“ (3 respondentas) „Manau tai yra šiuolaikinės technologijos <...>“ (4 respondentas) „Priemonės kurios paremtos šiuolaikinėmis technologijomis <...> „ (6 Respondentas)
Prietaisai	„Inovatyvios grindys, SMART lenta, edukaciniai robotai, planšetės.“ (5 respondentas) „<...> planšetės, robotai „bitės“ SMART lenta ir grindys <...>“ (9 respondentas)
Priemonės	„Naujoviškos priemonės, kurios skatina vaiką pajauti, patirti, veikti, improvizuoti <...>“ (7 respondentas)
Tai, kas nauja	„Mano nuomone, inovatyvios ugdymo priemonės ir metodai tai yra tai, kas nauja. Naudojama ugdant vaikus vis tobulesni (už ankstesnius) metodai/priemonės <...>“ (9 respondentas)

Kaip matoma iš pateiktų pedagogų atsakymų, net 4 pedagogai inovatyvias ugdymo priemones supranta kaip „šiuolaikines technologijas“. Tokį atsakymą pateikė 2, 3, 4 ir 6 respondentas. Plačiausiai į klausimą atsakė „9 respondentas“, jis įvardijo kaip įvairias priemones: planšetės, robotai, SMART prietaisai ir t.t. Taipogi jis paminėjo, kad tai yra viskas kas nauja ir taip padeda vaikams tobulėti. „1 respondentas“ mano, kad tai yra įvairios informacinės technologijos, nes jos yra skaitmenizuotos ir skatina vaikus veikti: „Visos informacinės technologijos, žaislai, inovatyvios priemonės. Tai kas yra skaitmenizuota“ (1 respondentas, 1 m.). „5 respondentas“ jas įvardija kaip jau anksčiau minėtus prietaisus. „7 respondentas“ kalba apie jas kaip apie priemones „Inovatyvios ugdymo priemonės - tai priemonės, kurios yra paremtos šiuolaikinėmis technologijomis . Pavyzdžiui: planšetiniai kompiuteriai, robotai „bitės“, SMART lenta ir grindys šviesos stalas, multimedija“ (7 respondentas, dirbantis 18 m).

Visi atsakymai rodo, kad pedagogai puikiai suvokia inovatyvių ugdymo technologijų sąvoką, tai leidžia jiems sėkmingai jas taikyti savo darbe ir išnaudoti visas jų teikiamas galimybes, o vaikams gauti inovatyvų ugdymą. Išsiaiškinus ką pedagogai laiko šiuolaikinėmis priemonėmis, toliau apžvelgiama priemonės, kurias pedagogai dažniausiai taiko savo darbe (žr. 4.2 lentelė).

4.2 lentelė Inovatyvių ugdymo technologijų naudojimas dirbant su vaikais

Kategorija	Subkategorija	Citatu pavyzdžiai
Inovatyvių ugdymo technologijų naudojimas dirbant su vaikais	Inovatyvios technologijos	„Multimedija, grindys, kinetinis smėlis, šviesos stalas <...>“ (1 respondentas) „Projektorių, planšetinius kompiuterius, robotą robotą bitutę, įvairius skaitmeninius žaidimus.“ (2 respondentas) „Naudoju robotą bitutę, projektorių <...>“ (3 respondentas) „Pats populiariausias šviesos stalas ir edukacinė bitutė – robotas“ (4 respondentas) „<...> naudoju interaktyvias grindis <...>“ (5 respondentas) „Naudoju interaktyvias grindis, šviesos stalą, planšetes, kinetinį smėlį.“ (6 respondentas) „<...>interaktyvios grindys, video medžiaga.“ (7 respondentas) „Smart lentą, bitutę robotą, planšetinius kompiuterius, šviesos stalą, STEAM veiklas tai yra bandymus, eksperimentus, stebėjimus, projektines veiklas.“ (8 respondentas) „Informacinių technologijų naudojimas ugdymui, <...>“ (9 respondentas)
	Ugdymo metodai	“<...> Nuo rugsėjo integruoju STEAM ugdymo metodiką.” (3 respondentas) “Dažniausiai taikau įvairius metodus <...>” (4 respondentas) „Kalbant apie metodus naudoju STEAM metodiką ir patirtinį ugdymą <...>“ (7 respondentas) „<...> tyrinėjimai, eksperimentai, įvairūs komandiniai darbai ir pan.“ (9 respondentas)

Uždavus klausimą apie inovatyvių ugdymo technologijų taikymą dirbant su vaikais bei vykdant savo veiklas, neatsirado nei vieno pedagogo, kuris netaikytų ugdymo priemonių ar metodų, tai kelia didelį džiaugsmą, nes net provincijoje ikimokyklinio ugdymo įstaigą lankantys vaikai gauna šiuolaikinius ugdymo standartus atitinkantį ugdymą. Pedagogų pateikti atsakymai tik įrodo, kad globalizacijos ir šiuolaikinių technologijų sparta neaplenkė ikimokyklinio ugdymo įstaigų. Visose

ikimokyklinio ugdymo įstaigose yra taikoma ne tik ugdymo priemonės, bet ir ugdymo metodai. Štai kelį tai pagrindžiantys įrodymai.: „*Steam metodika, interaktyvios grindys, video medžiaga, patirtinis ugdymas, stengiuosi kuo daugiau metodų ir priemonių, kad būtų įdomu vaikams*“ (7 respondentas, 18 m.). Jam pritaria ir „9 respondentas“ – „*Informacinių technologijų naudojimas ugdymui, tyrinėjimai, eksperimentai, įvairūs komandiniai darbai ir pan.*“ (9 respondentas, 3 m.). Tačiau tai yra gera žinia tėvams, kurie nori ugdyti šiuolaikišką technologijų apsuptą vaiką.

Ikimokyklinio ugdymo įstaigų tėvai gali rinktis pagal jiems patrauklesnę aplinką arba kurią pasiekti yra patogiausia, nes jų vaikas bus ugdomas taikant įvairių patirtinį ugdymą, bus ugdomos jo asmeninės ir socialinės kompetencijos. Nesvarbu įstaiga kaime ar mieste. Plačiau apžvelgiami veiksniai, dėl kurių pedagogai renkasi taip dažnai taikyti inovatyvias ugdymo technologijas (žr. 4.3 lentelė).

4.3 lentelė. Veiksniai, skatinantys taikyti inovatyvias ugdymo technologijas

Kategorija	Subkategorija	Citātų pavyzdžiai
Veiksniai, skatinantys taikyti inovatyvias technologijas	Informacijos pateikimas	„ <i>Noras pateikti vaikams informaciją kuo įdomiau <...></i> “ (1 respondentas)
	Tobulėjimo skatinimas	“ <i><...> skatinti juos mokytis, tobulėti, pažinti aplinką kitais būdais.</i> ” (1 respondentas) “ <i><...> skatinant jų ir savo tobulėjimą. <...></i> ” (6 respondentas) “ <i>Mane skatina smalsumas, noras išmėginti ir išmokti naujų dalykų. <...></i> ” (8 respondentas)
	Vaikų įtaka	„ <i>Mokinių iniciatyvumas, aktyvumas <...></i> “ (2 respondentas) „ <i>Mokinių iniciatyvumas, aktyvumas atliekant užduotis.<...></i> “ (3 respondentas) „ <i>Geresnis vaikų medžiagos įsisavinimas. <...></i> “ (4 respondentas) „ <i>Noras vaikams perduoti informaciją jiems patraukliais metodais <...></i> “ (6 respondentas) „ <i>Vaikai, jų patirtinis ugdymas. Noras juos sudominti veikti, eksperimentuoti <...></i> “ (7 respondentas) “ <i><...>Taip pat skatina noras sudominti vaikus, kad veiklose dalyvautų su entuziazmu <...></i> ” (8 respondentas) „ <i>Šiuolaikiniams vaikams, nebeužtenka pateikti informaciją teoriškai, jie daug geriau ją įsisavina vadovaudamiesi pojūčiais, vaizdais, klausia, atradimais <...></i> “ (9 respondentas)
	Medžiagos pristatymas	„ <i><...> Be to lengviau pristatyti mokomąją medžiagą.</i> “ (3 respondentas)
	Gebėjimų ugdymas	„ <i>Emociniai – jausminiai, pažintiniai sensoriniai gebėjimai bei jų ugdymas<...></i> “ (5 respondentas) „ <i><...> ugdosi ir pats pedagogas.</i> “ (6 respondentas)
	Profesinis „lankstumas“	„ <i><...> Mokytojas turi būti lankstus ir prisitaikantis. <...></i> “ (6 respondentas)

Remiantis atsakymais galima išvelgti akivaizdžius prioritetus, kuriems pedagogai skiria pirmumą savo darbe. Pagrindiniai tai įrodantys argumentai yra tokie: „1 respondentas“ atkreipia dėmesį, kad pateikti vaikams informaciją patraukliais būdais yra būtina: „*Noras pateikti vaikams informaciją kuo įdomiau, skatinti juos mokytis, tobulėti pažinti aplinką kitais būdais. Tai yra pagrindinis mūsų kaip pedagogų darbas, kurį inovatyvios technologijos labai palengvina*“ (1 respondentas, 1 m.). 2 respondentas kreipia dėmesį į pačių mokinių iniciatyvą: „*Mokinių iniciatyvumas, aktyvumas atliekant užduotis. Siekis, kad vaikai kuo geriau įsimintų mokomąją medžiagą.*“ (2 respondentas, 10 m.). „3 respondentas“ atkreipia dėmesį į medžiagos pristatymą, nes vaikams reikia ją pristatyti kuo kūrybiškiau, jam antrina ir 9 respondentas: „*Šiuolaikiniams vaikams nebeužtenka pateikti informaciją teoriškai, jie daug geriau ją įsisavina vadovaudamiesi pojūčiais, vaizdais, klausia, atradimais. Stengiamės prisitaikyti prie jų ir taikyti tokius metodus, kad jiems būtų smagu ir įdomu, bet kartu ir naudinga*“ (9 respondentas, 3 m.).

Pedagogus taikyti šiuolaikines ugdymo technologijas skatina ne kas kitas, o patys vaikai. Pedagogai siekia, kad vaikai ne tik prasmingai leistų laiką ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, bet ir ugdytų savo gebėjimus ir kompetencijas. Toks siekis padeda pedagogams išlikti lankstiems ir nuolat tobulėti. O tai yra pagrindinis visos ugdymo bendruomenės tikslas, kuris įgyvendinamas pedagogų darbo metodais.

Išsiaiškinus, kad pedagogai drąsiai taiko inovatyvias technologijas, siekdami praturtinti savo darbo metodus ir patenkinti vaikų troškimą gauti informaciją įdomiai ir jiems suprantamu būdu, toliau analizuojama (žr. 4.4 lentelė), kaip dažnai pedagogai linkę taikyti technologijas siekdami kuo efektyvesnio rezultato.

4.4 lentelė **Vaikų savybės, kurias ugdo inovatyvios priemonės**

Kategorija	Subkategorija	Citatų pavyzdžiai
Vaikų savybės, kurias ugdo inovatyvios priemonės.	Asmeninės savybės ir gebėjimai	<p>„<i>Visiškai visas. Smalsumą, kūrybiškumą, žingeidumą <...></i>“ (1 respondentas)</p> <p>„<i>Pažinimo, kūrybiškumo, socialinę, skaitmeninę, pilietiškumo, komunikavimo.</i>“ (2 respondentas)</p> <p>„<i>Pastabumą, kūrybiškumą, aplinkos suvokimą.</i>“ (3 respondentas)</p> <p>„<i>Ugdo kritinį mąstymą, kūrybiškumą, greitumą apgalvojant sprendimus.</i>“ (4 respondentas)</p> <p>„<i>Ugdo pasitikėjimą savimi, kūrybiškumą, smalsumą, išradingumą, norą judėti pirmyn.</i>“ (5 respondentas)</p> <p>„<i>Žingeidumą, kūrybiškumą, mokėjimą susisiekti medžiagą, gebėjimą taikyti veiklose, žinias.</i>“ (6 respondentas)</p> <p>„<i>Ugdo fizinius, meninius gebėjimus, kalbą <...></i>“ (7 respondentas)</p> <p>„<i>Pažadina vaikų smalsumą, pažinimo džiaugsmą, plėtoja kūrybiškumą, lavėja bendravimo įgūdžiai, mokėjimas dirbti komandose, valdyti konfliktines situacijas<...></i>“ (8 respondentas)</p> <p>„<i>Komunikavimą, komandinį darbą, lankstumą, smalsumą, pasitikėjimą savimi, kūrybiškumą ir panašiai. Jei aiškiau – visas asmenines savybes.</i>“ (9 respondentas)</p>

Visų devynių pedagogų teigimu, inovatyvios ugdymo technologijos ugdo asmenines vaikų savybes ir kompetencijas tokias kaip pasitikėjimą savimi, kūrybiškumą, žingeidumą, pastabumą, loginį mąstymą ir t. t. Pedagogai neatmeta teikiamos naudos ir sudaromų galimybių siekiant vaikui tobulėti ir kurtis kaip asmenybei. Šiuolaikinės ugdymo technologijos sudaro vaiko aplinkos suvokimo ir savęs realizavimo pagrindą. Jų manymu, tai yra vaiko asmenybės pagrindas į tolimesnį gyvenimą. Teisingai išugdytos savybės padės vaikui būti visuomenei naudingu ir atsakingu nariu. Nors pedagogai kalba tik apie asmenines savybes, reikia pabrėžti, kad jos yra neatsiejamos nuo kompetencijų. Vaikų kompetencijų ugdymas labai priklauso nuo įdiegtų asmeninių savybių. Pedagogų nuomonė į šiuolaikines ugdymo technologijas yra labai palanki. Jie drąsiai eksperimentuoja ir dažnai naudoja įvairias edukacines technologijas, atsižvelgdami į ugdymo turinį bei specifika. To pasėkoje yra praturtinamas ugdymo turinys ir gaunamas geriausias rezultatas. Dauguma pedagogų teigia, kad inovatyvias ugdymo priemones ir metodus naudoja bent kartą į savaitę. Inovatyvių priemonių naudojimą įtakoja vaikų troškimas sužinoti ir patirti kažką naujo. Pedagogai siekia būti lankstūs ir nenustoti tobulėti, nes tai sudaro jų darbo našumą ir efektyvumą. Jie mato siekį nuolat tobulėti ir savo žinias perduoti vaikams, kad jie ugdytų savo kompetencijas ir taptų visuomenės nariais.

Išvados

1. Edukacinės inovacijos yra viskas kas šiuolaikišką, naują, skaitmenizuota. Edukacinėmis inovacijomis galima vadinti: smart lentas, inovatyvias grindis, robotus, sensorinius kambarius ir t.t. jos yra nuolat tobulėjančios ir kintančios. Edukacinės inovacijos yra paplitusios visose ugdymo įstaigose ir plačiai naudojamos.

2. Šiuolaikinės ugdymo technologijos ugdo vaikų: socialinę, kūrybinę, emocinę ir komunikavimo kompetencijas. Tyrimo rezultatai parodė asmeninių savybių ir socialinių kompetencijų svarbą vaikų ugdymui/si.

3. Pedagogai dažnai taiko edukacines inovacijas ir metodus, tokius kaip eksperimentai, žaidimai, multimedijos, įvairūs robotukai, kompiuteriai ir t. t. Edukacinių inovacijų taikymas praturtina pedagogų kvalifikacines žinias, leidžia pedagogams tobulėti kaip specialistams.

Literatūra

1. BOBROVA, L. Laimingo vaiko ugdymas mokykloje: perspektyva ir galimybės. Šiuolaikinis švietimas ir pradinė mokykla, p. 2-10. 2009.
2. GIEDRIENĖ, R. Specifiniai mokymosi sutrikimai ir vaiko socializacija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011.
3. HARGREAVES, A. The Social and Applied Psychology of Music. Oxford University Press, 2008.
4. HOPKINS, D., AINSCOW, M., WEST, M., Teachers and Teaching. Theory and practice. 1998.
5. JANIŪNAITĖ, B., BANKAUSKIENĖ, N., AUGUSTINIENĖ, A., ČIUČIULKIENĖ, N. Edukacinės inovacijos rengiant pedagogus. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija, 2013.
6. JANIŪNAITĖ, B. Edukacinės novacijos ir jų diegimas. Kaunas: Technologija, 2007.
7. JAKUBĖ, A., JUOZAITIS, A. M., Bendrųjų kompetencijų ugdymas aukštojoje mokykloje. Metodinės rekomendacijos. – Vilnius: Kriventa, 2012.
8. JURAITIENĖ, I., MICKUTĖ I., Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas. Šviesa, 2007. Vilnius
9. KLIMOVIENĖ, G., Susiliejančiojo ugdymo metodų naudojimas mokant užsienio kalbos. Lietuvos žemės ūkio universitetas 2014.
10. PALUJANSKIENĖ, A. Vaikų adaptacija mokykloje. Socialinis ugdymas, 1(12), p. 84-92, 2006.
11. Psichologijos žodynas. Vilniaus universiteto leidykla. Vilnius, 2013.
12. RAMANAUSKIENĖ, J. „Lietuvos regionų darnaus vystymosi vertinimas“. Klaipėdos universiteto leidykla. Klaipėda 2010.
13. RUZGIENĖ, A. PETRUŽIENĖ, S., Vaikas ir aplinka. KU leidykla. Klaipėda, 2005.
14. ŠIAULIŲ AKADEMIJA. Multisensoriniai kambariai. Šiauliai, 2022
15. TUREL, V., Teachers' Computer Self-Efficacy And Their Use Of Educational
16. VAIŠNORĖ, A., Kūrybiškumas ir inovacijos. Mokslo ir technologijų parkas „Technopolis“. 2010.
17. VAIVADIENĖ, E. Technologijos ugdymo pavyzdžiai. Vilnius 2012
18. VAITKEVIČIŪTĖ, V., (2007). Tarptautinių žodžių žodynas. Ketvirtas pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius,
19. ZAJANČKAUSKIENĖ, L. Mokytojas ir mokinys – visada kartu. Informatika mokykloje: raida ir perspektyvos. 2006
20. ŽUKAUSKIENĖ, R. Raidos psichologija. Margi raštai. Vilnius 2007
21. Inovatyvios ugdymo priemonės neformaliajame vaikų švietime [interaktyvus] Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras (LMNŠC) [žiūrėta 2023-02-20]. Prieiga per internetą:
22. Ikimokyklinio ugdymo programa [interaktyvus]. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija [žiūrėta 2023-02-21]. Prieiga per internetą:

MEDIACIJA CIVILINĖJE TEISĖJE

Vytautė Margelytė
Konsultantas lekt. Arūnas Žukauskas
Marijampolės kolegija

Anotacija

Šiame straipsnyje analizuojami esminiai aspektai, susiję su mediacijos taikymu civilinėje teisėje. Šiuo straipsniu siekiama aptarti mediacijos taikymą civilinėje teisėje, mediacijos sampratą, jos rūšis ir ypatumus bei mediacijos principus ir sprendžiamus ginčus mediacija. Mediacijos tikslas yra padėti ginčo šalims taikiai išspręsti ginčą sumažinant teismo darbo krūvį, laiko sąnaudas ir kitus žmogiškuosius išteklius.

Raktažodžiai: civilinė teisė, mediacija, ginčo šalys, alternatyvus sprendimo būdas.

Įvadas

Temos aktualumas: Ginčai tapo neišvengiamu dalyku tarp žmonių, jie kyla visur: darbe, šeimoje, netgi tarptautiniai ginčai tai yra nemalonūs, bet natūralus dalykas, kadangi visi asmenys yra skirtingi. „Nesvarbu, ar konfliktai kyla dėl kultūrinių ar asmenybės skirtumų, skirtingos įsitikinimų sistemos, konkuruojančių tarpusavio interesų, ar priešingų dėmesio, turtų ir išteklių poreikių, mes visada galime pasirinkti, kaip reaguoti, atsiradus nesutarimui. Galima vengti dialogo ir prieštarauti, kovoti prieš kitą siekiant patenkinti savo interesus. Arba galima užmegzti dialogą ir pripažinti, kad kitas taip pat turi interesų, ir bendradarbiaujant kartu ieškoti sprendimo, kuris tenkintų visų pagrindinius interesus“, taip teigia autorės Ž. Kėrytė ir R. Šerkšnienė leidinyje (2020m.) „Ką reikia žinoti apie mediaciją?“

Atsižvelgiant į tai, mediacija pradėjo vis labiau plisti ir populiarėti tarp nesutarimų turinčiomis šalimis. Tai įtakoją mediacijos ypatumai išspręsti ginčą tarp šalių, nesikreipiant į teismą. Mediacija pasižymi efektyvumu ji yra pigesnis ginčo sprendimo būdas lyginant su teismo išlaidomis, mediacija yra greitesnė už teismo procesą o svarbiausias dalykas, kad mediacijos pagalba gali būti išsaugoti asmenų tarpusavio santykiai, ypač sprendžiant konfliktus susijusius su šeimos ginčiais. Nesenei, t.y. 2020m. sausio 1 d. buvo įvestas įstatymas, kad sprendžiant šeimos ginčus privaloma išbandyti taikiai ginčą išspręsti mediacijos būdu prieš kreipiantis į teismą, tai vadinama privalomoji mediacija. Kadangi šeimos ginčai yra pakankamai jautrus klausimas, taip pat tai liečia ne tik dviejų asmenų asmeninių interesų patenkinimą, bet į tai prisiliečia ir vaikų gerovė, tai prieš kreipiantis į teismą šeimos ginčo šalys privalo pereiti privalomąją mediaciją ir pirmiausia bandyti rasti sprendimo būdą priimtina abiem šalims.

Juozas Lakis savo vadovėlyje „Konfliktų sprendimas ir valdymas“, teigia „Konflikto problematika sudėtinga dėl kelių aplinkybių. Konfliktai vyksta visur ir kartu yra unikalūs savo eiga, šalių veiksmais, savo teisine ir moraline aplinka, tad nelabai pasiduoda klasifikuojami, analizuojami ir apibendrinami. Konfliktas, kaip reiškiny, yra bendrybių, skirtybių ir priešybių junginys. Vienoje socialinėje erdvėje, vienu metu reiškiasi kovos ir bendradarbiavimo, teisingumo ir neteisybės, racionalumo ir emocijų, moralės ir apgaulės pradai. Jie gali reikštis pramaišiu, vienas arba kitas gali tapti vyraujantis. Norint konfliktą pažinti, juolab suvaldyti, reikia tikslios ir konkrečios analizės.“ (Lakis, 2008m.), mediacija yra alternatyvus būdas sprendžiant ginčą tarp šalių, suburiant visus konfliktuojančius asmenis į vieną vietą, trečiojo asmens pagalba t.y. mediatoriaus pagalba sprendžiamas konfliktas, ir ieškoma išeitis kuri tenkintų abi ginčo šalis.

Tikslas: atskleisti kas yra mediacijos kokie jos ypatumai ir kuo mediacija naudinga sprendžiant ginčą

Darbo objektas: tarptautiniai teisės aktai, mediacijos įstatymas, moksliniai straipsniai susiję su mediacija, civilinis kodeksas.

Darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti kas yra mediacija;
2. Išskirti mediacijos rūšis bei jų ypatumus;
3. Aptarti pagrindinius mediacijos principus;
4. Išanalizuoti kokie ginčai gali būti sprendžiami mediacijos būdu.

1. Mediacijos samprata

Mediacijos sąvoka apibrėžta mediacijos įstatyme 2str. 4d., remiantis įstatymu „Mediacija – civilinių ar administracinių ginčų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli mediatoriai padeda ginčo šalims taikiai spręsti ginčą. Mediacija, išskyrus teisėjų vykdomą teisminę mediaciją ir Lietuvos administracinių ginčų komisijos, jos teritorinių padalinių narių vykdomą neteisminę mediaciją, yra profesinė veikla“. Mediacija yra procesas, kurio metu dvi ar daugiau šalių, turinčių ginčą ar nesutarimą, susitinka su neutraliu ir nepriklausomu tarpininku, kuris padeda šalims išspręsti jų problemas ir pasiekti abiem pusėms priimtina susitarimą. Mediacija yra savanoriška ir pagrįsta savanoriškumu, o tai reiškia, kad šalys savo noru pasirenka mediacijos procesą. Mediacijos procesas yra privatus ir konfidencialus, o šalys turi galimybę išreikšti savo poziciją ir ieškoti sprendimų, kuriems jos sutinka. Tarpininkas yra neutralus ir nepriklausomas asmuo, kuris padeda šalims suprasti viena kitą ir ieškoti sprendimų, kad ginčas būtų išspręstas taikiai ir abiem pusėms priimtina. Tarpininkas nesprenžia ginčų ar nesutarimų už šalis, bet tik padeda jiems pasiekti susitarimą. Mediacija gali būti naudojama įvairiose srityse, įskaitant civilinius ginčus, šeimos konfliktus, darbo ginčus ir kitas problemas. Galutinis mediacijos susitarimas yra teisiškai įpareigojantis ir yra priimamas šalių susitarimu.

2. Mediacijos rūšys ir ypatumai

Nors mediacija yra senas tradicijas turintis alternatyvus ginčų sprendimo būdas (procedūra), o modernios mediacijos raida sietina būtent su 1970 m. anglosaksiškose valstybėse iškilusia alternatyvos teisminiam procesui būtinybe, praktikoje paplitusios skirtingos mediacijos formos. Pažymėtina, kad vienas iš pagrindinių mediacijos bruožų yra lankstumas, kuris pasireiškia ne tik formų, bet ir pačios procedūros turinio įvairove. (Mediacija, Natalija Kaminskienė, 2013m., p. 221).

Mediacijos rūšys yra tai pat aprašytos ir mediacijos įstatyme, tačiau mediacijos įstatyme išskirtos tik dvi rūšys: tai teisminė ir neteisminė mediacija, tačiau galima išskirti tris mediacijos rūšis trečia mediacijos rūšis yra privalomoji mediacija. Šiame poskyryje trumpai aptarsiu visas tris mediacijos rūšis ir jų ypatumus.

Pirmoji mediacijos rūšis yra teisminė mediacija apie ją rašo mediacijos įstatymo 2 str. 9d., kurioje teigiama „Teisminė mediacija – civilinių ar administracinių ginčų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli mediatoriai padeda ginčo šalims taikiai spręsti šį ginčą teisme nagrinėjamoje byloje.“, taigi ji glaudžiai susijusi su teismu ir ji yra neatsiejama teismo proceso dalis tam tikroje srityje. Teisminės mediacijos taisyklės taip pat yra išaiškintos ir „Teisėjų tarybos patvirtintomis Teisminės mediacijos taisyklėmis.“. Taigi teisminė mediacija yra stipriai siejama su teismo procesu ir ji taikoma tik jau inicijavus teismo procesą. Teisminės mediacijos tikslas yra taip pat kaip mediacijos tikslas tai taikiai išspręsti ginčą, kaip teigia ir autorė Natalija Kaminskienė vadovėlyje „Mediacija“, jos teigimu „Tokių atvejų teisminė mediacija yra daugiau siejama ne su vienu iš bendrų mediacijos tikslų – sumažinti teismų darbo krūvį ir išvengti ginčų perdavimo teisminiam nagrinėjimui, bet su siekiu, jau kreipusis į teismą, išspręsti kilusį ginčą taikiai, teismui nepriimant privalomo sprendimo“ (2013m., p. 231). Teisminė mediacija yra privaloma tam tikrais teismo nurodytais atvejais ir yra konfidenciali, efektyvi ir savarankiška o tai reiškia, kad mediatorius yra atsakingas už mediacijos procesą, bet nėra atsakingas už šalių sprendimus.

Antroji mediacijos rūšis yra neteisminė mediacija, kuri aprašyta mediacijos įstatymo 2 str. 6d. kuriame teigiama „Neteisminė mediacija – civilinių ar administracinių ginčų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli mediatoriai padeda teisme nesprenžiamo ginčo šalims taikiai spręsti šį ginčą.“, taigi neteisminė mediacija priešingai teisminei mediacijai yra visiškai nesusijusi su teismo procesu. Remiantis LR Vyriausybės išaiškinimais pateikiu keltą neteisminės mediacijos privalumų: greitesnis procesas nei bylinėjantis teisme, patiriama mažiau išlaidų nei bylinėjantis teisme, neviešas ir konfidencialus procesas, savanoriškas procesas iš kurio bet kuriuo metu galima pasitraukti, gali vykti ginčo šalims patogioje vietoje ir sutartu laiku, nepavykus susitarti mediacijos metu, tai neužkerta kelio kreiptis į teismą.

Trečioji mediacijos rūšis yra privalomoji mediacija, kuri aprašyta mediacijos įstatymo 2 str. 7d., kuriame teigiama „Privalomoji mediacija – mediacija, kuria įstatymų nustatytais atvejais privaloma pasinaudoti prieš kreipiantis į teismą dėl civilinio ginčo sprendimo.“ Vadovaujantis mediacijos įstatymu privalomoji mediacija nuo 2021m. sausio 1 d. taikoma sprendžiant šeimos ginčus t.y. privalomąją mediaciją privalo pasinaudoti asmenys prieš kreipiantis į teismą. Privalomoji mediacija yra ypatinga

tu, kad užtenka vienos šalies iniciatyvos pradėti vykdyti mediaciją, jeigu susitarimo nepasiekia mediacijos metu, tai ginčas tuomet persikelia į teismą.

Apibendrinant galima teigti, kad šios trys mediacijos rūšys yra visos labai panašios, bet ir labai skirtingos. Panašumai yra siejami su principais, kuriais privaloma vadovautis vykdant tam tikrą mediaciją, teisminė mediacija yra siejama su teismo procesu, neteisminė mediacija yra visiškai nesusiejamas dalykas su teismu, o privalomoji mediacija turi būti įvykdyta prieš kreipiantis į teismą.

3. Mediacijos principai

Mediacijos procesas vyksta laikantis tam tikrų principų vienas iš svarbiausių principų yra konfidencialumo principas. Mediacija turi vykti užtikrinant šalių ir mediatoriaus pasitikėjimą ir atvirumą, dažnai mediacijos proceso metu yra atskleidžiama daug emocinių išgyvenimų, paslapčių ir pan., todėl būtina šalims jaustis saugiai ir užtikrintai, kad apie jų padėtį niekas nesužinos, todėl yra užtikrinamas konfidencialumo principas, kuris leidžia šalims jaustis laisvai ir saugiai. Konfidencialumas yra aptartas ir mediacijos įstatymo IV skyriuje „Civilinių ginčų mediacijos vykdymas“ 17 straipsnis, kuris teigia „1. Jeigu ginčo šalys nesusitarė kitaip, ginčo šalys, mediatoriai ir mediacijos paslaugų administratoriai turi laikyti paslapyje visą civilinio ginčo mediacijos ir su ja susijusią informaciją, išskyrus informaciją, kurios reikia siekiant patvirtinti ar įvykdyti mediacijos metu sudarytą taikos sutartį, ir informaciją, kurios neatskleidimas prieštarautų viešajam interesui (ypač kai reikia užtikrinti vaiko interesus arba užkirsti kelią žalos fizinio asmens sveikatai ar gyvybei atsiradimui). Ši nuostata taip pat taikoma teismo, arbitražo ir kitoms civilinių ginčų sprendimo procedūroms, tiek susijusioms su civiliniu ginču, kuris buvo sprendžiamas mediacijos būdu, tiek nesusijusioms. 2. Mediatorius negali vienos ginčo šalies jam patikėtos konfidencialios informacijos atskleisti kitai ginčo šaliai, jeigu nėra informaciją patikėjusios ginčo šalies leidimo.“ Konfidencialumo principą aptaria ir Europos mediatorių elgesio kodeksas 4 straipsnis, jame nustatoma, kad mediatorius turi išlaikyti paslapyje visą informaciją susijusią su mediacija ir tai, kad ši informacija negali būti atskleista be šalies leidimo.

Antras svarbus principas yra nešališkumo principas. Šis principas reiškia kad mediatorius elgtųsi vienodai su šalimis. Mediatorius negali palaikyti vienos ginčo šalies, tarp šalių turi vyrauti lygiateisiškumo principas. Mediatorius privalo būti nešališkas ginčo dalyviams jis turi gerbti abi puses vienodai tarp mediatoriaus ir šalių negali būti jokių asmeninių santykių, kurie paskatintų priversti vieną šalį būti pranašesne todėl, kad mediatorius yra (šališkas). Nešališkumo reikalavimą nustato ir Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo 4str. 2d. kuriame teigiama „Mediatorius turi būti nešališkas civilinio ar administracinio ginčo šalims. Mediatorius gali priimti pasiūlymą pradėti mediaciją arba tęsti pradėtą mediaciją tik tuo atveju, jeigu jis informavo ginčo šalis apie jam žinomas aplinkybes, kurios gali kelti abejonių dėl jo nešališkumo, ir jeigu ginčo šalys sutiko, kad jis vykdytų mediaciją.“ Ši elgesio taisyklė įpareigoja mediatorių veikti nešališkai šalių atžvilgiu ir įsipareigoja elgtis vienodai su šalimis. Su nešališkumo principu siejamas ir neutralumas, pagal lietuvių kalbos žodyną „neutralus - neprisidedantis ne prie vienos pusės (ginče, politinėje kovoje), bešališkas, bešalis. Autorė Eglė Atutiene daktaro disertacijoje teigia „Kita vertus, mediatoriaus neutralumas neapsiriboja nešališku elgesiu su ginčo šalimis. Jis ir reiškia ir mediatoriaus nepriklausomumą, kuris priešingai nei nešališkumas, yra siejamas ne tik su ginčo šalimis, bet ir su reikšmingomis aplinkybėmis, darančiomis įtaką mediatoriaus neutralumui arba galinčiomis sukelti interesų konfliktą“. (Atutiene., 2020m. P. 65), tai reiškia kad mediatorius turi būti nepriklausomas ir nuo reikšmingų aplinkybių.

4. Sprendžiami ginčai mediacijos būdu

Yra įvairiausių ginčų, kurie kyla visuomenėje, tarp asmenų ar net tarptautinių ginčų, kurie gali būti sprendžiami įvairiausiai priklausomai nuo ginčo pobūdžio ir kitų aspektų. Vienas iš ginčo sprendimo alternatyvų yra – mediacija. Kai kurie ginčai gali būti išspręsti paprastesniu būdu tai yra derybų būdu, o į tai įeina mediacija. Tačiau tam kad būtų galima ginčą spręsti mediacijos būdu, svarbu yra nustatyti koks ginčas yra kilęs tarp šalių. Šiame skyriuje glaustai aptarsiu kokie ginčai gali būti sprendžiami mediacijos būdu.

Pirmiausiai sprendžiami gali būti šeimos ginčai, tai yra pagrindinis ginčas, kuris gali asocijuotis su mediacija, nuo 2020m. sausio 1 d. remiantis mediacijos įstatymu, yra įvesta privalomoji mediacija šiems ginčams prieš kreipiantis į teismą. Tai yra todėl nes mediacijos būdu siekiama išsaugoti asmenų tarpusavio santykius atsižvelgiant ir į šeimos padėtį.

Toliau gali būti sprendžiami įvairiausi civiliniai ginčai tokie kaip darbo ginčai, komerciniai ginčai, ginčai susiję su nekilnojamu turtu ar paveldėjimo teisėmis galima teigti, kad mediacija gali būti naudinga bet kokiame civiliniame ginče, kuriame siekiama surasti priimtina sprendimą abiem ginčo šalims savanoriškai, kuris būtų priimtinas visoms ginčo šalims.

Išvados

1. Mediacija apibendrinant galima teigti, kad yra alternatyvus ginčų sprendimo būdas, kuria siekiama padėti ginčo šalims išsaugoti tarpusavio santykius ir padedant mediatoriaus tai yra nešališko, nepriklausomo asmens pagalba priimti priimtina sprendimą, kuris tenkins visas ginčo šalis.

2. Nors mediacijos rūšys remiantis įstatymu yra išskirtos tik dvi, t.y. teisminė ir neteisminė mediacijos rūšys, tačiau galima išskirti ir trečią privalomąją mediaciją, kadangi ji tai pat yra plačiai naudojama, ir įtvirtinta įstatyme ir teisės aktuose.

3. Mediacijos principų yra ganėtinai daug, tačiau jie yra glaustai susiję tačiau pagrindiniai principai yra konfidencialumo, sąžiningumo, nešališkumo principai, kurių turi laikytis mediatorius ir visos ginčo šalys, kadangi mediacija remiasi šiais principais ir be jų mediacija net negalėtų vykti.

4. Mediacijos būdu gali būti sprendžiami įvairiausi civiliniai ginčai, jeigu yra tam pagrindas ir jeigu šalių siekis yra priimti alternatyvų sprendimą, ir išsaugoti tarpusavio santykius.

Literatūra

1. LR teisingumo ministerijos išaiškinimai: <https://tm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/mediacija>
2. Mediatoriaus vadovas [https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/Mediatoriaus%20vadovas_%20Metodinis%20leidinys%20TM%20\(pdf\)\(2\).pdf](https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/Mediatoriaus%20vadovas_%20Metodinis%20leidinys%20TM%20(pdf)(2).pdf)
3. Mediacijos įstatymas: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.325294/asr>
4. Civilinio proceso kodeksas: <https://www.infolex.lt/ta/77554>
5. Neteisminė mediacija: <https://vgtp.lt.lrv.lt/lt/mediacija/valstybes-uztikrinama-neteismine-mediacija>
6. Teisminė mediacija: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/70208500f79411e880d0fe0db08fac89/asr>
7. Privalomoji mediacija: <https://tm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/mediacija/privalomoji-mediacija>
8. Ką reikia žinoti apie mediaciją: <https://www.ssinstitut.lt/wp-content/uploads/Ka-reikia-zinoti-apie-mediacija.pdf>
9. A COMPARATIVE ANALYSIS OF TWO QUALITATIVE METHODS: DECIDING BETWEEN GROUNDED THEORY AND PHENOMENOLOGY FOR YOUR RESEARCH. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16924/9789955195672.pdf?sequence=1&isAllowed=>

VYRESNIOJO AMŽIAUS ŽMONIŲ LAISVALAIKIO IR UŽIMTUMO KOKYBĖS PRIELAIDOS KALVARIJOS SAVIVALDYBĖS SOCIALINIŲ PASLAUGŲ CENTRE

Gitana Maskelė
Lektorė Danutė Mickevičienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Laisvalaikio ir užimtumo užsiėmimai vyresniojo amžiaus žmonių gyvenime gali padėti susidoroti su netikėtai atsiradusiu laiko pertekliumi. Socialinės globos namai, laisvalaikio užimtumo centrai suteikia įvairias paslaugas, tame tarpe laisvalaikio ir užimtumo veiklas, kurios skatina užsiimti įdomia veikla, bendrauti su bendraamžiais, mažina socialinę atskirtį. Šiame darbe siekėme išsiaiškinti laisvalaikio ir užimtumo paslaugų kokybės gerinimo prielaidas.

Raktažodžiai: laisvalaikis, užimtumas, vyresnio amžiaus žmonės, socialinių paslaugų centras.

Įvadas

Temos aktualumas ir problema. Laisvalaikis ir užimtumas yra vienas iš reikšmingiausių faktorių, padedantis asmenybei socializuotis, prasmingai praleisti laiką, t. y. atrasti naujų veiklų, susirasti draugų, patirti naujų išpūdžių. Laisvalaikio ir užimtumo racionalaus panaudojimo kriterijus – kokybiškos paslaugos: kuo kokybiškiau žmogus leidžia laisvalaikį, tuo kokybiškiau jis sensta.

Laisvalaikio ir užimtumo kokybės lygį institucijoje gali įtakoti ir nepatenkintas saviraiškos poreikis. Vyresnio amžiaus žmonės dažnai turi įvairių pomėgių, pvz.: dalyvavimo saviveikloje, išvykose, įvairiuose kultūriniuose renginiuose, kulinarijos, sodininkystės ir kitose veiklose. Šių poreikių tenkinimas institucijoje gali būti ribojamas dėl per menko teikiamų laisvalaikio ir užimtumo veiklų pasirinkimo ar nepalankių vyresniojo amžiaus žmonių nuostatų. Užimtumo specialisto veiklos specifika priklauso nuo jo turimų kompetencijų ir vyresniojo amžiaus žmonių noro įsijungti į šias veiklas. Išskylantis vyresniojo amžiaus žmonių laisvalaikio ir užimtumo poreikis skatina išsiaiškinti: ar kokybiškos laisvalaikio ir užimtumo paslaugos, kokios šių paslaugų galimos kokybės gerinimo prielaidos.

Darbo objektas – vyresniojo amžiaus žmonių laisvalaikio ir užimtumo kokybės prielaidos.

Darbo tikslas – išsiaiškinti vyresniojo amžiaus žmonių laisvalaikio ir užimtumo kokybės prielaidas Kalvarijos savivaldybės socialinių paslaugų centre.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti vyresnio amžiaus žmonių laisvalaikio ir užimtumo veiklas bei jų kokybės prielaidas.
2. Išsiaiškinti vyresniojo amžiaus žmonių nuomonę apie laisvalaikio ir užimtumo kokybę Kalvarijos savivaldybės socialinių paslaugų centre.

Darbo metodai: mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė, struktūruotas interviu, turinio (content) analizė.

1. Vyresnio amžiaus žmonių laisvalaikio ir užimtumo veiklos bei jų kokybės prielaidos

1.1 Laisvalaikio ir užimtumo samprata

Koks yra ryšys tarp laisvalaikio ir užimtumo? Kaip suprasti sąvoką laisvalaikio užimtumas? Literatūroje sutinkamos dvi skirtingos laisvalaikio traktavimo paradigmos, kur išryškėja požiūriai, skirtingai apibrėžiantys laisvalaikį šių dienų socialinėje tikrovėje: socialinį-ekonominį ir socialinį-psichologinį. A. K. Douglas nuomone, pirmasis požiūris – tai laikas, laisvas nuo darbo, buitinių ir fiziologinių poreikių. Šis laikas aprėpia laiką, skiriamą savo pasirinktiems asmens interesams, pavyzdžiui, religiniam ar pilietiniam aktyvumui. Antroji laisvalaikio traktavimo paradigma yra socialinė-psichologinė, kur svarbiausią vaidmenį vaidina pasirinkimo laisvė. Šis galėjimo rinktis aspektas yra svarbus, turint omenyje, kad daugelis vyresnio amžiaus asmenų turi daug laisvo laiko, tačiau neturi pasirinkimo laisvės, kuri yra esminė šitaip suprantant laisvalaikį (Douglas, A. K., 2020).

C. R. Edginton, R Coles įsitikinimu laisvalaikis siejamas su didelėmis galimybėmis, įtvirtinantis ir praturtinantis kultūrinį identitetą, stimuliuojantis žmogaus dvasinį pasaulį, gerinantis gyvenimo

kokybę, individų, bendruomenių sveikatą (2009). Laisvalaikio sąvoka yra įvairiapusė, kuri turi skirtingas reikšmes. Laisvalaikis gali būti pasyvus ir aktyvus. Laisvalaikis – tai laisvas nuo būtinų užsiėmimų laikas, skirtas asmeniniams poreikiams tenkinti, taip pat plėsti žinias, lavintis ir dvasiškai tobulėti.

„Socialinių paslaugų kataloge“, kurio pakeitimas patvirtintas 2022 m., nurodoma, kad visų tipų globos įstaigose (dienos ir bendruomenės centruose, reabilitacijos, laikinose ar stacionariose įstaigose), be kitų specialiųjų paslaugų, teikiamos ir laisvalaikio organizavimo paslaugos, kurias teikia užimtumo specialistas. Žiūrint į praeitį, kada kūrėsi socialinės globos institucijos, daugumos žmonių grupių gyvenimas jose buvo nesibaigiantis laisvalaikis. Deja, ir dabar dar pasitaiko atvejų, kada globos įstaigose laisvalaikis būna neorganizuotas, pasyvus ir suprantamas kaip poilsis, pasireiškiantis nieko neveikimu.

Laisvalaikio praleidimo būdai – kiekvieno individo asmeninė pasirinkimo teisė, kuria asmuo išreiškia savo valią, atskleidžia savo požiūrį į vertybių sistemą ir parodo bendrą vidinę kultūrą. Laisvalaikio racionalumo kriterijus – socialinė atsakomybė: kuo atsakingiau žmogus naudoja laisvalaikį, tuo kryptingiau jis bręsta kaip asmenybė. Todėl pagrindinis laisvalaikio uždavinys socialinėje sistemoje – užtikrinti tokią laiko leidimo kokybę, kad formuotųsi kuo įvairiapusiškesnė asmenybė, sugebanti integruotis į visuomenę.

Šiandien Lietuvoje laisvalaikio užimtumo pasiūla vyresnio amžiaus žmonėms stipriai išaugusi, tačiau paklausą mažina socialiai remtinų asmenų ar socialinių įstaigų ekonominė padėtis, materialinė bazė, mažos subsidijos, skirtos užimtumo veikloms. Ribotos asmenų galimybės bendrauti, plėsti draugų ratą, ateiti ir išeiti iš socialinės globos namų.

Laisvalaikis yra socialiai, fiziškai ir psichologiškai vyresnio amžiaus asmeniui reikšmingas laikas. Laisvalaikis gali būti labai prasmingas, skatinti asmens savirealizaciją arba būti panaudojamas neefektyviai, kelti nuobodulį ir beprasmybės jausmą. Kadangi vyresnio amžiaus asmens gerovė ir pasitenkinimas gyvenimu priklauso nuo ištraukimo į jam prasmingą laisvalaikio veiklą, svarbu socialinės globos ir kitose įstaigose organizuoti laisvą laiką taip, kad vyresnio amžiaus asmenys turėtų galimybę dalyvauti jiems asmeniškai svarbioje veikloje. Užimtumas šias veiklas realizuoja ir įprasmina.

S. Bhawana rašo: vyresnio amžiaus asmenų laisvalaikio praleidimo būdai skiriasi atsižvelgiant į lytį, amžių, išsilavinimą, socialinio tinklo platumą, gyvenamąją vietą, turimus sveikatos ir psichikos sutrikimus (2014).

Užimtumas, tai žmonių nukreipimas veiklai. Užimtumo organizavimui reikia specialiai parengtų žmonių – užimtumo specialistų, kurie gebėtų parinkti tinkamas veiklas, adekvačius metodus bei reikiamas technikas. Per žmogui patinkančią veiklą suteikti jam džiaugsmo, gerų emocijų, pasitikėjimo savimi jausmą, gilesnį savo gebėjimų ir galimybių pažinimą. Populiariausia ir plačiausiai taikoma veikla vyresniojo amžiaus žmonėms – meninė kūryba. Ji skatina žmogaus saviraišką, ugdo jo asmenybę, padeda integruotis ir adaptuotis visuomenėje, lavina bendravimo įgūdžius, praturtina žmogaus gyvenimą kultūrinėmis, dvasinėmis vertybėmis.

Taigi, matyti, kad tarp laisvalaikio ir užimtumo yra glaudus, abipusis ryšys. Žodis laisvalaikis vartojamas, kuomet kalbama apie laiką, o terminas užimtumas – apie veiklą. Laisvalaikio užimtumą galima įvardinti ir kaip žmonių nukreipimą veiklai laisvu laiku.

1.2. Laisvalaikio ir užimtumo kokybės prielaidos

Vienas didžiausių stacionarių socialinių paslaugų centrų lankančių ir gyvenančių vyresniojo amžiaus žmonių norų – jų poreikių patenkinimas, saugi aplinka, užimtumo organizavimas. Taip pat pačių asmenų savarankiškumo, asmeninių savybių, gyvenimo eigoje įgautos patirties ir daugelio kitų dalykų paisymas. Laisvalaikio ir užimtumo organizavimo kokybės kriterijai visų pirma priklauso nuo socialinės globos įstaigos specifikos, įstaigoje gyvenančių vyresniojo amžiaus žmonių socialinių problemų įvairovės bei paslaugų teikėjų kompetencijos.

Kokios galėtų būti užimtumo ir laisvalaikio kokybės prielaidos? Į šį klausimą galima atsakyti A. Maslow įvardintais svarbiausiais žmogaus socialiniais poreikiais. Kokybė atsiranda, kada daugiau ar mažiau socialiniai poreikiai yra realizuoti. Pirmiausiai - *bendrumo poreikis*. Kai asmuo nori jausti, kad yra kokios nors bendruomenės narys, kad yra tarp žmonių, kuriems yra reikalingas ir jie jam reikalingi. Šis poreikis patenkinamas, kai žmogus, priklauso kokiam nors bendruomenei, žmonių grupei, turi šeimą, ar susiranda bendraminčių. *Saugumo poreikis*. Tai toks jausmas, kai žmogus, būdamas su aplinkiniais nejaučia nei fizinės, nei psichologinės grėsmės. *Laimėjimų poreikis*. Tai asmens siekis pirmauti, įveikti iššūkius. Šis poreikis glaudžiai susijęs su pasitikėjimu savimi. Aukštą laimėjimų poreikį turintys žmonės

dažnai imasi atsakomybės bei rizikuoja. *Savęs įtvirtinimo poreikis*. Kai žmogus siekia rasti savo vietą visuomenėje. *Savigarbos poreikis*. Tai asmenybės poreikis nebūti kitų žeminamam bei niekinamam (Maslow, A., 2006).

Daugumoje įstaigų yra įsteigti užimtumo specialistų etatai. Specialistai privalo tobulinti ir plėsti teikiamas užimtumo paslaugas įstaigose. Tačiau tam, kad laisvalaikis atitiktų globos įstaigoje gyvenančių asmenų poreikius ir galimybes, užimtumo specialistui reikalingos žinios ir tam tikri įgūdžiai, padedantys parinkti ir pritaikyti įvairias laisvalaikio veiklos rūšis: užsiėmimų pagal pomėgius ar meninę veiklą, sportinius ar kitokius žaidimus, išvykas, pramogas ir šventes.

Vyresnio amžiaus žmonių užimtumas ir laisvalaikis svarbus vykdant socialinės atskirties mažinimą bei sociokultūrinių paslaugų plėtojimą. Laisvalaikis yra socialiai, fiziškai ir psichologiškai vyresnio amžiaus asmeniui reikšmingas laikas, kuris gali būti labai prasmingas, skatinti asmens savirealizaciją arba būti panaudojamas neefektyviai, kelti nuobodulį ir beprasmybės jausmą. Kadangi vyresnio amžiaus asmens gerovė ir pasitenkinimas gyvenimu priklauso nuo išitraukimo į jam prasmingą laisvalaikio veiklą, svarbu socialinės globos ir kitose įstaigose organizuoti laisvą laiką taip, kad vyresnio amžiaus asmenys turėtų galimybę dalyvauti jiems asmeniškai svarbioje veikloje.

2. Vyresniojo amžiaus žmonių laisvalaikio ir užimtumo kokybės prielaidų Kalvarijos savivaldybės socialinių paslaugų centre tyrimo analizė

Tyrimo tikslas: išsiaiškinti vyresniojo amžiaus žmonių nuomonę apie laisvalaikio ir užimtumo kokybės prielaidas Kalvarijos socialinių paslaugų centre.

Tyrimo tikslui pasiekti pasirinktas kokybinio tyrimo tipas. Pasirinktas kokybinis turinio analizės metodas leidžia tyrėjui interpretuoti tyrimo duomenis ir pateikti subjektyvų supratimą apie tiriamąjį fenomeną.

Tyrimo metu tyrimo dalyvių klausta: *Kokios aplinkybės lėmė, kad pradėjote lankyti šį Centrą? Papasakokite, kokias laisvalaikio užimtumo veiklas, vykstančias Centre, lankote? Ką jūs galėtumėte papasakoti apie savo patirtį laisvalaikio užimtumo Centre veiklų metu? Kaip pasikeitė jūsų gyvenimas, pradėjus lankyti laisvalaikio užimtumo veiklas?* ir kiti klausimai.

Tyrimo metu viso buvo atlikti 10 tyrimo interviu su Kalvarijos socialinių paslaugų centro sociokultūrinių paslaugų gavėjais, kurie yra vyresnio amžiaus ir aktyviai dalyvauja laisvalaikio užimtumo veiklose. Tyrimo dalyviai buvo pasirinkti remiantis „sniego gniūžtės“ atrankos metodu. Tyrimo dalyviai pokalbio metu buvo atviri ir neslėpė kylančių emocijų – džiaugsmo, ašarų.

Išanalizavusi vyresniojo amžiaus žmonių atsakymus į klausimą „*Kokios aplinkybės lėmė, kad pradėjote lankytis Centre?*“ išryškėjo 5 subkategorijos. Tai **išėjimas iš darbo** („Nu, 2014-ais metais, kai palikau darbą“; „Na, kaip, kaip ir visi, išėjau į užtarnautą poilsį“). **Laisvo laiko atsiradimas** („Pasidarė daugiau laiko“; „tai atsirado laisvo laiko daugiau“). Būdami socialiai aktyvūs jie ir toliau **nori bendrauti** („bendravimas, viskas. Užtai ir nuėjau“), nori **dalyvauti veiklose** („ir tiesiog panorau tose veiklose dalyvauti. Ir taip prasidėjo viskas“). Galimai atsirandant **vienatvės baimei** („ir kad neužsidaryt savo tokioje aplinkoje grynai“) vyresnio amžiaus žmonės ieško laisvalaikio užimtumo veiklų (2.1 lentelė).

2.1. lentelė. Vyresniojo amžiaus žmonių apsilankymo Centre aplinkybės

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Centro lankymą lėmusios aplinkybės	Išėjimas iš darbo	„Nu, 2014-ais metais, kai palikau darbą (...)“ (Angelė); „Na, kaip, kaip ir visi, išėjau į užtarnautą poilsį.“ (Virginija); „Nu tiesiog išėjau į pensiją ir dabar tai vienintelis mano užsiėmimas“. (Birutė).
	Laisvo laiko atsiradimas	„(...) tai atsirado laisvo laiko daugiau (...)“ (Angelė); „Pasidarė daugiau laiko (...)“ (Virginija); „(...) Lankyti Centrą pasirinkau, šnes turiu daug laisvo laiko“ (Birutė); „Aš turėjau laisvo laiko (...)“ (Liuba).
	Noras bendrauti	„(...) bendravimas, viskas. Užtai ir nuėjau.“ (Virginija); „(...) Mėgstu bendrauti, turėti daugiau draugų, daugiau išminties“ (Angelė); „(...) Norėjau bendrauti su jaunesniais žmonėmis“ (Aldona);

Noras dalyvauti veiklose	„(...) ir tiesiog panorau tose veiklose dalyvauti.“ (Angelė); „Apie Centre vykstančias laisvalaikio užimtumo veiklas mane informavo kaimynė (...)“ (Veronika); „(...) norėjusi toliau veiklos, užsiėmimų (...)“ (Angelė); „ (...) norėjosi truputį tų veiklų (...)“ (Irena).
Vienatvės baimė	„(...) ir kad neužsidaryt savo tokioje aplinkoje grynai (...)“ (Virginija); „(...)Vieniša. Daugelis mano draugų jau išėję (...)“ (Aldona); „(...) Likau vieniša, mirė vyras (...)“ (Aksytė).

Siekiant išsiaiškinti „Kokias laisvalaikio užimtumo veiklas, vykstančias Centre, lankote?“ nustatyta, kad vyresniojo amžiaus žmonės noriai renkasi įvairias laisvalaikio užimtumo veiklas („Nu, daugumoje kokios veiklos būna, tai daug ką, beveik viską ir lankau“). Jie **mokosi rankdarbių** („pirmiausiai labai daug įvairių rankdarbių. Darėme tikrai labai. Išmokau visokiausių, šiaip visokių, o tų rankdarbių čia mes darėme į pačių įvairiausių, čia ir pynėme dėžutes, visokias iš popieriaus ir sagės, darėme“). Vyresnio amžiaus žmonės dalyvauja kelionėse, išvykose, mokosi pažinti mūsų kraštą, domisi teatru („Nu ir teatro veikloje dalyvavau“), švenčia šventes („Gimtadienių šventės, aišku, labai patinka, kada susirenkame“) (2.2.lentelė).

Kadangi vyresnio amžiaus asmens gerovė ir pasitenkinimas gyvenimu priklauso nuo įsitraukimo į jam prasmingą laisvalaikio veiklą, svarbu socialinės globos ir kitose įstaigose organizuoti laisvą laiką taip, kad vyresnio amžiaus asmenys turėtų galimybę dalyvauti jiems asmeniškai svarbioje veikloje. Taigi, galima daryti prielaidą, kad vyresnio amžiaus žmonių užimtumas turi būti prioritetu vykdant socialinės atskirties mažinimą bei sociokultūrinių paslaugų plėtojimą.

2.2. lentelė. Vyresniojo amžiaus žmonių laisvalaikio užimtumo veiklų, vykstančių Centre, įvairovė

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Laisvalaikio užimtumo veiklų įvairovė.	Rankdarbiai	„(...) pirmiausia labai daug įvairių rankdarbių. (...) čia ir pynėme dėžutes, visokias iš popieriaus ir sagės (...)“ (Angelė); „ (...) kaip pasigaminti vieną ar kitą daiktą iš odos piešimas, pynimas ir dar daug kitų dalykų (...)“ (Virginija); „(...) kad ir šiandien, darėm žvakes. Po to dar gaminome gėlės iš muilo.“ (Liuba); „(...) Lankau rankdarbių užsiėmimus.“ (Veronika).
	Edukacinės kelionės, išvykos	„(...) ir labai patiko edukacinės, visokios išvykos. Buvom Trakų kibininėje, vieną kartą, kitą kartą. Šokolado namai Trakuose yra. Tuose darėme labai daug (...)“ (Angelė); „(...) organizuoja išvykas, moko pažinti mūsų kraštą (...)“ (Virginija); „(...) vykstu į išvykas, lankau Edukacines veiklas“ (Angelė); „(...) Mes dalyvaujame išvykose, koncertuose, dalyvaujame iš tikrųjų, tai daug ko galima išmokti“ (Birutė).
	Įvairūs būreliai	„(...) dramos būrelį, floristikos užsiėmimus“ (Angelė); „Lankau muzikavimą, dainavimą (...)“ (Birutė); „(...) Vaidybos būrelis (...)“ (Angelė); „(...) Mokinamės kaip maistą skaniai pagaminti (...)“ (Irena); „(...) sportinė veikla“ (Aksytė).

Išanalizavus klausimą „Ką jūs galėtumėte papasakoti apie savo patirtį laisvalaikio užimtumo veiklų metu?“ išryškėja trys subkategorijos – **praktinė patirtis** („Išmokau įvairiausių tų darbelių daryti), **meninė patirtis** („Nuotykių, pabūname spektakliuose ir koncertuose, po to aptariame viską kartu“), **pasitenkinimo bendravimu patirtis** („Toliau, aišku, pabendravimas ir nuvykus į užimtumo centrą ir arbatėlę išgerdavome, ir tas bendravimas su daug kuo, su kitais pabendrauji, išmoksti pasidalinti įspūdžiais“). Šie teiginiai parodo, kokią didelę reikšmę vyresniojo amžiaus žmonių grupei turi bendravimas („Tai gal pirmiausia tai, sakyčiau, bendravimas, noras neužsidaryti savo rate, savo namuose, išeiti, pabendrauti su žmonėmis, pasidžiaugti vieni kitais, kitaip, vieni kitais“). Ir, gal būt, netgi savęs atradimas („Išmokau įvairiausių tų darbelių daryti, kurių tikrai, gal tikrai būčiau pati gal jų

nedarius“) (2.3.lentelė). Vyresniojo amžiaus asmenims ypač aktualios aktyvaus pilietiškumo apraiškos, besireiškiančios socialiniu dalyvavimu veiklose. Socialinio dalyvavimo sąvoka apima plačią veiklų įvairovę, pradedant asmens ar grupės užimtumu įvairiose veiklose ir baigiant tarpasmeniniais ryšiais. Bendruomenės narių aktyvus dalyvavimas, bendravimas didina įvairius gebėjimus.

2.3. lentelė. Vyresniojo amžiaus žmonių įgytos patirtys Centre vykstančiose laisvalaikio užimtumo veiklose

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Patirtis laisvalaikio užimtumo veiklų metu	Praktinė patirtis	„Išmokau įvairiausių tų darbelių daryti, kurių tikrai gal tikrai būčiau pati gal jų nedarius, bet man labai patiko įvairūs darbeliai.“(Angelė); „Daug įgyta naujų žinių. Išmokta naujų darbelių, išmokau naudotis.“(Angelė); „Nu daug sužinojau, išmokau, susipažinau.“ (Veronika).
	Meninė patirtis	„(...) ir to teatro išvykos ten taipogi, tiesiog...“ (Angelė); „Nuotykiškai, pabūname spektakliuose ir koncertuose, po to aptariame viską kartu.“ (Aksytė).
	Pasitenkinimo bendravimu patirtis	„(...) aišku, pabendravimas ir nuvykus į užimtumo centrą ir arbatėlę išgerdavome, ir tas bendravimas su daug kuo su kitais pabendrauji, išmoksti pasidalinti išpūdžiais (...).“ (Angelė); (...) bendravimas, noras neužsidaryti savo rate, savo namuose, išeiti, pabendrauti su žmonėmis, pasidžiaugti vieni kitais, kitaip, vieni kitais.“(Virginija); „Patiriu daug bendravimo džiaugsmo veiklų metu, su bendraminčiais pabūnu (...).“ (Aldona); „Nu, išsigijau daug draugų. Pati patobulėjau.“ (Irena).

Analizuojant klausimą „Kaip pasikeitė jūsų gyvenimas, pradėjus lankyti laisvalaikio užimtumo veiklas?“ paaiškėjo, kad atsirado **naujų pažinčių** („ten susitikome kitus“) ir naujų užsiėmimų („Na, atsirado įvairių veiklų, užimtumas“). Tai rodo, kad vyresniojo amžiaus žmonės atviri bendravimui, naujiems išpūdžiams ir užsiėmimams. Jie teigia, kad jų gyvenime atsirado **naujų gyvenimo spalvų** („Įvairios veiklos, su spektakliais, išvykos“; „nu, tiesiog užimtumas ir nuspalvinimas gyvenimo“). Jau anksčiau Longitudiniame tyrime Jungtinėje Karalystėje atlikti tyrimai parodė, kad **laisvalaikio užimtumo veiklos** yra susijusios su gebėjimu valdyti stresą, su geresne psichikos sveikata. Buvimas kultūros objekte yra susijęs su streso valdymu ir prevencija, įskaitant žemesnę biologinio streso lygį (sumažėjęs išskiriamas kortizolio kiekis) kasdieniame gyvenime ir mažesnę nerimą. Įsitraukimas į menus gali padėti sumažinti psichinių ligų, tokių kaip depresija vyresniame amžiuje, riziką (2.4.lentelė).

2.4. lentelė. Vyresniojo amžiaus žmonių gyvenimo pokyčiai, pradėjus Centre lankyti laisvalaikio užimtumo veiklas

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Gyvenimo pokyčiai	Naujos pažintys	„(...) susiradau daug draugų (...).“ (Birutė); „(...) susipažinom su darbuotojom, su visu kolektyvu, labai įdomu (...).“ (Aksytė); „(...) ten susitikome kitus, na, Lazdijų rajone.“ (Angelė); „(...) susiradau naujų pažįstamų, draugų (...).“ (Aldona).
	Naujos gyvenimo spalvos	„(...) tiesiog nuspalvino gyvenimą (...).“ (Birutė); „(...) nauji žmonės, nauji vėjai, kurie įneša daug naujovių (...).“ (Angelė).
	Nauji užsiėmimai	„Nu, išmokau megzti, nerti, sužinojau daug raštų, išmokau riešines megzti“ (Veronika); „Na, atsirado įvairių veiklų, užimtumas (...).“ (Virginija); „Įvairios veiklos, su spektakliais, išvykos (Angelė); „(...) Pamėgau į ekskursijas išvykti ir pabendrauti (...).“ (Aldona); „(...) Išmokau rankdarbių naujų (...).“

	(Birutė); „(...) 100 proc., nes atsirado užimtumas. Atsirado veiklos (...)“ (Irena).
--	--

Analizuojant klausimą „Kokie būtų Jūsų lūkesčiai, pasiūlymai dėl laisvalaikio užimtumo veiklų?“ respondentai išskirtinių pasiūlymų nekėlė („Pasiūlymai gal tokie dideli nėra“). Jie tiesiog jaučia dėkingumą vien už tai, kad yra tokie Centrai, kuriuose galima apsilankyti, pabūti, pabendrauti („pirmiausiai tai norėtusi padėkot gal už rūpestį pagyvenusiems žmonėm, ir ne tik jais, kur už meilę, kad ir toliau dirbtų negailėdami savo jėgų ir apglėbtų ne vieną pagyvenusį žmogų, o patirtis jų yra begalinė“). Toliau išskirtos dvi subkategorijos. 1-oje subkategorijoje išryškėja **laisvalaikio užimtumo lūkestis** („Vėl norėtumėte kažką užsiimti, kur išvykti, kokiose, pagal galimybes“; „Norėčiau daugiau kelionių, edukacinių veiklų, gal įtraukti filmų lankymą, daugiau koncertų, teatrų“). 2-oje subkategorijoje respondentų atsakymai, kurie **neturi didesnių lūkesčių** („Mane viskas tenkina, aš kol kas nieko nesiūlyčiau“; „kad čia nieko netrūksta“) (2.5. lentelė). Taigi, būtina sudaryti sąlygas, užtikrinančias vyresnių žmonių užimtumą pagal galimybes ir poreikius, siekiant palaikyti jų savarankiškumą bei aktyvų dalyvavimą bendruomeninėje veikloje, sudaryti galimybes gauti kokybiškas laisvalaikio užimtumo paslaugas ir savalaikę pagalbą, paramą ir reikiamą dėmesį.

2.5 lentelė. Vyresniojo amžiaus žmonių lūkesčiai, pasiūlymai susiję su laisvalaikio užimtumo veiklų organizavimu

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Lūkesčiai, pasiūlymai susiję su laisvalaikio užimtumo veiklų organizavimu	Laisvalaikio užimtumo lūkestis	„Vėl norėtumėte kažką užsiimti, kur išvykti, kokiose, pagal galimybes, visokios išvykos. Nu, aš manau, tiek.“ (Angelė); „Dar daugiau ekskursijų va. (...) Noriu nuvažiuot kur nors į baseinus, dar išsimaudyt prie ežero, nes mėgstu maudytis.“ (Aksytė); „Nu išvykų daugiau.“ (Aldona); „Norėčiau daugiau kelionių, edukacinių veiklų, gal įtraukti filmų lankymą, daugiau koncertų, teatrų.“ (Angelė); „(...) nu tai daugiau išvykų. Koncertų, kurie daugiau leidžia atsipalaiduoti.“ (Irena); „Veiklų tai jeigu daugiau, tai tiesiog gal išvykų į filmus, išvykų į parodas. Gal į bibliotekas kituose miestuose.“ (Birutė); „Norėčiau daugiau eskursijų, išvažiuot kur nors, pabendraut su kitais žmonėmis.“ (Irena).
	Nėra lūkesčių	„Man viskas čia yra ir nežinau, ką čia praplėsti.“ (Liuba); „Mane viskas tenkina, aš kol kas nieko nesiūlyčiau.“ (Birutė); „Nemanau, kad reikėtų kažką keisti.“ (Aldona...); „(...) kad čia nieko netrūksta. Viskas čia labai 10 balų galima įvertinti.“ (Veronika); „(...) pirmiausiai tai norėtusi padėkot gal už rūpestį pagyvenusiems žmonėm, ir ne tik jais, kur už meilę, kad ir toliau dirbtų negailėdami savo jėgų ir apglėbtų ne vieną pagyvenusį žmogų, o patirtis jų yra begalinė.“ (Virginija).

Išanalizavus klausimą „Kokia veikla labiausiai patinka ir kodėl?“ išryškėjo keturios subkategorijos. Labiausiai Centro lankytojų yra mėgiamos – **išvykos, edukacinės programos** („Man patinka daugiausia ekskursijos ir pamatyt, kuo daugiau bažnyčių aplankyt. Ir išvis gamta labai patinka“), **meninė veikla** „Dainavimas, muzikavimai, koncertų lankymai“, **rankdarbiai** („Nu man rankdarbiai daugiausiai patinka“), kita **įvairi veikla** („Gaminti maistą“; „Sportiniai užsiėmimai“) (2.6. lentelė). Reikia pažymėti, jog Centras organizuoja užimtumą sudarydamas sąlygas dalyvauti kultūriniuose renginiuose, saviveikloje, ekskursijose ir kitoje pramoginėje bei darbinėje veikloje pagal grupinius bei individualius planus. Taip pat rengia valstybines bei religines šventes, konkursus, koncertus, susitikimus, parodas.

Šiandien Lietuvoje laisvalaikio užimtumo pasiūla vyresniojo amžiaus žmonėms stipriai išaugusi, tačiau paklausą mažina socialiai remtinų asmenų ar socialinių įstaigų ekonominė padėtis, materialinė bazė, mažos subsidijos, skirtos užimtumo veikloms, tuo pačiu, ribojamos asmenų galimybės keliauti į išvykas, plėsti draugų ratą, užsiimti norima veikla. Nepaisant to, Marijampolės apskritis pasižymi itin gerai sutvarkytu socialinių paslaugų sektoriumi. Tai atsispindi ir respondentų pasisakymuose. Aptarus klausimą „Kokias išskirtumėte silpnąsias sritis, kurias reikėtų tobulinti?“, matyti, jog dauguma respondentų sako, kad socialinių paslaugų centre **silpnų sričių nėra**, kurias reikėtų tobulinti („Kad čia

viskas puikiai, vienu žodžiu, puiku ir aš tai, jau man net per daug visko kartais būna“; „Nu, kad čia viskas gerai, nieko nereikia tobulinti, darbuotojos labai maloniai bendrauja“). Nors laisvalaikio užimtumo veiklų daugumai pakanka, aktyvesni vyresniojo amžiaus žmonės papildo bendrųjų poreikių skalę. Jie norėtų **daugiau išvykų** („Daugiau išvykų, nors ir dabar jų yra, tų išvykų, daug ir važinėjam, bet galėtume dar daugiau kažkur tai išvažiuoti“). Žmonės nori būti laikoma bendruomenės dalimi, maloniai leisti laisvalaikį, patirti malonumą bendraujant, laikyti save individualybe, siekti gyvenimo darnos ir jausti dvasinį pasitenkinimą. Kitiems trūksta daugiau **kompiuterinio raštingumo užsiėmimų** („Nu gana veiklos, gana įdomios, bet, kaip sako, tobulėjimui ribų nėra. Siūlyčiau daugiau vesti gal kompiuterinio raštingumo mokymo veiklų“) (2.6. lentelė). Taigi, malonus ir prasmingas laisvalaikio leidimas yra kertinis akmuo, ant kurio laikosi vyresnio amžiaus asmens savivertė ir sukasi didžioji gyvenimo dalis.

2.6. lentelė. Silpnosios laisvalaikio užimtumo sritys, kurias reikėtų tobulinti

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Silpnosios laisvalaikio užimtumo sritys	Silpnų sričių nėra	„Kad čia viskas puikiai, vienu žodžiu, puiku ir aš tai, jau man net per daug visko kartais būna.“(Aldona); „Viskas man čia labai gerai ir patinka, ir gerai. Silpnų vietų nėra.“ (Liuba); „Nu aš gal neskirčiau nieko, man viskas patinka iš tikrųjų.“ (Virginija); „Nu, kad čia viskas gerai, nieko nereikia tobulinti, darbuotojos labai maloniai bendrauja.“ (Veronika); „Viskas labai gražu, labai rūpestingi darbuotojai, visada visus gražiai sutinka ir išlydi (...).“ (Birutė).
	Daugiau išvykų	„Daugiau išvykų, nors ir dabar jų yra, tų išvykų, daug ir važinėjam, bet galėtume dar daugiau kažkur tai išvažiuoti.“ (Aksytė); „Daugiau organizuoti išvykų, tų koncertų, tokių visokių, nes per juos atsipalaiduoji (...).“ (Irena).
	Daugiau kompiuterinio raštingumo užsiėmimų	„Nu gana veiklos, gana įdomios, bet, kaip sako tobulėjimui ribų nėra. Siūlyčiau daugiau vesti gal kompiuterinio raštingumo mokymo veiklų (...).“ (Angelė); Gal būt kompiuterinio raštingumo organizavimo. Galėtų būti dažniau organizuojamos veiklos.“ (Angelė).

Kokybiniame tyrime išryškėję rezultatai parodo, jog tinkamai organizuojant vyresniojo amžiaus žmonių laisvalaikio užimtumą, šis iš esmės tampa terapine veikla. Todėl tikslinga kalbėti apie laisvalaikio organizavimą, kaip apie užimtumo terapiją, padedančią vyresniojo amžiaus žmogui užtikrinti esminius poreikius bei siekti aukštesnių savirealizacijos tikslų.

Išvados

1. Vyresnio amžiaus žmonių užimtumas ir laisvalaikis svarbus vykdant socialinės atskirties mažinimą bei sociokultūrinių paslaugų plėtojimą. Laisvalaikis yra socialiai, fiziškai ir psichologiškai vyresnio amžiaus asmeniui reikšmingas laikas, kuris gali būti labai prasmingas ir skatinti asmens savirealizaciją.

2. Populiariausia veikla vyresniojo amžiaus žmonėms – meninė kūryba, bet saviveiklos organizavimas, koncertai, susitikimai, paskaitos, kino filmai, parodos, religinės šventės, išvykos į kultūros renginius, ekskursijos ir kitos veiklos padeda realizuoti bendrumo, saugumo, laimėjimų, savęs įtvirtinimo, savigarbos socialinius poreikius.

3. Vyresnio amžiaus žmonių gerovė ir pasitenkinimas gyvenimu priklauso nuo įsitraukimo į jam prasmingą veiklą. Kokybinio tyrimo analizė parodė, kad respondentai renkasi įvairias laisvalaikio užimtumo veiklas, iš kurių labiausia patinka išvykos, edukacinės programos, meninė veikla, kurių metu ne tik patenkinami jų lūkesčiai, bet jie įgyja praktinės, meninės, pasitenkinimo bendravimu patirties.

4. Tyrime išryškėjo laisvalaikio ir užimtumo kokybės prielaidos – galimybė neužsidaryti tik savo aplinkoje, bendrauti, veikti, patirti naujų įspūdžių kelionių metu, susirasti naujų draugų, nuspalvinti savo gyvenimą naujomis spalvomis.

Literatūra

1. MASLOW, A. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006..
2. EDGINTON, C. R., COLES, R. *World Leisure Organization - Leisure: Enhancing the human condition priorities & strategies 2009-2014*. Cedar Falls, IA: World Leisure Organization, 2009.
3. AIKOS. *Kultūros ir laisvalaikio vadyba* [žiūrėta 2022 05 19]. Prieiga per internetą: https://www.aikos.smm.lt/Registrai/Studiju-programos/_layouts/15/Asw.Aikos.RegisterSearch/ObjectFormResult.aspx?o=PROG&f=Prog&key=2848&pt=of
4. JASIULIONIS, D. *Atmeskime aliarmistinį požiūrį į gyventojų skaičiaus mažėjimą, spręskime, ar Lietuva gali augti*, 2023 [žiūrėta 2022 03 19]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1958459/demografas-jasilionis-atmeskime-aliarmistini-poziri-i-gyventoju-skaiciaus-mazejima-spreskime-ar-lietuva-gali-augti>
5. KONCEVIČIENĖ, N., BERŽANSKIENĖ, M., EIDUKAITIENĖ, V. *Vyresnių kaip 60 metų amžiaus žmonių laisvalaikio praleidimo galimybės Marijampolės savivaldybėje*, 2013 [žiūrėta 2022 03 15]. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/content/53830>
6. NAVICKIENĖ, M. *Socialinės paslaugos senjorams ir jų šeimoms: kas priklauso ir kur kreiptis*, 2021 [žiūrėta 2022 03 19]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/socialines-paslaugos-senjorams-ir-ju-seimoms-kas-priklauso-ir-kur-kreiptis>
7. MASLOW, A. H. *Poreikių hierarchijos koncepcija*. Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2023 [žiūrėta 2022 03 19]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/poreikiu-hierarchija/>
8. ORLOVA, U. L., GRUŽEVSKIS, B. *Savarankiškumas – socialinės globos įstaigoje gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kokybės veiksnys*. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. 2014 (13) ISSN 2029-5820 [žiūrėta 2022 03 19]. Prieiga per internetą: https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/B_Gruzevskis_ir_U_L_Orlova.pdf
9. Lietuvių žodynas. *A. Maslow'o teorija ir jos taikymas šiuolaikinėse organizacijose* [žiūrėta 2022 03 19]. Prieiga per internetą: <https://mokslai.lietuviuzodynas.lt/vadyba/a-maslowo-teorija-ir-jos-taikymas-siuolaikinese-organizacijose>
10. *Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinės paslaugos: kokius pokyčius atneš 2022 metai?* [žiūrėta 2022 05 06]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/socialines-paslaugos-kokius-pokycius-atnes-2022-metai>
11. BHAWANA, S. *Recreational Activities for Senior Citizens*, 2014 [žiūrėta 2022 03 19]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/262224648_Recreational_Activities_for_Senior_Citizens
12. DOUGLAS, A. K. *Toward an applied social psychology of leisure* [žiūrėta 2023 04 03]. Prieiga per internetą: <https://www.proquest.com/openview/8a56be238b0c1681f3ccb1e3de30b5ae/1.pdf?pq-origsite=gscholar&cbl=34631>.2020
13. MARQUES, J., TEIXEIRA, M. *The Elderly and Leisure Activities: A Case Study*, 2022 [žiūrėta 2022 03 08]. Prieiga per internetą: https://revistia.org/files/articles/ejis_v8_i1_22/Marques.pdf

CRISIS APARTMENTS IN LIEPAJA – SAFE ENVIRONMENT FOR WOMEN WHO SUFFER FROM VIOLENCE

Dauids Daniels Mikshs

Mg. soc.w., mg. paed., mg. sc. educ., mg. oec. Madara Lapsa

Liepaja University

Annotation

The purpose of the survey is to assess the demand for crisis apartments in society. The sub-goal is to restore data on the prevalence of violence and to obtain data on the real situation in Liepaja, as the previous study conducted by ESPA was completed in 2020. Also, when looking for violence statistics in Liepaja, the data were projected from ESPA statistics for Latvia, so the obtained projection results may differ from real data. The number of survey respondents is 300, while the average age is 35 years.

Keywords: crisis, violence, safe housing.

Introduction

Examining the most current information on violence published on the Latvian official statistics portal, it is possible to conclude that approximately every third woman has suffered from domestic violence during her lifetime (Oficiālās statistikas portāls, 2022).

On the other hand, analyzing the study "Fundamental rights survey" conducted by the "European Union Agency for Fundamental Rights" (hereinafter referred to as ESPA), which was concluded in 2020, it can be concluded that in the last five years, 8% of women in Latvia have experienced physical violence and 36% - emotional violence. In the last 12 months, 5% of women have experienced physical violence, and 23% have experienced emotional violence. Additional research data shows that women have experienced physical violence in 37% of cases and emotional violence in 10% of cases from a family member or relative (European Union Agency for Fundamental Rights, 2020).

However, ESPA explains that there are far more incidents of violence across Europe than official registers show. Across Europe, on average, only 30% of victims report a case of violence and only 11% report the incident to the police (European Union Agency for Fundamental Rights, 2021).

Reanalyzing the ESPA study "Fundamental Rights Review", it can be summarized that in Latvia, 76% of women who have experienced physical violence have not told anyone about it, while in 83% of cases, women have not reported emotional violence (European Union Agency for Fundamental Rights, 2020). This means that, theoretically, the true proportion of women victims of violence in Latvia may be two-thirds higher than was recorded in official sources.

According to 2020 data, 37 609 women lived in Liepaja (Liepājas pašvaldības administrācija, 2021). Applying the results of the "Fundamental Rights Review" study conducted by ESPA to the scale of the city of Liepaja, it can be concluded that in 2020, 1 881 people suffered from physical violence in Liepaja during the last 12 months, but 8 650 people suffered from emotional violence. 696 women experienced physical violence from a family member or relative, while 865 women experienced emotional violence.

Considering the topicality of the problem, it is necessary to gather theoretical material on the definition and types of violence, and the mitigating factors of violence. Also, based on the information that women experience physical and emotional violence in the family in an average of 24% of cases, it is necessary to update the availability of crisis apartments for women. Therefore, the topic of the bachelor's thesis is "Crisis apartments in Liepaja - a safe environment for women who have suffered violence".

Research object: Threat of violence to women in Liepaja.

Research subject: Forms of violence that threaten women in Liepaja.

The purpose of the study: To establish the need for crisis apartments for women who have suffered violence in Liepaja.

Research questions: 1. What is violence? 2. What forms of violence exist? 3. How can a social worker reduce the risk of violence? 4. What theories can a social worker apply when working with a woman who suffers from violence? 5. What forms of asylum exist? 6. Why are crisis apartments necessary? 7. What should crisis apartments be like? 8. What do experts think about the establishment of crisis apartments? 9. How common is violence in Liepaja? 10. What do women living in Liepaja think about the establishment of crisis apartments?

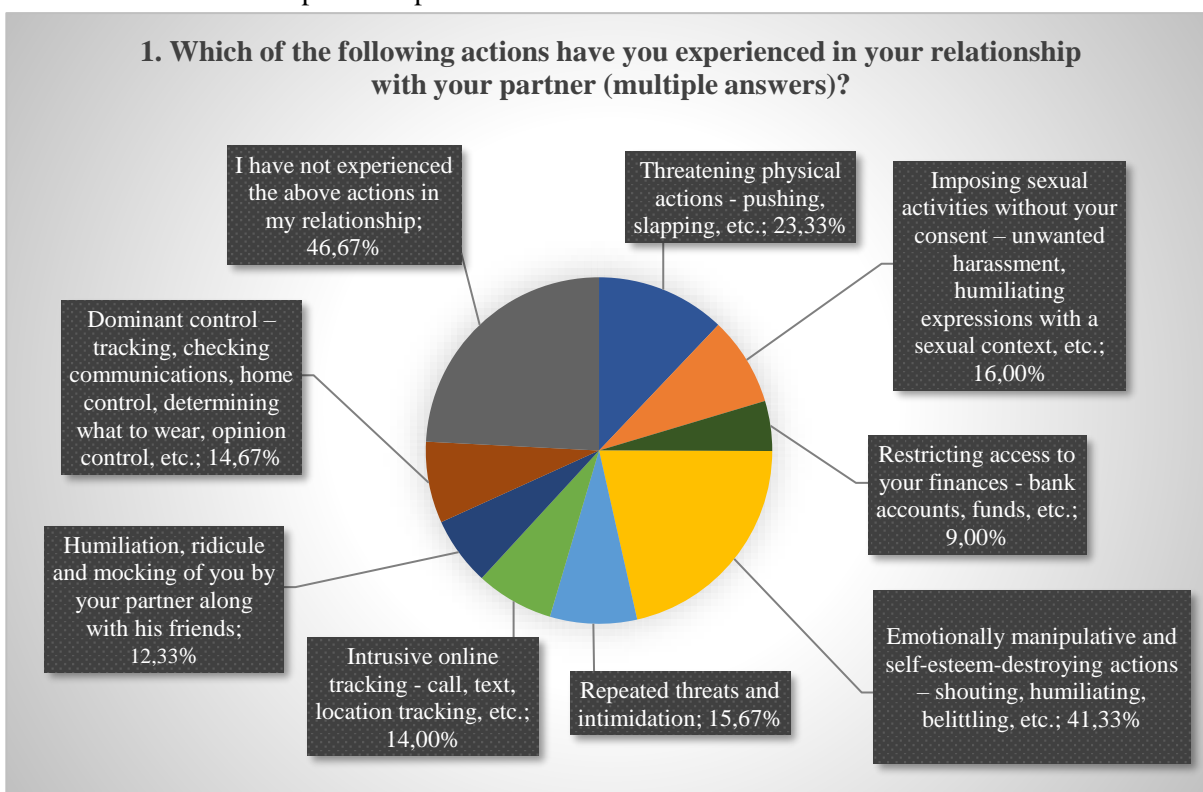
Tasks: 1. Analyze the theory of violence. 2. To study forms of violence. 3. Summarize intervention methods and tools in case of violence. 4. Investigate the number of safe housing in Liepaja. 5. Collect and analyze the obtained data from the theoretical part of the work. 6. Conduct an interview with experts on the need for crisis apartments. 7. Conduct a survey of women living in Liepaja about the need for crisis apartments. 8. Update data on the spread of violence in Liepaja since 2020. 9. Collect and analyze the data obtained from the empirical part of the work on the need for crisis apartments in Liepaja. 10. Develop conclusions.

The theoretical basis of the bachelor work consists of: Bray, J., Bufkin, L. J., Geffner, R., Hague, G., Harway, M., Impe, A. M., Ivey, D., Kelly, L., Koss, M. P., Martin, F. S., Mio, J. S., Mullender, A., Murphy, B. C., O’Neil, J., Tirman, J., Размахова, О., М., Край, А., Хилл, Дж. and others.

Survey of Liepaja residents

After gathering theoretical material and interviews with specialists, a survey of women living in Liepaja was conducted. The purpose of the survey is to assess the demand for crisis apartments in society. The sub-goal is to restore data on the prevalence of violence and to obtain data on the real situation in Liepaja, as the previous study conducted by ESPA was completed in 2020. Also, when looking for violence statistics in Liepaja, the data were projected from ESPA statistics for Latvia, so the obtained projection results may differ from real data. The number of survey respondents is 300, while the average age is 35 years.

The first survey question is based on chapter 1.2. and has been assigned to women living in Liepaja with the aim of collecting data on both the prevalence of violence and the most common types of violence in relationships with a partner.

1. Figure. Answers to the first survey question.

Analyzing the answers to the first survey question, it can be concluded that 46.67% of all respondents have not experienced violence, while 53.33% have experienced at least one form of violence. Applying the obtained data to the number of women living in Liepaja, it can be concluded that 20`057 women experienced at least one form of violence.

The most common types of violence are emotional violence 41.33%; physical violence 23.33%; sexual violence 16%. Less common are threatening violence at 15.67%; violent control 14.67%; cyber violence 14%; mobbing and bullying 12.33%. Economic violence is the least common at 9%.

When studying the obtained data, it is also important to mention that one person can suffer from several types of violence, so the respondents were given the opportunity to mark several answers.

Therefore, by summing up all the percentages, it is possible to determine how many persons who have experienced violence have suffered several types of violence at the same time. The result is 146.33%. This means that out of 20 057 women who suffered from at least one type of violence, 46.33% or 9 292 women experienced several types of violence at the same time.

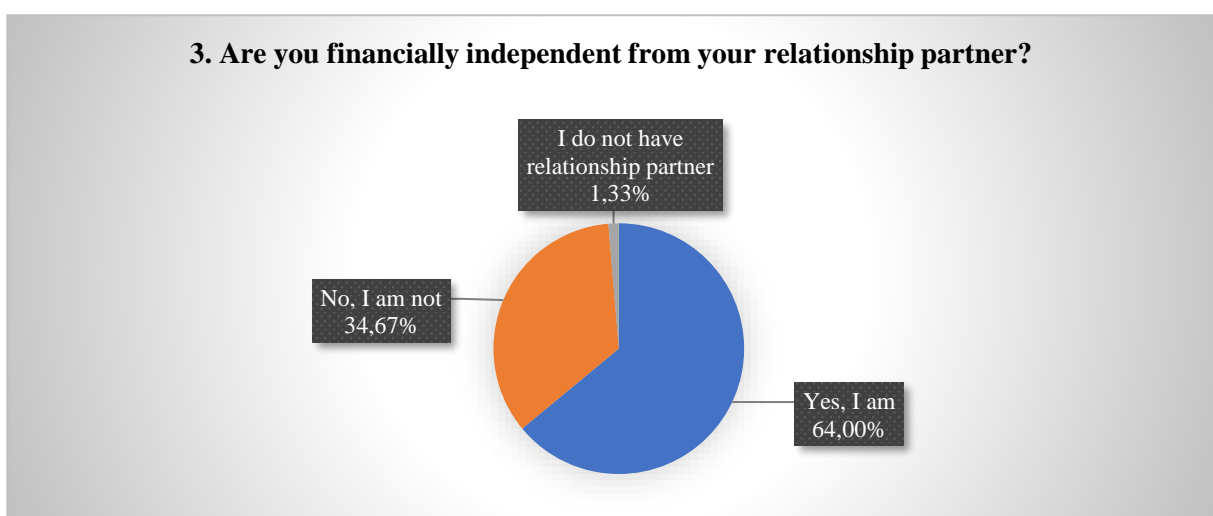
Based on the answers to the first question of the survey, it can be concluded that violence in relationships is common and is a significant social problem. The safety of women will be explored further.

The second, third, fourth and fifth questions of the survey are designed to assess the safety of women living in Liepaja in their current relationships. If the level of security for women is high, then crisis apartments are potentially unnecessary in the long term, whereas if the level of security is medium or low, then crisis apartments are necessary in the long term. The questions are based on chapters 1.3.; 2.2.; 3.1. and interviews with experts.

2. Figure. Answers to the second survey question.

Examining the submitted answers to the second question, it can be summarized that approximately 26% of the surveyed women were afraid to leave their partner due to threats in the past, interpreting numerically, 9 778 women living in Liepaja were afraid. On the other hand, 7% of respondents state that they are afraid to end the relationship with their partner now. This means that there could be 2 633 women in Liepaja who are afraid to end their existing relationship with their partner, because they were worried about their safety and possible threats from the relationship partner. In response to this question, one of the women wrote: "I have nowhere to go."

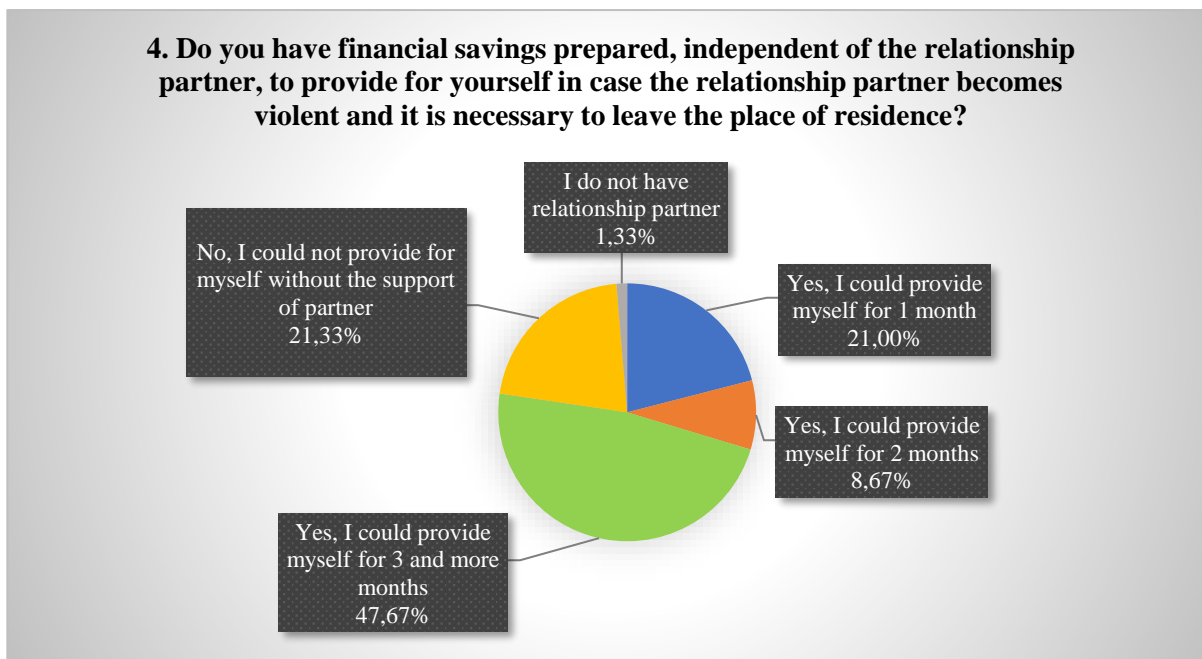

3. Figure. Answers to the third survey question.

One of the indicators of a woman's level of security in her relationship with her partner is financial independence, so the respondents were asked the third question of the survey, with the aim of investigating women's financial independence from their relationship partner. As can be seen from the results of the survey, 34.67% of all women state that they are financially dependent on a man. This

means that approximately 13`039 women have an increased risk of violence in a relationship with a partner.

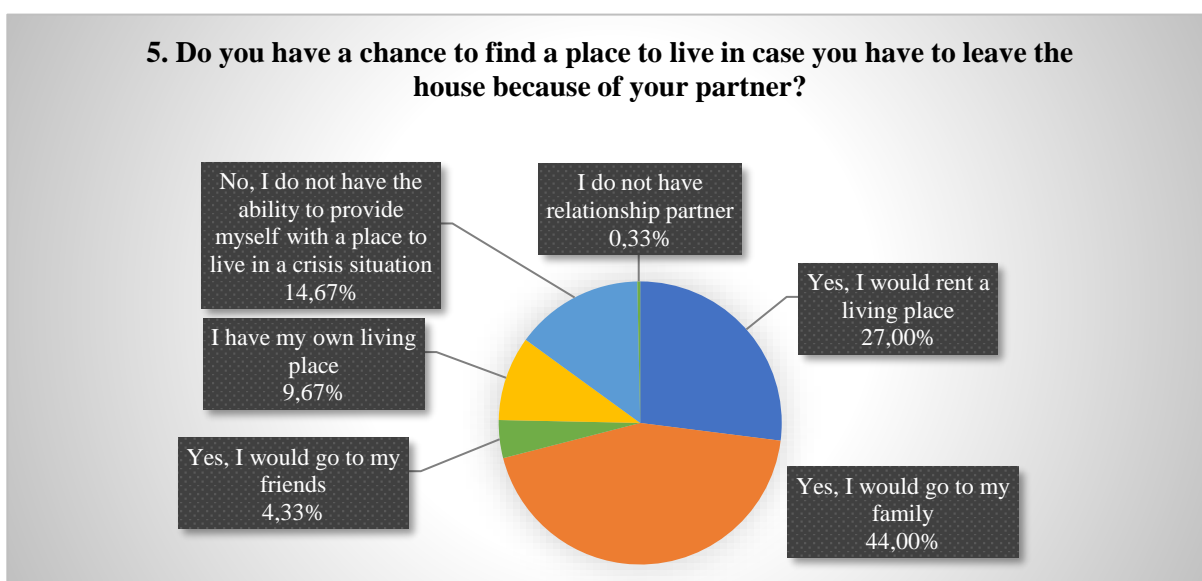
Financial dependence on a partner does not necessarily mean that a woman does not have prepared finances to support herself in a crisis situation. Therefore, with the aim of understanding how long the women living in Liepaja could support themselves if they had to leave their home in a crisis situation, the next question was asked.

4. Figure. Answers to the fourth survey question.

From the answers received, it is understood that 21.33% or 8`022 would not be able to provide for themselves without the support of their partner if they had to leave their home in a crisis situation. Evaluating the previous survey question, it can be concluded that about 13.34% of women, being financially dependent on a man, are able to provide for themselves in a crisis situation, which is a positive indicator. This is almost half of all women who are financially dependent on a man.

One of the consequences of leaving home is vagrancy, which poses additional threats to women. Therefore, it is necessary to study the possibility of women finding a place to live in case they have to leave their home because of their partner.

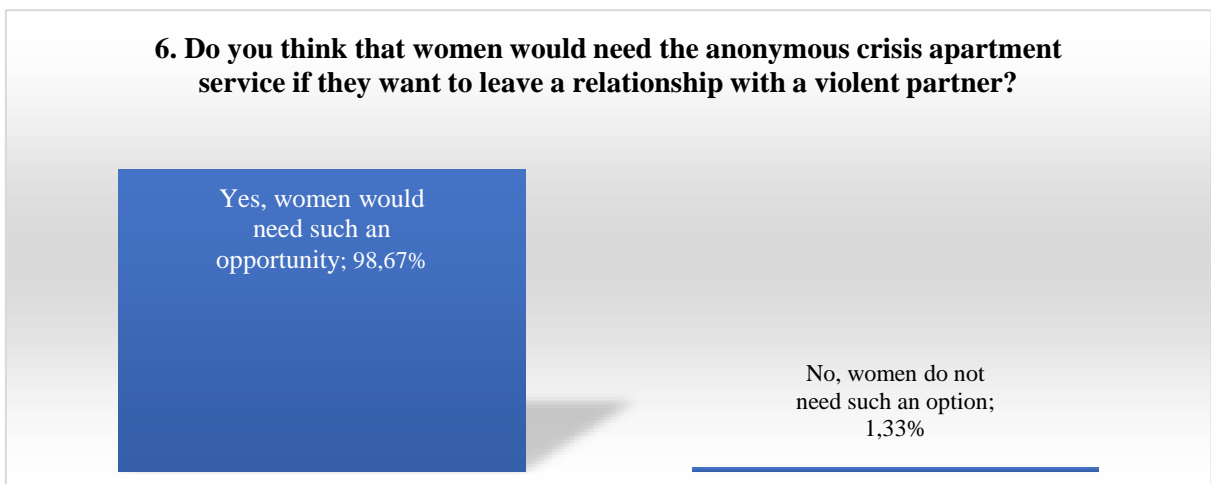

5. Figure. Answers to the fourth survey question.

Examining the answers to the fifth question of the survey, it is understood that the majority of the respondents would go to their family 44% and would rent a living place 27%. 9.67% of respondents have their own home, while only 4.33% of respondents would go to friends. 14.67% of the respondents are unable to provide themselves with a place to live in a crisis situation, which means that if this result is applied to Liepaja, about 5`517 women would be forced to live with an abuser.

Based on the obtained data, it is summarized that crisis apartments in Liepaja are necessary. Despite the fact that now only 2`633 women who are possibly in violent relationships and are afraid to end them need an apartment, it must be understood that the potential for the spread of violence is up to 13`039 cases, which additionally confirms the long-term need for apartments.

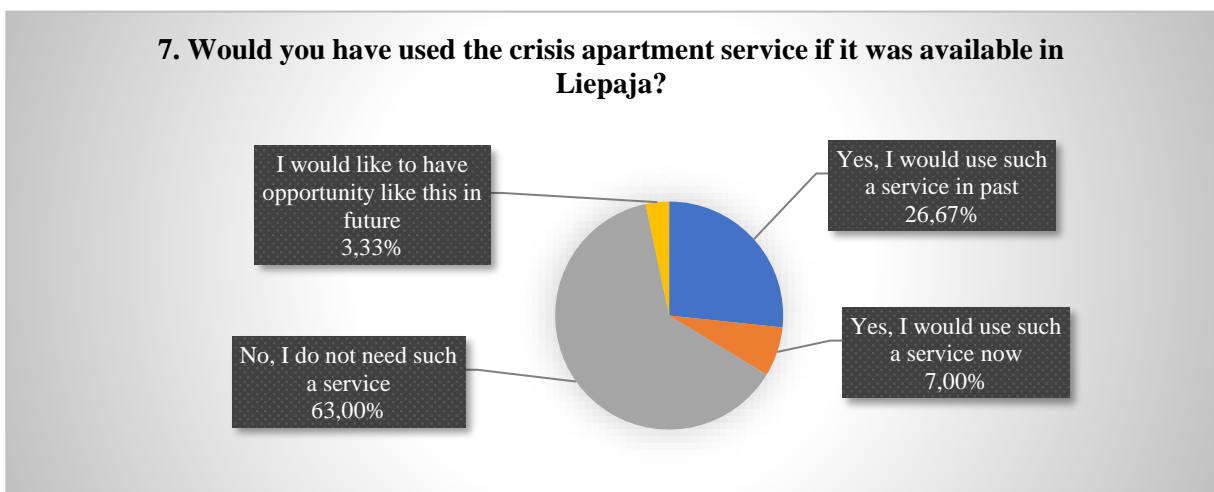
The most important question of the survey, regarding the demand for crisis apartments, is the sixth, because by answering this question, the respondents will confirm or deny the need for crisis apartments in Liepaja, implementing the main goal of the survey.

6. Figure. Answers to the sixth survey question.

Referring to the submitted answers, almost all women indicate that crisis apartments are needed in Liepaja. Namely, 98.67% of the surveyed women are in favor of establishing a crisis apartment service. It is important to mention the respondent's thoughts: "Yes, but both genders should have this opportunity". It is possible that in the future it is necessary to evaluate the prevalence of violence among men and the suitability of the crisis apartment service as a solution to violence or some other social problem.

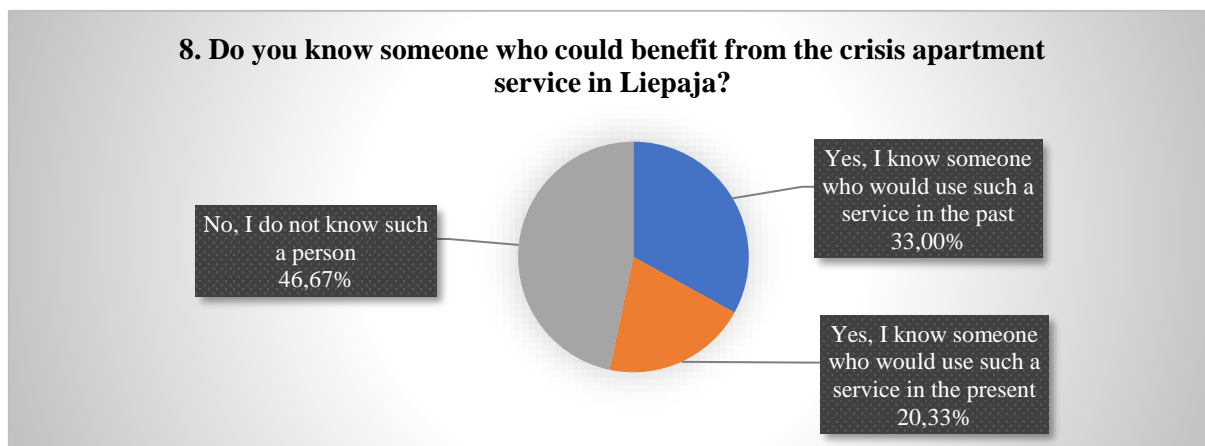
The seventh question will indicate the relevance of the use of crisis apartments in the past and present.

7. Figure. Answers to the seventh survey question.

Analyzing Figure 7, it is important to pay attention to the fact that in the past 10`030 women would like to use the crisis apartment service, which means that the service was not available to them at the time when it was needed. On the other hand, 7% or 2`633 women indicate that they would use the crisis apartment service now. 3.33% of the respondents in the "other answers" category stated that it was not necessary to use the service, however, the respondents want it to be available in the future.

In order to explore and expand the research beyond certain respondents, the eighth survey question was prepared, which will show the demand for crisis apartments among a wider range of people.

8. Figure. Answers to the eighth survey question.

33% of respondents indicated that they know someone who would benefit from a crisis apartment in the past. According to the author of the work, it is important to pay attention to another answer, 20.33% of respondents answered that they know someone who would need a crisis apartment now. From this answer, it can be concluded that theoretically there are about 7`646 women in Liepaja who would need a crisis apartment service right now.

The answer is also important because it is known from survey question 1 that 53.33% of women have experienced at least one form of violence. Combining this indicator with the conclusion obtained in question 8, it can be summarized that theoretically in Liepaja, 20`057 of all women have experienced violence at least once, while 20.33% of all women know at least one person who would benefit from the crisis apartment service. This means that, theoretically, the true number of victims of violence could be 7`646 more. Namely, it is possible that 53.33% to 73.66% have suffered from violence.

This theoretical conclusion is partially confirmed by the findings of the research conducted by ESPA, which explains that only about 30% of victims in Europe report the violence they experienced. According to ESPA data, in Liepaja in 2020, 8`650 people suffered from emotional violence and 1`881 people suffered from physical violence. Taking into account that violence is reported in only 30% of cases, the real number of women experiencing violence could be 17`903 or 47.60%, taking into account only physical and emotional violence.

By combining ESPA's research and the author's research, the sub-goal of the survey can be achieved and a more current vision of what the level of violence is in Liepaja at the moment. To do this, it is necessary to revisit Figure 1. It is known that 41.33% of respondents have experienced emotional violence, and 23.33% of respondents have experienced physical violence. This means that approximately 15`544 women experienced emotional violence and 8`774 women experienced physical violence. Remembering the conclusions that about 46.33% of women experience several forms of violence, it can be concluded that the number of victims who have suffered from at least one form of violence is 13`052 women. Assuming that 20.33% of women living in Liepaja know at least one person who suffers from violence, it can be established that the number of victims of physical and emotional violence could be 15`706 or 41.77%.

Therefore, it can be concluded that the number of cases of emotional and physical violence in Liepaja has decreased from 17`903 cases in 2020 to 15`706 cases in 2023, which means that the level of violence in Liepaja has decreased by 5.83%. However, it should be remembered that there are also

other forms of violence and the total number of victims of violence is 53.33% or 20`057 women. The **sub-goal** of the survey has been met.

On the other hand, implementing the main objective of the survey and referring to the 6th survey question, it has been established that 98.67% of respondents believe that a network of crisis apartments should be established in Liepaja. However, remembering the results of question 7, 7% of the surveyed respondents stated that they need a crisis apartment right now. Projecting this result on the number of women living in Liepaja, it can be summarized that 2,633 women need a crisis apartment. The summary is additionally confirmed by the results shown in Figure 2. The **main objective** of the survey has been fulfilled.

Reference

1. European Union Agency for Fundamental Rights. (2020). *Fundamental rights survey*. Accessible <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2021/frs>
2. European Union Agency for Fundamental Rights. (2021). *Violence and harassment across Europe much higher than official records*. Accessible <https://fra.europa.eu/en/news/2021/violence-and-harassment-across-europe-much-higher-official-records>
3. Liepājas pašvaldības administrācija. (2021). *Statistikas rādītāji - iedzīvotāji*. Accessible <https://www.liepaja.lv/dokumenti/statistikas-raditaji-iedzivotaji/>
4. Oficiālās statistikas portāls. (2022). *Dzimumu līdztiesība: Likumpārkāpumi un vardarbība*. Accessible <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/dzimumlidztiesiba/6297-dzimumu-lidztiesiba-likumparkapumi-un>

VADOVO VAIDMUO ORGANIZACIJOS VALDYME

Liveta Paplauskaitė, Judita Valentienė
Lekt. K.Miškinienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Straipsnyje pabrėžiamas vadovo vaidmuo organizacijos valdyme. Vadovas, kaip organizacijos lyderis, numato organizacijos vystymosi kryptį. Todėl vadovo vaidmens organizacijos valdyme analizė leidžia įvertinti ne tik vadovo, bet ir jo valdomos organizacijos vystymosi perspektyvas. Analizuojant vadovo vaidmenį organizacijos valdyme, atlikta kokybinė X organizacijos veiklos analizė. X organizacijos pokyčių valdyme nustatytas nepakankamas vadovo dėmesingumas žemesnės grandies darbuotojams ir jų kompetencijų tobulinimui.

Raktažodžiai: vadovas, organizacija, vadovo vaidmuo.

Įvadas

Kiekviena organizacija yra kaip gyvas organizmas, sklandžiai funkcionuojantis tik tuomet, kai visas tarpusavyje suderinta. Organizacijai siekiant savų tikslų, ypatingą reikšmę įgyja organizacijos vadovas ir jo vaidmuo valdant organizaciją. Vadovas, kaip organizacijos lyderis, numato organizacijos vystymosi kryptį, su ja susiedamas ir visus kitus organizacijos valdymo elementus (Valiulė ir Vaikšnoras, 2018): planavimą, organizavimą, vadovavimą. Mokslininkų nuomone, inovacijos ir vadovavimas yra aktualiausios XXI amžiaus temos vadybos srityje (Stelmokienė ir Endriulaitienė, 2015). Spartūs pokyčiai, kuriuos dabar galima pastebėti, apima teisinę, politinę, ekonominę, taip pat socialinę ir kultūrinę aplinką. Įvairių sektorių ir sričių organizacijos, įskaitant universitetus, susiduria su daugybe problemų, kylančių dėl demografinių pokyčių, civilizacinių iššūkių (Detyna ir Detyna, 2022).

Valdant organizaciją, ne mažiau svarbu ugdyti save kaip asmenybę ir lyderį, rodantį pavyzdį kitiems organizacijos nariams. Valdymas bendrąja prasme apima savo laiko valdymą, savo emocinės būsenos valdymą, komunikavimo organizacijoje valdymą, pokyčių valdymą, žmogiškųjų išteklių valdymą bei kitus svarbius aspektus, užtikrinančius sklandų organizacijos funkcionavimą bei efektyvų rezultatų siekimą. Ypač svarbus vadovo santykis su kitais organizacijos darbuotojais, gebėjimas užkrėsti savo teigiamą pavyzdžiu, palaikyti ir paskatinti jų lojalumą organizacijai, tinkamai motyvuoti, įkvėpti, padrašinti iškilus sunkumams ir įveikiant būtinus pokyčius. Vadovo gebėjimai ir pastangos svarbios išlaikant organizacijos konkurencingumą rinkoje.

Buvimas vadovu ir galimybė valdyti organizaciją suteikia vadovui pagrindą naudotis savo valdžia ir jos suteiktais įgaliojimais įgyvendinant pagrindinius valdymo komponentus: komunikavimo, lyderiavimo, sprendimų priėmimo, valdymo, kontrolės, vadybos, administravimo, numatymo, planavimo, vykdymo, pasiruošimo, visapusiško vertinimo, motyvavimo, organizavimo, subordinacijos, informacijos valdymo, koordinavimo, grįžtamojo ryšio ir kt. Pasak Stelmokienės ir Endriulaitienės (2015), vadovo postas dažnai kelia pagarbą ir susižavėjimą, tačiau be karjeros ir saviraiškos galimybių, vadovavimas reiškia ir didelę atsakomybę, nuolatinius išbandymus, savo ir kitų žmonių lūkesčių pateisinimą.

Darbo tikslas: išanalizuoti vadovo vaidmenį organizacijos valdyme.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti vadovavimo sampratą.
2. Išsiaiškinti vadovo vaidmens raišką įvairiose organizacijos veiklos srityse.
3. Apibūdinti X organizacijos vadovo vaidmenį organizacijos valdyme.

1. Vadovavimas ir jo svarba organizacijoje

Vadovavimas organizacijai visais laikais kėlė susidomėjimą. Kaip nurodo Stelmokienė ir Endriulaitienė (2015), jau ankstyvųjų graikų ir kinų civilizacijų rašytiniai šaltiniai liudija apie susidomėjimą vadovavimu. Vanagas ir Vyšniauskienė (2012) nurodo, kad valdymo problemos buvo aktualios ir bibliniam herojui Mozei, vedant savo žmones į pažadėtąją žemę. Viena pirmųjų studijų šia tema buvo parašyta Konfucijaus. Jo studijoje buvo analizuojamos vadovų tobulėjimo priemonės. Vadovas visuomet yra grupės lyderis, skatinantis kitus grupės narius atsisakyti savanaudiškų tikslų vardan bendro grupės vienijančio tikslo.

Vadovavimo termino ištakos siekia 1700-uosius metus. Tuo tarpu 1974 m. R.Stogdilo dėka jau buvo pateiktas išsamus skirtingų vadovavimo apibūdinimų sąvadas. Remiantis sąvade pateikiamais

apibūdinimais, vadovavimas apibrėžiamas kaip „asmeninė ypatybė, menas pasiekti paklusnumą, būdas įtikinti žmones ar daryti jiems įtaką, priemonė tikslams pasiekti struktūravimo forma, sąveikos rezultatas ar vaidmuo grupiniuose procesuose“ (Stelmokienė ir Endriulaitienė, 2015, p. 9). Sprendžiant iš šio plataus aprašymo, vadovavimas apima organizacijos veiklą, kaip grupinius procesus. Tai reiškia, kad vadovas nėra atskiras individas, jis siejamas su grupe ir joje vykstančiais tęstiniais veiksmais, tampančiais nuolatiniu, nenutrūkstamu procesu. Be abejo, santykis su grupe suprantamas kaip santykis su darbuotojais, kurie ir sudaro organizacijos pagrindą. Pasak Jančiausko ir kt. (2012, p. 223), „pagrindinė valdymo užduotis – numatyti trokštamą įmonės ateitį ir vesti į ją.“

Valiulė ir Vaikšnoras (2018, p. 91) nurodo, kad svarbiausios vadovavimo sudedamosios dalys:

- vadovavimo kaip proceso suvokimas;
- vadovavimo ir įtakos ryšys;
- vadovavimo ir grupės kontekstinis ryšys;
- vadovavimo ir tikslo siekimo ryšys.

Šie apibrėžti elementai leidžia valdymą apibūdinti kaip procesą, kurio metu vykdoma tam tikra numatyta veikla, vadovaujant kitiems organizacijos nariams, koordinuojant jų veiksmus, naudojantis savo turimomis teisėmis bei įgaliojimais tikslui pasiekti, numatant bendras veiksmų procedūras. Be įprastinio vadovavimo, šiuolaikinėje aplinkoje galima išskirti ir elektroninį (e.vadovavimą) vadovavimą. „E. vadovavimas yra suprantamas kaip vadovavimas darbuotojams naudojant skaitmeninius, virtualius kanalus ir medijas, kaip kad elektroninis paštas ar video konferencijos“ (Toleikienė ir kt., 2022, p. 113). Iš esmės, nei tiesioginis, nei elektroninis vadovavimas nesiskiria. Skiriasi tik ryšio tarp vadovo ir jo pavaldinių palaikymo formos bei priemonės. Vadovo darbas siejamas ne tik su bendravimu, ryšio su darbuotojais palaikymu, tačiau ir su laiko valdymu, sprendimų priėmimu, techninių priemonių panaudojimu, kurios buvo paminėtos Toleikienės ir kt. (2022), hierarchiniais ryšiais, analitiniu procesu ir kt. Visi šie sudėtiniai elementai ir jų valdymas priklauso nuo vadovo asmenybės bei gebėjimų, kaip jis suvaldo ir panaudoja turimus žmogiškuosius, techninius ir kitus resursus, kokį valdymo stilių pasirenka, koks jo, kaip lyderio, vaidmuo atsiskleidžia organizacijos valdymo metu. Valdymo procesui svarbūs tokie organizacijos kultūros elementai ir jų apibrėžimas kaip vizija, vertybės, misija bei strategija. Šie elementai priklauso nuo vadovo, jo valdymo stiliaus suvokimo, organizacijos krypties suvokimo. Efektyviam organizacijos valdymui svarbu tai, ar vadovas geba:

- priimti sprendimus dėl pokyčių, kurie gali padėti išvengti nereikalingų konfliktų;
- nustatyti, organizuoti ir išnaudoti galimybes, svarbias naujų rinkų ar tikslų pasiekimui, užtikrinant organizacijos augimą;
- stebėti tendencijas, analizuoti rezultatus ir skatinti darbuotojus;
- pritraukti žmones, turinčius kvalifikaciją, reikalingą organizacijos tikslams pasiekti ir suteikti jiems galimybes bei išteklius, leidžiančius ir padedančius pasiekti šiuos tikslus (Balcerzyk ir Karczewski, 2022, p. 15).

Apibendrinant galima teigti, kad vadovas yra apibūdinamas kaip organizacijos vedlys, numatantis veiklos kryptį ir tikslą, kurio turi siekti organizacija. Taip pat, remdamasis savo suvokimu bei gebėjimais, vadovas organizuoja organizacijos valdymą taip, kad organizacijos tikslai būtų kuo efektyviau įgyvendinti.

2. Vadovo vaidmens raiška organizacijos valdyje

Vadovas yra tas asmuo, kuris įkvepia kitus organizacijos narius, rodo darbinės etikos pavyzdį, prisideda prie organizacijos mikroklimato kūrimo. Būtent vadovas numato svarbiausias organizacijos vystymosi bei kaitos kryptis. Todėl jo vaidmuo organizacijos valdyje yra ypač ryškus.

2.1. Vadovo vaidmuo priimant sprendimus

Daugelis vadovų priimamų sprendimų yra svarbūs organizacijos valdymo sėkmei. Jie kontroliuoja pareigų atranką ir skyrimą, prižiūri jų vykdymą, tvirtina daugelį organizacijai svarbių sprendimų. Vadovai atsakingi už organizacijos valdymą, priežiūrą, kontrolę ir darbo organizavimą (Moghaddam ir kt., 2018).

Žinios ir informacija yra nepamainomos daugumoje veiklos sričių, jos kainuoja brangiai, tačiau jų svarbos ignoruoti negalima. Žiniomis pagrįsta organizacija turi keletą ypatingų savybių, išskiriančių ją šiuolaikinių organizacijų kontekste. Organizacijai būdingų žiniomis pagrįstų principų ir metodikų diegimo efektyvumą gali palaikyti net krizinės sąlygos, nes valdymas apima greitus sprendimus,

pagrįstus dinamine informacija, peranalizuojamais ir performuluotais tikslais, lanksčia veikla, motyvacija, įtakojama ilgalaikių prognozių neįmanomumo (Iancu, 2022). Priimant sprendimus, organizacija, kaip žinių organizacija, turi pirmumą lyginant su kitomis organizacijomis. Be abejo, čia svarbiausias vaidmuo tenka organizacijos vadovui, gebančiam tinkamai panaudoti turimas žinias.

Mokslinėje literatūroje vadovų vaidmenys apibrėžiami kaip:

- naujų strateginių alternatyvų skatinimas,
- mokėjimas jas sintezuoti ir komunikuoti,
- palengvinti adaptaciją ir mokymąsi organizacijoje
- vykdyti pokyčius valdant strategiją (Duncan, 2019).

Taip pat vadovams priskiriamas kūrėjų vaidmuo, kad įgyvendintų strategiją, darytų lemtingus sprendimus sprendžiant problemas, stabilizuotų organizaciją, išvengtų chaoso organizacijoje ir skatintų vidinį tobulėjimą bei kontroliuotų nuolatinės transformacijos varomąsias jėgas. Aplinkos pokyčiai verčia organizacijas didinti prisitaikymo galimybes, kad išliktų ir pasinaudotų naujais rinkos poreikiais. Organizacijos vadovai yra organizacijos politikos ir planų kūrėjai ir vykdytojai bei darbuotojų motyvatoriai. Todėl vadovų vaidmuo priimant svarbius sprendimus turėtų būti orientuotas į efektyvų strateginių aspektų, mokymosi ir etinio augimo integravimą organizacijoje (Duncan, 2019).

Priimant sprendimus, svarbius organizacijos plėtrai, kaitai ir galimybėms įveikti sunkumus bei kritines situacijas, svarbios kelios vadovų savybės ir gebėjimai:

1. Kūrybiškumas (gebėjimas sukurti tai, ko anksčiau nebuvo);
2. Sudėtingumas (gebėjimas priimti sprendimą, kuriame atsižvelgiama į daugybę parametru ir kintamųjų);
3. Kompromisas (būtinybė suderinti daugelį, kartais prieštaringų reikalavimų);
4. Pasirinkimas (būtinybė pasirinkti daugybę galimų problemos sprendimų visais lygmenimis – nuo pagrindinės koncepcijos iki smulkesnių detalių) (Klimczuk-Kochańska, 2019).

Apibendrinant galima teigti, kad organizacijos valdymo srityje svarbų vaidmenį atlieka vadovas, kaip organizacijos lyderis. Nuo jo gebėjimo inicijuoti pokyčius, bei priimti organizacijos tikslus atitinkančius sprendimus priklauso ir šių tikslų siekimo sėkmė bei organizacijos konkurencingumas ir efektyvumas.

2.2. Vadovo vaidmuo personalo valdymo srityje

Pagrindinis daugelio organizacijų tikslas yra materialinės gerovės kūrimas ir paskirstymas, tai yra ekonominės vertės kūrimas. Tačiau jis ne visuomet apibrėžiamas vienareikšmiškai. Siekiant bet kokio organizacijos išsikelti tikslo, būtina skatinti ir su organizacija susijusių asmenų pasitenkinimą, taip pat turi būti pasiektas darbuotojų asmeninis tobulėjimas. Organizacijos rezultatai turi būti orientuoti ne tik į ekonominę vertę, bet ir į kitas vertybes, kurios skatina darbuotojų pasitenkinimą ir tobulėjimą (Duncan, 2019).

Vadovas organizacijos kontekste suvokiamas kaip lyderis, vedlys, iškeliantis tikslus ir valdantis jų siekimo procesą. Taigi, svarbūs tampa jo gebėjimai ir kitus organizacijos narius įkvėpti veiklai ir sutelkti bendrą tikslų siekimui. Personalo valdymo srityje ypač atsiskleidžia vadovo lyderystės reikšmė. Šiuolaikinėje vadybos teorijoje ypač aktuali lyderystės tema. Skiriami šeši svarbiausi lyderystės stiliai, būdingi vadovams ir pasireiškiantys jų valdymo stiliuje:

- Lyderis autokratas (jis pateikia nurodymus ir nuosekliai reikalauja juos vykdyti, kontroliuoja, skatina ir baudžia darbuotojus. Šis stilius turi teigiamą poveikį krizių, susijusių su neveiksminga veikla, metu. Vis dėlto, toks valdymas ilgai trukti negali, nes mažėja darbuotojų iniciatyvumas, lankstumas, atsakingumas.

- Lyderis vizionierius (perteikiantis ilgalaikę perspektyvą, siektinus tikslus, siekiantis, kad ir darbuotojai pritartų šiems tikslams. Šis stilius tinkamas, kai veikla vyksta tarsi savaime, pasroviui, rezultatai yra vidutiniški, prastėjantys, kai reikia naujų pokyčių bei iššūkių. Stilius laikomas neveiksmingu kai komanda patirties turi daugiau nei vadovas.

- Bendraujantis, palaikantis lyderis (daug dėmesio skiriantis santykiams, gebantis sukurti ir palaikyti tarpusavio ryšius. Stilius ypač tinkamas jei reikia sukurti komandą, gerinti tarpusavio komunikaciją ir moralės lygmenį, žmogiškųjų bendravimo problemų ir krizių sprendimų metu. Vis dėlto, taikant šį lyderystės stilių, per mažai dėmesio skiriama efektyvumui, rezultatams, klaidų taisymui.

- Bendradarbiaujantis lyderis (traukiantis ir išklausančias darbuotojus, siekiantis bendro sutarimo. Šis stilius tinkamas kai darbuotojų kompetencija aukšta, o vadovui jos trūksta. Efektyvu jei

darbuotojai pritaria ir palaiko vadovą. Vis dėlto, gali kilti neaiškumų dėl to, kas priima sprendimus ir kas už juos yra atsakingas.

- Ugdantis lyderis (auginantis darbuotojus ateičiai, siekiantis nuolatinio darbuotojų mokymosi, teikiantis jiems pagalbą. Šis stilius ypač tinka neįtemptomis aplinkybėmis, kai siekiama ilgalaikių rezultatų, darbuotojų kompetencijos ir atsakomybės. Netinka tuo atveju jei darbuotojai mažai motyvuoti, nesiekiantys tobulėjimo, kai reikia greitų sprendimų ir rezultatų, krizių metu (Šliumbaitė, 2007, p. 535).

Organizaciją valdantis vadovas gali pasirinkti specifinį valdymo stilių, kuris reiškia savo specifines priemones ir požiūrį į darbą. Vieni lyderiai renkasi vadovavimo stilių, pagrįstą atlyginimu darbuotojams už atvirumą ir išradingumą, kiti mano, kad grasinimas nubausti yra geresnis motyvuojantis veiksnys. Vieni atsižvelgia į savo pavaldinių siūlymus dėl įmonės tikslų, kiti – tik į savo patirtį ir profesines žinias. Vieni akcentuoja bendradarbiavimą ir sveiką komandinį darbą, kiti mano, kad savo ir organizacijos tikslų siekimas kur kas svarbesnis (Balcerzyk □ Karczewski, 2022).

Balcerzyk ir Karczewski (2022) plačiau apibūdina Šliumbaitės (2007) pateiktus valdymo stilius, atskleidami jų specifiką šiuolaikiniame vadybiniame kontekste. Pasak jų, autokratiniam valdymo stiliui būdingas vadovo nepriklausomumas, kai jie pasirenka komandos kryptį, apibrėžia jos tikslus, parenka funkcijas konkrečioms darbuotojams ir nustato, kaip atlikti užduotis – visa tai vykdoma iš viršaus į apačią. Autokratinis vadovas nejaučia poreikio pagrįsti savo sprendimus ir dalytis pagrindine informacija su komandos nariais. Be to, jis mano, kad bausmė yra labiau motyvuojanti nei atlygis.

Demokratiniam stiliui pirmiausia būdingas dėmesys geriems darbuotojų santykiams komandoje palaikyti. Pagrindinis demokratiško vadovo bruožas yra siekis sugyventi, įtraukiant visus komandos narius į sprendimų priėmimo procesą. Demokratiškai valdomoje komandoje vadovas siūlo savo bendradarbiams skirtingus sprendimus ir galutinį sprendimą priima pasikonsultavęs su komanda. Jis vertina darbą pagal faktinę užduoties atlikimo būklę. Tokioje komandoje vadovas vertina bendradarbiavimą su savo pavaldiniais darbuotojais (jie yra aktyvūs kolektyvo nariai, tačiau kartu susilaiko nuo kitiems pavestų užduočių) (Balcerzyk □ Karczewski, 2022).

Liberalų stilių sudaro grupės nariai, priimančys visus sprendimus. Grupės lyderis (vadovas) dalyvauja šiame procese, tačiau jo dalyvavimas yra minimalus. Į jo pareigas įeina pagrindinės informacijos ir gairių teikimas veiklos metodų tema. Liberalus vadovas yra žmogus, kuris išlaiko savo įtaką komandos darbo eigai iki minimumo, neigiamą grįžtamąjį ryšį duoda nenoriai, jei išvis jį duoda (Balcerzyk ir Karczewski, 2022).

Balcerzyk ir Karczewski (2022, p. 15) apsiriboja trimis valdymo stiliais, tačiau pabrėžia valdymo fazių svarbą. Mokslininkų nuomone, svarbiausios valdymo fazės arba etapai pagal eiliškumą yra:

1. „Užduoties apibrėžimas.
2. Jos vykdymo pavedimas atskiriems darbuotojams ir jos realizavimo planas.
3. Motyvavimas.
4. Darbuotojų aprūpinimas ištekliais, reikalingais užduočiai atlikti.
5. Priežiūra ir kontrolė.“

Šių fazių ir viso valdymo proceso įgyvendinimo sklandumui užtikrinti, vadovas turi:

- „Organizuoti darbą.
- Išsikelti tikslus.
- Suteikti motyvaciją ir padrąsinimą.
- Bendrauti.
- Spręsti ginčus“ (Balcerzyk ir Karczewski, 2022, p. 16)

Darbo organizavimas reikalauja gebėjimo deleguoti užduotis atskiriems pavaldiniams. Tai labai priklauso nuo pavaldinių asmeninių savybių, turimų žinių bei gebėjimų ir užduoties pobūdžio. Atsižvelgiant į šiuos veiksnius, galima deleguoti užduotis žmonėms, turintiems specifinių kompetencijų, kartu padidinant komandos efektyvumą (Balcerzyk ir Karczewski, 2022). Tinkamam valdymo stiliaus pasirinkimui ir gebėjimui parinkti darbuotojus, tinkamiausius užduoties atlikimui svarbus emocinis vadovo intelektas. Nustatyta, kad lyderio emocinis intelektas daro įtaką teigiamiems darbuotojų rezultatams, susijusiems su darbu, didina darbuotojų lojalumą organizacijai. Todėl lyderiai turėtų tobulinti savo emocinį intelektą, nes tai turi teigiamos įtakos darbuotojų elgesiui ir požiūriui į su organizacija susijusius rezultatus, pavyzdžiui, organizacinius išpareigojimus (Khairuddin ir Hussain, 2021).

Daugelio mokslininkų nuomone (Balcerzyk ir Karczewski, 2022; Duncan, 2019; Khairuddin ir Hussain, 2021), geras vadovas turi gebėti nuolat motyvuoti ir padrąsinti darbuotojus. Tai ne tik pagerina visos komandos darbo eigą, bet ir padeda tobulėti atskiriems darbuotojams, kartu skatina teigiamas emocijas. Vadovo įsitraukimas į atskirų užduočių įgyvendinimą turi tiesioginės įtakos jų kokybei ir

savalaikiam organizacijos tikslų įgyvendinimui. Geram vadovui itin svarbu ne tik išmanyti motyvacines technikas, bet ir mokėti jas panaudoti praktiškai. Pasak Stanciu □ Stanciu. (2022), vyraujanti kultūra organizacijoje, kuri daugeliu atvejų priklauso būtent nuo vadovo, yra labai glaudžiai susijusi su vadovo bendravimo kultūra, jo valdymo stiliumi ir asmenybe.

Komunikacija yra dar vienas svarbus įmonės valdymo elementas. Atviras bendravimas laikomas veiksmingiausiu. Jis pagrįstas informacijos ir nurodymų konstruktyvumu ir aiškumu. Jai būdinga tai, kad kiekvienas grupės narys gali pasakyti savo nuomonę. Bendravimo kokybė turi didžiulę įtaką nuotaikai, vyraujančiai komandoje. Neišspręstų konfliktų palikimas gali padidinti įtampą tarp konfliktuojančiųjų. Vadovo pareiga rasti išeitį iš bet kokios situacijos, keliančios grėsmę komandos funkcionavimui, susitarus su viena iš šalių arba, jei įmanoma, išspręsti problemą abiejų šalių naudai, atrandant visiems priimtina kompromisą (Balcerzyk ir Karczewski, 2022, p. 16).

Apibendrinant galima teigti, kad manoma, jog gebėjimas vadovauti yra vienas iš svarbiausių vadovo pareigų aspektų. Vadovas turėtų ne tik efektyviai atlikti savo funkcijas, bet, dar svarbiau, sugebėti įveikti visus sunkumus, kylančius valdant žmones. Kompetentingas vadovas turėtų pasirinkti tinkamą valdymo stilių ir atsižvelgti į visus veiksnius, kurie gali sukelti jam problemų dirbant su komanda.

2.3. Valdymo efektyvumas ir jo vertinimas

Pasaulyje vykstantys dinamiški pokyčiai turi įtakos ir organizacijai. Organizacijose vadovai, priimdami sprendimus, nuolat turi prisitaikyti prie kintančių sąlygų. Tai jiems kelia daug iššūkių ir kartu yra pasitenkinimo šaltinis. Kompetentingi ir efektyvūs vadovai lemia svarbius pokyčius vykdomuose projektuose ir valdomose organizacijose, taip darydami įtaką aplinkai. Tradiciškai suvokiamos valdymo funkcijos, tokios kaip planavimas, organizavimas, vadovavimas ir kontrolė, vykdomos besikeičiančiomis aplinkybėmis, o efektyvūs vadovai neatsilieka nuo naujų pokyčių. Tai, kad vadovai tinkamai naudojasi savo žiniomis ir įgūdžiais bei turimomis valdymo priemonėmis ir technikomis, turi didelę įtaką jų valdomų organizacijų sėkmei. Valdymas yra orientuotas į bendruomenės bendradarbiavimą ir lemia, kad jo poveikis duotų didesnę efektą nei individų veiksmų suma organizacijoje. Siekdami padidinti efektyvumą ir sumažinti riziką, vadovai taiko savo sukurtus valdymo metodus ir būdus (Balcerzyk ir Zelazny, 2022).

„Vertinant vadovų valdymo gebėjimų efektyvumą, pabrėžiamos jo kompetencijos. Pastebima, kad mokslininkų atlikti tyrimai rodo, jog sėkmė ir efektyvumas priklauso ne nuo vieno, o nuo daugelio skirtingų veiksnių. Pagrindiniai sėkmę bei efektyvumą lemiantys elementai yra:

- Motyvacija.
- Elgesio ypatumai.
- Patirtis.
- Asmeninės savybės“ (Balcerzyk ir Karczewski, 2022, p. 11).

Vadovo kompetencija apibūdinama kaip žmogaus gebėjimas atitikti jam keliamus reikalavimus, keliamus jo pareigoms savo organizacijos aplinkos atžvilgiu, o tai savo ruožtu reiškia gebėjimą pasiekti numatytus, organizacijai iškeltus tikslus. Valdymo kontekste ypač svarbi yra vadovo lyderystė, tikslu ir veiksmais pagrįstas valdymas, žmogiškųjų išteklių valdymas ir vadovavimas pavaldiniams (Balcerzyk ir Karczewski, 2022, p. 11). Asmenines savybes papildo vadovo emocinis intelektas. Tyrimai rodo, kad aukštesnis emocinio intelekto lygis asmeniniame lygmenyje koreliuoja su didesniu pasitenkinimo darbu lygiu. Šių dviejų elementų derinys gali numatyti įsipareigojimą organizacijai, susitelkimą į veiklą ir tikslo siekimą. Tarp emocinio intelekto ir darbo rezultatų yra reikšmingas ryšys, pavyzdžiui, įsipareigojimas organizuoti ir pasitenkinimas darbu (Khairuddin ir Hussain, 2021).

Stelmokienė ir Endriulaitienė (2015) pateikia algoritmą, kurio pagrindu galima sukurti konkrečios veiklos efektyvumo vertinimo instrumentą: nustatyti vertinimo tikslą, nuspręsti, kas bus vertinama, nuspręsti, kaip bus vertinama, įgyvendinti sudarytą planą, vertinti, kaip pasisekė. Veiklos efektyvumo vertinimas, remiantis šiuo algoritmu, turi keletą etapų. Visų pirma iškeliamas tikslas, apibūdinantis, koks būsimo vertinimo tikslas. Taip pat išgryninami vertinimo kriterijai, elementai, t.y. sudedamosios vertinimo dalys. Vėliau pasirenkamas vertinimo būdas ir priemonės. Sudaryto vertinimo plano pagrindu atliekamas vertinimas ir apibendrinami jo metu gauti rezultatai, padaromos išvados.

Numatant vertinimo tikslą ir sudedamuosius vertinimo elementus, svarbu nepamiršti, kad organizacijos turi kurti kelių rūšių vertę:

1. Pradedama nuo efektyvaus organizacijos valdymo, kurio tikslas – sukurti ekonominę vertę, leidžiančią patenkinti veiklos procese dalyvaujančių ir su juo susijusių asmenų materialinius poreikius.
2. Antra, organizacijos turi ugdyti gebėjimą įgyvendinti savo veiklos procesus ir nuolat diegti naujoves. Tada siekiama sukurti socialinę vertę, kuri padėtų patenkinti konkrečius klientų ir darbuotojų poreikius bei lūkesčius.
3. Trečia, reikalinga nuoseklaus vadovavimo įtaka visais lygmenimis, kad būtų galima susitapatinti su organizacija. Taip siekiama sukurti etinę vertę, kuri įkvepia įsipareigojimą vykdyti išorinę misiją orientuotą į vartotojus ir vidinę misiją, orientuotą į bendradarbius (Duncan, 2019).

Pagal šią sukuriama vertę taip pat galima vertinti vadovo valdymo gebėjimų efektyvumą. Ji gali tapti tiek vertinimo tikslu, tiek ir jo sudėtiniais elementais.

Apibendrinant vadovo organizacijos valdymo efektyvumo vertinimo teorinius aspektus, galima teigti, kad efektyviam vadovavimui įtakos turi vadovo elgsenos motyvai, patirtis, asmeninės savybės ir elgesys. Galimos dvi efektyvumo vertinimo kryptys – orientacija į organizacijos produktyvumo vertinimą ir orientacija į žmogiškųjų išteklių valdymą. Vertinant valdymo efektyvumą svarbu numatyti pagrindinį vertinimo tikslą, vertinimo elementus, kriterijus, būdus bei priemones.

3. X organizacijos vadovo vaidmuo valdymo procese

Analizuojant praktinį vadovo vaidmens organizacijos valdyme raiškos pavyzdį, pasirinktas viešosios X organizacijos kontekstas. Viešoji organizacija, ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros įstaiga, įkurta 1997 m.. Pagrindinis įstaigos veiklos tikslas yra Lietuvos gyventojų sveikatos stiprinimas, teikiamų sveikatos priežiūros paslaugų gerinimas, jų tinkamumas, prieinamumas, siekiant sumažinti sergamumą ir mirtingumą.

Įstaigos veiklos uždaviniai yra organizuoti ir teikti nespecializuotas, kvalifikuotas ambulatorines sveikatos priežiūros paslaugas Lietuvos gyventojams ir užsienio piliečiams, diegti Europos Sąjungos standartus.

Šiuo metu įstaiga didžiuojasi naujausiomis informacinėmis technologijomis ir kompiuterijos galimybėmis paremta pacientų registracijos, medikų darbo sistema, tyrimus atliekančia standartus atitinkančia laboratorija, mobilios komandos paslaugomis paciento namuose, kitais įdiegtais inovatyviais projektais ir vis naujomis idėjomis bei planais, kaip plėsti pacientams teikiamas paslaugas, nuolat gerinti jų kokybę, kad rezultatai džiugintų ir poliklinikos darbuotojus, ir pacientus, tačiau pereinamuoju laikotarpiu teko susidurti su pokyčiais ir sunkumais diegiant informacines technologijas.

Įstaigoje dirba 143 darbuotojai. Iš jų – 5, užimantys vadovų pareigas. Sprendžiant organizacines problemas pokyčių, susijusių su informacinių technologijų diegimu klientų aptarnavimo srityje, metu vadovų vaidmuo vertinamas trimis pagrindiniais organizacijos valdymą apimančiais aspektais:

1. Technologinių procesų valdymas.
2. Žmogiškųjų išteklių valdymas.
3. Komunikacijos (vidinės ir išorinės) valdymas.

Kaip buvo pabrėžiama mokslinėje literatūroje, ypač svarbi yra vadovo asmenybė, valdymo stilius, gebėjimas deleguoti užduotis, įkvėpti ir motyvuoti personalą pokyčiams, atskleisti gerąsias savo, kaip organizacijos lyderio, savybes. Jančiauskas ir kt. (2012) nurodo, kad visų pirma svarbu pačiam vadovui gerai suvokti situaciją ir tuomet imtis veiksmų.

Susiduriant su informacinių technologijų diegimu ir su tuo susijusiais iššūkiais, būtinas pokyčių valdymas. Tikėtina, kad gali būti susidurta su darbuotojų kompetencijos spragomis technologijų panaudojimo srityje. Ne visi darbuotojai geba naudotis kompiuteriais, kompiuterinėmis programomis, paieškos sistema, dirbti su iššokančiais programų langais, valdyti kompiuterio pelę, spausdinti tekstą ir kt. Taip pat, diegiant pokyčius, visuomet gali būti susiduriama ir su natūraliu organizacijos darbuotojų pasipriešinimu pokyčiams. Visų pirma svarbu įvertinti darbuotojų atliekamus vaidmenis ir pareigybes, kurios iš jų tiesiogiai bus susijusios su įgyvendinamais pokyčiais.

Taip pat atitinkamai pagal darbuotojų gebėjimus ir atliekamas darbinės funkcijas paskirti asmenį, atsakingą už technologijų diegimą ir priežiūrą. Jei toks specialistas (arba specialistai) organizacijoje jau buvo, svarbu įvertinti, ar jam reikia tobulintis tam tikroje srityje, ar jo kompetencijos atitinka vykdomų pokyčių specifiką. Identifikavus privalumus ir trūkumus, priimami sprendimai gali būti: tolimesnis technologijų diegimas arba darbuotojo kvalifikacijos kėlimas. Taip pat, nustačius, kad esami žmogiškųjų išteklių resursai neatitinka siekiamų tikslų, galima ir papildomo darbuotojo paieška. Vadovas, delegavęs technines užduotis atsakingas darbuotojui, daugiau dėmesio skiria administracinių, personalo valdymo funkcijų įgyvendinimui, o ne techninių problemų sprendimui. Todėl labai svarbu atrasti darbuotoją, kuris būtų geras savo srities specialistas.

Įvertinus kitų su diegiama informacinių technologijų sistema susijusių organizacijos darbuotojų gebėjimus ir santykį su klientų aptarnavimo programa, svarbu užtikrinti tinkamą darbuotojų motyvaciją priimti pokyčius, atsiverti naujai informacijai. Esant motyvacijos trūkumui arba susiformavus vidiniam pasipriešinimui pokyčiams, blokuojamas informacijos pasisavinimas, pasąmoningai nusiteikiama priešintis bet kokiam informacijos priėmimui. Pozityvus nusiteikimas, pritarimas vadovui ir organizacijos tikslas, jų palaikymas užtikrina ir darbuotojų imlumą ir gebėjimą greičiau išmokti naudotis naujomis technologijomis bei programine įranga, aptarnauti klientus taikant naujus metodus, bendradarbiauti su vadovu ir informacinių technologijų specialistais, dalintis patirtimi tarpusavyje, padedant vieni kitiems prisitaikyti prie pokyčių, užtikrinti gerosios patirties perimamumą. Valdant šį procesą labai svarbus vadovo valdymo stilius, gebėjimas įtraukti ir motyvuoti darbuotojus, sutelkti juos bendram pokyčio siekimui. Šiuo atveju svarbu ne tik reikalauti iš darbuotojų pradėti dirbti, tačiau ir sukurti prielaidas, kad jie sugebėtų dirbti, sudaryti jiems mokymosi ir tobulėjimo galimybes. Pvz. įpareigoti informacinių technologijų specialistą reguliariai mokyti ir konsultuoti darbuotojus, organizuoti bendrus mokymosi kursus darbuotojas ir kt. Tuo tarpu analizuojamu atveju darbuotojai jautėsi nesaugiai, patys buvo atsakingi už greitą naujų įgūdžių įgijimą.

Mokslinėje literatūroje šie gebėjimai įvardinami kaip vadovo lyderystė (Vanagas ir Vyšniauskienė, 2012). Be to, svarbu užtikrinti darbuotojų kvalifikacijos kėlimą. Tik žinios ir patirtis gali sumažinti baimę bei pasipriešinimą technologijų panaudojimui kasdiniame darbe (Toleikienė ir kt., 2022). Valiulė ir Vaikšnoras (2018) apibūdina šiuo atveju labai tinkantį įgalinantį vadovo elgesį (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Įgalinantis vadovo elgesys

Vadovo elgesys	
Delegavimas	Apima vadovo įgaliojimų savo pavaldiniams perdavimo elgesį
Atskaitingumas už pasekmes	Apima atsakomybę už veiklos rezultatus, vadovo perduodamą pavaldiniams
Savarankiškas sprendimų priėmimas	Apima darbuotojų skatinimą savo iniciatyva ir pagal savo kompetencijas priimti sprendimus
Dalijimasis informacija	Apima vadovo dalijimąsi patirtimi ar kita informacija su darbuotojais, kuri leidžia šiems atlikti veiklą pagal organizacijos standartus
Įgūdžių ugdymas	Apima vadovo veiksmus, skatinančius darbuotojų ugdymą: darbuotojams būtino ugdymo užtikrinimas ne nurodant ar kontroliuojant, o labiau fasilituojant ugdymo procese
Inovatyvumo ugdymas	Vadovo elgesys, skatinantis apsvaistytos pavaldinių rizikos prisiėmimą, naujas idėjas ir užtikrinantis grįžtamąjį ryšį dėl atliktos veiklos, klaidas ir nesėkmes traktuojant kaip galimybę mokytis

Šaltinis: V. Valiulė ir M. Vaikšnoras. Vadovų vaidmuo įgalinant žmogiškuosius išteklius. *Regional Formation and Development Studies*, 2018, No. 2 (25), p. 96

Fasilitavimas, remiantis valstybinės kalbos komisijos komentarais, yra vertinys iš anglų kalbos, naudojamas administravimo srityje, reiškiantis tarpininkavimą, padedant grupei ar bendruomenei koordinuoti veiksmus ir siekti bendrų tikslų. Taigi, tai atitinka vadovo valdymo funkciją. Visi išvardinti vadovo elgesio bruožai sietini su demokratine arba liberaliąja lyderyste, vadovavimo stiliumi, netinka autokratiniam vadovavimui.

Kalbant apie komunikavimo procesą, galima išskirti du aspektus: vidinę ir išorinę komunikaciją. Vidinė komunikacija šiuo atveju apima bendravimą ir bendradarbiavimą, keitimąsi informacija

darbuotojų tarpe, taip pat informacijos srautų judėjimą tarp vadovo ir personalo, informacijos sklaidą ir grįžtamąjį ryšį. Išorinė komunikacija susijusi su ryšio tarp organizacijos ir institucijos, kuriai ji yra pavaldi, palaikymu bei su informacijos apie pokyčius pateikimu vartotojams. Be darbuotojų pasipriešinimo pokyčiams, tikėtina, kad gali būti susiduriama ir su vartotojo, klientų pasipriešinimu pokyčiams. Tokius pasipriešinimo pavyzdžius visai neseniai patyrėme pandemijos metu, kai buvo iškeltas reikalavimas iš anksto registruotis vizitams į įvairias institucijas ir daugelį klausimų spręsti nuotoliniu būdu naudojantis informacinėmis technologijomis. Tai sukėlė visuomenės pasipriešinimą, nepasitenkinimą, nors vėliau kai kurie pokyčiai buvo pripažinti naudingais ir patogiais, jais ir toliau buvo naudojamosi.

Analizuojamuoju atveju, buvo susidurta su pernelyg mažu dėmesiu personalo apmokymui. Nors informacinių technologijų specialistai išmanė savo darbą, tačiau jiems nebuvo deleguota užduotis apmokyti darbuotojus, kurie turėjo tiesiogiai naudotis įdiegtomis programomis ir dirbti su vartotojais. Todėl pradėjus naudotis programine įranga darbuotojai susidūrė su nesklandumais, kilo vartotojų nepasitenkinimas ne tik dėl pokyčių, bet ir dėl darbuotojų nekompetentingumo praktiškai naudoti įdiegtą sistemą. Ilgainiui situacija išsispindė, darbuotojai išmoko naudotis programa, mokė vieni kitus, savarankiškai lankėsi kompiuterinio raštingumo kursuose, tačiau tinkamas situacijos valdymas galėjo padėti pokyčius įgyvendinti sklandžiau, patiriant mažiau streso ir nepasitenkinimo, išsaugant didesnę darbuotojų lojalumą organizacijai, tvirtesnį susitapatinimą su ja.

Nors užsibrėžti pokyčiai yra neišvengiami, ir jie anksčiau ar vėliau vis tiek būna įgyvendinti, tačiau įgyvendinimo sklandumas, trukmė ir sąnaudos tiesiogiai priklauso nuo vadovo vaidmens organizacijos valdyme, nuo jo gebėjimo organizuoti pokyčių įgyvendinimo procesą.

Išvados

1. Vadovo vaidmuo apibrėžiamas kaip asmeninė ypatybė, menas pasiekti paklusnumą, būdas įtikinti žmones ar daryti jiems įtaką, priemonė tikslams pasiekti struktūravimo forma, sąveikos rezultatas ar vaidmuo grupiniuose procesuose. Pagrindinė jo atliekama užduotis organizacijos valdyme - numatyti trokštamą organizacijos ateitį ir vesti į ją.

2. Vadovo vaidmuo organizacijos valdyme atsiskleidžia įvairiais aspektais per jo atliekamas valdymo funkcijas. Organizacijos valdymo sėkmei svarbus vadovo gebėjimas priimti sprendimus, valdyti žmogiškuosius išteklius ir tokiu būdu siekti organizacijos veiklos efektyvumo. Šiame kontekste ypač svarbios tampa vadovo asmeninės savybės, patirtis, kompetencijos, motyvai ir vadovavimo (lyderystės) stilius.

3. X organizacijos pokyčių valdyme galima pastebėti nepakankamą vadovo dėmesingumą žemesnės grandies darbuotojams ir jų kompetencijų tobulinimui, paliekant jų profesinų problemų sprendimą jiems patiems. Tai liudija apie profesionalumo stoką ir mažina organizacijos prestižą visuomenėje, prailgina pokyčių įgyvendinimo trukmę, didina klaidų ir nuostolių tikimybę, blogina organizacijos mikroklimatą, mažina darbuotojų savivertę ir pasitikėjimą savimi bei organizacija.

Literatūra

1. BALCERZYK, D., KARCZEWSKI, D. The competencies of a manager as a factor contributing to the success of a company in the VUCA environment. *SCIENTIFIC PAPERS OF SILESIAN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY. ORGANIZATION AND MANAGEMENT SERIES NO. 2022, 157*. P. 9-25.
2. BALCERZYK, D., ZELAZNY, M. Competences of the project manager. *SCIENTIFIC PAPERS OF SILESIAN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY. ORGANIZATION AND MANAGEMENT SERIES NO. 2022, 160*. P. 53-71.
3. DETYNA, B., DETYNA, J. Lean management in improving the organization – case study. *SCIENTIFIC PAPERS OF SILESIAN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY. ORGANIZATION AND MANAGEMENT SERIES. 2022, NO. 162*. P. 121-141.
4. DUNCAN, L.L. Reorienting the Role of Middle Managers for Creating Value within the Organization: an Economical, Social and Ethical Proposal. *REVISTA EMPRESA Y HUMANISMO. 2019, Vol. XXII, Nr. 2*, p. 27-61.

5. GRAŽULIS, VL., RAČELYTĖ, D., DAČIULYTĖ, R., VALICKAS, A., ADAMONIENĖ, R., SUDNICKAS, T., RAIŠIENĖ, A.G. *Žmogiškųjų išteklių valdymas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2015.
6. GRAŽULIS, V., VALICKAS, A., DAČIULYTĖ, R., SUDNICKAS, T. *Darbuotojas organizacijos koordinačių sistemoje: žmogiškojo potencialo vystymo perspektyvos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
7. IANCU, D. "Knowledge-based organization" - solution in the management of organizations in crisis situations? *International Conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION*. 2022, Vol. XXVIII No 1, p. 200-205.
8. JANČIAUSKAS, B., MACEIKA, A., STRAZDAS, R., TOLOČKA, E., ZABIELAVIČIENĖ, I. *Pramonės įmonių valdymas: planavimas, organizavimas, vadovavimas*. Vilnius: Technika, 2012.
9. KHAIDURIN, S.M.H.S., HUSSAIN, S.S. Impact on Leader's Emotional Intelligence on Turnover Intention: a Mediation role of Organization Commitment. *GATR Journal of Management and Marketing Review*. 2021, 6(4), p. 253-269.
10. KLIMCZUK-KOCHAŃSKA, M. Manager's role and skills in design management in the organization. *Journal of positive management*. 2019, Vol. 10, No. 2, p. 3-17.
11. MOGHADDAM, A.T., MASSIHABADEE, A., SHORVARZI, M., MEHRAZEN, A. Board of Directors and General Manager Role in Organization Governance and Attention to Board of Directors' Characteristics Components. *International Journal of Organizational Leadership*, 2018, 7, p. 143-152.
12. STANCIU, L., STANCIU, C.L. Influences of culture on the management and development of economic organizations. *International Conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION*. 2022, Vol. XXVIII No 1, p. 81-88.
13. STELMOKIENĖ, A., ENDRIULAITIENĖ, A. *Vadovavimo efektyvumo vertinimas: psichologiniai aspektai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2015.
14. TOLEIKIENĖ, R., JUKNEVIČIENĖ, V., RYBNIKOVA, I. Elektroninis vadovavimas darbuotojams vietos savivaldoje: koncepcinė analizė ir literatūros apžvalga. *Viešoji politika ir administravimas*. 2022, T. 21, Nr. 1, p. 111-128.
15. *Vadovavimas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2018.
16. VALIULĖ, V., VAIKŠNORAS, M. Vadovų vaidmuo įgalinant žmogiškuosius išteklius. *Regional Formation and Development Studies*, 2018, No. 2 (25). P. 89-104.
17. VANAGAS, R., VYŠNIAUSKIENĖ, L. *Vadybos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

ATSARGŲ APSKAITOS DOKUMENTAVIMAS

Benjamins Račkauskas

lekt. Birutė Petrošienė

Marijampolės kolegija

Anotacija

Pirmą kartą visuomenėje žmonės nežinojo kas yra pinigai. Norėdami įsigyti daiktų jie tiesiog susitikdavo ir apsikeisdavo. Tačiau mainai turėjo daug trūkumų, nes ne visada viena pusė norėjo gauti tai ką siūlė kita pusė. Atsiradus pinigams žmonės galėjo įsigyti būtent tų atsargų kurių jiems reikėjo. Įsigijus atsargas reikėjo jas tinkamai apskaityti ir saugoti. Todėl vėliau atsirado atsargų apskaitą reglamentuojantys aktai, kurie nurodo, kaip reikia atsargas registruoti apskaitoje, įvertinti ir kaip pateikti finansinėse ataskaitose. Nuo tinkamo ir efektyvaus atsargų panaudojimo priklauso įmonės veiklos sėkmė. Kaip teigiama mokslinėje literatūroje, kad įmonės turimos atsargos būtų efektyviai naudojamos, reikia žinoti jų esmę ir mokėti tinkamai jas įvertinti bei apskaityti finansinėje apskaitoje.

Raktažodžiai: atsargos, žaliavos, produkcija, prekės skirtos perparduoti

Išvadas

Kiekvienos įmonės sėkmingo egzistavimo variklis yra uždirbtos pajamos, tiksli sąnaudų bei turto apskaita. Įmonės, visiškai nepriklausomai nuo jos vykdomos veiklos pobūdžio ar jos dydžio, turi ir naudoja daugiau ar mažiau turto. Atsargos yra viena iš trumpalaikio turto sudedamųjų dalių, kurios kaip ir visas trumpalaikis turtas visiškai sunaudojamos per vieną ataskaitinį laikotarpį neatsižvelgiant į jų kainą. Tiksli atsargų apskaita leidžia įmonei veikti ekonomiškiau ir efektyviai jas naudoti, apskaičiuoti jų naudą bei išvengti papildomų išlaidų. Pasirinkta atsargų apskaitos tvarka yra svarbi įmonei įvertinant savo veiklos tęstinumą, numatyti ateities planus bei sutaupyti įmonės lėšas. Nuo efektyvaus atsargų panaudojimo priklauso įmonės sėkmė. Ketinant efektyviau naudoti turimas įmonės atsargas, reikia žinoti atsargų reikšmę įmonei, mokėti jas klasifikuoti, tinkamai jas įvertinti bei apskaityti finansinėje apskaitoje, vadovaujantis finansinę apskaitą reglamentuojančiais įstatymais, kitais norminiais aktais bei rekomendacijomis. Todėl yra labai svarbu atlikus mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizę atsargų finansinės apskaitos klausimais pateikti atsargų apskaitos principus.

Problema – Mokslinėje literatūroje daug dėmesio skiriama kaip svarbu tinkamai užregistruoti gautas bei pasigamintas atsargas. Todėl įmonėms yra pagrindinis klausimas kaip pasirinkti teisingą įkainojimo bei sunaudojimo apskaitos būdą ir metodą.

Tyrimo objektas – Atsargų finansinė apskaita.

Tyrimo tikslas – Išanalizuoti atsargų apskaitos tvarką bei principus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti atsargų sampratą bei jų klasifikavimą teoriniu aspektu;
2. Išnagrinėti atsargų įkainojimo ir sunaudojimo apskaitos būdus bei metodus;
3. Išanalizuoti atsargų dokumentavimą bei inventorizavimą.

Tyrimo metodai - Mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė, palyginamo ir apibendrinimo metodai, grafinio vaizdavimo metodai.

1. ATSARGŲ APSKAITA MOKSLINĖS LITERATŪROS ASPEKTU

Visos įmonės, nepriklausomai nuo jos veiklos pobūdžio ar dydžio, turi ir naudoja didesnę ar mažesnę turtą, o daugumoje įmonių pagrindinę turto dalį sudaro atsargos. Todėl labai svarbu žinoti ir mokėti apskaityti atsargas finansinėje apskaitoje. Šiame darbo skyriuje bus atliekama mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

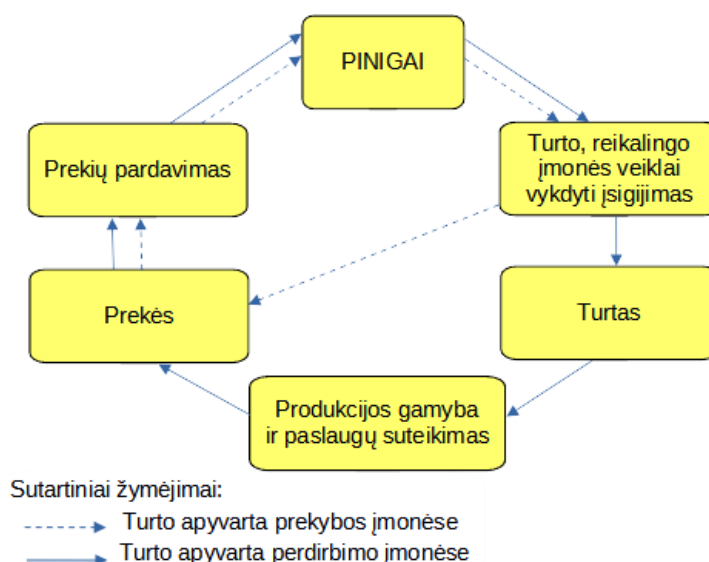
1.1. Atsargų samprata ir reikšmė įmonės veikloje

Nuo turto tinkamo ir efektyvaus panaudojimo priklauso įmonės veiklos sėkmė. Norint, kad įmonės valdomas turtas būtų efektyviai naudojamas, reikia žinoti jo esmę ir mokėti tinkamai jį vertinti bei apskaityti finansinėje apskaitoje.

Mackevičius (2019) teigia, kad trumpalaikis turtas, tai turtas, kurį įmonė sunaudoja ekonominei naudai gauti per vienerius finansinius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą, o atsargos priskiriamos trumpalaikiam turtui ir sudaro didžiąją jo dalį.

Kaip teigia Carlson (2020), atsargos vaidina svarbų vaidmenį verslo įmonės finansų valdyje. Tikėtina kad iš viso trumpalaikio turto įmonės balanse atsargos yra didžiausia turto kategorija pagal savo vertę.

Trumpalaikis turtas tai turtas, kurį įmonė sunaudoja ekonominei naudai gauti per finansinius metus arba per vieną ataskaitinį laikotarpį. Trumpalaikio turto apyvarta įmonėje pateikta 1 paveiksle.

1 pav. **Trumpalaikio turto apyvarta įmonėje**

Šaltinis: G. Kalčinskas, *Buhalterinės apskaitos pagrindai*. Vilnius: Pačiolis, 2013 m, p. 534

Svarbiausias Lietuvoje atsargų apskaitą reglamentuojantis aktas yra 9-asis verslo apskaitos standartas „Atsargos“, kuris nurodo, kaip reikia atsargas registruoti apskaitoje, įvertinti ir kaip pateikti finansinėse ataskaitose.

Kaip teigiama įvairiuose šaltiniuose, atsargų rūšiavimas ir klasifikavimas priklauso nuo įmonės veiklos bei pasirinktos atsargų finansinės apskaitos tvarkos. Pasirinktas tinkamas atsargų suskirstymas padeda įmonei lengviau kontroliuoti ir stebėti jų judėjimą, o vėliau tikrinti ir analizuoti, kurios atsargos įmonei uždirba didžiausią pelną.

Apibendrinant galima teigti, kad atsargos yra per vieną ataskaitinį laikotarpį visiškai sunaudojama išteklių visuma, įmonės ar organizacijos veiklai vykdyti ar pelnui uždirbti.

1.2. Atsargų klasifikavimas ir pateikimas balanse

Mokslinėje literatūroje aprašoma, kad atsargos yra įvairių formų, įskaitant ir paruoštus parduoti produktus, ir nebaigtų gaminių komponentus. Atsargų klasifikavimas yra skirtas tam, kad būtų galima sekti jas įvairiose įmonės vietose (parduotuvėse, sandėliuose, paskirstymo centruose ir gamyklose). Vadovaujantis atsargų kiekio stebėjimu ir analize esamu laiku bei klientų paklausos prognozėmis, atsargų klasifikavimas sudaro sąlygas tiekimo efektyvumui bei susijusių išlaidų taupymui.

Pavyzdinių sąskaitų plano straipsnyje „Atsargos“ parodomos žaliavos, medžiagos ir komplektavimo detalės, nebaigta produkcija ir vykdomi darbai, produkcija, prekės, skirtos perparduoti, biologinis turtas, ilgalaikis materialusis turtas, skirtas parduoti ir sumokėti avansai.

Bendikienė (2019) pateikia atsargų apibūdinimus:

Žaliavos, medžiagos ir komplektavimo detalės – įmonės įsigytos žaliavos, medžiagos, komplektavimo detalės, kuras ir degalai, atsarginės detalės, tara, kanceliarinės prekės, statybinės medžiagos ir kt., skirtos ne perparduoti, o sunaudoti savo įmonės veikloje per įprastinį įmonės ataskaitinį laikotarpį (veiklos ciklą).

Nebaigta produkcija ir vykdomi darbai – tai tokie gaminiai, kurie nepraėję visų technologinių gamybos procesų stadijų, gamybinės įmonės pradėta, bet neužbaigta gaminti produkcija, įmonės jėgomis vykdomų, bet nebaigtų statybos darbų vertė.

Pagaminta produkcija – tai gaminiai praėję visas technologines gamybos proceso stadijas, įmonėje pagaminta ir skirta parduoti produkcija.

Pirktos prekės, skirtos perparduoti – atsargos kurias įmonė įsigijo iš kitų įmonių, turėdama tikslą jas parduoti ir už tai gauti ekonominės naudos.

Ilgalaikis materialusis turtas, skirtas parduoti – ilgalaikis turtas, kurį įmonė įsigijo iš kitų įmonių, jo nenaudos savo veikloje ir kurį ketina parduoti per 12 mėnesių ir už tai gauti ekonominės naudos.

Sumokėti avansai – tokie avansai kurie sumokami iš anksto tiekėjams už gautinas atsargas ar suteikiamas paslaugas, kurias įmonė gaus vėliau.

Remiantis įvairių autorių aprašymais galima apibendrinti, kad skirtingi autoriai atsargų klasifikavimą aprašo vienodai.

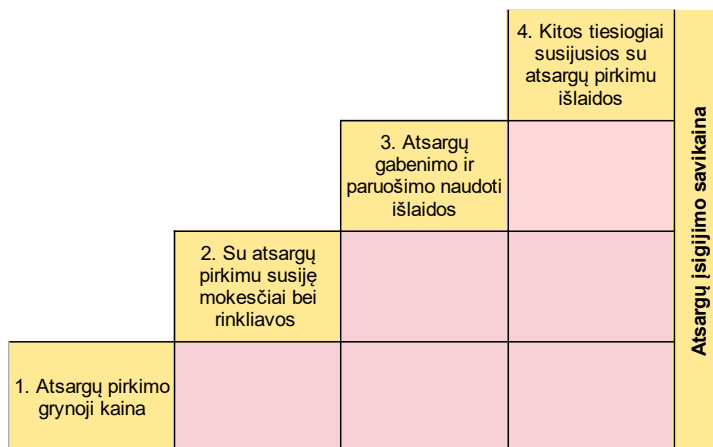
1.3. Atsargų savikaina

Atsargų vertę sunku nustatyti, tačiau ją reikia tinkamai apskaičiuoti, kad būtų sudarytos tikslios finansinės ataskaitos. Tai daroma gilinantis į atsargų savikainos skaičiavimo sistemas, sąnaudų suskirstymą, standartinį sąnaudų apskaičiavimą, pridėtinių išlaidų paskirstymą, mažesnę kainą arba rinkos taisyklę ir daug daugiau (S. M. Bragg, 2021).

Atsargų įsigijimo savikainą sumažina pirktų atsargų nukainojimo ir gautų nuolaidų sumos, o didina išlaidos, susijusios su atsargų įsigijimu (atsargų atsivežimo, sandėliavimo, paruošimo naudoti, tarpininkų komisiniai, draudimo išlaidos, ir pan.). Prie įsigijimo savikainos pridedami ir visi su pirkimu susiję mokesčiai (rinkliavos, maito mokesčiai ir kt.). Kai išlaidos nėra didelės, tai jos gali būti pripažįstamos sąnaudomis tame ataskaitiniame laikotarpyje, kada buvo patirtos. Kai išlaidų suma reikšminga ir yra susijusi su atsargų įsigijimu, ji priskiriama atsargų savikainai.

Į atsargų įsigijimo savikainą neįskaitomas pridėtinės vertės mokestis, išskyrus tuos atvejus kai jis negražinamas. Kai pridėtinės vertės mokestis negražinamas jis priskiriamas prie ataskaitinio laikotarpio bendrųjų administracinių sąnaudų (63081 – Neatskaitomo pridėtinės vertės mokesčio sąnaudos).

Atsargų įsigijimo savikainos sandara pavaizduota 2 paveikslėlyje:

2 pav. Atsargų įsigijimo savikainos sandara

Šaltinis: G. Kalčinskas, R. Kalčinskaitė – Klimaitė, *Buhalterinės apskaitos pagrindai*. Vilnius: Pačiolis, 2017, p. 548

Kaip matyti iš paveikslėlio įsigijimo savikainą sudaro:

1. Atsargų pirkimo grynoji kaina – pirkimo kaina atėmus pirkimo metu suteiktas nuolaidas;
2. Su atsargų pirkimu susiję mokesčiai bei rinkliavos – akcizai, muitai bei kiti pirkimo metu negražinami mokesčiai;
3. Atsargų gabenimo ir paruošimo naudoti išlaidos – vežimas, krovimas, krovinio draudimas, atsargų išpakavimas ir paruošimas naudoti;
4. Kitos tiesiogiai susijusios su atsargų pirkimu išlaidos – atliekami reikalingi darbai, kad atsargas galima būtų naudoti pagal paskirtį.

Sąskaitų korespondencijos pavyzdžiai kai atsargos įsigytos skolon registruojamos įsigijimo savikaina ir kai jų gabenimo, sandėliavimo bei kitų išlaidų negalima tiksliai priskirti atsargų įsigijimo savikainai pateikti 1.3.1 lentelėje:

1.3.1 lentelė. **Atsargų įsigijimo savikainos sudarymo pavyzdžiai**

Sąskaitos numeris ir pavadinimas	Debetas	Kreditas
Kai atsargos įsigytos skolon ir jų gabenimo, sandėliavimo bei kitos išlaidos priskiriamos atsargų įsigijimo savikainai:		
20 Atsargos	50500	
443 Skolos tiekėjams		50000
4480 Mokėtinas darbo užmokestis		250
4482 Mokėtinos socialinio draudimo įmokos		50
4494 Kitos mokėtinos sumos		200
Kai atsargos įsigytos skolon, jų gabenimo, sandėliavimo bei kitų išlaidų negalima tiksliai priskirti atsargų įsigijimo savikainai ir jos registruojamos parduotų prekių savikainos sąskaitoje:		
20 Atsargos	50000	
6000 Parduotų prekių savikaina	500	
443 Skolos tiekėjams		50000
4480 Mokėtinas darbo užmokestis		250
4482 Mokėtinos socialinio draudimo įmokos		50
4494 Kitos mokėtinos sumos		200

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, kai atsargų gabenimo, sandėliavimo bei kitų išlaidų negalima tiksliai priskirti atsargų įsigijimo savikainai jos priskiriamos parduotų prekių savikainai.

Pagamintų bei perdirbtų atsargų savikainą galime apskaičiuoti dviem būdais:

- *Atsargas apskaitant periodiškai:*

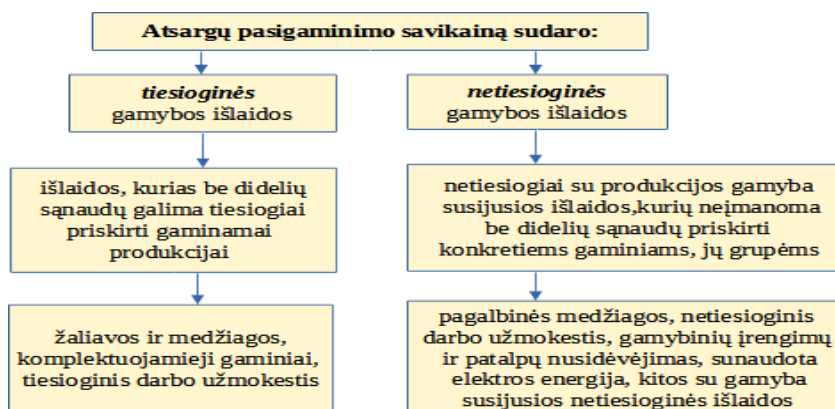
Pagamintų atsargų (produkcijos) likutis ataskaitinio laikotarpio pradžioje + per ataskaitinį laikotarpį pagamintos atsargos – pagamintų atsargų likutis laikotarpio pabaigoje = *parduotų atsargų savikaina*.

- *Atsargas apskaitant nuolat:*

Pagamintų atsargų (produkcijos) likutis ataskaitinio laikotarpio pradžioje + nupirktos (pagamintos) per ataskaitinį laikotarpį atsargos – per ataskaitinį laikotarpį sunaudotos atsargos = *atsargų likutis laikotarpio pabaigoje*.

Gamybos ar perdirbimo įmonėse į pagamintų atsargų savikainą įskaičiuojama ne tik gaminant gaminių sunaudotų atsargų kaina, bet ir atsargų gamybos (perdirbimo) sąnaudos (darbo užmokesčio bei kitos su atsargų gamyba, perdirbimu susijusios išlaidos). Visos gamybos išlaidos skirstomos į tiesiogines (6003) ir netiesiogines (6004) gamybos išlaidas.

Atsargų pasigaminimo savikaina pavaizduota 3 paveikslėlyje:

3 pav. **Atsargų pasigaminimo savikaina**

Šaltinis: G. Kalčinskas, R. Kalčinskaitė – Klimaitė, *Buhalterinės apskaitos pagrindai*. Vilnius: Pačiolis, 2017 m, p. 554

Kaip jau buvo minėta atsargų įsigijimo savikainą sumažina pirktų atsargų nukainojimo ir gautų nuolaidų sumos. Suteiktos nuolaidos įrašytos į PVM sąskaitą faktūrą, įsigyjant atsargas apskaitoje neregistruojamos.

Gavus nuolaidas, reikia patikslinti atsargų įsigijimo arba parduotų prekių savikainą gautų nuolaidų sumomis. Atsižvelgiant į tai, ar įsigytos atsargos parduotos, ar neparduotos tikslinimas atliekamas:

Kai parduotos atsargos – mažinama parduotų atsargų savikaina nuolaidų suma tą ataskaitinį laikotarpį, kai buvo gauta nuolaida.

Kai atsargos dar nėra parduotos – mažinama neparduotų atsargų įsigijimo savikaina. Tačiau kai tą padaryti netikslinga arba neįmanoma ir dėl to, kad sumos reikšmingai neiškraipytų finansinės atskaitomybės – mažinama parduotų prekių savikaina.

Nuolaidų suteikimo sąskaitų korespondencijos pavyzdžiai pateikti 1.3.1.1 lentelėje:

1.3.2 lentelė. Nuolaidų suteikimo pavyzdžiai

Sąskaitos numeris ir pavadinimas	Debetas	Kreditas
1. Pirkėjas skolon įsigijo atsargų už 4000 Eur. Atlieka buhalterinius įrašus, kai tiekėjas suteikė nuolaidas, o prekės yra jau parduotos. <i>Registruojamas prekių įsigijimas:</i>		
20 Atsargos	4000	
443 Skolos tiekėjams		4000
Registruojama pardavėjo suteikta 5 % nuolaida:		
443 Skolos tiekėjams	200	
6000 Parduotų prekių savikaina		200
2. Pirkėjas skolon įsigijo atsargų už 4000 Eur. Atlieka buhalterinius įrašus, kai tiekėjas suteikė nuolaidas, o prekės dar nėra parduotos. <i>Registruojamas prekių įsigijimas:</i>		
20 Atsargos	4000	
443 Skolos tiekėjams		4000
Registruojama pardavėjo suteikta 5 % nuolaida:		
443 Skolos tiekėjams	200	
20 Atsargos		200
3. Kai nuolaidos suteikiamos tuomet, kai tik dalis prekių yra parduota, gautų nuolaidų suma turi būti paskirstoma proporcingai tarp parduotų ir neparduotų prekių. Pirkėjas skolon įsigijęs atsargų už 4000 Eur atlieka buhalterinius įrašus, kai tiekėjas suteikė 5% nuolaidas, o prekės už 2000 Eur yra jau parduotos. <i>Registruojama pardavėjo suteikta 5 % nuolaida:</i>		
443 Skolos tiekėjams	200	
20 Atsargos		100
6000 Parduotų prekių savikaina		100

Pagal prekybos taisyklių nuostatas prekės gali būti keičiamos ar gražinamos. Kai įsigytos prekės gražinamos pardavėjui, neatsižvelgiant į tai, kad prekės buvo parduotos vienais metais, o gražintos kitais finansiniais metais, pardavėjo apskaitoje prekių gražinimas registruojamas tose pačiose sąskaitose (9-ojo verslo apskaitos standarto „Atsargos“ metodinės rekomendacijos):

D – 20 Atsargos

K - 609 Nuolaidos, gražinimas

D - 509 Nuolaidos, gražinimas

K - 241 Pirkėjų skolos

Sudarant pelno (nuostolių) ataskaitą gražinimai, nukainojimai, pirkimų diskontai atimami iš pardavimų savikainos, o išlaidos didinančios savikainą pridedamos ir taip gaunama grynoji pardavimo savikaina.

1.4. Atsargų įvertinimas ir įkainojimas

Vykdamas įmonės veiklą vyksta atsargų judėjimas, todėl svarbu žinoti, kiek vertos įmonės turimos atsargos ataskaitinio laikotarpio pradžioje ir pabaigoje, kokią įtaką atsargų judėjimas turi veiklos rezultatams, ar ta įtaka teisingai parodyta apskaitoje. Todėl, atsižvelgiant į atsargų judėjimo specifiką, yra galimybė finansinėje atskaitomybėje įkainoti atsargas vienu iš būdų teisingiausiai parodančiu atsargų judėjimo ir kitimo ypatumus.

Įmonė gali pasirinkti priimtina atsargų vertinimo metodą. Jonick (2017) teigia, kad yra šie įprasti metodai: FIFO (First-In, First-Out), LIFO (Last-In, First-Out), vidutinės kainos ir konkrečių kainų metodas. 9-ajame verslo apskaitos standarte „Atsargos“ (2018) nurodyta, kad apskaičiuojant gamyboje sunaudotų ar parduotų atsargų savikainą taikomi šie atsargų įkainojimo būdai: FIFO, LIFO, svertinio vidurkio ir konkrečių kainų būdas.

FIFO įkainojimo būdą būtina taikyti kur pagrindinės medžiagos, žaliavos naudojamos greitai gendančių produktų gamyboje ar pardavime (maistas, vaistai ir kt.), nes taikant šį būdą pirmiausia nurašomos anksčiau įsigytos ar pagamintos atsargos. Šis metodas gana tiksliai atspindi rinkos kainas bei atsargų judėjimą.

LIFO būdas įmonėje gali būti taikomas tik išimtiniais atvejais, kai tai reikalinga dėl specifinės veiklos. Būdas taikomas, kai reikia įkainoti tokias atsargas kaip skalda, cementas, durpės, anglis ir t.t., kur ant anksčiau nupirktų supilamos vėliau nupirkto atsargos. Todėl naudojant šį atsargų apskaitos būdą, įvertinti atsargų likučius sudėtinga, kainų kritimo ar pakilimo laikotarpiais. Šis būdas taikomas darant prielaidą, kad pirmiausia sunaudojamos vėliausiai įsigytos atsargos. Yra nustatyta, kad įmonės, kurių vertybiniais popieriais prekiaujama reguliuojamoje rinkoje, negali taikyti LIFO įkainojimo būdo. Šis nutarimas yra priimtas įgyvendinant Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos rekomendacijomis, kurios sudarytos vadovaujantis tarptautiniais apskaitos standartais ir juose nėra numatytos galimybės taikyti LIFO atsargų įkainojimo būdo.

Konkrečių kainų būdas taikomas tada, kai tam tikros atsargos gali būti įvertinamos jų savikaina, kai atsargos apskaitomos įsigijimo kainomis. Šis būdas neparodo rinkos kainų pokyčių. Konkrečių kainų būdas rodo faktišką parduotų prekių savikainą bei realų pelną. Jį geriausia taikyti tose įmonėse, kurios prekiauja brangiomis prekėmis. Taikant šį būdą, reikia tiksliai žinoti už kokią kainą įsigyta kiekviena prekė. Kitaip tariant, visos atsargos yra registruotos pirkimo kainomis ir bet kokiomis papildomomis atsargų išlaidomis, kurios patiriamos prieš jas parduodant. Jis reikalauja didelių darbo sąnaudų. Jį sunkiau taikyti, kai yra prekių pirtų skirtingu laiku ir skirtingomis kainomis. Pasirinkus šį metodą reikia taikyti nuolat, kad būtų įmanoma palyginti sąnaudas ir pajamas.

Svertinio vidurkio, arba vidutinių kainų būdas taikomas tais atvejais, kai įmonė prekiauja vienodomis prekėmis, kai atsargų prekės yra taip susipynusios, kad negalima priskirti konkrečios kainos atskiroms atsargoms. Šiuo būdu parduotos ir neparduotos prekės pagal kiekvieną rūšį priskiriamos vidutiniai tos rūšies per ataskaitinį laikotarpį įsigijimo savikainai. Bendrą prekių kainą padalinus iš bendro prekių skaičiaus, gaunama kiekvienos prekės vidutinė svertinė kaina. Atsargas apskaitant šiuo būdu vidutinę kainą reikia nustatyti po kiekvieno naujo pirkimo. Šis būdas dažniau naudojamas taikant kompiuterizuotą apskaitą.

Įmonės apskaitos būdo pasirinkimas – tai vienas iš įmonės apskaitos tvarkos klausimų. Skirtingų atsargų įkainojimo būdai daro reikšmingą įtaką pajamų dydžiui ir mokesčiams. Skaičiuojant pelną pats tiksliausias yra konkrečių kainų būdas. Taikant svertinį būdą laikotarpio kainų pakilimai ir kritimai turi mažesnės įtakos pelno susidarymui, nei LIFO ar FIFO būdai. Didėjant kainoms taikant FIFO įkainojimo būdą turėsime mažiausią parduotų prekių savikainą ir didžiausias pajamas, kurios mažai atitiks realybę. Taikant LIFO metodą, gausime didelę parduotų prekių savikainą ir gerokai mažesnį pelną.

Nuo 2022 metų gegužės 1 d. panaikinta Pelno mokesčio įstatymo 57 str. 4 dalis, todėl nebereikia gauti leidimo iš mokesčių administratoriaus tuomet, kai keičiamas įkainojimo būdas.

1.5. Sunaudotų atsargų apskaitos būdai ir nurašymas

Kaip teigiama 9-ajame verslo apskaitos standarte „Atsargos“ atsargų sunaudojimas arba pardavimas apskaitoje gali būti registruojamas dviem būdais:

- *Nuolatinio atsargų apskaitos būdu.* Taikant šį atsargų apskaitos būdą, registruojama kiekviena su atsargų sunaudojimu ar pardavimu susijusi operacija.

- *Periodinio atsargų apskaitos būdu.* Kai nuolatinio atsargų apskaitos būdo taikyti netikslinga, taikomas periodinis atsargų apskaitos būdas - atsargų likučių savikaina ir parduotų prekių savikaina buhalterinės apskaitos sąskaitose registruojama laikotarpio pabaigoje atlikus atsargų inventorizaciją.

1.5.1 lentelė. Nuolat ir periodiškai į apskaitą įtraukiamų atsargų būdų palyginimas

NUOLAT Į APSKAITĄ ĮTRAUKIAMŲ ATSARGŲ BŪDAS: Likutis laikotarpio pradžioje + Pirkimai - Atsargų pardavimas/sunaudojimas = Likutis laikotarpio pabaigoje	ATSARGOS	PERIODIŠKAI Į APSKAITĄ ĮTRAUKIAMŲ ATSARGŲ BŪDAS: Likutis laikotarpio pradžioje + Pirkimai - Likutis laikotarpio pabaigoje = Atsargų pardavimas/ sunaudojimas
--	-----------------	--

Šaltinis: I. Danilevičienė. *Valdymo apskaita*. Vilnius. 2021, p. 113.

Nuolat į apskaitą įtraukiamų atsargų būdą gali taikyti nedidelės įmonės, kurių atsargų įvairovė ir apyvarta maža. Jos gali registruoti visas prekes parduotas per dieną darydamos apibendrintus įrašus. Kompiuterizuotos apskaitos programose dažniausiai yra įdiegtas nuolat apskaitomų atsargų būdas. Todėl įmonės, turinčios didelę apyvartą naudojamos buhalterinės apskaitos programos gali naudoti šį atsargų apskaitymo būdą (Galina, 2014).

Taikant periodiškai apskaitomų atsargų būdą parduotų prekių savikaina po kiekvieno pardavimo neregistruojama, o apskaičiuojama tik ataskaitinio laikotarpio pabaigoje, atlikus atsargų likučių inventorizaciją. Jis dar vadinamas inventorizacijos būdu (Bendikienė, 2019).

Taikant nuolat ir periodiškai apskaitomų atsargų būdus pavyzdžiai pateikti 1.5.2 lentelėje:

1.5.2 lentelė. Nuolat ir periodiškai apskaitomų atsargų pavyzdžiai

Sąskaitos numeris ir pavadinimas	Debetas	Kreditas
1. Taikant nuolat apskaitomų būdą pirkty prekių skirtų pardavimui sąskaitų korespondencijos:		
Pirkty prekių, skirtų pardavimui pirkimas (Įmonė PVM mokėtoja):		
204 Pirktos prekės, skirtos pardavimui	1000	
2441 Gautinas pridėtinės vertės mokestis	210	
27 Pinigai ir pinigų ekvivalentai / 443 Skolos tiekėjams		1210
Pirkty prekių, skirtų pardavimui pardavimas (Įmonė PVM mokėtoja):		
27 Pinigai ir pinigų ekvivalentai / 241 Pirkėjų skolos	1210	
5000 Parduotų prekių pajamos		1000
4492 Mokėtinas pridėtinės vertės mokestis		210
Parduotų prekių savikainos nurašymas:		
6000 Parduotų prekių savikaina	700	
204 Pirktos prekės, skirtos pardavimui		700
2. Taikant periodiškai apskaitomų būdą pirkty prekių skirtų pardavimui sąskaitų korespondencijos:		
Pirkty prekių, skirtų pardavimui pirkimas (Įmonė PVM mokėtoja):		
6002 Pirktos prekės, skirtos pardavimui	1000	
2441 Gautinas pridėtinės vertės mokestis	210	
27 Pinigai ir pinigų ekvivalentai / 443 Skolos tiekėjams		1210
Pirkty prekių, skirtų pardavimui pardavimas (Įmonė PVM mokėtoja):		
27 Pinigai ir pinigų ekvivalentai / 241 Pirkėjų skolos	1210	
5000 Parduotų prekių pajamos		1000
4492 Mokėtinas pridėtinės vertės mokestis		210
3. Taikant periodiškai apskaitomų būdą kiekvieno ataskaitinio laikotarpio pabaigoje atliekami tris koreguojantieji įrašai:		
Tariamai pirkty prekių, skirtų pardavimui likutis yra parduotas ir užregistruojama savikaina:		
6000 Parduotų prekių savikaina	700	
204 Pirktos prekės, skirtos pardavimui		700
Tariamai visos nupirktos prekės yra parduotos ir registruojama savikaina:		

6000 Parduotų prekių savikaina	700	
6002 Pirktos prekės, skirtos pardavimui		700
<i>Kai sandėlyje yra likutis, tai pirma ir antra prielaida, kad viskas parduota, yra netikslis, todėl atliekamas atstatomasis įrašas:</i>		
204 Pirktos prekės, skirtos pardavimui	300	
6000 Parduotų prekių savikaina		300

Įmonė atsargų apskaitos būdą gali pasirinkti pati, priklausomai nuo prekių, kokioms prekėms taikyti nuolat ar periodiškai apskaitymų atsargų būdą.

Atsargų natūralios netekties nuostolis - tai nuostolis, susidaręs dėl atsargų išskirtinių savybių, tai yra dėl jų nugaravimo, sudžiūvimo, nubyrėjimo arba nudulkėjimo, sudužimo, išsilaistymo saugant, pakuojant, perpilant, vežant, kraunant, parduodant ir dėl pirkėjų užmaršumo.

Natūralios netekties atveju iš įmonės gautų pajamų atskaitoma faktiškai patirtų natūralios netekties nuostolių suma, neviršijanti 1 procento įmonės pajamų. Faktiškai patirtų šviežių vaisių, uogų, grybų ir daržovių natūralios netekties nuostolių atskaitoma suma negali viršyti 3 procentų įmonės pajamų. Natūralios netekties atveju registruojamos kaip kitos pardavimo sąnaudos:

D - 6208 Kitos pardavimo sąnaudos;

K - 20 Atsargos,

Apibendrinant galima sakyti, kad labai svarbu sugebėti nustatyti natūralios netekties atvejus, tinkamai juos apskaiciuoti ir užregistruoti finansinėje apskaitoje.

1.6. Atsargų apskaitos dokumentavimas

Įmonei įsigyjant atsargas būtina reikalingi apskaitos dokumentai, pagal kuriuos jos registruojamos apskaitoje. Pagrindiniai atsargų įsigijimo dokumentai yra sąskaitos – faktūros arba PVM sąskaitos - faktūros, kai įmonė yra pridėtinės vertės mokesčio mokėtoja.

LR Finansinės apskaitos įstatymo 6 str. 1 p. yra nurodyta, kad „Apskaitos dokumentai parengiami ūkinės operacijos metu arba jai įvykus ar pasibaigus ir pateikiami (išsiunčiami) gavėjui nedelsiant, ne vėliau kaip iki kito mėnesio 10 dienos po įvykusios ar pasibaigusios ūkinės operacijos dienos.“ (*Lietuvos Respublikos finansinės apskaitos įstatymas*, 2001).

Kiekvienai operacijai susijusiai su atsargų, pasigaminimu, perdavimu į gamybą, įsigijimu ir jų realizavimu būtinas dokumentas ir buhalterinis įrašas. Atsargas registruojant nuolat ar periodiškai apskaitomu atsargų būdu pildomi vienodi pirminiai apskaitos dokumentai, sintetiniai ir analitiniai registrai. Atsargų pirkimai, pardavimai bei likučiai registruojami nustatytos formos atsargų apskaitos kortelėje. Skirtingoms atsargoms suteikiamas atskiras kodas ir sudaromos atskiros apskaitos analitinės kortelės, kuriose iš pirminių apskaitos dokumentų atliekami įrašai. Nupirkus atsargas apskaitos kortelėje įrašoma sąskaita - faktūra arba PVM sąskaita – faktūra. Atsargas nusipirkus sudaromas atsargų užpajamavimo orderis. Atsargas įsigyja skolon, reikia pildyti įmonės skolų apskaitos kortelę ir visa tai registruoti pirkimų skolon žurnale, o gautas PVM sąskaitas – faktūras registruoti gautų PVM sąskaitų faktūrų registre.

Sąskaitos - faktūros išrašomos kai atsargas parduodamos. Kai atsargos parduotos skolon, atsiradusios skolos turi būti užregistruotos skolų įmonei apskaitos kortelėje, pardavimų skolon žurnale ir sąskaitų - faktūrų registre. Parduotos atsargos nurašomos naudojant tam skirtą atsargų nurašymo aktą (nurašymo aktas sudaromas įmonės apskaitos tvarkoje nustatytos formos). Parduotos atsargos registruojamos parduotų prekių savikainos žurnale.

Šiuolaikinių kompiuterizuotos apskaitos paketų pagrindas yra sudarytas integruotų sistemų, kurios automatiškai ir nuolat atnaujina centralizuotai ir paskirsto tarp įmonės skolų, skolų įmonei apskaita, didžiosios knygos, produkcijos savikainos ir kt., todėl įmonei naudojant kompiuterizuotą apskaitos programą dauguma iš išvardintų dokumentų užpildomi automatiškai.

Nepaisant kokių būdu, forma ar laikmena pateikta ūkinę operaciją patvirtinanti tekstinė informacija yra būtina įmonės veiklai vykdyti.

1.7. Atsargų inventorizacija

Privačiose įmonėse nuo 2022-05-01 panaikintas reikalavimas laikytis privalomos inventorizacijos tvarkos. Inventorizacijos atlikimo tvarka liko, tačiau ji atliekama pagal įmonės vadovo

patvirtintą inventorizacijos tvarką. Inventorizacijos periodiškumas ir atlikimo atvejai nustatomi įmonės vadovo išskyrus kai vyksta įmonės reorganizacija, pertvarkymas arba kai pradedamas nemokumo procesas, arba priimtas sprendimas dėl įmonės likvidavimo.

Už inventorizacijos vykdymą, organizavimą, inventorizacijos metu rastų trūkumų išieškojimą ir kt. atsakingas yra vadovas. Inventorizacija yra įmonės vadybos bei apskaitos specialistų darbo kokybės bei kompetencijos patikrinimas. Inventorizacija atliekama įmonės vadovo sprendimu, sudarius komisiją iš įmonės darbuotojų. Atlikus inventorizaciją, buhalterinės apskaitos duomenys sulyginami su faktiškai esančių atsargų kiekiu. Rastas skirtumas tarp atsargų apskaitoje ir faktiškai esančių atsargų likučių, atidžiai patikrinamas. Atsiradę skirtumai turi būti pagrįsti apskaitos dokumentais. Kai tokių dokumentų nėra, skirtumas pažymimas inventorizavimo apraše – atsargų sutikrinimo žiniaraštyje ir finansinėje apskaitoje registruojamas atsargų perteklius arba trūkumas.

Radus neapskaitytų atsargų, jos užpajamuojamos. Atsargų vertė įvertinama tikrąja verte (rinkos kaina), atitinkančia turimų ar galimų įsigyti atsargų kaina.

D – 20 Atsargos;

K – 5401 Kitos pajamos.

PVM prievolės nelieka, nes rastas atsargų perteklius bus apmokestintas pelno mokesčiu.

Rastas trūkumas nurašomas. Įmonei esant pridėtinės vertės mokesčio mokėtojai, nuo įsigyto turto paprastai PVM atskaitomas. Atsargų netekus, jos jau nebenaudojamos PVM apmokestinamajai veiklai vykdyti, todėl negali būti atskaitomas PVM. Patikslinamas mokėtinas į biudžetą PVM. Jei tai atsargos – reikia vadovautis Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčių įstatymo 66 str.

D – 60 Pardavimo sąnaudos;

K – 20 Atsargos;

K – 4492 Mokėtinas PVM.

Pelno mokesčio požiūriu atsargos nebenaudojamos pajamoms uždirbti, todėl atsargų nurašymo sąnaudos tampa nelaidžiamais atskaitymais. Nuo rasto trūkumo ataskaitinio laikotarpio pabaigoje reikės mokėti pelno mokesį.

Jeigu nustatoma, kad atsargų trūkumas atsirado dėl natūralios netekties nuostolių ir tai patvirtina įmonės vadovas, tai atsargų trūkumas gali būti priskiriama ribojamų dydžių leidžiamiems atskaitymams.

Atsargos ataskaitinio laikotarpio pabaigoje yra inventorizuojamos ir jų vertė suvedama į balanso atsargų sąskaitas. Jos įvertinamos pagal įsigijimo savikainą ar mažesnę vertę, atlikus reikiamus pakeitimus. Pakeitimai, gali būti atlikti dėl nepaklausių atsargų išėmimo ar jų nuostolių. Sugadintos, pasenusios, nebetinkamos parduoti atsargos yra laikomos nepaklausiomis.

Atsargų inventorizacijos įforminimas yra fiksuojamas inventorizacijos apraše, kuris gali būti rengiamas raštu arba finansinės apskaitos programoje.

1.8. Mokslinės literatūros ir informacijos šaltinių analizės išvados

1. Atsargos yra per vieną ataskaitinį laikotarpį visiškai sunaudojama išteklių visuma, įmonės ar organizacijos veiklai vykdyti ar pelnui uždirbti. Pasirinktas tinkamas atsargų rūšiavimas padeda įmonei lengviau kontroliuoti ir stebėti jų judėjimą, įvertinti jų uždirbamą pelną.

2. Atsargos yra įvairių formų, įskaitant ir paruoštus parduoti produktus, ir nebaigtų gaminių komponentus. Atliekant atsargų kiekio stebėjimą ir analizę realiuoju laiku bei klientų paklausos prognozavimą, atsargų klasifikavimas sudaro sąlygas tiekimo efektyvumui ir išlaidų taupymui.

3. Atsargų įsigijimo savikainą sumažina pirktų atsargų nukainojimo ir gautų nuolaidų sumos, o didina išlaidos, susijusios su atsargų įsigijimu. Į atsargų įsigijimo savikainą neįskaitomas pridėtinės vertės mokestis, išskyrus tuos atvejus kai jis negražinamas.

4. Pasigamintos atsargos apskaitoje registruojamos faktine pasigaminimo savikaina, kuri sudaryta iš tiesioginių ir netiesioginių išlaidų. Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje nebaigtas gaminti gaminy, netinkamas realizuoti ar naudoti savo reikmėms, priskiriamas nebaigtai gamybai.

5. Atsižvelgiant į atsargų specifiką, finansinėje atskaitomybėje atsargas galima įkainoti FIFO, LIFO, svertinio vidurkio ir konkrečių kainų būdais. Apskaitos būdo pasirinkimas – tai vienas iš įmonės apskaitos tvarkos klausimų. Nuo 2022 metų gegužės 1 d. panaikinta Pelno mokesčio įstatymo 57 str. 4 dalis, todėl nebereikia gauti leidimo iš mokesčių administratoriaus tuomet, kai keičiamas įkainojimo būdas.

6. Atsargų sunaudojimas ar pardavimas apskaitoje gali būti registruojamas *nuolatiniu* ir *periodiniu* atsargų apskaitos būdu. Įmonė atsargų apskaitos būdą gali pasirinkti pati, priklausomai nuo prekių, kokioms prekėms taikyti nuolat ar periodiškai apskaitymų atsargų būdą.

7. Natūralios netekties atveju iš įmonės gautų pajamų atskaitoma faktiškai patirtų natūralios netekties nuostolių suma, neviršijanti 1 procento įmonės pajamų. Faktiškai patirtų šviežių vaisių, uogų, grybų ir daržovių natūralios netekties nuostolių atskaitoma suma negali viršyti 3 procentų įmonės pajamų.

8. Kiekvienam atsargų, pasigaminimui, perdavimui į gamybą, įsigijimui ir jų realizavimui būtinas buhalterinis įrašas ir dokumentas. Atsargas registruojant nuolat ar periodiškai apskaitomu atsargų būdu pildomi tokie patys pirminiai apskaitos dokumentai, sintetiniai ir analitiniai registrai. Nepaisant kokių būdu, forma ar laikmena pateikta ūkinę operaciją patvirtinanti tekstinė informacija yra būtina įmonės veiklai vykdyti.

9. Privačiose įmonėse nuo 2022-05-01 panaikintas reikalavimas laikytis privalomos inventorizacijos tvarkos. Inventorizacijos atlikimo atvejai nustatomi įmonės vadovo patvirtintoje tvarkoje, išskyrus kai vyksta įmonės reorganizacija, pertvarkymas arba kai pradedamas nemokumo procesas, arba priimtas sprendimas dėl įmonės likvidavimo. Mokslinėje literatūroje, ypač užsienio autorių pabrėžiama, kad inventorizacija yra rekomenduojama ir būtina, norint sėkmingai dirbti.

Literatūra

1. BENDIKIENĖ, D. *Finansinė apskaita*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2019.
2. BRAGG, S.M. *Atsargų apskaita*. Colorado: 2021 [žiūrėta 2023-03-16]. Prieiga per internetą: <https://www.amazon.com/Accounting-Inventory-Steven-M-Bragg/dp/1642210714?asin=1642210714&revisionId=&format=4&depth=1>
3. DANILEVIČIENĖ, I. *Valdymo apskaita*. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2021.
4. GALIN, O. ir kt. *Mažoji bendrija*. Vilnius: Pačiolis, 2014.
5. LAKIS, V. *Audito teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.
6. IVANAUSKAITĖ, A. *Buhalterinė apskaita*. Vilnius: Tyto Alba, 2016.
7. JONICK, CH. *Principles of Financial Accounting*. North Georgia: the University of North Georgia Press, 2017.
8. KALČINSKAS, G., KALČINSKAITĖ – KLIMAITIENĖ, R. *Buhalterinė apskaita*. Vilnius: Pačiolis, 2017.
9. KALČINSKAS, G. *Buhalterinė apskaitos pagrindai*. Vilnius: Pačiolis, 2013.
10. MACKEVIČIUS, J. 3A – *Apskaita auditas analizė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.
11. *Pavyzdinis sąskaitų planas*. Audito ir apskaitos tarnyba, 2015 m. balandžio 13 d. Nr. VAS-15
12. *9-asis verslo apskaitos standartas „Atsargos“*: Lietuvos Respublikos finansų ministro. 2018 m. kovo 19 d. įsakymas Nr. 1K-117 [žiūrėta 2023-01-17]. Prieiga per internetą: <http://www.avnt.lt/assets/Apskaita/VAS-2020/9-VAS.pdf>
13. *9-ojo verslo apskaitos standarto „Atsargos“ metodinės rekomendacijos*. VŠĮ LR apskaitos institutas [žiūrėta 2023-01-17]. Prieiga per internetą: <http://www.avnt.lt/assets/Apskaita/Metodins-rekomendacijos-2020/9-VAS-MR.pdf>
14. *Lietuvos Respublikos finansinės apskaitos įstatymas*. 2001 m. lapkričio 6 d. Nr. IX-574. Vilnius. Galiojanti suvestinė redakcija (nuo 2022-05-01). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.154657/asr>
15. *Lietuvos Respublikos pelno mokesčių įstatymas*. 2001 m. gruodžio 20 d. Nr. IX-675. Vilnius. Galiojanti suvestinė redakcija (nuo 2023-01-01). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.157066/asr>
16. *Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčių įstatymas*. 2002 m. kovo 5 d. Nr. IX-751. Vilnius. Galiojanti suvestinė redakcija (nuo 2023-01-01). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163423/asr>
17. *2-asis tarptautinis apskaitos standartas „Atsargos“*: Europos parlamento ir tarybos reglamentas. 2023 m. sausio 1 d. Nr. 1126/2008. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A02008R1126-20230101>
18. Carlson, R. *Basics of LIFO and FIFO Inventory Accounting Methods How to Know Whether to Use FIFO or LIFO Inventory Accounting in Your Business*. 2022-09-23 [žiūrėta 2023-01-17]. Prieiga per internetą: <https://www.thebalancesmb.com/basics-of-lifo-and-fifo-inventory-accounting-methods-393396>

TARPTAUTINIAI KROVINIŲ VEŽIMAI KELIŲ TRANSPORTU DARNUMO ASPEKTU UAB „X”

Gabija Rakauskaitė
Lekt. Kristina Miškinienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Straipsnyje pateikiama bei analizuojama tarptautinių krovinių vežimo samprata, tarptautinių krovinių vežimų veikla kelių transportu, tarptautinių krovinių vežimų kelių transporto priemonės, tarptautinių krovinių vežimų kelių transporto veiklai aktualūs dokumentai, darnumo aspektai tarptautinių krovinių vežimų veikloje. Taip pat straipsnyje pateikiama kokybinio tyrimo rezultatų analizė ir apibendrinimas atskleidžiantis tarptautinių krovinių vežimų kelių transportu darnumo aspektu UAB „X”.

Raktažodžiai: *tarptautiniai krovinių vežimai, kelių transportas, darnumas*

Įvadas

Problematikos ir tyrimo aktualumas. Analizuojant logistikos sampratą svarbu atsižvelgti į tarptautinę logistiką bei paskutiniojo logistikos proceso krovinių vežimo svarbą, kurio tikslas nugabenti krovinius klientui užtikrinant saugumą bei atsižvelgiant į laiko faktorių.

Nors logistika ir patenkina klientų poreikius, sukuria papildomas vertes, bet logistikos veikla prisideda prie daromos žalos gamtai, kurią sukelia logistikos procesų metu susikaupiančios atliekos bei krovinius gabenančio transporto išsiskiriančios dujos.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.
2. Kokybinis tyrimas (pusiau struktūrizuotas interviu).

Temos aktualumas ir problematika. Logistika yra neatsiejama verslo dalis dėl to, kad tik logistikos procesų įgyvendinimas gali užtikrinti sėkmingą produktų pristatymą klientams. Analizuojant logistikos sampratą svarbu atsižvelgti į tarptautinę logistiką bei paskutiniojo logistikos proceso krovinių vežimo svarbą, kurio tikslas nugabenti krovinius klientui užtikrinant saugumą bei atsižvelgiant į laiko faktorių. Baublio (2016) teigimu tarptautiniai krovinių vežimai yra vežimai, kurie vykdomi kelių transportu kelių šalių ribose.

Nors logistika ir patenkina klientų poreikius, sukuria papildomas vertes, bet logistikos veikla prisideda prie daromos žalos gamtai, kurią sukelia logistikos procesų metu susikaupiančios atliekos bei krovinius gabenančio transporto išsiskiriančios dujos. Todėl logistikos veiklą vykdančios įmonės turėtų atsižvelgti į taršos problemą ir užtikrinti tai pritaikydamos darnumo principus vykdomoje veikloje.

Darbo tikslas - išanalizuoti tarptautinius krovinių vežimus kelių transportu darnumo aspektu UAB „X”.

Darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti tarptautinių krovinių vežimų sampratą.
2. Išanalizuoti tarptautinių krovinių vežimų veiklos principus kelių transportu.
3. Išsiaiškinti darnumo svarbą vykdant tarptautinius krovinių vežimus.
4. Atlikti UAB „X” tarptautinių krovinių vežimų kelių transportu darnumo aspektų tyrimą.

Darbo objektas.

Tarptautinių krovinių vežimai kelių transportu darnumo aspektu.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.
2. Kokybinis tyrimas (pusiau struktūrizuotas interviu).

Rezultatai:

UAB „X” siekia sumažinti taršą taikant darnumą ir išlaikant balansą tarp darnumo principų. Darnumo ekonomikos principą taikomas mažinant išlaidas, konkuruojant, sukuriant darbo vietas. Darnumo socialinės atsakomybės principas remiasi įmonės paslaugų kokybės tobulinimu, užtikrinamomis darbuotojams lygiomis teisėmis, kvalifikacijų kėlimu, finansiniu motyvavimu, rėmimu visuomenės iniciatyvų. Darnumo aplinkosaugos principas taikomas rūšiuojant atliekas, planuojant optimalius maršrutus, naudojant ekologiškus euro 5, 6 standarto krovinius automobilius.

1. TARPTAUTINIŲ KROVINIŲ VEŽIMŲ VEIKLOS TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Tarptautinių krovinių vežimų samprata

Rydzkowski (2011) teigia, kad logistika yra įvairių procesų visuma, kuri apima tiek pagrindines, tiek papildomas paslaugas. Martin (2011) ir Christopher (2016) logistiką apibūdina kaip iš anksto suplanuotas veiklas, pavyzdžiui, apsirūpinimas žaliavomis bei sandėliavimas. Srivastav ir Chandra (2013) akcentuoja, kad logistika yra susijusi su planavimu, organizavimu, kontroliavimu, kurių procesų objektu tampa įmonės teikiamos paslaugos ar prekės klientams.

Ne viename logistikos apibrėžime galima pastebėti, kad autoriai akcentuoja logistikos procesus kaip vieną iš svarbiausių logistikos elementų. Minalga (1997) teigia, kad logistikos procesai yra užsakymų priėmimas, jų vykdymas, markiravimas, pakrovimas, sandėliavimas ir gabenimas.

Minalgos (2004) teigimu pats logistikos pobūdis nuo tarptautinės logistikos nesiskiria. Tarptautinės logistikos pagrindiniu išskirtinumu laikoma, kad ji vykdoma ne vienos šalies ribose.

Logistikos procesai vykdomi tiek vienoje šalyje, tiek tarptautiniu lygiu yra vienodai svarbūs. Bet būtina pabrėžti paskutiniojo logistikos proceso svarbą, kurio tikslas nugabenti krovinius klientui užtikrinant saugumą bei atsižvelgiant į laiko faktorių. Pagal R. Palšaitį (2010) krovinių gabenimo procese pasirenkama krovinius gabenti kelių, geležinkelių, jūrų ar oro transportu, nuo to priklauso, kokia ar kokios transporto priemonės bus naudojamos transportuoti krovinius, sudaromas maršrutas. Krovinių vežimai gali būti vykdomi logistikos įmonių arba pervežimo paslaugas teikiančių įmonių, kurios vykdydamos krovinių vežimus turi atsižvelgti į nustatytą teisės aktų tvarką.

Logistikoje vartojami keli termino variantai, tai krovinių transportavimas, krovinių gabenimas arba krovinių vežimas, kurie yra vykdomi vietiniais arba tarptautiniais maršrutais. Baublys (2016, p. 191) akcentuoja, kad tarptautiniai krovinių vežimai yra vežimai, kurie vykdomi kelių transportu kelių šalių ribose.

1.2. Tarptautiniai krovinių vežimai kelių transportu

Tarptautiniai krovinių vežimai yra organizuojami bei vykdomi įvairiomis transporto rūšimis – kelių, geležinkelių, jūrų, oro transportu. Būtina pabrėžti, kad dažnai tarptautiniai krovinių vežimai organizuojami derinant tarpusavyje dvi ar daugiau transporto rūšis.

Kelių transporto reikalingumą ir svarbą tarptautinių krovinių vežimų veikloje išryškina aspektas, kad geležinkelių, jūrų ar oro transporto naudojimo nepakanka. Kadangi ši kiekviena transporto rūšis gali gabenti krovinius tik toje sferoje, kurioje keliai yra pritaikyti tos rūšies transporto priemonei. Todėl dažnu atveju tarptautinių krovinių vežimų veikloje transporto rūšys sąveikauja tarpusavyje, o kelių transportas išlieka pirmąja bei paskutine priemone, be kurios krovinių vežimas neįvyktų.

Tarptautinių krovinių vežimų kelių transportu privalumus bei trūkumus analizuoja autoriai Rushton, Croucher, Baker (2010), Meidutė (2012), Baublys (2016). Rushton, Croucher, Baker (2010) nuomone krovinių transportavimo kelių transportu privalumams priskiriama greitas transportavimas, krovinių tiesiogiai pristatant retai reikalingas krovinių perkrovimas, didelė krovinių gabenimų paslaugos paklausa. Įvardijamas trūkumas - gabenamo nestandartinio krovinių transporto priemonės greitis yra atitinkamai mažesnis, skiriama daugiau laiko tvirtinimo patikrinimui. Meidutė (2012) krovinių gabenimo kelių transportu privalumams priskiria krovinių vežimą “nuo durų iki durų”, krovinių vežimų gausumą, universalumą gabenti specifinius krovinius. Trūkumais įvardija – negalėjimą gabenti didelių krovinių, vežant pavojingus krovinius susidūrimą su daugiau apribojimų, skubumą, kuris reikalingas krovinių pakrovimui ir iškrovimui, nemažą kainą palyginant su jūrų transportu, priklausymą nuo eismų ir oro sąlygų. Baublys (2016) teigia, kad krovinių vežimų kelių transportu privalumai yra ne dažnas krovinių perkrovimas, kelių transporto tinklo platumas, tikslūs krovinių pakrovimo ir iškrovimo laikai, sumažėjęs poreikis papildomai pakuoti krovinius. Kelių transportu gabenamų krovinių trūkumais laikoma skubus krovinių pakrovimas ir iškrovimas, didelė transportavimo kaina, krovinių pristatymai neteisingiems gavėjams, galimybė prarasti krovinių ar transporto priemonę, nedidelis kelių transporto priemonės krovumas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Krovinių vežimų kelių transportu privalumai ir trūkumai

Autoriai	Privalumai	Trūkumai
Rushton, Croucher, Baker (2010)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kelių transportas gali greitai nugabenti krovinių. 2. Kelių transportu tiesiogiai pristatant krovinių retai reikalingas krovinio perkrovimas, to pasekoje taupomas laikas, sumažėja krovinio žalos tikimybė. 3. Krovinių gabenimai gali būti nuolatiniai, tai priklauso nuo paslaugos lankstumo, gautų užsakymų, planavimo. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kelių transporto priemonės greitis gali sumažėti, jei gabenamas nestandartinio tipo kroviny, kuris reikalauja pakartotinio tvirtinimo tikrinimo, aukštesnių saugumo reikalavimų, laiko.
Meidutė (2012)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Krovinių gabenimas „nuo durų iki durų“. (manevringumas, lankstumas) 2. Krovinių vežimų pastovumas. 3. Vežami specifiniai kroviniai. (universalumas) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gabenami ne itin dideli kroviniai. 2. Sudėtingesnė situacija gabenant pavojingus krovinius. 3. Reikalingas operatyvumas atliekant krovinių pakrovimą ir iškrovimą. 4. Didelė kaina lyginant su kai kuriomis transporto rūšimis. 5. Krovinių vežimams daro įtaką oro ir eismo sąlygos, į kurias reikia atsižvelgti.
Baublys (2016)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kelių transportu kroviniai gabenami ir pristatomi krovinių neperkraunant į kitą transporto priemonę. 2. Kelių transporto tinklas platus, todėl krovinius vežant kelių transportu neiškyla daug problemų. 3. Tikslus krovinių pakrovimo ir iškrovimo laikas, transporto priemonės su kroviniu pajudėjimo laikas. (išvengiami vėlavimai) 4. Nereikalingas papildomas pakavimas lyginant su kitomis transporto rūšimis. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Reikalingas operatyvus krovinio pakrovimas ar iškrovimas. Jei šie procesai netaliekami pakankamai greitai gali kilti vėlavimai. 2. Nemaža transportavimo kaina. 3. Jei vežami keli kroviniai skirtingiems gavėjams yra tikimybė krovinių pristatyti neteisingam gavėjui. (dėmesį skirti ženklavimui) 4. Kroviniai arba transporto priemonė gali būti pavogti, jei jie yra neprižiūrimi. (patiriami nuostoliai) 5. Negabenami itin didelių dydžių kroviniai. (nedidelis krovumas)

1.3. Tarptautinių krovinių vežimų kelių transporto priemonės

Tarptautinių krovinių vežimų veiklą planuojant ir organizuojant kelių transportu labai svarbu atkreipti dėmesį ne tik į klientų ar krovinių paiešką, komunikaciją su klientais, maršrutų sudarymą ir jų optimizavimą, dokumentaciją, bet ir tinkamai parenkamas transporto priemones. Baublys (2016) pabrėžia, kad tarptautiniams krovinių vežimams kelių transportu naudojamos krovininės transporto priemonės, priekabos bei puspriekabės. Baublys (2016) laikosi šios nuomonės bei išskiria, jog transporto priemonės laikomos aspektu, kuris užtikrina saugumą ir turi įtakos operatyvumui, kuris logistikoje yra itin vertinamas.

Lietuvos Respublikos kelių transporto kodekse pateikiami krovinių transporto priemonių apibrėžimai:

„Krovininis automobilis – motorinė transporto priemonė, skirta vežti krovinius, vilkti priekabas ar puspriekabas“ (1 sk. 1 str.), (žr. 1 pav.).

1 pav. **Krovininis automobilis**

“Puspriekabė – su motorine transporto priemone sukabinta priekaba, kurios masės ir krovinio masės dalis tenka motorinei transporto priemonei” (1 sk. 1 str.), (žr. 2 pav.).

2 pav. **Puspriekabė**

„Priekaba – transporto priemonė, kurią velka motorinė transporto priemonė“ (1 sk. 1 str.), (žr. 3 pav.).

3 pav. **Priekaba**

1.4. Tarptautinių krovinų vežimų kelių transporto veiklos dokumentacija

Krovinų vežimus tarptautiniais maršrutais kelių transportu reguliuoja bei reglamentuoja Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas, Tarptautinio krovinų vežimo keliais sutarties konvencija (CMR), krovinų tarptautinių vežimų kelių transportu taisyklės, tarptautinės sutartys ir kiti teisės aktai.

Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas „reguliuoja keleivių, bagažo, krovinų ir pašto siuntų vežimų organizavimą ir vykdymą, vežimų valstybinį valdymą ir kontrolę, atsakomybę už turčinę žalą, taip pat draudimą.“ (1 sk. 1 str.). Lietuvos Respublikos kelių transporto kodekse teigiama, kad: “Keleivių ir krovinų tarptautinių vežimų kelių transportu tvarką bei sąlygas nustato tarptautinės konvencijos, Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių sutartys bei tam tikros taisyklės, kurias tvirtina Susisiekimo ministerija.“ (2 sk. 12 str.).

Tarptautinio krovinų vežimo keliais sutarties konvencija taikoma, kai “krovinio siuntėjas ir gavėjas yra skirtingų šalių teritorijose ir kai bent viena iš jų yra Konvencijos narė.“ (1 sk. 1 str. 1.). Remiantis šia konvencija išduodamas važtaraštis, kuris patvirtina krovinio vežimo sutartį (3 sk. 4 str.).

Važtaraštis pasirašomas siuntėjo ir vežėjo trimis egzemplioriais. „Pirmasis važtaraščio egzempliorius perduodamas siuntėjui, antrasis – lydi krovinį, o trečiasis – lieka pas vežėją.“ (3 sk. 5 str. 1.).

Bazaro ir Vasilio Vasiliausko (2010, p. 140) teigimu krovinių tarptautinių vežimų kelių transportu taisyklės reguliuoja „krovinių tarptautinio vežimo tvarką ir sąlygas“, kurių būtina paisyti Lietuvos Respublikos įmonėms teikiančioms tarptautinių krovinių vežėjo paslaugas.

Bazaras ir Vasilis Vasiliauskas (2010) analizuoja, kokie dokumentai aktualūs įmonei, kuri teikia tarptautinių krovinių vežimo paslaugas. Akcentuojama, kad: licencija ir licencijos kortelė suteikia teisę vykdyti tarptautinių krovinių vežimo veiklą; tarptautinė krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR) nustato vežėjo, gavėjo pareigas ir atsakomybę; ETMK leidimai suteikia teisę tarptautinių krovinių vežimų kelių transporto priemonei kirsti kitos šalies teritoriją; Valstybinės kelių transporto inspekcijos leidimas leidžia transporto priemonei kirsti Lietuvos Respublikos teritoriją transportuojant į kitas šalis kabotažinius krovinius jei transporto priemonė neturi licencijos kortelės; Europos sutartis nustato pavojingų krovinių vežimus tarptautiniais maršrutais kelių transportu; Europos šalių susitarimas dėl kelių transporto priemonių ekipažų, važinėjančių tarptautiniais maršrutais, darbo (AETR) reguliuoja tarptautinių krovinių vežimų darbo ir poilsio laiką; Susitarimas dėl greitai gendančių maisto produktų tarptautinio gabenimo ir tokiam gabenimui naudojamų specialių transporto priemonių (ATP) pagal kurį vyksta tarptautiniai krovinių vežimai gabenant greitai gendančius maisto produktus.

1.5. Darnumo aspektai tarptautinių krovinių vežimų veikloje

Nors logistikos įmonės teikdamos paslaugas patenkina klientų poreikius, uždirba nemažą pelną, sukuria papildomas vertes, tačiau turi ne tik privalumų, bet ir trūkumų. Logistikos srities ekspertai diskutuoja apie logistikos, krovinių vežimams naudojamo transporto daromą neigiamą poveikį aplinkai.

Logistikos įmonėse turėtų būti siekiama užtikrinti kuo mažesnę žalą aplinkai, kurią didina logistikos procesų metu susikaupiančios atliekos. Pavyzdžiui, tinkamas atliekas galima panaudoti pakartotinai, kitas atliekas galima išvežti perdirbimui arba atliekas pristatyti į didelių gabaritų atliekų surinkimo aikštelę ar regioninį savartyną. Kitas veiksnys, kuris neabejotinai prisideda prie taršos ir poveikio aplinkai, žmonėms yra kelių transporto priemonės. Baublys (2016, p. 200) pabrėžia, kad taršos intensyvumas „priklauso nuo transporto priemonės konstrukcijos tobulumo, jos techninio tvarkingumo“. Siekiant šią problemą suvaldyti buvo priimtas sprendimas periodiškai vykdyti privalomas kelių transporto priemonių technines apžiūras patikrinant transporto priemonės konstrukciją, techninį tvarkingumą, kurie turi atitikti nustatytus techninius reikalavimus.

Taikymas ekonominių, socialinių ir ekologinių veiksnių yra žingsnis darnumo link, kurio efektyvus įgyvendinimas lemia taršos mažinimą. Rosen (2018) apibrėžia, kad darnumą jungia trys komponentai ekonominis, socialinis ir aplinkosauginis. Šiuos komponentus derinti tarpusavyje ir išlaikyti balansą turėtų siekti ne tik kiekviena logistikos įmonė, bet ir kito pobūdžio veiklą vykdančios įmonės.

Darnumas ekonomikos principu grindžiamas visuomenei užtikrinamu gyvenimo lygiu, ekonomikos augimu, bedarbių skaičių mažinimu. Darnumas socialiniu principu apibrėžiamas įmonių darbuotojų kvalifikacijų kėlimu, profesiniu tobulėjimu, didinamu darbo užmokesčiu atsižvelgiant į darbuotojo darbo rezultatus, užtikrinamomis darbuotojų lygiomis teisėmis ir galimybėmis, rėmimu visuomenės organizuojamų renginių ar iniciatyvų. Darnumas aplinkosaugos principu siejamas su žaliosios logistikos priemonių taikymu įmonių vykdomose veiklose ir kitomis iniciatyvomis, kurios skirtos sumažinti taršą ir jos poveikį aplinkai, žmonėms.

Rakhmangulov (2017) akcentuoja 17 darnaus vystymosi tikslus, kurie buvo priimti Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos bei siekimą juos įgyvendinti iki 2030 m. Būtina pabrėžti, kad ekonominio, socialinio, aplinkosauginio principų taikymas darnumo atžvilgiu yra būtinas siekiant įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus.

Darnumo priemonių taikymas prisideda prie taršos mažinimo, kuriuo siekiama užtikrinti švaresnę aplinką bei ateities kartų poreikių tenkinimą. Rakhmangulov (2017) laikosi nuomonės, kad darnaus vystymosi tikslai ir verslo įmonių veiklos tikslai derinami tarpusavyje atspindi žaliają logistiką. Akto ir kt. (2018) manymu žaliosios logistikos taikymas yra prevencija dėl šiltnamio efekto, kurį sukelia dujų emisijos. Autorių (Kurbatovas ir kt; 2020) teigimu įmonės gali prisidėti prie darnaus vystymosi pritaikant veikloje žaliają logistiką. Pasak Larinos (2021) žaliosios logistikos koncepcija kito ir šiuo metu ji apima daugelį veiksnių, kuriuos įgyvendinant mažinama neigiama įtaka aplinkai. Galima daryti išvadą, jog žaliaji logistika yra vienas svarbiausių įrankių darnumo įgyvendinime.

2. TARPTAUTINIAI KROVINIŲ VEŽIMAI KELIŲ TRANSPORTU DARNUMO ASPEKTU UAB „X“

2.1. UAB „X“ pristatymas ir tyrimo metodika

UAB „X“ įkurta 2008 m. Marijampolėje, kurios pagrindinė vykdoma veikla vietinių ir tarptautinių krovinių vežimų organizavimas. Vietiniai krovinių vežimai vykdomi Lietuvoje, o tarptautiniai krovinių vežimai organizuojami į Vokietiją, Belgiją, Prancūziją, Ispaniją, Olandiją, Italiją, Liuksemburgą ir t.t. UAB „X“ turi autoparką, kurį sudaro 6 tentiniai vilkikai, 5 autovežiai.

Tyrimo metodika:

Tyrimo tikslas - išsiaiškinti tarptautinių krovinių vežimų darnumo aspektus UAB „X“.

Tyrimo metodo pagrindimas. Kokybinis tyrimas pasirinktas siekiant gauti tikslingą, išsamią informaciją bei išsiaiškinti tarptautinių krovinių vežimų darnumo aspektus UAB „X“.

Tiriamųjų atrankos pagrindimas. Kokybinio tyrimo pusiau struktūrizuoto interviu tiriamuoju pasirinktas UAB „X“ direktorius. Kadangi svarbu išsiaiškinti kaip įmonės vadovas vertina darnumo aspektus taikomus tarptautinių krovinių vežimų veikloje.

Tyrimo instrumentas. Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas - pusiau struktūrizuotas interviu. Tyrimui atlikti buvo parengtas pusiau struktūrizuoto interviu klausimynas, kurį sudaro 19 iš anksto parengtų klausimų ir 11 papildomų klausimų, kurie buvo suformuluoti pusiau struktūrizuoto interviu metu.

Duomenų apdorojimo metodai. Kokybinio tyrimo metu gauti duomenys buvo transkribuojami iš garso įrašo į Microsoft Word programą, joje apdorojami ir analizuojami.

Tyrimo etikos laikymasis. Tiriamasis turėjo teisę pasirinkti dalyvauti arba nedalyvauti vykdomame tyrime. Tyrimo klausimyne pateikti klausimai buvo formuluojami siekiant išvengti dviprasmiškumo, išlaikyti pagarbų stilių. Prieš vykdant pusiau struktūrizuotą interviu tiriamajam buvo pateikta svarbiausia informacija apie tyrimo tikslą, pateiktų duomenų naudojimą tik tyrimo tikslais.

2.2. Kokybinio tyrimo rezultatų analizė ir apibendrinimas

Interviuojamojo nuomone kiekvienos vykdančios veiklą įmonės siekis turi sietis su išlaidų mažinimu, aplinkos saugojimu, socialinės gerovės puoselėjimu ir tobulinimu. Vietinius ar tarptautinius krovinių vežimus organizuojančioms bei vykdančioms įmonėms darnumo užtikrinimas tampa privalomu aspektu. Kadangi netaikant darnumo ekonominio, socialinio ir aplinkosauginio principų įmonei rinkoje išsilaikyti sudėtinga. Jeigu norima pasiekti efektyviausią rezultatą būtina derinti visus tris darnumo principus išlaikant balansą. Tačiau išimtimi nelaikomos ir kitokio pobūdžio veiklą vykdančios įmonės. Kadangi kiekviename verslo sektoriuje darnumo principų taikymas išlieka toks pat svarbus ir aktualus. Jei įmonių finansinės galimybės yra ribotos patartina taikyti darnumą atsižvelgus į galimybes. Nors pradžioje darnumo taikymas pareikalauja nemažos dalies finansų, tačiau vėliau darnumą paprasčiau išlaikyti, jį tobulinti, investicijos pasiteisina bei pastebimos darnumo naudos.

UAB „X“ taiko šiuos darnumo ekonomikos principus – išlaidų mažinimas, konkurencija dėl geresnės paslaugos kokybės ir kainos, darbo vietų sukūrimas. Tačiau pripažįstama, kad siekiant kokybės susiduriama su sunkumais, kuriuos sukelia ribotos finansinės galimybės.

UAB „X“ taiko darnumo socialinės atsakomybės principą rūpinantis įmonės gerove, jos tobulinimu, užtikrinant darbuotojams lygias teises, galimybes ir sveikatą, skatinant darbuotojus kelti kvalifikacijas ir profesinį tobulėjimą, skatinant finansiškai pagal puikius darbo rezultatus, dalyvaujant bei remiant visuomenines iniciatyvas.

UAB „X“ taiko darnumo aplinkosaugos principus rūšiuojant atliekas, o organizuojant tarptautinius krovinių vežimus planuojami optimalūs maršrutai, naudojami naujumu bei ekologiškumu pasižymintys euro 5 ir euro 6 krovininiai automobiliai.

UAB „X“ informaciją apie taikomą darnumą skleidžia per socialinius tinklus, tinklapį bei prisistatymų metu naujiems klientams ar partneriams. Pastebima, kad klientams darnumas yra svarbus aspektas.

UAB „X“ pritaikius darnumą padidėjo pasitikėjimas įmonės verte, vizija, prisidėjo prie geresnio įmonės įvaizdžio sukūrimo bei paprastesnio klientų suradimo. Darnumo principų taikymas klientams suteikė patikimumo įmone bei prisidėjo prie paslaugų kokybės tobulinimo.

UAB „X“ neišskiria vieno darnumo principo, kurį reikėtų tobulinti. Kadangi visus darnumo principus derina išlaikydami balansą, sukurdami darnumą ir tobulindami. Tačiau pabrėžia, kad ateityje

numatoma perspektyva siejasi su autoparko atnaujinimu, krovininius automobilius pakeičiant elektra varomais vilkikais. Tokiu būdu prisidedant prie taršos mažinimo, tačiau tenka pripažinti, kad šiuo metu transporto srityje elektromobiliai taikomi labai silpnai.

Išvados

1. Tarptautiniai krovinijų vežimai yra vežimai, kurie vykdomi kertant kelių šalių teritorijas.
2. Tarptautiniai krovinijų vežimai dažniausiai organizuojami kelių transportu dėl plataus kelių tinklo, kuris užtikrina gerą susisiekimą. Tarptautiniai krovinijų vežimai kelių transportu vykdomi krovininiais automobiliais, priekabomis ir puspriekabėmis. Krovinijų vežimus tarptautiniu mastu reguliuoja Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas, Tarptautinio krovinijų vežimo keliais sutarties konvencija bei krovinijų tarptautinių vežimų kelių transportu taisyklės.
3. Įmonėms, kurios vykdo tarptautinius krovinijų vežimus svarbu taikyti darnumą, jo principus, nes logistikos procesų metu susidarančios atliekos bei transporto priemonių išmetamos dujos didina taršą.
4. UAB „X“ siekia sumažinti taršą taikant darnumą ir išlaikant balansą tarp darnumo principų. Darnumo ekonomikos principą taikomas mažinant išlaidas, konkuruojant, sukuriant darbo vietas. Darnumo socialinės atsakomybės principas remiasi įmonės paslaugų kokybės tobulinimu, užtikrinamomis darbuotojams lygiomis teisėmis, kvalifikacijų kėlimu, finansiniu motyvavimu, rėmimu visuomenės iniciatyvų. Darnumo aplinkosaugos principas taikomas rūšiuojant atliekas, planuojant optimalius maršrutus, naudojant ekologiškus euro 5, 6 standarto krovininius automobilius.

Literatūra

1. RYDZKOWSKI, W. *Logistics services. Theory and practice*. Poznan: Instytut Logistyki i Magazynowania. 2011.
2. MARTIN, C. *Logistics and supply chain management creating value-adding networks*. 4 edition. Pearson UK. 2011.
3. CHRISTOPHER, M. C. *Logistics and Supply Chain Management*. FT Press. 2016.
4. SRIVASTAV, S. K., CHANDRA, S. *A road map for internal reforms and other actions required to enhance exports in logistic services from India*. 2013.
5. MINALGA, R. *Tarptautinė logistika*. Vilnius: Pačiolio leidykla. 1997.
6. MINALGA, R. *Tarptautinė logistika*. Vilnius: Homo liber. 2004.
7. PALŠAITIS R. *Šiuolaikinė Logistika*. Vilnius: Technika. 2010.
8. BAUBLYS, A. *Krovinijų vežimas*. Vilnius: Technika. 2016.
9. MEIDUTĖ, I. *Logistikos sistema*. Vilnius: Technika. 2012.
10. RUSHTON, A., CROUCHER, P., BAKER, P. *The handbook of logistics and distribution management: understanding the supply chain*. Great Britain, United States: Kogan Page. 2010.
11. *Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas*: Lietuvos Respublikos Seimas, 1996 m. lapkričio 19 d., kodeksas Nr. I-1628. Valstybės žinios, 1996, Nr. 119-2772, suvestinė redakcija 2023-01-01 - 2023-06-30.
12. *Tarptautinio krovinijų vežimo keliais sutarties konvencija (CMR)*: Tarptautinius dokumentus pasirašiusios šalys, 1956 m. gegužės 19 d., konvencija, Valstybės žinios, 1998, Nr. 107-2932, suvestinės redakcijos nėra.
13. BAZARAS, D., VASILIS VASILIAUSKAS, A. *Krovinijų vežimo technologijos*. Vilnius: Technika. 2010.
14. ROSEN, M. A. *Issues, concepts and applications for sustainability*. Canada: Glocalism: Journal of culture, politics and innovation. 2018.
15. RAKHMANGULOV, A. ir kt. *Green Logistics: Element of the Sustainable development Concept*. 2017.
16. AKTAS, E. ir kt. *Green logistics solutions*. Flexible Services and Manufacturing Journal. 2018.
17. KURBATOVA, S. M., AISNER, L., MAZUROV, V. *Earth and Environmental Science: Green logistics as an element of sustainable development*. IOP. 2020.
18. LARINA, I. V. ir kt. *Green logistics – modern transportation process technology*. Production engineering archives. 2021.

LEAN metodų taikymas sandėlio veikloje

Egidijus Rimkus

Vaiva Mačienė

Marijampolės kolegija

Anotacija

Šiandien LEAN yra vienas iš dažniausiai naudojamų organizacijos valdymo sistemos metodų. Šis metodas yra taikomas organizacijoje vykstančių procesų tobulinimui ir veiklos optimizavimui. Pastaruoju metu LEAN pradedamas plačiai naudoti ir gamyboje bei logistikoje, kur prisideda prie išlaidų sumažinimo ir teikiamų paslaugų kokybės gerinimo. Šio darbo tikslas – nustatyti LEAN metodų taikymo poveikį sandėlio veiklai ir operacinės veiklos rezultatams. Darbo problematika: Koks yra LEAN metodų poveikis sandėlio veiklos rezultatams? Kokį koncepcinį LEAN logistikos principų įgyvendinimo modelį taikyti realizacijos sandėliuose Lietuvoje? Tyrimo metodai: sisteminė analizė – LEAN taikomų metodų ir procesų analizė realizacijos sandėliuose; Stebėjimas – tiesioginis informacijos fiksavimas ir rinkimas; Sintezė – LEAN metodų, įrankių ir kitų tyrimo elementų sujungimas į vieną sistemą.

Raktažodžiai: LEAN, KPI, 5s, DMAIC, sandėlis

Įvadas

Nuolat augantis iš gamybos priimamų, rūšiuojamų, apdirbamų bei pakraunamų krovinių skaičius realizacijos – ką tik pagamintos ir iš gamybos padalinio priimtos produkcijos – sandėlyje sukelia tam tikrus sunkumus bei problemas paslaugos teikimo kokybei, greičiui, o taip pat didėja ir krovinio pažeidimo tikimybė. Dažniausiai sandėlių plotas nuo jų pastatymo metų išlieka toks pat, nors apdorojamų krovinių skaičius auga nuolat. Čia kyla įvairios problemos: atvykę kroviniai automobiliai ilgai laukia eilėse pakrovimui, atsiranda prastovos, dėl to vėluoja krovinių pristatymai klientams, sutrinka kitų padalinių darbas, atsiranda įtampa darbe tarp kolegų ir informacijos disbalansas tarp padalinių. Realizacijos sandėliuose trūksta sandėliavimo vietos kroviniams, vyrauja pasenusios sandėlio operacijų darbo schemos, susidaro butelio kaklelio efektas, t. y. lėtas krovinių „judėjimas“ bei eismas terminalo viduje stabdo visus tolimesnius procesus, atsiranda švaistymai, laiko stoka, skubėjimas, klaidos, komunikacijos strigimas ir kt. (Maknoon, Soumis ir Baptiste, 2016).

Dėl nuolat augančių vartotojų poreikių ir tobulėjančių technologijų logistikos sandėliai turi vis labiau nusistatyti griežtas veiklos taisykles, terminus atliktų darbų tikslumą ir kiek įmanoma eliminuoti švaistymus, nes tai nesukuria vertės nei įmonei, nei klientui. LEAN prasmę geriausiai nusako du pagrindiniai principai: nuolatinis tobulėjimas ir nereikalingų veiklų šalinimas.

Sandėlio operacijų procesuose labiausiai tiktų pritaikyti keletą LEAN metodų ir įrankių: 5S, PDCA, JIT, Gemba Walk, Performance Dialogue. Sandėlio operacijos, kurios atlieka ypatingas funkcijas logistikos operacijų grandinėje, yra pritaikytos susidoroti su įvairiomis pramonės logistikos sistemomis, kurios pabrėžia greitą produkto pateikimą į rinką ir trumpo saugojimo periodą. Atsitiktinis šių metodų taikymas, tikėtina, neduos greito rezultato, kadangi tam turi būti numatytas sisteminis ir nuoseklus įgyvendinimas. Tam, kad veiktų LEAN sistemos metodų įgyvendinimas, vadovybė turi visapusiškai motyvuoti ir padėti darbuotojams įsitraukti į nuolatinį procesų tobulinimą.

Logistikos samprata

Logistika dažniausiai yra suprantama kaip tiekimo grandinės proceso dalis, kuri organizuoja, įgyvendina bei veiksmingai kontroliuoja būsimus ir kintančius prekių srautus, prekių sandėliavimą iki tol, kol prekės yra pristatomos vartotojui. Bowersox ir kt. (2002) logistiką apibrėžė kaip sugebėjimą kurti ir administruoti sistemas, kontroliuojančias žaliavų, pusgaminių ir gatavos produkcijos judėjimą ir geografinį išdėstymą mažiausiomis sąnaudomis Nepaisant logistikos apibrėžimų įvairovės, esminis logistikos sampratos principas yra racionalaus tam tikrų krovinių – žaliavų ar gatavos produkcijos – judėjimo užtikrinimas.

Visoje logistikos grandinėje nuo siuntėjo iki gavėjo krovinyms mažiausiai 2 kartus atsiduria sandėlyje. Realizacijos sandėlyje prekės yra priimamos iš gamybos padalinio ir dažniausiai tiesiogiai pakraunamos į transporto priemones, taikant trumpalaikį arba jokio sandėliavimo. Ši strategija gali siekti skirtingų tikslų: siuntų konsolidavimas, rūšiavimas, trumpesnis pristatymo laikas, sąnaudų mažinimas

ir t.t. Sandėlyje kroviny s apdorojamas bei paruošiamas kitam veiksmui. Naudojimas terminalais (sandėliais) transporto maršrute yra geresnė alternatyva, nei transportuoti krovinis tiesiogiai. Šiuo atžvilgiu terminalai vaidina svarbų vaidmenį kaip transporto mazgas. Trumpesni maršrutai ir puiki jungtis su siuntėju bei gavėju suteikia galimybę greičiau pristatyti krovinis. Be to, gamybinės įmonės, turinčios sandėlius, gali pasiūlyti didesnį paslaugų spektrą ir atverti platesnes galimybes klientams, todėl gali turėti ir sąnaudų pranašumą prieš kitas gamybines įmones. Pastaruoju metu daugelis didelių gamybinių įmonių stato naujas krovinių sandėliavimui skirtas patalpas ir taip plečia savo logistikos tinklą Bowersox ir kt. (2002).

Kaip teigia Bowersox (2002), logistikos terminalai – tai pastatai, statiniai bei įrenginiai, skirti krovinių priėmimui ir saugojimui, jų paruošimui bei išsiuntimui galutiniam vartotojui arba kitam tarpiniam terminalui. Būtina pažymėti, jog tinkama įranga sandėlyje ir tinkamas krovinių paruošimas yra pagrindas sėkmingam transportavimo procesui.

Krovinių apdorojimo procesas realizacijos sandėlyje yra suvokiamas kaip procesas, kuris apima visas pagrindines ir pagalbines operacijas su kroviniu, atliekant tam tikru eiliškumu. Pagrindinių operacijų, sudarančių krovinių technologinio apdorojimo procesą, eiliškumas yra toks:

1. Atvykusios transporto priemonės iškrovimas.
2. Krovinių priėmimas (tikrinimas ar nėra pažeidimų, ar teisinga dokumentuose pateikta informacija).
3. Produkcijos priėmimas iš gamybinio padalinio.
4. Krovinių apdorojimas (skenavimas, matavimas, svėrimas, aktų surašymas ir kt.).
5. Vidinis transportavimas į paskirties vietą sandėlyje.
6. Laikinas sandėliavimas;
7. Krovinių komplektavimas ir paruošimas išsiuntimui;
8. Paruošto krovinių išsiuntimas pakraunant į transporto priemonę.

Logistikos sandėliai taip pat reikalingi skirstant krovinių srautus, nes reikalingos vietos priimti krovinių ir vietos, kur galima pakeisti transporto priemones į tokias pačias arba kitokio pobūdžio, priklausomai nuo tolimesnių aplinkybių.

Realizacijos sandėliuose vykdomi krovos darbai yra sutrumpinami greitinant visas pakrovimo, krovinių apdorojimo ir iškrovimo operacijas. Dažniausiai visos operacijos yra sutrumpinamos panaudojant visų darbų mechanizavimą ir skaitmenizavimą. Nuo to, kaip greitai ir efektyviai dirba sandėlis, ženkliai priklauso krovinių pristatymo greitis gavėjui Bowersox ir kt. (2002).

LEAN filosofija

LEAN filosofijos varomoji jėga yra nuolatinis tobulėjimas. Trumpiau tariant, LEAN mentalitetas yra savyje rasti lyderio stilių ar norą įsitraukti į galimą operacijų proceso nuolatinį tobulinimą ir remiantis tam tikra mąstysena bei įsitikinimu, susidaryti gilų supratimą apie nuolatinį veiklos tobulinimą, *know-how*, kaip elgtis su problemų sprendimu ir kaip bendrauti su kitais darbuotojais. Jeigu įmonės nori kurti ilgalaikio, tvaraus ir nuolatinio tobulėjimo kultūrą, pirmiausia, privalo pasiryžti prieštarauti paprastam mąstymui, nustatyti problemas ir jas spręsti (Obara ir Wilburn, 2015). Sutelkiant dėmesį į nuolatinį tobulinimą, organizacija stabilizuosis, procesai kels vis mažiau rūpesčių, o darbuotojų pasitenkinimas atliekamam darbu didės.

Anot Obara ir Wilburn (2015), LEAN keičia įmones ir tai yra labiau filosofija, nei programa. Kompanijoje visada yra kur ir kaip patobulinti teikiamų paslaugų kokybę ir optimizuoti darbą, o prie to turėtų prisidėti kiekvienas darbuotojas, siūlydamas įvairias procesų gerinimo idėjas. LEAN tikslas yra įtraukti visus darbuotojus į nuolatinį proceso tobulinimą. Skirtumas tarp geros ir puikios kompanijos yra kaip stipriai įsitraukiama į tobulinimo procesą įgyvendinant visas gerinimo veiklas. Taigi realizacijos sandėliai ne išimtis. LEAN yra požiūris ir mąstymas, kuris turi būti priimtinas ir priimtas kiekvienam – tiek įmonės vadovams, tiek ir eiliniams darbuotojams. LEAN yra ypatingas tuo, kad sandėlio darbuotojai tiesiogiai dalyvauja nuolatiniame tobulinimo procese, gali optimizuoti operacijas ir įtraukti visus aplink save esančius komandos narius. LEAN remiasi "kiekvienas, kasdien, visur, šiek tiek geriau" filosofija. Tai reiškia, kad kiekvienas iš komandos narių gali kiekvieną dieną kažką padaryti geriau, kad jų darbas taptų paprastesnis, o klientai gautų maksimalią naudą naudojantis sandėlio paslaugomis.

LEAN pagrindas yra paremtas tam tikrais principais. Norint sėkmingai pritaikyti LEAN sistemą sandėlių valdyme ir pasiekti LEAN tikslą, reikia atsižvelgti į šiuos du principus: vertės identifikavimas ir švaistymų vertės kūrimo eigoje eliminavimas. Vertė yra nustatoma pagal paslaugų užsakovų

lūkesčius. Švaistymų eliminavimas padeda panaikinti vertės nekurančius procesus realizacijos sandėliuose (Obara ir Wilburn, 2015).

Švaistymų eliminavimui logistikos sandėliuose galima taikyti 5S, *Spagetti* diagramos, vizualios darbo instrukcijos bei kitus metodus. Švaistymų eliminavimo eiga sandėliuose turėtų prasidėti nuo sutarimo tarp įmonės darbuotojų eliminuoti švaistymus, tada eliminuoti nereikalingą gaminių judėjimą sandėlyje, eliminuoti nereikalingas darbuotojų veiklas bei švaistymus sistemoje, tokius kaip pašalinių žmonių veikla bei įrenginiai. Kitas patrauklus LEAN principas realizacijos sandėliuose yra visuotinis įtraukimas ir komandinis darbas, kuris pasižymi šiais metodais: veiklos dialogai – vizuali vadyba, A3 planavimas, komunikacija ir darbuotojų motyvacija, minčių lietus. Tam, kad sandėliuose darbas nebūtų pertraukiamas arba nebūtų laiko švaistymo, patartina remtis JIT (*angl.* just in time), kaip tik laiku, principu. Šio principo veiksmų vykdymas galimas su šiais LEAN metodais: SIPOC diagrama, VSM (vertės srauto modeliavimas), Kanban. Šis principas nurodo, kad visi sandėlyje atliekami etapai turi būti pradėti ir baigti tam tikru sutartu laiku, ne anksčiau ir ne vėliau, kad nebūtų laiko švaistymų, butelio kakliuko ir kitokių apribojimų ar kliūčių. Tokiu atveju sandėlyje procesai turėtų vykti sklandžiai ir nuosekliai ir žinomu visiems laiku. Kaizen principas – nuolatinis tobulinimas. Tai yra neišvengiamas principas sandėlyje, nes keičiantis klientų poreikiams, lūkesčiams, prekių savybėms ar srautams yra būtina nuolat keistis, keistis į gerą ir tobulėti. Šiam principui taikyti puikiai tinka metodai, tokie kaip PDCA, Gemba Walk (Obara ir Wilburn, 2015).

LEAN įrankiai

5S taikymas. Fundamentalus LEAN pagrindas, kaip teigia Goldsby ir Martichenko (2005), yra pašalinti netvarką ir sudėtingumą iš bet kurio proceso. Betvarkė ir sudėtingumas darbo vietoje sukelia chaosą, o chaosas veda link švaistymų. Organizuota darbo vieta yra ta, kurioje komandos nariai yra funkcionalūs, efektyvūs, saugūs ir jaučiasi saugiai. 5S yra metodas, naudojamas organizuoti darbo vietą. Šis metodas sako, kad "viskas turi savo vietą." 5S sąvoka gali būti taikoma ir sandėlio operacijų aplinkoje. Idėja yra ta, kad kai komandos nariai žino, kur rasti fizines priemones, reikalingas darbui atlikti ir betvarkė yra minimali, darbas bus atliktas saugiai ir efektyviai. Tvarkinga darbo aplinka perteikia disciplinos žinutę komandos nariams ir sukuria bendrą kokybės vaizdą visiems kitiems matantiems, nesvarbu, ar jie yra klientai, ar sveikatos ir saugos inspektoriai. Darbo aplinka, kuri toleruoja 5S metodą, niekada nebijo vizituojančių naujų ar potencialių klientų, nesijaudina dėl atvykstančių patikrinimo tarnybų, nes aplinka yra visada tikrinama komandos narių. Darbovietės 5S optimizavimas apima šiuos 5 žingsnius:

- Surūšiavimas – atskiriami ir prioretizuojami kasdieniam darbui reikalingi ir nereikalingi įrankiai ir dokumentai.
- Sutvarkymas – sutvarkoma darbo vieta, pašalinami nereikalingi daiktai, o reikalingi ne kiekvieną dieną surasti ir padėti nuošaliau, jog netrukdytų kasdienėje veikloje, tačiau būtų galima lengvai ir greitai rasti.
- Spindėjimas – darbo aplinka yra nuolat struktūriška ir tvarkinga, paruošta naudojimui. Šioje stadijoje yra aiškiai matomi pakitimai, jog darbo vieta sutvarkyta. Šiuo būdu viena pamaina turi palikti spindinčią darbo aplinką kitai pamainai. Reikia laikytis sutartų taisyklių ir paskirti žmones, atsakingus už teritorijas ar tam tikras darbo vietas.
- Standartizavimas – standartų nustatymas ir žymėjimas. Užtikrinti standartai turi būti aiškūs ir suprantami. Paskirti darbuotojai atsakingi už tam tikrus sandėlio plotus, kur jie būtų įgalioti kontroliuoti, jog darbo priemonės, tvarka, švara nenukryptų nuo standartų. Standartai turėtų būti nustatyti su vizualinių įrankių pagalba.
- Savikontrolė – sistemos ir disciplinos sukūrimas. Reguliariai turi būti tikrinama darbo vieta, ritmas suformuoja įprotį, o įprotis formuoja kultūrą. Galiausiai, savikontrolės etapas leidžia nuolat prižiūrėti prieš tai visus pereitus 4 etapus (Goldsby ir Martichenko, 2005).

Vertės srauto žemėlapis. Vertės srauto žemėlapis (VSŽ) gali nustatyti sandėliams tam tikro proceso nuo pradžios iki galo įvertinimą ir vertės srauto apžvalgą. Nustatoma, kas yra vertė kliento požiūriu ir visiems reikalingiems atlikti veiksams sandėliuose sudaromas vertės kūrimo srautas. VSŽ padeda pamatyti krovinių srautą sandėliuose, švaistymo šaltinius, informacijos srautų komunikaciją. VSŽ suteikia bendrą vaizdą, susidedantį iš proceso dalių – tai padeda pagerinti visą bendrą krovinio kelio procesą sandėlyje nuo pradžios iki pabaigos. Tai yra vienas iš galingiausių LEAN įrankių. VSŽ atrodo preliminarus elementas, daugelis įmonių jų netaiko iki tol, kol jos netampa didelėmis. Įmonei

evoliucionuojant, procesai sukuria painiavą, tačiau remiantis VSŽ metodu, priešingai, yra koordinuojama ir planuojama aplinka, kuri gali būti lengvai dokumentuota ir modeliuota (nubraižytas žemėlapis), bei nustatyti proceso savininkai atsakingi už kritines veiklos operacijas. Šios kritinės veiklos operacijos gali būti vadinamos "tiesos momentais" tam tikram konkrečiam procesui. "Tiesos momentai" yra labai svarbūs ir turi būti suderinami, suvaldyti ir pamatuoti. Vertės srauto žemėlapio metodas leidžia tyrinėti švaistymus, neefektyvumą, vertės nekuriančius žingsnius bendroje, visoje nepertraukiamoje proceso grandinėje. VSŽ suteikia vizualinę platformą užfiksuoti visas veiklos operacijas "nuo durų iki durų", taip pat pamatyti resursų panaudojimą visame cikle. LEAN valdymo principai sudarantys VSŽ stuburą yra: aiškiai apibrėžta atliekamos paslaugos vertė kliento požiūriu bei vertės nesukuriančių veiksmų eliminavimas (Obara ir Wilburn, 2015).

Veiklos aptarimas. Veiklos aptarimai yra nuolatiniai, struktūrizuoti dialogai akis į akį tarp vadovų, proceso savininkų ar komandos lyderių bei jų atitinkamų komandų, kur kasdien kalbama apie aktualius klausimus, tiriamos priežastys iš kur jos atsiranda, ieškoma veiksmų kaip tai pagerinti ir įgyvendinti. Sandėliuose veiklos aptarimų dalyviai galėtų būti vyr. sandėlininkas, sandėlininkas bei kitų susijusių padalinių komandų lyderiai. Atskirų komandų bendri susirinkimai, trunkantys iki 10 minučių, yra vykdomi kasdieną.

Naudojant veiklos aptarimus problemų sprendimas yra paprastas ir struktūrizuotas, naudojamas visų darbuotojų. Tam, kad būtų nustatytos problemos, pasineriama į priežasčių analizę ir, galiausiai, imamasi korekcinų veiksmų, kad problemos nepasikartotų. Tai padeda įmonėms pasiekti kokybės lyderystę kuriant daug mažų, bet darnių procesų patobulinimų. Į nuolatinį procesų kokybės tobulinimą reiktų įtraukti visus sandėlio darbuotojus, kad idėjos būtų greitai įgyvendintos, klaidos išspręstos bei nustatytos pagrindinės problemų priežastys Chiarini (2012).

Asaichi metodas ir PDCA nauda operacinėje veikloje. Anot Chiarini (2012), *Asaichi* yra susitikimų sistema, skirta organizuoti svarbiausius procesus. Trumpi ir veiksmingi susitikimai padeda nuolat stebėti pagrindinius įmonės rodiklius, iškart nustatyti problemas ir priskiria žmones joms spręsti. Taikant šį metodą dirbama siekiant bendro tikslo – didinti bendradarbiavimą tarp įvairių sričių darbuotojų, taip pat plėtoti discipliną ir atsakomybę. *Asaichi* sistema yra neatsiejama nuo kitų LEAN metodų ir padeda sėkmingai integruoti juos į organizacijos veiklą. Išskiriami tokie pagrindiniai *Asaichi* metodo principai:

- Susitikimai turi būti trumpi ir veiksmingi;
- Susitikimai turi apimti klausimus, susijusius su sauga darbe, kokybe, efektyvumu, ir LEAN;
- Susitikimai skirti informuoti, paskirti asmenis, kurie yra atsakingi už terminus, tačiau nespręsti problemų;
- Prieš susitikimą turi būti rengiama – renkama ir vizualizuojama informacija;
- Susitikimuose dalyvauja atitinkamų departamentų atstovai;
- Darbuotojai yra apmokyti ir išsilavinę (Chiarini, 2012).

PDCA (*Plan, Do, Check, Act*) yra iniciatyvos, kuriomis užtikrinama paslaugų kokybė, palaipsniui gerinant procesus. Šis metodas remiasi struktūrine metodika ir konkrečiomis priemonėmis kiekviename etape – leidžia spręsti iššūkius bei problemas. Suburti geriausią įmanomą komandą, įtraukiant darbuotojus, proceso ekspertus ir vadovus, yra raktas siekiant gauti darnius, teisingus sprendimus. Kiekviename PDCA cikle galima pritaikyti tam tikrus metodus tinkančius realizacijos sandėliams. PDCA žingsniai: *Plan* – suplanuoti kaip sandėlis ketina įgyvendinti savo tobulinimo idėją. Jau šiame etape reikia nustatyti kokio dydžio yra problema ir, remiantis tuo, išsikelti tikslą. Taip pat reikia aiškiai nusistatyti tam tikrus procesus sandėlyje, kurie turi vykti įgyvendinat idėją, bei atsakingus asmenis. *Do* – daryk etape reikia atlikti procesų tobulinimo veiksmus, būtent tuos, kurie buvo suplanuoti. Tai atlikti galima kaip eksperimentą, keičiant procesus arba jų eigą. Galima viską tobulinti ir ieškoti optimalaus sprendimo atliekant operacijas terminale. *Check* – tikrink etape reikia įvertinti atliktus veiksmus ir procesų tobulėjimą prieš numatomą rezultatą. Būtina patikrinti, ar buvo įvykdyti ir yra vykdomi visi planuojami veiksmai, o taip pat palyginti prieš ir po metodo taikymo rezultatus. *Act* – veikimo etape reikia imtis taisytinų veiksmų, taip grįžtant prie ciklo pirmojo etapo. Jeigu metodas neatitiko lūkesčių, eiti vėl per ciklo etapus su kitu planu, taip atveriant galimybes nuolatiniam tobulėjimui. Jeigu metodas pasiteisino ir atnešė naudos, reiktų panaudoti tai, ką išmoko ir suprato visi darbuotojai ir kituose metodo taikymo bandymuose ieškoti platesnių, dar geresnių metodo pritaikymo sąlygų, atnaujinant standartines veiklos procedūras – SVP (Chiarini, 2012).

Sandėlio veiklos apžvalga

Augant realizacijos sandėlio veiklos apimtims, X įmonės veikloje susiduriama su tokiomis problemomis:

1. Vėluojama pervežti krovinius į kitus įmonės sandėlius.
2. Vėluojama pristatyti krovinius gavėjams.
3. Gaunamos pretenzijos iš klientų, papildomų resursų reikalauja darbo jėga.

Šios problemos atsiranda dėl to, kad atvykę į pakrovimo vietą krovininiai automobiliai ilgai laukia eilėse pakrovimui, taip pat dėl vietos terminale stygiaus (sena sandėlio darbo schema), susidaro butelio kaklelio efektas, lėtas krovinių „judėjimas“ bei eismas terminale, daug švaistymų ir kt.

Siekiant spręsti įmonės veikloje kylančias problemas, įmonė realizacijos sandėlio veikloje taiko 5S, *Performance dialog*, savaitinį monitoringą bei 5 kodėl ir A3 metodus, nepasitenkinimas esama padėtimi problemų "eskalacija", Gemba. DMAIC metodas.

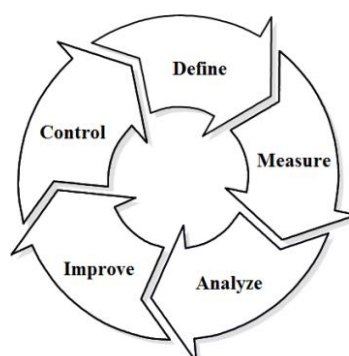
DMAIC yra standartizuotas metodas, kuris leidžia išspręsti sudėtingas problemas ir tobulinti procesą nuosekliais etapais (žr. 1 pav.).

Kaip darniai išlaikyti įdiegtus sprendimus procesuose ?

- Nustatyti rodiklius, kurie rodytų proceso gerėjimą
- Aprašyti ir stebėti patobulintus procesus
- Stebėti priimtų iniciatyvų ilgalaikį poveikį

Kaip galime išspręsti problemą ?

- Surasti sprendimus ir šalinti problemų atsiradimo priežastis
- Bandyti įdiegti daugelį sprendimų pritaikant klientų reikalavimus
- Įdiegti pasirinktus sprendimus

Kokios yra problemos atsiradimo priežastys?

- Surinkti potencialias galimas problemas atsiradimo priežastis
- Per procesų ir duomenų analizę patikrinti problemų atsiradimo priežastis
- Identifikuoti keletą problemų atsiradimo priežasčių

Nustatyti kur yra problema ir kokie kliento lūkesčiai ?

- Nustatyti problemą ir tikslus
- Identifikuoti kliento reikalavimus / norus
- Nėra sprendimo ir atsakymo

Kokio dydžio yra problema ?

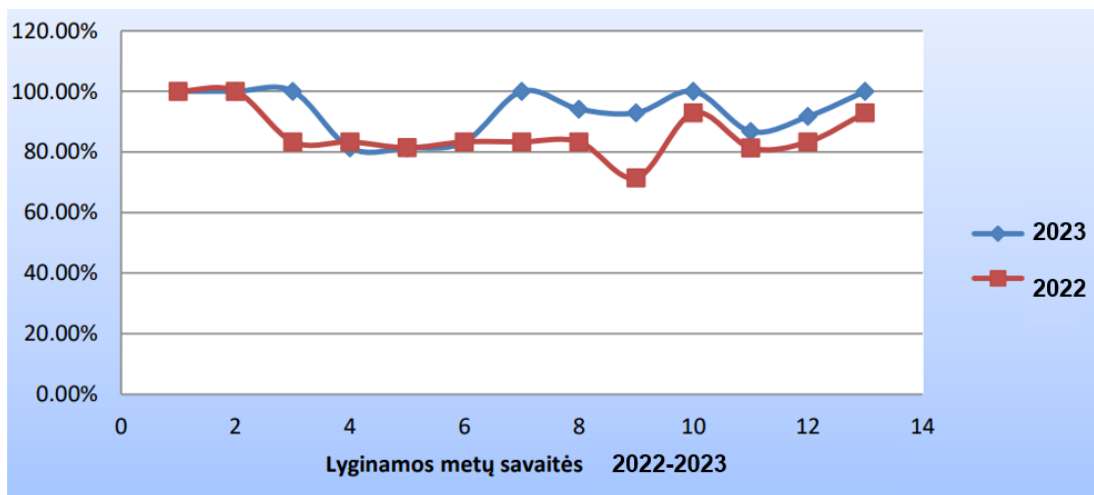
- Nusistatyti duomenų surinkimo planą
- Duomenis pateikti vizualiai
- Susidėlioti problemos laiko grafiką

1 pav. **DMAIC metodo taikymas** (sudaryta autoriaus, remiantis X įmonės sandėlio pateiktais duomenimis)

Problemų identifikavimas, problemų priežasčių nustatymo analizė, kliento lūkesčių analizė prisideda prie įmonės sandėlio veiklos gerinimo procesų. Siekiant efektyvių ir produktyvių įmonės sandėlio operacijų rezultatų, šis metodas diegiamas ir taikomas kartu su kitais LEAN metodais, pvz. *Performance Dialogue* (PD) – veiklos dialogo metodu.

PD taikymas sandėlio veikloje. Realizacijos sandėlio veikloje svarbus visuotinis darbuotojų įsitraukimas, komandinis darbas. Tam tikslui įmonėje taikoma vizuali vadyba ir A3 planavimas, komunikacija ir darbuotojų motyvacija, minčių lietus. Taikant PD metodą įmonėje, per kasdienes 10 minučių trukmės veiklos aptarimus, kuriuose dalyvauja vyr. sandėlininkas, sandėlio srautų analitikas bei komandos lyderiai, aptariama veiklos kokybė ir nagrinėjamos einamuoju laiku kylančių problemų priežastys bei randami jų sprendimai. Veiklos dialogas užtikrina, kad kiekvieno žmogaus veiklos priemonės yra aiškios ir aptartos realiu laiku – kai bet koks nukrypimas nuo tikslų gali būti nustatytas ir ištaisytas daug greičiau nei klientai pradeda reikšti pretenzijas.

Nustatyta, kad pradėjus taikyti LEAN metodus sandėlio veikloje, bendri realizacijos sandėlio rodikliai pagerėjo. Pagerėjo transporto priemonių, pakrautų fiksuotu, sutartu laiku rodikliai (žr. 2 pav.):

2 pav. Fiksuotu, sutartu laiku pakrautos transporto priemonės (sudaryta autoriaus, remiantis X įmonės sandėlio pateiktais duomenimis)

Vertinant fiksuotu laiku pakrautų transporto priemonių rezultatus įmonėje, pastebima, kad rezultatų pagerėjimo kitimas nebuvo tolygus, tačiau LEAN metodų įtaka laiku pakrautų transporto priemonių skaičiui buvo teigiama: vidutiniškai rezultatai gerėjo apie 15 proc., t. y. netaikant LEAN metodų vidutiniškai buvo pakraunama apie 80 proc. transporto priemonių sutartu laiku, tuo tarpu pritaikius LEAN metodus – šis procentas buvo 95 proc. ir daugiau.

Išvados

1. Inicijuojant nuolatinį tobulinimo procesą, veiklos kokybės gerinimą bei darbuotojų įgūdžių tobulinimą – siekiama sukurti didesnę naudą klientui. LEAN metodų taikymo logistikos terminalų veikloje ankstesni tyrimai patvirtino, kad šiandieninėje konkurencingoje rinkoje, sandėliai privalo turėti sukurtus procesus, siekiant padėti geriau suprasti klientų poreikius ir įdiegti priemones, siekiant padidinti ir pagerinti klientų dėmesį.
2. LEAN metodų taikymo poreikis įmonei buvo būtinas ir tikslingas siekiant spręsti augančios realizacijos sandėlio veiklos apimtį sąlygotas problemas: atvykę krovininiai automobiliai ilgai laukia eilėje pakrovimo ar iškrovimo. Dėl to vėluojama pervežti krovninius į kitus įmonės sandėlius ar gavėjams. Sandėlyje trūksta vietos kroviniams, dėl lėto krovininių „judėjimo“ susidaro butelio kaklelio efektas, atsiranda daug švaistymų.
3. LEAN vadybos sistema turi teigiamos įtakos įmonės realizacijos sandėlio veiklai, pradėjus taikyti LEAN metodus darbas sandėlyje tapo efektyvesnis, daugiau transporto priemonių pakraunama sutartu, fiksuotu laiku, iškilusios problemos yra sprendžiamos greitai, darbuotojai vis dažniau įsitraukia į LEAN metodų taikymo procesą, gerėja vidinė komunikacija tarp darbuotojų ir padalinių.
4. Rekomenduotina sistemingai taikyti ir kitus metodus, kurie prisidėtų ir prie veiklos efektyvumo bei produktyvumo, ir prie darbuotojų įsitraukimo. Kadangi įmonėje auga darbuotojų įsitraukimas bei dalyvavimas pokyčių procesuose bei iniciatyvose, todėl siūlytina visuose terminaluose aktyviau taikyti ir kitus LEAN metodus: Gemba Walk, Performance Dialogue, PDCA.

Literatūra

1. BOWERSOX D.J., CLOSS D.J., COOPER D.J., COOPER M.B. (2002) Supply chain logistic management. Boston: Mc Graw Hill.
2. CHIARINI ANDREA. (2012). From Total Quality Control to Lean Six Sigma– Evolution of the Most Important Management Systems for the Excellence. Prieiga per internetą : 57 <https://books.google.lt/books?id=MDd5ResvFtMC&pg=PA35&lpg=PA35&dq=Asaic%20hi+method&source=bl&ots=5gkmPpcLzg&sig=iiT0W7xZH5rtynsGTmNqCMo798&hl=lt&sa=X&ved=0ahUK EwjhJyEzZHaAhVB0RQKH a6CD3QQ6AEIXD%20AK#v=onepage&q=Asaichi%20method&f=false> (žiūrėta 2023 m. balandžio 12 d.)

3. Goldsby Dr. T., Martichenko R. (2005). *Lean Six Sigma Logistics. Strategic Development to Operational Success*. J. Ross Publishing. 282 p.
4. MAKNOON, M. Y., SOUMIS, F., & BAPTISTE, P. (2016). Optimizing transshipment workloads in less-than-truckload cross-docks. *International Journal of Production Economics*, 179, 90–100. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2016.05.015> (žiūrėta 2023 m. balandžio 14 d.)
5. SAMUEL OBARA, DARRIL WILBURN (2015). „Toyota“ pagal „Toyota“.

IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ MOTYVACIJOS UGDYMO METODAI ALYTAUS LOPŠELYJE-DARŽELYJE „NYKŠTUKAS“

Giedrė Šaučiūnienė
Lekt. Edita Vosylienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Mokymosi / ugdymosi / pažinimo motyvacija prasideda dar vaikui gimus ir sustiprėja ikimokykliniame amžiuje. Šis gebėjimas gilina vaiko žinias, gebėjimus, įgūdžius, leidžia priimti aplinkos jam teikiamą pagalbą mokytis, vaiko pasiekimais bei savijauta ugdymo įstaigoje, taip pat turi įtaką vaiko raidai ilgalaikėje perspektyvoje. Lietuvoje atliktų mokslinių tyrimų, susijusių su ugdymo(-si) motyvacija, yra itin mažai, didžiausias dėmesys skiriamas priešmokykliniam amžiui. Tyrime naudota: mokslinės literatūros šaltinių, įvairių švietimo dokumentų analizė, pedagogų anketinė apklausa, statistinių duomenų analizė. Tyrimu nustatyta, jog populiariausi ugdymo(-si) motyvacijos metodai: žaidimas, savo veiklos įšvertinimas, skatinimas, pasitikėjimas, įveikiamos užduotys, komandinė, grupinė veikla.

Raktažodžiai: ikimokyklinis amžius, ugdymosi motyvacija, metodai.

Įvadas

Kiekvienas asmuo kasdien susiduria su labai dideliu informacijos srautu, besikeičiančiomis situacijomis, kas reikalauja naujų įgūdžių, problemų sprendimo gebėjimų ir kt. Tam pasiekti reikalinga mokymosi / ugdymosi / pažinimo motyvacija, kuri prasideda dar vaikui gimus ir sustiprėja ikimokykliniame amžiuje. Ugdymo(-si) motyvacija ir gebėjimas mokytis gilina vaiko žinias, gebėjimus, įgūdžius, leidžia priimti aplinkos jam teikiamą pagalbą mokytis, vaiko pasiekimais bei savijauta ugdymo įstaigoje, taip pat turi įtaką vaiko raidai ilgalaikėje perspektyvoje, pavyzdžiui, nuo to priklauso gebėjimas mokytis ateityje, pasiekimai vyresniame amžiuje ir kt. (Barkauskaitės, Motiejūnienės, 2004; Stonkuvienė, 2016).

Tyrimai rodo, kad vaikus motyvuoja įvairūs veiksniai, pavyzdžiui, pasiekimai, lyderystė ir partnerystė (Lehmann, 2009; Over, 2016); veiklos patrauklumas, patiriamos emocijos, rezultato patrauklumas (Blandė, Gudalienė, 2017); įšvertinimas (Lažuninkienė, 2020); vidinė ir išorinė motyvacija (Gillet et al., 2012; (Hakkarainen et al., 2015); pedagogo vaidmuo (Glebuviene, Leleikienė, 2003; Urnėžienė, Tučienė, 2014. Mokslininkai ir praktikai šiandien sutaria, kad vaikai ugdymo įstaigoje galimai yra motyvuoti priklausomai nuo to, kokie metodai joje yra taikomi. Didžiausias dėmesys skiriamas aktyviesiems ugdymo metodams, pozityviai aplinkai, atsižvelgiant į vaikų individualumą (jų pomėgius), tinkamą komunikaciją, taikant pagyrimų/paskatinimų sistemą ir pan.

Tiek Lietuvos, tiek užsienio ikimokyklinių ugdymo įstaigų pedagogai, kad ir kokius ugdymosi tikslus vaikui keltų, jų motyvacijai taiko įvairius metodus, naudojamos skirtingas priemonės, dėmesys kreipiamas į vaiko individualumą, norus, priimamos jų siūlomos idėjos, taip pat akcentuojamas teigiamas grįžtamasis ryšys ir t. t. (Leal et al., 2002; Ayvaci, Devocioglu, 2010). Vis dėlto, Lietuvoje atliktų mokslinių tyrimų, susijusių su ugdymo(-si) motyvacija, yra itin mažai, didžiausias dėmesys skiriamas priešmokykliniam amžiui, nors užsienio autorių tyrimai rodo, kad svarbu atkreipti dėmesį ir į mažesnio amžiaus vaikų ugdymo(-si) motyvaciją. Be to, nėra vieningos praktikos, kokie metodai yra taikomi siekiant lavinti ugdymo(-si) motyvaciją dirbant su ikimokyklinio amžiaus vaikais.

Darbo tikslas: Atskleisti, kokie yra naudojami ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo(-si) motyvacijos metodai Alytaus lopšelyje-darželyje „Nykštukas“.

Darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti ugdymo(-si) motyvacijos svarbą ikimokyklinio amžiaus vaiko raidai.
2. Nustatyti, kokie ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo(-si) motyvacijos metodai yra taikomi ugdymo įstaigose.
3. Atskleisti ugdymo(-si) motyvaciją skatinančius veiksnius.

Darbo objektas. Ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo(-si) motyvacijos metodai Alytaus lopšelyje-darželyje „Nykštukas“.

Darbo metodai. Teoriniai: mokslinės literatūros šaltinių, įvairių švietimo dokumentų analizė, empiriniai: pedagogų anketinė apklausa; statistiniai: aprašomoji statistinių duomenų analizė, naudojant *Microsoft Office Excel* programą.

Praktinė darbo reikšmė. Teorinėje dalyje atskleistos ikimokyklinio ugdymo įstaigos vaikų ugdymo(-si) motyvacijos teorinės studijos, identifikuoti veiksniai, turintys įtakos ikimokyklinio amžiaus vaikų motyvacijai, išryškinti pedagogų taikomi metodai.

1. Ugdymosi motyvacijos reikšmė ikimokykliniame amžiuje

LR Švietimo įstatymo pakeitimo įstatyme (2011) apibrėžiama, jog ikimokyklinio ugdymo paskirtis yra padėti vaikui tenkinti prigimtinius, kultūros, socialinius, pažintinius poreikius. Ikimokyklinis ugdymas vyksta šeimoje, o tėvų (globėjų) pageidavimu – pagal ikimokyklinio ugdymo programą. Ikimokyklinis ugdymas teikiamas vaikui nuo gimimo iki jam pradedamas teikti priešmokyklinis ugdymas. Verta atkreipti dėmesį į nuolat atsirandančias naujoves, tad kiekvienas asmuo kasdien susiduria su labai dideliu informacijos srautu, besikeičiančiomis situacijomis, kas reguliariai reikalauja naujų įgūdžių, problemų sprendimo gebėjimų ir kt. Tam pasiekti reikalinga mokymosi / ugdymosi / pažinimo motyvacija, kuri prasideda dar vaikui gimus ir sustiprėja ikimokykliniame amžiuje. Šiai ugdymo(-si) motyvacijai įtakos turi įvairūs veiksniai, o ji pati atlieka ryškų vaidmenį ilgalaikėje perspektyvoje, o net ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymas(-sis) jau turi susilaukti didelio tyrėjų ir praktikų dėmesio.

Ugdant vaikus, dėmesį verta skirti ne tik amžiaus grupės (raidos) ypatumams, tačiau ir kartai, kuriai priklauso vaikai. Nuo 2010 metų gimę vaikai yra vadinami *alfa kartos* vaikais. Šiems vaikams būdingas itin stiprus išmaniųjų technologijų poreikis, geresnės socioekonominės sąlygos. Šios kartos vaikai pasižymi aukštesne saviverte, eksperimentavimu, siekiu viską išbandyti patiems. Jiems svarbiau ne rezultatas ir net procesas, o galimybė atrasti skirtingus būdus veiklai pasiekti. Dėl išmaniųjų technologijų naudojimosi nuo itin ankstyvo amžiaus, šie vaikai geba efektyviai paskirstyti dėmesį vienu metu kelioms skirtingoms veikloms, tačiau kartu jiems sunku ilgą laiką sutelkti dėmesį. Šios kartos vaikus ugdyti reikia taip, kad procesas būtų nuolat kintantis, įvairus, apimantis daug skirtingų metodų, turintis prasmę, atsakyti į rūpimus savalaikius klausimus. Geriausi rezultatai pasiekiami tada, kada vaikams leidžiama viską išbandyti, „pačiuopinėti“ paties, eksperimentuoti, tyrinėti. Taip pat tikslinga leisti prisiimti atsakomybę, vertinti komandinį darbą, kiekvieno asmeninį indėlį jame, t. y. reikia leisti vaikui jaustis svarbiu ir reikšmingu. Žinant, kaip svarbu *alfa kartai* yra išmaniosios technologijos, naudinga jas integruoti į ugdymo(-si) procesą.

Stonkuvienė (2016) teigia, kad labai didelis dėmesys, susijęs su mokymosi mokytis ugdymu(-si), skiriamas pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo metu. Vis dėlto šios kompetencijos ugdymas turėtų prasidėti dar ikimokykliniame amžiuje. Egzistuoja tam tikros sritys, pagal kurias reikia vertinti gebėjimą mokytis, pavyzdžiui, pozityvus požiūris į mokymąsi (dėl ko mokosi), tikslo siekimas (ko mokosi), produktyvi mokymosi veikla (kaip mokosi) ir mokymosi veiklos įsivertinimas (mažto, kaip sekasi mokytis). G. Stonkuvienė (2018) atkreipia dėmesį į tai, jog tyrimų apie mokėjimą mokytis ir jo ugdymą(-si) ikimokykliniame ugdymo etape Lietuvoje tuo yra itin mažai. Mokslininkė kėlė klausimą, kaip yra interpretuojama mokėjimo mokytis samprata, kaip ji reiškiasi ikimokyklinių įstaigų ugdymo programose (*Curriculum*) ir kaip ja remiantis galima planuoti ugdymą(-si). Autorės 2018 metais atliktas tyrimas atskleidė, jog ikimokyklinio ugdymo įstaigų parengtose programose išryškėja įvairi mokėjimo mokytis ugdymo(-si) praktika. Kitaip sakant, tai rodo, jog įstaigos skirtingai žiūri ir vertina mokėjimo mokytis ugdymą.

Čepienė su kolegomis (2001) analizavo vaikų patyrimo skirtingose ikimokyklinėse įstaigose įtaką ugdymo(-si) motyvacijos ypatumams. Tyrime dalyvavo dvi Klaipėdos mokyklų-darželių klasės. Vienos ugdymo įstaigos pirmaklasiai lankė eksperimentinę mokyklą-darželį nuo 3–4 metų, o kitos ugdymo įstaigos klasė buvo kaip kontrolinė grupė. Motyvacijai vertinti naudotos 3 metodikos: vaikų piešinių analizė (piešti po 3 piešinius mokyklne ir nemokyklne temomis); mokymusi ir nemokyklne veikla susijusių situacijų emocinis vertinimas (pateiktos situacijos, kuriose būtina mokytis, ir situacijas, kur nereikia mokytis; vaiko prašoma įvertinti savo emocinę būseną, kaip jaustūsi kiekvienoje situacijoje) bei loginis mokymosi situacijų įvertinimas (užduodami klausimai, pavyzdžiui, „*Kur norėtum mokytis – mokykloje ar namuose?*“). Rezultatai parodė, jog eksperimentinės grupės vaikai daug palankiau priima pačią mokyklą, jos tvarką, saugiai joje jaučiasi. Negana to, ugdymo(-si) motyvacijos rodikliai buvo aukštesni nei kontrolinės grupės vaikų, kas rodo pakankamai įsisąmonintą norą mokytis. Autoriai padarė

išvadą, jog šiuos skirtumus lėmė skirtinga patirtis ikimokykliniame amžiuje (Čepienė et al., 2001). Tai reiškia, kad skirtingi ugdymo metodai ankstyvame amžiuje (3–4 metų) gali turėti įtakos skirtingam ugdymo(-si) mokytis pasireiškimui ateityje.

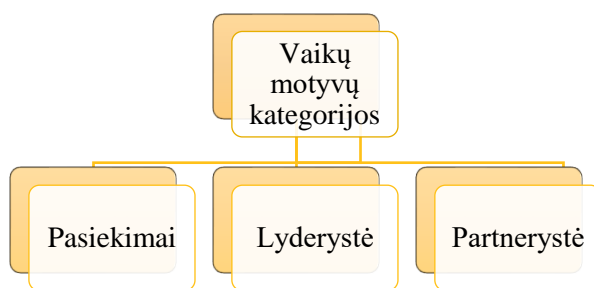
Kaip jau minėta anksčiau, pastaruoju metu mokslininkai, tyrinėjantys gebėjimą mokytis, didelį dėmesį kreipia į ankstyvąją vaikystę bei vaiko ugdymą(-si) šiame raidos tarpsnyje. Dėl šios priežasties Stonkuvienė (2016) atliko empirinį tyrimą, kurio tikslas – pagrįsti ikimokyklinio amžiaus vaikų mokėjimo mokytis ugdymo(-si) svarbą tolesniam mokymuisi. Autorė daro išvadą, jog mokėjimas mokytis yra itin reikšmingas visą gyvenimą trunkančiam gebėjimui mokytis, tyrinėti pasaulį, tobulėti įvairiose srityse. Būtent ikimokyklinis ugdymas yra svarbus tuo, kad šiame etape vaikai įgauna pamatinius gebėjimus mokytis. Anot Barkauskaitės ir Motiejūnienės (2004), ugdymosi motyvacija yra siejama su kokybišku, prasmingu, saugiu ugdymu(-si), vaiko savijauta ir ryšiu su ugdymo įstaiga. Tai reiškia, kad ugdymo(-si) motyvacija atlieka ne tik svarbų, tačiau ir ilgalaikį vaidmenį vaikui augant.

Apibendrinant, vaiko ugdymo(-s) motyvacijai įtakos turi įvairūs veiksniai, pavyzdžiui, požiūris į ugdymą(-si) ir ugdymo įstaigą, ugdymo(-si) strategijos ir metodai, asmeninės savybės ir gebėjimas reflektuoti savo ugdymosi patirtį (Stonkuvienė, 2018), tarpasmeniniai santykiai; poreikio jaustis saugiam patenkinimas. Lyčių ugdymo(-si) motyvacijos skirtumai tyrimuose vertinami kontraversiškai. Tai reiškia, kad ugdymo(-s) motyvacijai reikšmingi yra tiek individualūs, tiek organizaciniai veiksniai. Taip pat galima teigti, kad ugdymo(-si) motyvacija ir gebėjimas mokytis gilina vaiko žinias, gebėjimus, įgūdžius, leidžia priimti aplinkos jam teikiamą pagalbą mokytis, vaiko pasiekimais bei savijauta ugdymo įstaigoje, taip pat turi įtaką vaiko raidai ilgalaikėje perspektyvoje, pavyzdžiui, nuo to priklauso gebėjimas mokytis ateityje, pasiekimai vyresniame amžiuje ir kt. Vis dėlto Lietuvoje nuodugnių mokslinių tyrimų apie ikimokyklinio amžiaus vaikų mokėjimą mokytis ar šios kompetencijos ugdymą stinga.

2. Ikimokyklinėse ugdymo įstaigose taikomi ugdymo(-si) motyvacijos metodai

Kalbant apie vaikus, nesunku pastebėti, jog juos motyvuoja ne tik noras atlikti, įveikti užduotį, tačiau ir siekis dominuoti arba noras palaikyti artimus tarpasmeninius santykius. Norint paskatinti, motyvuoti vaiko tam tikrą elgesį, visų pirma reikia žinoti, kas kiekvienoje situacijoje gali skatinti konkretų vaiką. Lehmann (2009) išskiria tris pagrindines motyvų kategorijas (2.1 pav.):

1. pasiekimai (palyginimas su savimi; palyginimas su kitu asmeniu; perfekcionizmas; motyvuoja aiškų žinojimą, ką konkrečiai jis pats pasiekė);
2. lyderystė (svarbi garbė, šlovė, pergalė, o ne patys rezultatai ir pasiekimai);
3. partnerystė (šiems vaikams labai svarbu komandinės užduotys, bendradarbiavimas, stengiamasi atlikti užduotį ne dėl jos rezultato, o dėl to, kad turėtų draugų, taptų grupės nariais, būtų mėgiami kitų vaikų).

2.1 pav. **Pagrindinės vaikų motyvų kategorijos:** pagal Lehmann, I. *Motyvacija*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2009.

Mokslininkai pateikia nemažai motyvacijos teorijų. Įvairūs autoriai motyvaciją skirsto į vidinę ir išorinę. Pavyzdžiui, „vidinė ugdymosi motyvacija – gebėjimas be išorinio palaikymo ilgą laiką atlikti tam tikrą veiklą, pačiam įveikti kilusius keblumus, nepasiduoti ištikus nesėkmei“, o „išorinė ugdymosi motyvacija – išorinės sąlygos, palaikančios norą mokytis“ (Monkevičienė, 2003, p. 53; cit. iš Terepaitė, Gumuliauskienė, 2008, p. 126). „Jensen (2001) teigimu, daugelį vidinės ir išorinės motyvacijos bruožų suformuoja vaiko namų aplinka ir kiti veiksniai, kaip antai: vidinis džiaugsmas, lydintis veiklą, mokymąsi ir pan.; sėkmės jausmo išgyvenimas, t. y. jei vaikui atrodo, kad jam sekasi skaičiuoti, tuomet jis domisi skaičiais, o vėliau tai gali virsti domėjimusi matematika; ugdymosi lūkesčiai ir jų pasiteisinimas – vaiko lūkesčių pasitvirtinimas; ugdytis skatinanti aplinka; ugdymuisi palankus

bendravimas su pedagogu; palankus bendravimas su kitais vaikais ir kt. Visa tai parodo tiek vidinės, tiek ir išorinės motyvacijos svarbą sėkmingam bei savarankiškam vaiko mokymui(-si).“ (cit. iš Terepaitė, Gumuliauskienė, 2008, p. 126). Motyvacijos teorijų gausa rodo tai, jog ugdymas(-sis) yra sudėtingas ir kintantis procesas, kurį veikia daugybė skirtingų išorinių (pvz., šeima, aplinka, bendraamžiai, mokytojai bei kt.) ir vidinių (pvz., vaiko nuostatos ir kt.) veiksnių.

Lažauninkienė (2020) atliko empirinį tyrimą, kuriuo siekė atskleisti ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaiko savo veiklos įsivertinimo procesą, remiantis ikimokyklinio ugdymo pedagogų išvalgomis. „Įsivertinimas skatina ugdytinio savivertę bei motyvaciją; apie savo daromą pažangą bei pasiekimus, siekiant išsiaiškinti savo stipriąsias ir silpnąsias puses. Įsivertinimas gali padėti vaiko sėkmingam ugdymuisi, tai yra skatina vaiko savivertę ir motyvaciją, padeda ugdyti vaiko atsakomybę už atliktą veiklą, puoselėti vaiko savęs pažinimą“. Atlikus kokybinių tyrimą nustatyta, kad ikimokyklinio ugdymo procese naudojami įvairūs įsivertinimo metodai (formalūs ir neformalūs), kurie gali sudaryti prielaidas sėkmingam vaikų ugdymui(-si). Anot pedagogų, sėkmingos vaikų įsivertinimo patirtys rodo, kad įsivertinimas stiprina vaikų pasitikėjimo savimi jausmą, atsakomybę, savęs pažinimą, padeda kritinio, reflektivaus mąstymo pagrindus ir augina mokymosi motyvaciją.

Atkūrus nepriklausomybę, Lietuva pradėjo vykdyti didelį ugdymo(-si) pokytį, t. y. atsisakoma klasikinių ugdymo normų ir mėginama pereiti prie laisvojo ugdymo humanistinės idėjos (Lažauninkienė, 2020). Kitaip sakant, individualūs vaiko gebėjimai yra svarbesni nei formalus ugdymo turinys, ugdymo turinys tapo lankstesnis. Vadovaujantis šiais tikslais, vienas iš pedagogo uždavinių įstaigose yra vertinti vaiko individualumą (poreikius, daromą pažangą). Tam, kad vaikas norėtų pažinti ir tyrinėti jį supančią aplinką, kažką veikti, išbandyti skirtingus mokymosi būdus, visų pirma jis turi jaustis patogiai bei saugiai tiek fiziškai, tiek psichologiškai, taip pat turi būti pastebėtas ir įvertintas.

Mokslininkai ir praktikai šiandien sutaria, kad vaikai ugdymo įstaigoje galimai yra motyvuoti priklausomai nuo to, kokie metodai joje yra taikomi. Didžiausias dėmesys skiriamas aktyviesiems ugdymo metodams, pozityviai aplinkai, atsižvelgiant į vaikų individualumą (jų pomėgius), tinkamą komunikaciją, taikant pagyrimų/paskatinimų sistemą ir pan. Lietuvoje dirbantys ikimokyklinės ugdymo įstaigos pedagogai taip pat naudoja įvairius ugdymo(-si) motyvacijos metodus ir būdus. Pavyzdžiui, Vilniaus lopšelis-darželis „Medynėlis“ (2020) pateikia šiuos motyvacijos metodus:

1. Paskatinimas, palaikymas, pasitikėjimas, grįžtamasis ryšys
2. Saugus psichologinis mikroklimatas
3. Turtinga ugdomoji aplinka, įvairios funkcinės priemonės
4. Įveikiamos užduotys
5. Grupės draugo pavyzdys
6. Savo veiklos įsivertinimas
7. Komandinė, grupinė, bendra veikla
8. Žaidimų dienos pagal vaikų sumanymus ir t.t.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek Lietuvos, tiek užsienio ikimokyklinių ugdymo įstaigų pedagogai, kad ir kokius ugdymosi tikslus vaikui keltų, jų motyvacijai taiko įvairius metodus, naudojamos skirtingas priemonės, dėmesys kreipiamas į vaiko individualumą, norus, priimamos jų siūlomos idėjos, taip pat akcentuojamas teigiamas grįžtamasis ryšys ir t. t.

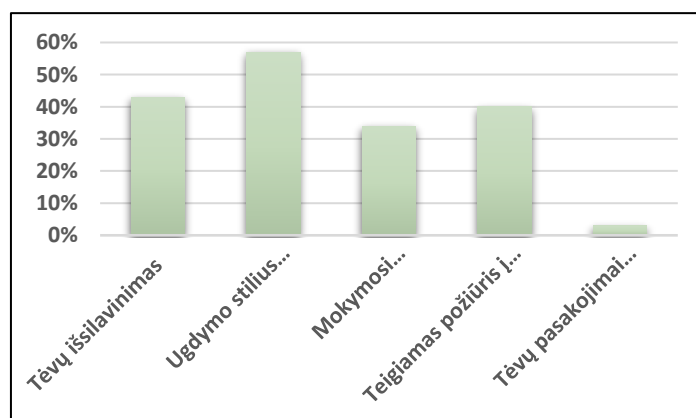
3. Alytaus lopšelyje-darželyje „Nykštukas“ naudojami ugdymo(-si) motyvacijos metodai

Kaip teigiama Alytaus lopšelio-darželio „Nykštukas“ internetinėje svetainėje www.nykstukas.alytus.lm.lt, šioje įstaigoje ikimokyklinis ugdymas teikiamas vaikams nuo 3 metų iki 6 metų. Ikimokyklinio ugdymo paskirtis – padėti vaikui tenkinti prigimtinius, kultūros – taip pat ir etnines – socialinius, pažintinius poreikius. Ugdymo procesas orientuotas į vaiką, jo poreikius. Vaikai įtraukiami į kūrybinę, sportinę, kultūrinę bei pažintinę veiklą. Dinamiška, informatyvi ir saugi ugdymo aplinka padeda užtikrinti visapusišką vaiko vystymąsi. Ikimokyklinis ugdymas vykdomas pagal Alytaus lopšelio-darželio „Nykštukas“ ikimokyklinio ugdymo programą. Ikimokyklinį vaikų ugdymą įgyvendina ikimokyklinio ugdymo auklėtojas. Pagrindinis vaikų ugdymo metodas yra žaidimas. Ugdymo turinys įgyvendinamas visu vaiko buvimo grupėje metu: bendraujant, žaidžiant, dalyvaujant pedagogų organizuotoje ugdomojoje veikloje, jam valgant, ruošiantis ilsėtis, einant į lauką. Ugdymo turinys ikimokykliniame amžiuje organizuojamas pagal 5 kompetencijas: sveikatos stiprinimo kompetencija, socialinė kompetencija, komunikavimo kompetencija, pažinimo kompetencija ir meninė kompetencija. Ugdymo veikloje siekiame atskleisti asmeninį, natūralistinį, matematinį-loginį, kinestetinį, erdvinį, meninį, socialinį ir egzistencinį intelektą.

Remiantis Alytaus lopšelio-darželio „Nykštukas“ ikimokyklinio ugdymo programa, Alytaus lopšelio-darželio „Nykštukas“ direktoriaus 2018 m. liepos 31 d. įsakymu Nr. V-98, Lopšelyje-darželyje vaikai ugdomi nuo 1–6 metų. Vaikams sudaromos geros ugdymosi sąlygos individualių galių plėtojimui, pozityviam bendravimui, pažintinei ir kūrybinei veiklai. Šio laikmečio vaikai vadinami įvairiai: alfa kartos, skaitmeninių technologijų vaikais ir kt. Jie auga kartu su interaktyviais žaidimais, žaislais, skaitmeninėmis ugdymo priemonėmis, kompiuteriais, internetu, interaktyvia lenta, skaitmeninėmis knygomis. Taip pat akcentuojama darželio pozicija, jog sėkmės raktas – vaiko vidinė motyvacija.

2023 metais atlikto kiekybinio tyrimo metu buvo siekiama nustatyti, kokius motyvacijos ugdymo metodus taiko ikimokyklinio ugdymo mokytojai ugdydami ikimokyklinio amžiaus vaikus. Tyrimo dalyviai noriai dalyvavo tyrimo procese, pildė pateiktas anketas.

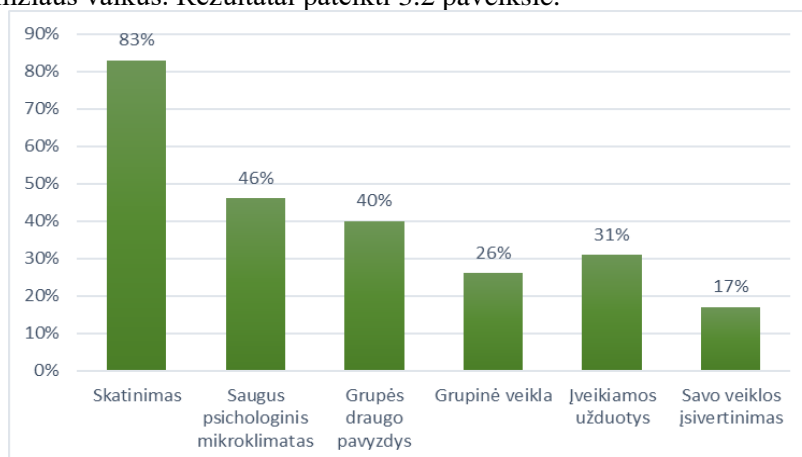
Dirbant su ikimokyklinio amžiaus vaikais daugybė veiksnių turi įtakos vaikų elgesiui, ugdymuisi, bei ugdymo(si) motyvacijai. Ikimokyklinio amžiaus vaikui labai svarbi tėvų nuomonė, augant vaikams svarbi draugų nuomonė, grupėje formuojasi lyderiai, kurie irgi dažnai turi įtakos grupės ugdymo(si) procesui. Tyrimas atskleidė veiksnius, kurie daro įtaką ugdatant vaikų ugdymo(si) motyvaciją (žr.3.1 pav.).

3.1 pav. Veiksniai, turintys didžiausią įtaką ugdymo(si) motyvacijai

Įdomu sužinoti mokytojų nuomonę, kas daro didžiausią įtaką vaikų ugdymo(si) motyvacijai. Jos mano, kad didžiausią įtaką turi „Ugdymo stilius šeimoje“. Šį variantą pažymėjo 57 procentai apklaustųjų. Mokytojos galvoja, kad „Tėvų išsilavinimas“ (43 proc.) ir „Teigiamas požiūris į pedagogą“ (40 proc.) daro nemažą įtaką ikimokyklinio amžiaus vaikams. „Mokymosi reikšmingumo ir įdomumo akcentavimas“ mokytojų nuomone nėra toks svarbus. Jį pasirinko 34 procentai apklaustųjų, o minimalią įtaką turi „Tėvų pasakojimai apie mokyklą“. Tik 3 procentai respondentų mano, kad tai darytų įtaką vaikų ugdymo(si) motyvacijai ugdyti.

Prasmingas ugdymas vyksta tada, kai vaikai aktyviai mokosi remdamiesi tuo, ką jau žino. Tad kiekvieną kartą pradėdant aiškintis naujus dalykus svarbu skirti laiko sužadinimo veiklai. Ja siekiama sužadinti vaikų susidomėjimą, emocinį įsitraukimą. Sužadinimo veikla turėtų būti kryptinga, intensyvi. Labai įdomu buvo išsiaiškinti, kokius motyvacijos ugdymo metodus naudoja įstaigos mokytojos ugdatant ikimokyklinio amžiaus vaikus. Rezultatai pateikti 3.2 paveiksle.

3.2 pav. Dažniausiai naudojami motyvacijos ugdymo metodai

Kaip matyti diagramoje, 83 procentai visų mokytojų naudoja „Skatinimą“ įvairiai prizais, medaliais ar pagyrimu. 46 procentai respondentų svarbu „Saugus psichologinis mikroklimatas“ grupėje, nes gerai besijaučiantis vaikas gali pasiekti geresnius rezultatus. Didelė dalis mokytojų naudoja „Grupės draugo pavyzdžio“ metodą, pažymėjo net 40 procentų respondentų. Trečdalis mokytojų renkasi „Įveikiamas užduotis“ 31 proc., taip skatindamos ugdymo(si) motyvaciją. Mažiausiai įstaigoje dirbančių mokytojų naudojami metodai „Grupinė veikla“ ir „Savo veiklos įsivertinimas“, atitinka 26 procentus ir 17 procentų.

Apibendrinant gautus tyrimo rezultatus galima teigti, kad apklaustieji pedagogai sutinka, kad ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus yra labai svarbu atkreipti dėmesį į ugdymo(si) motyvaciją ir jos metodus. Tyrimas atskleidė, kad dauguma mokytojų mano, kad ugdymo(si) motyvacija yra įgimtas vaiko smalsumas pažinti pasaulį. Siekiant sėkmingo ugdymo svarbiausi veiksniai susiję su pačio ugdytinio savybėmis. O vaikų gebėjimą mokytis lemia tokie veiksniai, kaip tikslo siekimas, produktyvi mokymosi veikla, įsivertinimas, bei pozityvus požiūris į mokymąsi. Mokytojai perteikė tėvų nuomonę, kad sėkmingam ugdymui svarbiausia požiūris į ugdymo(si) motyvaciją. Dirbantys mokytojai pripažino, kad jiems svarbiausia emocinis ryšys su vaikais, didelę įtaką daro komandinis darbas, bei bendradarbiavimas su tėvais. Ugdymo(si) motyvacija yra labai svarbi, tiek vidinė, tiek išorinė, bei stiprina vaiko gebėjimus ir įgūdžius. Vertindamos ugdymo(si) motyvaciją mokytojos išskyrė emocinį vertinimą ugdomosiose ir neformaliose veiklose. Žaidimas – vienas iš daugiausiai kartų paminėtų ugdymo(si) motyvacijos metodų, bei viena svarbiausių veiklų ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus. Populiariausi ugdymo(si) motyvacijos metodai – skatinimas įvairiomis priemonėmis, saugus psichologinis klimatas, bei grupės draugo pavyzdys. Įdomu, kad atsakant į klausimą, kaip gerinti ugdymo kokybę, pirmiausia, svarbu atkreipti dėmesį į vaiką ir individualius jo poreikius.

Išvados

1. Vaiko ugdymo(-si) motyvacija yra itin svarbus veiksnys ne tik vaiko pažintinėms funkcijoms, tačiau ir ilgalaikėje perspektyvoje siekiant užtikrinti vaiko mokymosi motyvaciją ateityje. Dėl šios priežasties ugdymo(-si) motyvacijai dėmesys skiriamas dar ankstyvojoje vaikystėje, ikimokykliniame amžiuje. Ikimokyklinio amžiaus vaikus skatina veikti tiek vidiniai, tiek išoriniai motyvai.
2. Ikimokyklinės ugdymo įstaigos pedagogai taiko įvairius ugdymo(-si) motyvacijos metodus, skiriamas dėmesys vaiką supančiai aplinkai, priemonėms, grįžtamojo ryšio teikimui ir pan. Dauguma respondentų mano, kad ugdymo(si) motyvacija yra įgimtas vaiko smalsumas pažinti pasaulį yra susijęs su pačio ugdytinio savybėmis.
3. Populiariausi ugdymo(si) motyvacijos metodai Alytaus lopšelyje–darželyje „Nykštukas“ yra skatinimas įvairiomis priemonėmis, saugus psichologinis klimatas, bei grupės draugo pavyzdys. Žaidimas – vienas iš daugiausiai kartų paminėtų ugdymo(si) motyvacijos metodų, bei svarbiausia veikla ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus.
4. Vaikų gebėjimą mokytis lemia tokie veiksniai, kaip ugdymo stilius šeimoje, tėvų išsilavinimas, bei pozityvus požiūris į pedagogą.

Literatūra

1. BARDAUSKAITĖ, E., JAKIMAVIČIENĖ, A. SADAUSKIENĖ, R. Priešmokyklinio amžiaus vaikų socialinės kompetencijos ugdymas/-s tyrinėjimais, eksperimentais, atradimais. *Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų rengimo problematika“*, 2016 m. gruodžio 8 d. Kaunas: Kauno kolegijos Justino Vienožinskio menų fakultetas, 2016.
2. BARKAUSKAITĖ, M., MOTIEJŪNIENĖ, E. Mokymosi motyvacijos problema ir jos sprendimo galimybės. *Pedagogika*, 2004, Nr. 70, p. 38–43. ISSN 1392-0340.
3. ČEPIENĖ, R., RUGEVIČIUS, M., ŽAKAITIENĖ, A. Vaikų patyrimo skirtingose ikimokyklinėse įstaigose įtaka mokymosi motyvacijos ypatumams. *Pedagogika*, 2001, Nr. 49, p. 104–112. ISSN 1392-0340.
4. JOVAIŠA, L. *Ugdymo mokslas ir praktika*. Vilnius: Agora, 2001.

5. LAŽAUNINKIENĖ, S. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaiko savo veiklos įsivertinimo procesas: pedagogų išvalgos. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2020, Nr. 50 (2), p. 24–31. ISSN 1648-8776.
6. MONKEVIČIENĖ, O., ŽEMGULIENĖ, A., STANKEVIČIENĖ, K. Mokymosi paradigma grindžiamo ikimokyklinio ir pradinio ugdymo samprata. *Pedagogika*, 2013, Nr. 111, p. 136–151.
7. RUPŠIENĖ, L. 2001. Berniukų mokymosi motyvacijos ypatumai. *Pedagogika*, 2001, Nr. 53, p. 117–121. ISSN 1392-0340.
8. STONKUVIENĖ, G. Ikimokyklinio amžiaus vaikų mokėjimo mokytiis ugdymo(si) reikšmingumas mokymosi visą gyvenimą kontekste. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2016, Nr. 2 (46), p. 41–49. ISSN 1648-8776.
9. STONKUVIENĖ, G. Mokėjimo mokytiis samprata ir kontekstas ikimokyklinių įstaigų ugdymo programose (Curriculum). *Pedagogika*, 2018, Nr. 3 (131), p. 110–128. ISSN 1392-0340.
10. TERAPAITĖ, J., GUMULIAUSKIENĖ, A. Priešmokyklinio amžiaus vaikų motyvacijos mokymui(-si) ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2008, Nr. 1 (17), p. 126–130. ISSN 1648-8776.
11. ŽUKAUSKIENĖ, R. *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai, 2012.
12. AYWACI, H. S., DEVECIOGLU, Y. Place arrangements and motivation methods of preschool teachers use in science and nature activities. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 2010, Nr. 2, p. 1997–1981.
13. GILLET, N., VALLERAND, R. J., LAFRENIERE, M. A. K. Intrinsic and extrinsic school motivation as a function of age: the mediating role of autonomy support. *Soc Psychol Educ*, 2012, Nr. 15, p. 77 – 95. DOI 10.1007/s11218-011-9170-2
14. LEHMANN, I. *Motyvacija*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2009.
15. LEAL, S. C., BARRETO BEZERRA, A. C. B., AYRTON DE TOLEDO, A. Effectiveness of tecachig methods for toothbrushing in preschool children. *Brazilian dental journal*, 2002, Nr. 13, p. 133–136.
16. MASTER, A. Gender stereotypes influence children’s STEM motivation. *Child Development Perspectives*, 2021, Nr. 15 (3), p. 203–210.
17. MATA, L. Motivation for Reading and Writing in Kindergarten Children. *Reading Psychology*, 2011, Nr. 32 (3), p. 272–299.
18. OVER, H. The origins of belonging: social motivation in infants and young children. *Philosophical tranactions of the Royal Society*, 2016, Nr. 371 (1686). <https://doi.org/10.1098/rstb.2015.0072>
19. PATRICK, H., MANTZICOPOULOS, P., SAMAAPUNGAVAN, A. Motivation for learning science in kindergarten: Is there a gender gap an does integrated inquiry and literacy instruction make a difference. *Journal of Research in Science Teaching*, 2009, Nr. 46 (2), p. 166–191.
20. WOLTER, I., BRAUN, E., HANNOVER, B. Reading is for girls? The negative impact of preschool teachers’ traditiona gender role attitudes on boys’ reading realated motivation and skills. *Frontiers in psychology*, 2015, Nr. 6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01267>
21. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*: Lietuvos Respublikos Seimas, 2011 m. kovo 17 d. Nr. XI-1281. *Valstybės žinios*, Nr. 38-1804. [žiūrėta 2022-11-18]. Prieiga per internetą: http://www.deafcenter.lt/wp-content/uploads/2015/04/svietimo_ist.pdf
22. Šiuolaikinė alfa karta – ar suprantame savo vaikus? [interaktyvus]. Švietimo naujienos, 2020 09 14 [žiūrėta 2022-12-20]. Prieiga per internetą: www.svietimonaujienos.lt
23. *Ugdymo(si) motyvacijos skatinimo metodai ir būdai*. [interaktyvus]. Vilniaus lopšelis-darželis „Medynėlis“, 2020 [žiūrėta 2023-01-02]. Prieiga per internetą: <https://www.medynelis.lt/wp-content/uploads/2021/Metodai.pdf>

ROLE OF TEACHERS IN LEARNING ENGLISH

Zehra İrem SOYDAN

Odetta Gluoksnyte

Marijampole Higher Education Institution

Annotation

Teachers in English language teaching play an important role not only to improve students' language skills but also to give them self-confidence, increase their motivation and enrich their cultural knowledge. Firstly, teachers are responsible for providing a safe environment for students in the learning process. This encourages learners to find the courage to make their mistakes and actively participate to improve their language skills. Teachers also have an important role to play in helping students improve their vocabulary and pronunciation. They can expand students' vocabulary through effective methods such as word games, language exercises and vocabulary discussions. This article emphasises the important role of teachers in the English language learning process and describes how teachers play a critical role in helping students improve their language skills, boost their confidence, help them improve their vocabulary and pronunciation, and broaden their cultural understanding.

Key Words: English, Teaching, Development, Self-confidence, Motivation, Vocabulary Pronunciation, Grammar.

Introduction

English is a global language that is spoken in many nations. It is crucial for people to learn English because it gives them the chance to interact with others from all origins and cultures. But it might be difficult to learn English, especially for non-native speakers. At this point, English teachers' roles become extremely important. Learning English is a widely practiced field of education around the world. Teachers are the biggest helpers of students while learning a language. In the process of learning English, teachers are one of the factors that directly affect the development of students.

Teachers of English are crucial in assisting pupils in learning the language. They are in charge of establishing an environment that promotes learning. To aid pupils in understanding the language, they employ a variety of instructional strategies and tactics. Students receive advice and feedback from them to help them develop their language skills.

Creating a Positive Learning Environment

A learning environment is defined as the physical, psychological, and instructional setting in a classroom. The learning environment has a strong influence on student progress. A positive learning environment is essential to help students maximize their achievement and potential. A positive learning environment can help students feel happy and satisfied at school and more motivated to learn. Therefore, a positive learning environment greatly influences students' success. Several different factors are important for creating a positive learning environment. Firstly, students' relationships with each other and with their teachers are important. Teachers should empathize with students and be open and understanding towards them. Also, opportunities for cooperation and collaboration between students can help students to build a closer relationship with each other. Secondly, learning materials and resources are also important. A positive learning environment should make the learning process more effective by providing resources appropriate to students' needs. Learning materials should be relevant to students' level of understanding and be engaging. Thirdly, it is important for students to observe their own progress in the learning process. Students should have enough time and opportunity to observe and evaluate themselves. Teachers can support this process by providing opportunities to identify and develop students' strengths. Finally, a positive learning environment is also important for discipline and behaviour management. Positive behaviour management can help students to experience less stress during the learning process and to focus more on learning. Discipline management is also important because students' behaviour can affect the quality of the learning environment. (Watts)

Using Effective Teaching Strategies

To assist students in learning the fundamentals of a particular language, language teachers offer instruction. They typically begin with the fundamentals of grammar and structure, then move on to more complicated concepts as they progress toward the end goal of becoming confident in their ability to speak and comprehend conversational discussion. Teachers must use effective teaching strategies to help their students learn English. These may include using visual aids, incorporating technology, providing opportunities for group work and collaboration, and giving regular feedback on students' progress. A Teacher should play various roles such as Learner, Facilitator, Assessor, Manager and Evaluator. Before teaching the students a teacher has to first place himself/ herself as a learner and think from the learners perspective. In doing so, students can be captured with interest. (Archana, 2016) In addition, teachers help students improve their English reading, writing, listening and speaking skills. Thanks to their teachers, students learn correct reading techniques, expand their vocabulary and improve their English writing skills. Teachers also do speaking and listening exercises to improve students' English listening skills. Through these exercises, students can better understand English and develop better speaking skills.

Building Confidence in English Learning

It can be intimidating to learn a new language, especially for non-native speakers. The confidence of pupils in their ability to learn English is greatly influenced by their English professors. Students might feel at ease and secure in utilizing the language because of the encouraging and helpful learning environment they provide. Students' confidence is increased by English teachers using a variety of strategies, including giving encouraging feedback, developing attainable goals, and offering opportunities for language practice. Students can conquer their anxieties and use English more successfully by developing their confidence. In order to help their pupils gain confidence in their English, teachers can also employ a range of teaching techniques. They might, for instance, employ group work, drama exercises, and other interactive activities to encourage students to speak English. Through these exercises, students can grow more at ease with the language and more certain while speaking it.

Adjusting Teaching to Meet Individual Needs

Education plays a very important role for the future of society. However, considering that each student has different needs and learning styles, teachers need to adjust the teaching process to meet individual needs. Individual learning enables students to learn according to their own needs and make the learning process more effective. Making lessons specifically for each student's needs is another crucial aspect of a teacher's job when it comes to teaching English. (Yılmaz-Soylu, 2009) This can entail determining the areas where a learner needs extra help or offering extra resources to help them develop their language abilities. In order for teachers to adjust instruction to meet individual needs, they must first understand students' different learning styles. Students learning styles determine the methods through which students can learn most effectively. For example, some students may benefit from visual learning methods, while others may be more prone to auditory or tactile learning methods. That is why, it seems as an easier and more effective way to select and organize methods and strategies, classroom environment and teaching materials according to learning styles rather than expecting the students to adapt to the existent organization. (yılmaz-soylu, 2009) Therefore, teachers should recognize students' learning styles and adjust the teaching process accordingly. When teachers adjust teaching to meet individual needs, the students' learning process becomes more effective. With all these mentioned, there are some subjects that you will have difficulty doing alone or that you will not be able to do at all while learning English. In such cases, it is very important to consult a teacher.

English Pronunciation

Pronunciation is one of the difficulties of learning English. Since many of the sounds in English are unique to English, it can be challenging for non-native speakers to pronounce words correctly. In order to educate pupils on how to pronounce English words correctly, English teachers are quite

important. To assist pupils in sharpening their pronunciation, English teachers employ a variety of methods. They use drills and activities to assist pupils to practice while teaching them the proper lip position for each sound. Additionally, they offer suggestions and corrections to help pupils refine their pronunciation.

Grammar in English

“In genuine communication beyond the classroom, grammar and context are often so closely related that appropriate grammatical choices can only be made with reference to the context and purpose of the communication.” (Nunan, 1998, p.102). The study of grammar is crucial to learning any language, including English. Grammar instruction for students is crucially dependent on English teachers. They instruct pupils on how to use English grammar rules in both speech and writing. Grammar is taught to students of English through a variety of methods, including games, exercises, and examples. Additionally, they offer comments and corrections to assist pupils to polish their grammar. Students can speak more successfully in English by knowing the grammar. The ultimate goal of teaching grammar is to provide the students with knowledge of the way language is constructed so that when they listen, speak, read and write, they have no trouble applying the language that they are learning. Language teachers are, therefore, challenged to use creative and innovative attempts to teach grammar so that such a goal can successfully be achieved. (Widodo, 2006).

Vocabulary in English

The development of one's vocabulary is crucial to learning any language, including English. Teachers of English are essential in assisting pupils in expanding their vocabulary. They show pupils how to employ new words and phrases in context. To teach vocabulary, English teachers employ a variety of methods, including reading materials, word games, and flashcards. They also inspire pupils to write and communicate using new vocabulary. Vocabulary plays an important role in language use. It is the heart of language skills. More importantly, it appears to function as a basis for communication, reflection of social reality, emotion booster, and academic ability predictor. (Dakhi, 2019) To conclude, students can speak more effectively in English by expanding their vocabulary.

Cultural Understanding in English Learning

Learning English is not only important for communication but also for improving cultural understanding. More than only the language itself must be learned in order to learn English. It also entails comprehending the traditions and culture of nations with an English-speaking population.

The development of cultural understanding among students is greatly aided by English professors. This will help students to understand different cultures and traditions beyond language learning. Through a variety of mediums, including videos, music, and literature, English teachers introduce their students to English-speaking cultures. Additionally, they encourage students to take part in cultural events and activities.

In addition, teachers must provide an open and communicative environment to learn and understand the cultural differences of students. Understanding students' cultural differences allows students to better communicate with each other and with their teachers. In addition, understanding students' cultural differences helps teachers approach students appropriately and help students perform better in the learning process.

Conclusion

Teachers' responsibilities in English language teaching go beyond ensuring that students acquire the necessary information and skills. By creating a conducive learning environment for their students, teachers can also contribute to their cultural knowledge of English, confidence development, vocabulary growth and pronunciation improvement. Students are motivated to learn and feel committed to improving themselves in a pleasant learning atmosphere. To build their students' confidence in the classroom, English teachers should give regular feedback to their students, respect their views and encourage participation.

When learning English, it is also important for students to work on their vocabulary and pronunciation. To increase their students' vocabulary, English teachers can use a variety of techniques,

including word games, language exercises and word definition discussions. It's also important to help children with their pronunciation by introducing them to different accents and intonations and having them practice pronouncing words correctly. Learning English is not just about pronunciation and vocabulary. It is also important to understand the grammatical structure and cultural significance of the language. English teachers can use a variety of techniques to help students understand English grammar. In addition, they can use a variety of materials to help students understand English culture.

In conclusion, teachers play a crucial role in helping students to learn English by creating a good learning atmosphere, building students' self-esteem, improving their vocabulary and pronunciation, and helping them to understand English culture.

Referances

1. Archana, S & KUMBAKONAM, USHA. (2016). ROLE OF A TEACHER IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING (ELT). International Journal of Educational Science and Research (IJESR). Vol. 7, 1-4. 1-4.
2. Dakhi, S., & Fitria, T. N. (2019). The principles and the teaching of English vocabulary: A review. *Journal of English teaching*.
3. Mart, Ç. T. (2013). Teaching grammar in context: why and how? *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 3, No. 1, pp. 124-129, January 2013
4. Nunan, D. (1998). Teaching Grammar in Context. *ELT Journal* 52(2): 101-109
5. Watts, Shelly. study.com "What is the Learning Environment?" <https://study.com/learn/lesson/learning-environment-types-importance-what-is-learning-environment.html>
6. Widodo, H. P. (2006). Approaches and procedures for teaching grammar. *English teaching: Practice and critique*, 5(1), 122-141
7. Yilmaz-Soylu, Meryem; Akkoyunlu, Buket. (2009). The Effect of Learning Styles on Achievement in Different Learning Environments. *Turkish Online Journal of Educational Technology - TOJET*, v8 n4 p43-50.

ATSARGŲ APSKAITOS YPATUMAI ĮMONĖSE

Aušra Storpirštytė
Lekt. Aušra Gabrevičienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Atsargos yra svarbus turtas įmonių veikloje. Jos turi būti tinkamai įvertintos ir užregistruotos įmonių apskaitoje ne tik todėl, kad jos svarbios priimant įmonių valdymo sprendimus, bet ir tam kad būtų tinkamai užfiksuotos finansinėse ataskaitose. Straipsnyje pateikiama atsargų teorinių aspektų samprata, įkainojimo ir sunaudojimo metodų taikymas bei jų registravimas įmonės apskaitoje.

Raktažodžiai: atsargos, FIFO, LIFO, nuolatinis, periodinis.

Įvadas

Temos aktualumas. Kaip dauguma žmonių savo buityje, taip įmonės savo veikloje susiduria su terminu atsargos. Kiekvienos įmonės sandėlyje galima rasti tam tikrą kiekį atsargų, kurių paskirtis sklandaus gamybos proceso užtikrinimas, ar įvairių klientų poreikių patenkinimas. Jas galima naudoti ne tik vidiniuose įmonės procesuose, t. y. gamyboje, tačiau jos gali būti skirtos ir išorės vartotojams vykdant pardavimus. Galima pateikti keletą priežasčių, nurodančių atsargų svarbą įvairių organizacijų rūšims:

1. Atsargos yra labai svarbi, dažnai atvejais ir pagrindinė sudedamoji dalis daugumos verslų, nes atsargų apyvarta yra viena iš pagrindinių įmonės pajamų šaltinių. Jų galima rasti pardavimo, gamybos, pirkimo srityse.

2. Atsargos turi didelę įtaką įmonės veiklos rezultatams, todėl buhalterinės apskaitos užduotis yra tiksliai registruoti visas įvykusias operacijas.

Nesvarbu, ar įmonės veikla susijusi su prekyba, kuomet prekės perkamos iš tiekėjų, tam, kad jas perparduoti, ar ji pati tas prekes gamina, atsargos turi būti tinkamai įvertintos ir užregistruotos ūkio subjekto apskaitoje.

Darbo problema. Netinkamai tvarkoma atsargų apskaita gali neužtikrinti, kad jų įrašai buhalterinėse sąskaitose tiksliai atspindės įmonės finansinę situaciją.

Darbo tikslas – išanalizuoti atsargų apskaitą.

Darbo objektas – atsargų apskaita.

Darbo uždaviniai:

- Išanalizuoti atsargų sampratą ir klasifikavimą.
- Išnagrinėti atsargų įkainojimo ir pardavimo (sunaudojimo būdus).
- Išnagrinėti atsargų dokumentavimą ir registravimą apskaitoje
- Apibrėžti atsargų analizės metodus.

Darbo metodai:

Mokslinės literatūros ir straipsnių, teisės aktų, apskaitos standartų, kitų informacijos šaltinių analizė ir apibendrinimas.

1. Atsargų samprata ir klasifikavimas

Viena iš žodžio “atsarga”, “atsargos” reikšmių lietuvių kalbos žodyne yra santaupos (maisto, pinigų, drabužių). Įmonėse, vykdančiose ekonominę veiklą, finansinės apskaitos prasme atsargos taip pat yra santaupos, tačiau jos dažniausiai skirtos uždirbti pajamoms. V. Dauskurdas ir kt. (2015) nurodo, kad materialiojo turto objektai, kurie per trumpiau nei vienerius metus arba per vieną įmonės veikos ciklą gali būti sunaudojami įmonės veikloje pajamoms uždirbti, laikomi atsargomis. Norint teisingai registruoti atsargas reikia žinoti ne tik tai, kas yra laikoma atsargomis, bet ir išmanyti jų apskaitą reglamentuojančius įstatymus ir teisės aktus, iš kurių pagrindinis yra 9-asis Verslo apskaitos standartas (toliau 9 – asis VAS) „Atsargos“. Šis standartas nustato atsargų įsigijimo savikainos nustatymo, sunaudojimo (parduotų) atsargų ir jų likučių įkainojimo, apskaitos ir pateikimo finansinėse ataskaitose tvarką. Tam tikrų nuostatų, susijusių su atsargų apskaita, yra ir Lietuvos Respublikos Pelną mokesčio įstatyme. Tarptautiniu mastu atsargų apskaitą reglamentuoja 2 – asis Tarptautinis verslo apskaitos standartas „Atsargos“.

Atsargos yra priskiriamos trumpalaikių materialinių vertybių formai ir yra naudojamos ūkinėje veikloje uždirbti pajamoms. Įmonės atsargų struktūrą lemia jos vykdomos ekonominės veiklos rūšys. Praktikoje gali pasitaikyti įmonių, kuriose vyrauja tik vieno tipo atsargos, tačiau gali būti ir tokių, kurios turės visų tipų atsargų rūšis. J. Žaptorius (2015) pateikia tokias pagrindines atsargų grupes: žaliavos ir komplektavimo gaminiai; nebaigta gamyba; pagaminta produkcija; prekės, skirtos perparduoti.

Įmonės veikloje gali būti įvairių kategorijų atsargų, kurios reikalingos tai veiklai užtikrinti. Pagal tai, kokia veikla užsiima įmonė, priklauso ir joje esančių atsargų rūšys. Žaptorius (2015) pažymi, kad prekybinės įmonės veiklos ciklas prasideda jau gatavų gaminių įsigijimu ir baigiasi šių gaminių pardavimu pirkėjams arba mainymu į kitą turtą. Tai reiškia, kad prekybos įmonėse daugiausiai dominuoja vienarūšės atsargos – prekės, kurios yra skirtos perparduoti. Kalčinskas ir Kalčinskaitė (2022) teigia, kad pagrindinė perdirbimo įmonių funkcija – žaliavų, medžiagų bei pirktų detalių perdirbimas į parduoti skirtas prekes ir šių prekių pardavimas. Gamybos proceso metu, atsargoms išėjus iš žaliavų etapo, jos perkeliamos į gamybos proceso atsargas. Paskutinis gamybos etapas yra jau pagamintos prekės (Carlson, 2022).

2. Atsargų įkainojimas

Pirmutinis apskaitos proceso etapas yra atsargų įsigijimas ir įvertinimas. Verslo subjektams labai svarbu nustatyti teisingą atsargų įsigijimo vertę. 9 -ajame VAS „Atsargos“ nurodyta, kad apskaitoje registruojant atsargas, jos įvertinamos įsigijimo savikaina, o sudarant finansines ataskaitas – įsigijimo ar pasigaminimo savikaina arba grynąja galimo realizavimo verte, atsižvelgiant į tai, kuri iš jų yra mažesnė. Įsigytų ar pasigamintų atsargų savikaina gali išaugti dėl patirtų pridėtinių išlaidų. 2-ajame Tarptautiniame verslo apskaitos standarte „Atsargos“ apibrėžiama, kad atsargų įsigijimo savikaina apima įsigijimo kainą, importo mokesčių ir kitus mokesčius, išskyrus tuos, kuriuos vėliau ūkio subjektas galės atgauti iš apmokestinamųjų įstaigų, taip pat transporto, krovimo ir kitas išlaidas, tiesiogiai priskirtinas užbaigtų prekių, medžiagų iš paslaugų įsigijimui. Šiame standarte nurodyta, jog gautos nuolaidos, arba nukainojimai mažina įsigytų prekių vertę.

Gamybos įmonėse, kur žaliavos yra ne tik įsigyjamos, bet ir gaminamas galutinis produktas, reikia įvertinti ir pasigamintos produkcijos savikainą. Į pasigamintos produkcijos savikainą yra įskaitomos tiesioginės ir netiesioginės gamybos išlaidos. 9-ajame VAS „Atsargos“ detalizuojama, kad tiesioginėms gamybos išlaidoms priskiriama pagrindinių žaliavų (medžiagų) ir tiesioginio darbo užmokesčio išlaidos, R. Subačienė ir kt. (2015) teigia, kad netiesioginės gamybos išlaidos – išlaidos, susijusios su produkcijos gamyba, bet kurias sunku ar neįmanoma priskirti konkrečiai produkcijos rūšiai.

Yra dar vienas būdas atsargų vertei nustatyti. Sudarant įmonių balansą gali būti naudojama grynoji atsargų galimo realizavimo vertė. Kaip nurodo J. Žaptorius (2015), ši vertė taikoma tam, kad turto balansinė vertė neviršytų sumos, kurią tikimasi gauti pardavus arba sunaudojus šį turtą įprastinio įmonės veiklos ciklo metu. 9 – ajame VAS „Atsargos“ nurodyti požymiai, galintys įtakoti atsargų savikainos pokytį: atsargos buvo sugadintos; atsargos visiškai arba iš dalies paseno; atsargų pardavimo kaina nukrito; išaugo įvertintos gamybos baigimo arba pardavimo išlaidos. Kaip teigia Russo (2023), grynoji galimo realizavimo vertė patikrina balanso turto vertes ir jų tikrąsias rinkos vertes, o tada koreguoja balansą, kad atspindėtų turto vertes savikaina arba rinkos verte, atsižvelgiant į tai, kuri iš jų yra mažesnė.

3. Atsargų įkainojimo ir pardavimo (sunaudojimo) būdai

Kai įmonėje įvyksta prekių pardavimas, reikia nurašyti tų parduotų prekių savikainą ir ją įtraukti į ataskaitinio laikotarpio sąnaudas. Tai gali būti sudėtinga taikyti tose verslo organizacijose, kuriose vyrauja dideli, mišrių prekių kiekiai su greita apyvarta, todėl yra įvairių praktikoje taikomų ir verslo apskaitos standartuose numatytų būdų. 9-ajame VAS „Atsargos“ nurodyti tokie atsargų įkainojimo būdai: FIFO; svertinio vidurkio; konkrečių kainų būdas; LIFO. Yra ir daugiau atsargų įkainojimų būdų, kuriuos išskiria Subačienė ir kt. (2015), tai – HIFO, LOFO, GIFO. Šie metodai įmonių praktikoje taikomi labai retais atvejais.

Įvertinant atsargas FIFO būdu, daroma prielaida, kad pirmiausiai parduodamos ar sunaudojamos anksčiausiai pirktos (pasigamintos) atsargos, o ataskaitinio laikotarpio pabaigoje nesunaudotos (neparduotos) atsargos įvertinamos paskutinių pirktų (pasigamintų) atsargų savikaina (Dauskurdas ir kt., 2015). Kaip nurodo Kalčinskas ir Kalčinskaitė (2022), kad anksčiausiai pirktų atsargų (todėl ir jų kainų) ataskaitinio laikotarpio pabaigoje įmonėje paprasčiausiai nebelieka. Tačiau Bendikienė (2019)

teigia, jog realus prekių judėjimas gali nesutapti su apskaitoje registruojama savikaina. Autorė pabrėžia, kad pirmumas nustatomas pagal atsargų įsigijimo datas, o ne pagal kainas. A. Ivanauskienė (2016) teigimu, FIFO įkainojimo metodą būtinai reikia taikyti ten, kur yra greitai gendančių prekių.

Jeigu atsargos sumaišytos ir neįmanoma atskirti, kurios įsigytos pirmiau, jos gali būti įkainojamos taikant svertinio vidurkio metodą (Bendikienė, 2019 psl. 148). 9-ajame VAS „Atsargos“ nurodyta, kad taikant šį būdą, atsargų savikaina nustatoma pagal atsargų vienetų laikotarpio pradžioje ir per visą laikotarpį įsigytų ar pagamintų panašių atsargų vienetų svertinį kainų vidurkį. Dauskurdas ir kt. (2015) pabrėžia, kad dažniausiai vidutinių kainų metodu į apskaitą įtraukiamos atsargos, kurios fiziškai susimaišo ir neįmanoma nustatyti, kada pirktos atsargos yra sunaudotos arba parduotos, pavyzdžiui: kuras degalinėse, pirktas pienas perdirbimo įmonėse ir panašiai.

Konkrečių kainų metodo taikymas nėra labai paplitęs. Jis dažniausiai taikomas tokiose įmonėse, kur tiksliai žinoma, kokia yra kiekvienos konkrečios prekės kaina. Autoriai (Ahmad Khalid Kan ir kt., 2018) teigia, kad šio proceso taikymas reikalauja labai didelio duomenų kiekio apibūdinimo, todėl šis metodas yra naudingas tik brangiems ir išskirtiniams kūriniams, pavyzdžiui, transporto priemonėms, autobusams, automobiliams ar meno kūriniams. A. Ivanauskienė (2016) pabrėžia, kad šis metodas reikalauja didesnių darbo sąnaudų. Autorės teigimu, jį sunkiau taikyti, kai atsargose lieka daugybė nebrangių prekių, pirktų įvairiausiu laiku ir įvairiomis kainomis. I. Danilevičienė (2021) įvertina ir šio metodo taikymo riziką. Autorės nuomone, jei siekiama atskaitiniu laikotarpiu dirbtinai padidinti pelną, pirmiausia parduodamos prekės, kurios buvo pirktos už mažiausią kainą, o jei norima sumažinti pelno mokesčio sumą ir sumažinti gaunamą pelną, pirmiausia parduodamos brangiausia kainavusios prekės.

9-ajame VAS „Atsargos“ nurodyta, kad išimtiniais atvejais dėl įmonės veiklos specifikos (pavyzdžiui, prekyba akmens anglimi ir pan.), siekiant parodyti tikrą ir teisingą atsargų vertę finansinėse ataskaitose, gali būti taikomas LIFO atsargų įkainojimo būdas. Taikant LIFO metodą daroma prielaida, kad pirmos parduotos prekės buvo tos, kurios buvo neseniai įsigytos, o likusios atsargos pagrįstos seniausiai įsigytų vienetų išlaidomis (Weyghant ir kt., 2014 p. 64).

Atsargos yra nuolat įsigyjamoms, ar sunaudojamos, todėl įmonės turi pasirinkti ne tik tai, kokius būdus jos taikys įkainodamos savo atsargas, bet ir kokiais būdais apskaitys atsargų sunaudojimą. 9-ajame VAS „Atsargos“ pateikiami ir detalizuojami tokie atsargų sunaudojimo būdai, kaip:

- nuolat;
- periodiškai.

J. Mackevičius (2019) nurodo, jog taikant nuolat apskaitomų atsargų būdą, buhalterinės apskaitos sąskaitose registruojama kiekviena su atsargų sunaudojimu arba pardavimu susijusi operacija. Kalčinskas ir Kalčinskaitė (2022) teigia, kad apskaitant atsargas šiuo būdu nereikia daug pastangų laikotarpio pabaigos likučio ir parduotų prekių savikainos sumoms, nes nuolat apskaičiuojama kiekvienos prekių partijos kaina, taip pat į parduotų prekių savikainą įskaičiuotos sumos bei laikotarpio pabaigoje sandėliuose likusių prekių vertė. Tačiau Dauskurdas ir kt. (2015) įžvelgia ir nuolatinio atsargų apskaitos būdo trūkumų. Autorių teigimu, taikyti šį būdą tvarkant apskaitą rankiniu būdu įmonei yra gana brangu, nes tam reikia skirti daug laiko. Todėl šį būdą rekomenduojama taikyti tvarkant brangių ir vienetinių prekių apskaitą.

9-ajame VAS nurodyta, kad jeigu nuolatinio atsargų apskaitos būdo taikyti ekonomiškai netikslinga, taikomas periodinis atsargų apskaitos būdas, kai atsargų likučių savikaina ir parduotų prekių savikaina buhalterinės apskaitos sąskaitose užregistruojama ataskaitinio laikotarpio pabaigoje atlikus atsargų likučių inventorizaciją. Žaptorius (2015) pažymi, jog periodiškai į apskaitą įtraukiamų atsargų metodas taikomas tose įmonėse, kurios prekiauja įvairiomis prekėmis ir nuolat sekti pardavimus bei registruoti parduotų prekių savikainą yra neracionalu.

4. Atsargų dokumentavimas ir registravimas

Kiekviena atsargų operacija, t. y. jų įsigijimas, nukainojimas, nurašymas, pardavimas ir kt. turi būti dokumentuojami. Neregistruotos atsargos negali dalyvauti verslo subjekto ūkinėje veikloje. Žaptorius (2015) išskiria, kad pagrindiniai prekių ir kitų atsargų pirkimo ar atsivežimo dokumentai yra: sąskaita faktūra, PVM sąskaita faktūra, perkant prekes iš įmonės PVM mokėtojos; kasos aparato kvitas, laisvos formos apskaitos dokumentas, perkant prekes iš fizinio asmens ne PVM mokėtojo ir neturinio patentu, krovinio važtaraštis.

Pavyzdiniame sąskaitų plane atsargų apskaitai skirta sąskaita 20- Atsargos. Kaip teigia A. Ivanauskienė (2016), pagal nuolat registruojamų atsargų būdą kiekviena pirkimo operacija registruojama į sąskaitą 2040 *Pirktų prekių, skirtų perparduoti, įsigijimo savikaina*. Tuo tarpu, kai

įmonėje yra taikomas periodiškai apskaitomų atsargų būdas, Bendikienė (2019) nurodo, jog visi pirkimai apskaitomi papildomoje tranzitinėje sąskaitoje Nr. 6002 *Pirkimai*.

Kai atsargų pardavimo momentu atsiskaitoma iš karto grynaisiais pinigais, tai pardavimo faktą patvirtina pinigų mokėjimo dokumentai (kasos aparato kvitai, kasos pajamų orderiai ir kt.). Tačiau, kaip teigia Kalčinskas ir Kalčinskaitė (2022) šiuo metu daugiausia naudojami sąskaita faktūra arba PVM sąskaita faktūra. Įmonių vidiniams atsargų apskaitos procesams dokumentuoti gali būti naudojama; materialinių vertybių užpajamavimo orderis; vidinis važtaraštis; limitinės kortelės; atsargų apskaitos kortelė; atsargų judėjimo sandėlyje apskaitos žiniaraštis; atsargų likučių sandėlyje apskaitos žiniaraštis ir kt.

2 – ajame TAS „Atsargos“ nurodyta, kad kai atsargos parduodamos, jų balansinė vertė turi būti pripažįstama to ataskaitinio laikotarpio, kada pripažįstamos atitinkamos pajamos, sąnaudomis. Jei įmonėse taikomas nuolat apskaitomų atsargų būdas, Bendikienės (2019) teigimu, kai įvyksta prekių pardavimas, atliekamos dvi sąskaitų korespondencijos:

1. Registruojamos pardavimo pajamos (D Pinigai/Pirkėjų įsiskolinimas; K sąskaita Nr. 5000 Pardavimo pajamos)

2. Registruojama parduotų prekių savikaina (D sąskaita Nr. 6000 Parduotų prekių savikaina; K Prekės):

Tuo tarpu taikant periodiškai apskaitomų atsargų būdą, sunaudotų gamyboje, arba parduotų atsargų savikaina nėra nurašoma iš karto. Ji apskaičiuojama tik atlikus inventorizaciją. Jau žinoma, kad įsigytos atsargos registruojamos 6 klasės sąnaudų sąskaitoje - 6002 *Pirkimai*. Ši sąskaita, kaip teigia Žaptorius (2015), turi būti uždaroma ją kredituojant visa per tą laikotarpį patirtų sąnaudų suma (ji kaupiama šios sąskaitos debete) ir debetuojuant sąskaitą 6000 – *Parduotų prekių savikaina*. Tačiau įmonių veikla yra pakankamai sudėtingas procesas ir ne visuomet visos įsigytos atsargos yra parduodamos, todėl nėra tikslinga nurašyti jas į sąnaudas Dauskurdas ir kt. (2015) pažymi, kad neparduotas prekių likutis, rastas inventorizacijos metu, registruojamas 2 klasės turto sąskaitoje.

5. Atsargų analizė

Finansinės analizės svarba įmonių veikloje yra labai reikšmingas kriterijus. Joje pateikiami finansinės informacijos duomenys naudojami planuojant ir priimant su įmonės veikla susijusius sprendimus. Kaip apibūdina Mackevičius (2019), finansinė analizė – tai visapusiškas, objektyvus ir nuoseklus įmonės finansinės ir kitos su ja susijusios veiklos tyrimas, siekiant padėti įmonės vadovybei priimti teisingus valdymo sprendimus ir įgyvendinti numatytus tikslus. Svarbiausi duomenų šaltiniai atliekant finansinę analizę yra įmonės finansinės ataskaitos. Kazakevičius ir Jakštas (2019, p. 22-32) išskiria tokius finansinės analizės būdus.

- Absoliutinių rodiklių analizė.
- Horizontali analizė.
- Vertikali analizė
- Santykinių rodiklių analizė.

Finansinė analizė gali padėti išsamiai atskleisti įmonės finansinę būklę, tačiau joje pateikti duomenys nevienodai reikšmingi jos vartotojams (įmonei, kreditoriams, investuotojams). Viena iš populiariausių finansinės analizės rūšių -santykinių rodiklių analizė. Mokslinėje literatūroje pateikiami pagrindiniai santykiniai rodikliai yra tokie: pelningumo, mokumo, kapitalo rinkos, pinigų srautų, veikos efektyvumo, veiklos tęstinumo ir plėtros. Kaip teigia Mackevičius ir Valkauskas (2012), atsargų analizė – sudėtingiausia trumpalaikio turto analizės sritis, nes atsargos daugelyje įmonių sudaro didžiausią trumpalaikio turto lyginamąją dalį. Atsargų analizės sudėtingumą sąlygoja įvairūs atsargų asortimentas. Bet Tunney (2022) pabrėžia ir atsargų analizės svarbą. Autorius teigia, kad reguliarius analizės atlikimas padeda išlaikyti atsargų valdymą ir laikui bėgant padidina efektyvumą.

Vienas iš svarbiausių atsargų analizės rodiklių yra atsargų apyvartumo. Pagal šį rodiklį, įmonė gali įvertinti, kaip efektyviai valdomos atsargos ir priimti su jų valdymu susijusius sprendimus. Atsargų apyvartumo rodiklis rodo įmonės atsargų apyvartų skaičių per metus arba, kitaip pasakius, kiek 1-nam atsargų eurui tenka pardavimo savikainos. Didesnis atsargų apyvartumas rodo, kad greičiau realizuojamos atsargos (Kazakevičius, Jakštas 2019, p. 41). Dar gali būti skaičiuojamas atsargų apyvartumas dienomis. Priešingai nei metinio apyvartumo rodiklio koeficientas, šis rodiklis turėtų būti kuo mažesnis.

Išvados

1. Materialiojo turto objektai, kurie per trumpiau nei vienerius metus arba per vieną įmonės veikos ciklą gali būti sunaudojami įmonės veikloje pajamoms uždirbti, laikomi atsargomis. Jos grupuojamos į žaliavas ir komplektavimo gaminius; nebaigtą gamybą; pagamintą produkciją; prekes, skirtas perparduoti.

2. Pagrindiniai atsargų įkainojimo būdai yra FIFO, konkrečių kainų, svertinio vidurkio, LIFO. Taikant FIFO metodą daroma prielaida, jog pirmiausiai įsigytos atsargos sunaudojamos anksčiausiai. Dažniausiai vidutinių kainų metodu į apskaitą įtraukiamos atsargos, kurios fiziškai susimaišo ir neįmanoma nustatyti, kada pirktos atsargos yra sunaudotos arba parduotos. Konkrečių kainų metodas, taikomas tais atvejais, kai galima tiksliai identifikuoti konkrečios prekės kainą. LIFO metodas taikomas pirmiausia nurašant vėliausiai įsigytas atsargas. Parduotos (sunaudotos) atsargos gali būti nurašomos nuolat arba periodiškai.

3. Pagrindiniai atsargų įsigijimą ir pardavimą patvirtinantys dokumentai yra sąskaitos faktūros, PVM sąskaitos faktūros. Atsargų apskaitai pavyzdiniame sąskaitų plane skirta sąskaita 20- atsargos. Taikant nuolat apskaitomų atsargų būdą, pirktos prekės registruojamos į sąskaitą 2040 Pirkėtų prekių, skirtų perparduoti, įsigijimo savikaina ir jas pardavus iškart nurašomos, pripažįstant parduotų prekių savikaina. Taikant periodiškai apskaitomų atsargų būdą, įsigytos atsargos registruojamos 6 klasės sąnaudų sąskaitoje - 6002 Pirkimai ir nurašomos tik atlikus inventorizaciją, kurios metu rastų sunaudotų atsargų vertė pripažįstama parduotų prekių savikaina kredituojant Pirkimų sąskaitą. Jei ne visos pirktos atsargos sunaudojamos, registruojamas atsargų padidėjimas.

4. Atsargų analizė – sudėtingiausia trumpalaikio turto analizės sritis, nes atsargos daugelyje įmonių sudaro didžiausią trumpalaikio turto lyginamąją dalį. Atsargų analizės sudėtingumą sąlygoja įvairūs atsargų asortimentas. Vienas iš svarbiausių atsargų analizės rodiklių yra atsargų apyvartumo. Pagal šį rodiklį, įmonė gali įvertinti, kaip efektyviai valdomos atsargos ir priimti su jų valdymu susijusius sprendimus

Literatūra

1. *2-asis tarptautinis apskaitos standartas „Atsargos“*. Europos parlamento ir tarybos reglamentas 2022 m. sausio 1 d. Nr. 1126/2008.

2. *9-asis verslo apskaitos standartas „Atsargos“*: Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2018 m. kovo 19 d. įsakymu Nr. 1K-117

3. *9-ojo verslo apskaitos standarto „Atsargos“ metodinės rekomendacijos*: Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2016 m. rugsėjo 16 d. įsakymu Nr. V2-9

4. BENDIKIENĖ, D. *Finansinė apskaita metodinė priemonė* [interaktyvus]. 2019, Šiauliai. Prieiga per internetą: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:39011682/datastreams/MAIN/content>

5. CARLSON, R. *Bookkeeping Entries for Inventory Transactions* [interaktyvus]. The Balance 2022 [žiūrėta 2023-03-28]. Prieiga per internetą: <https://www.thebalancemoney.com/example-of-a-bookkeeping-entry-for-inventory-transactions-392923>

6. DANILEVIČIENĖ, I. *Valdymo apskaita. Vadovėlis*. Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2021.

7. DAUSKURDAS, V. ir kt. *Uždaroji akcinė bendrovė: teisė, apskaita ir mokesčiai, atskaitomybė*. Vilnius: Pačiolio leidykla, 2015.

8. KALČINSKAS, G. ir KALČINKAITĖ, R. *Buhalterinė apskaita*. Vilnius: Pačiolio leidykla, 2022.

9. KAZAKEVIČIUS, A., JAKŠTAS, E. *Verslo įmonių finansinių ataskaitų analizė: mokomoji knyga*. Kaunas, 2018.

https://dSPACE.kaunokolegija.lt/bitstream/handle/123456789/149/E.Jak%C5%A1tas%2C%20A.Kazakevi%C4%8Dius.%20Mokomoji%20knyga.%20v.2020_.pdf?sequence=3&isAllowed=y

10. KHALID K. A, FAISAL, S. M., AL ABOUD, A. O. *An analysis of optimal inventory accounting models - pros and cons* <https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/An-Analysis-of-Optimal-Inventory-Accounting-Models-Pros-and-Cons.pdf>

11. *Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas*: Lietuvos Respublikos Seimas, 2001 m. gruodžio 20 d. Nr. IX-675. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 110-3992. 1011010ISTA00IX-675.

12. MACKEVIČIUS, J. *3A - Apskaita auditas analizė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.

13. MACKEVIČIUS, J., VALKAUSKAS, R. *Atsargų kompleksinės analizės metodika* Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012. [žiūrėta 2023-04-07]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2012~1466167983190/J.04~2012~1466167983190.pdf>
14. *Pavyzdinis sąskaitų planas: Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2015 m. balandžio 13 d. įsakymu Nr. VAS-15.*
15. RUSSO, K. *What Is Net Realizable Value? How to Calculate and Examples* [interaktyvus] Oracle Netsuite 2023 [žiūrėta 2023-03-31]. Prieiga per internetą: <https://www.netsuite.com/portal/resource/articles/accounting/net-realizable-value-nrv.shtml>
16. SUBAČIENĖ, R. ir kt. *Apskaitos ir audito pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
17. TUNNEY, M. *How you can use inventory analysis to optimize your operations* [interaktyvus] Quik books blog [žiūrėta 2023-04-07]. Prieiga per internetą: <https://quickbooks.intuit.com/r/midsize-business/inventory-analysis-methods-strategies-and-procedures/>
18. WEIGHANT, J. J. ir kt. *Financial accounting* [interaktyvus]. 2014, Amerika [žiūrėta 2023-03-17]. Prieiga per internetą: https://www.google.lt/books/edition/Financial_Accounting/jmfDDwAAQBAJ?hl=lt&gbpv=1&dq=financial%20accounting&printsec=frontcover&fbclid=IwAR3NMskEv0poVZyn1JkucAgvOMZB1RG610eKN9LcIIankB75T02CZ35p90I
19. ŽAPTORIUS, J. *Finansinė apskaita. Vadovėlis*, Vilnius: VGTU leidykla Technika, 2015.
20. *Žodynas.lt* [interaktyvus]. Atsargos [žiūrėta 2023-03-17]. Prieiga per internetą: <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/a/atsarga>

ATSARGŲ INVENTORIZAVIMO ORGANIZAVIMAS IR REZULTATŲ ATSPINDĖJIMAS APSKAITOJE

Rita Strelkauskienė
lekt. Birutė Petrošienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Vienas iš inventorizacijos tikslų yra apsaugoti įmonės savininkų ir kreditorių interesus. Tačiau tai naudinga ir pačiai įmonei. Ji privalo žinoti, kiek turto ir įsipareigojimų turi ir kokia jų būklė. Inventorizacija ypač turi būti suinteresuoti ūkio subjektų vadovai. Tinkamas inventorizacijos atlikimas reikalingas ne tik kaip finansinėje atskaitomybėje pateikiamos informacijos patikimumo garantas. Ji didelę svarbą turi vidinei kontrolei, materialiai atsakingų asmenų darbui įvertinti bei patikrinti ar nėra vagysčių, grobstymų.

Raktažodžiai: atsargos, įkainojimas, apskaitymas, inventorizacija.

Įvadas

Atskaitiniams metams pasibaigus, įmonės turi parengti metinę finansinę atskaitomybę ir joje pateikti teisingą informaciją apie įmonės finansinę būklę paskutinę atskaitinio laikotarpio dieną. Prieš sudarant finansines atskaitas, įmonėse turi būti atliktos įvairios finansinių metų pabaigos procedūros. Metinėse finansinėse atskaitose pateikti duomenys turi būti pagrįsti turto ir įsipareigojimų inventorizacijų duomenimis. Inventorizavimas – svarbus visoms finansines atskaitas sudarančioms ir jų nesudarančioms įmonėms.

Temos aktualumas. Kiekvienas turto objektas turi savininką ir kiekvienas savininkas stengiasi apsaugoti savo turtą, efektyviai ir tikslingai jį naudoti. Turto išsaugojimo ir naudojimo užtikrinimu rūpinasi ne vien tik savininkas ar samdytas įmonės vadovas, bet šiam tikslui taip pat sukurta daugybė kontrolės sistemų. Viena iš šios kontrolės sistemos sudedamųjų dalių yra turto objektų buvimo įmonėje patikrinimas natūra. Inventorizavimas padeda užkirsti kelią darbuotojų nesąžiningumui, aplaidumui, piktnaudžiavimui ir turto grobstymui. Kiekvienais metais, prieš metinių finansinių atskaitų sudarymą, visos įmonės privalo atlikti inventorizaciją. Ne išimtis ir atsargų inventorizacija - atsargos yra viena pagrindinių trumpalaikio turto rūšių, kuri įmonei uždriba pajamas. Siekiant užtikrintos atsargų cirkuliacijos, neužtenka vykdyti gamybą ir prekybą. Atsargų judėjimo operacijos apskaitomos buhalteriniais įrašais pagal teisinius aktus. Tam reikia suprasti, kas yra atsargos, į ką skirstomos ir kaip registruojamos apskaitoje.

Darbo problema. Apskaitos klaidos ir silpna vidaus kontrolė – pagrindinės priežastys, dėl kurių gali susidaryti neatitikimai. Tokių neatitikimų taisymai prieš finansinių atskaitų sudarymą gali ženkliai pakeisti įmonės finansinius rezultatus po metinės inventorizacijos atlikimo. Problema siejama su atsargų inventorizacijos rezultatų įtaka įmonės veiklos rezultatų atskleidimui finansinėje atskaitomybėje.

Darbo tikslas – Išanalizuoti atsargų inventorizavimo organizavimo ir atskleidimo apskaitoje teorinius aspektus.

Darbo objektas – Atsargų inventorizavimo organizavimas ir rezultatų pateikimas apskaitoje.

Darbo uždaviniai:

- Atskleisti atsargų sampratą ir reikšmę įmonei.
- Išanalizuoti atsargų apskaitos ypatumus.
- Apibrėžti atsargų inventorizacijos organizavimo ir įforminimo reglamentą.
- Atskleisti atsargų inventorizacijos rezultatų skaičiavimą ir registravimą apskaitoje.

Darbo metodai: Mokslinės literatūros, teisės aktų, apskaitos standartų, kitų informacijos šaltinių analizė. Atliktas duomenų sisteminimas, lyginimas, interpretavimas, grafinis vaizdavimas.

1. ATSARGŲ APSKAITOS TEORINIAI ASPEKTAI

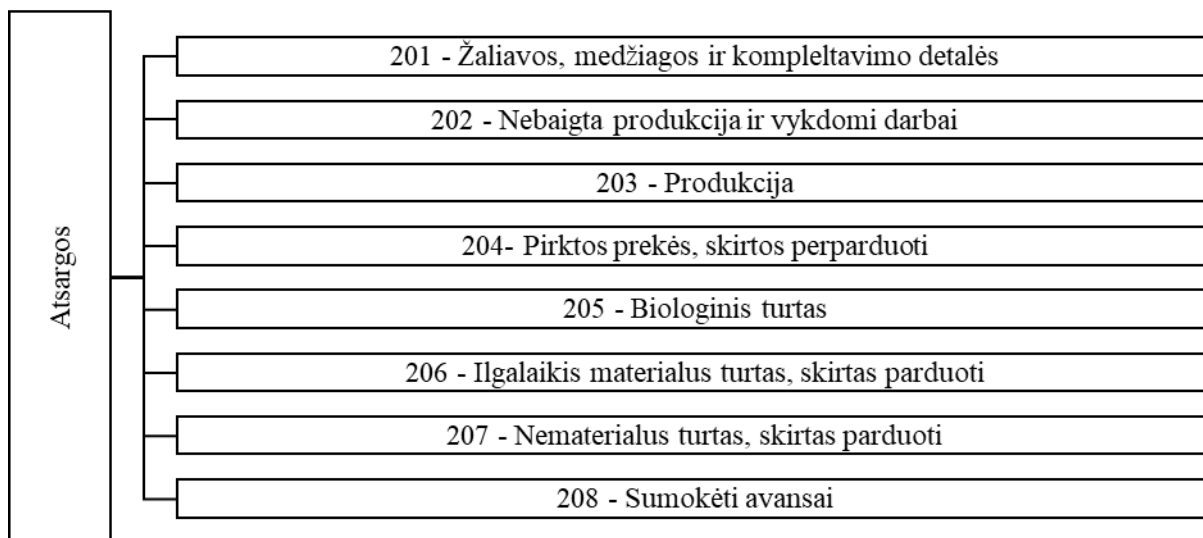
Verslo įmonėje svarbų vaidmenį atlieka atsargos, kurios veiklos procese formuoja pajamas. Prekių ir žaliavų įsigijimas, produkcijos gamyba, prekiavimas pagaminta produkcija sudaro didžiąją dalį įmonės veiklos ciklo. Siekiant užtikrintos atsargų cirkuliacijos, neužtenka vykdyti gamybą ir prekybą. Atsargų judėjimo operacijos apskaitomos buhalteriniais įrašais pagal teisinius aktus. Tam reikia suprasti, kas yra atsargos, į ką skirstomos ir kaip registruojamos apskaitoje.

1.1. Atsargų samprata ir reikšmė įmonei

Atsargos – trumpalaikis materialusis turtas, kurį įmonė naudoja pajamoms uždirbti per vienerius metus arba, per vieną įmonės veiklos ciklą (9 VAS „Atsargos“, 2018). Svarbiausi teisės aktai, reglamentuojantys atsargų apskaitą bei nurodantys pagrindinius būdus ir metodus atsargų apskaitai vesti, yra: 9-asis VAS „Atsargos“ ir LR pelno mokesčio įstatymas (Česnauskė, 2018).

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad atsargos yra vienos iš vertingiausių ir didžiausių dalį sudarančių įmonės trumpalaikio turto (Simeon ir John, 2018). Autoriai Viviana, Cosmin ir Irina (2019) atsargas pateikia, kaip įmonės turtą, kuris yra skirtas parduoti įprastomis verslo sąlygomis arba žaliavų ir medžiagų suvartojimui gamybos procese. Lietuvių autoriai atsargas įvardina, kaip turtą, kuris nuolatos juda, keisdamas savo turinį (iš piniginių formos pereina į žaliavų, paskui įgauna nebaigtos gamybos ir gatavos produkcijos pavidalą, o realizavus produkciją vėl įgauna pinigų pavidalą) ir vietą (Budrienė, Meškelenė, Vaitiekienė, 2018). Atsargos – nuosavybės teise įmonei priklausančios materialinės vertybės, kurios bus parduotos arba tiesiogiai panaudotos gamyboje greičiau nei per vienus metus nuo finansinių ataskaitų sudarymo (Buhalterinės apskaitos žinynas, 2019). Anot Pačiolio (2016), atsargos – tai viena pagrindinių trumpalaikio turto rūšių įmonėse, tiesiogiai uždirbanti pajamas. Toks turtas gali būti parduotas, perdirbtas, sumontuotas ar kitaip sunaudotas įmonės veikloje. Atsargoms turtas priskiriamas nepriklausomai nuo jo kainos, svarbu, kad toks turtas būtų sunaudotas pajamoms uždirbti per mažiau nei vienerius metus. Atsargoms priskiriamas ir tas materialusis turtas, kuris įmonėje naudojamas ilgiau nei vienerius metus, jeigu jo negalima priskirti ilgalaikiam materialiajam turtui, nes jo vertė yra mažesnė už įmonėje nustatytą minimalią ilgalaikio turto vertę. Vadinasi, atsargos įmonėje gali būti keletą metų, tačiau, jeigu jų naudojimo trukmė neviršija vieno veiklos ciklo, jos bus laikomos trumpalaikiu turtu (Žaptorius, 2015).

Į paveiksle pateikiamas atsargų klasifikavimas, kuris nurodomas sąskaitų pavyzdiniame plane (2016). Kiekviena įmonė skirtinga ir atsargas klasifikuoja pritaikydama sąskaitas prie įmonės veiklos ir atsižvelgiant į sąskaitų suteikiamą informacijos naudą ateityje.

1 pav. Atsargų klasifikavimas

Sudaryta darbo autorės, remiantis: *Pavyzdinis sąskaitų planas*: Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2015 m. balandžio 13 d. įsakymu Nr. VAS-15.

201 sąskaitoje apskaitomos **žaliavos** – nusipirktos ir neapdorotos atsargos; medžiagos - žaliavos, kurias reikia apdoroti prieš išduodant į gamybą; komplektavimo detalės – atsargos, kurios nebus apdirbamos, o surenkamos į vieną gaminį (Buhalterinės apskaitos žinynas, 2019). **Nebaigta gamyba** (202 sąskaita) tai visų gamybos etapų neperėję gaminiai ir nebaigti vykdyti darbai. **Pagaminta produkcija** (203 sąskaita) – visą gamybos ciklą perėję gaminiai, kurie laikomi parduoti ar sunaudoti vidiniams poreikiams. **Pirktos prekės, skirtos perparduoti** (204 sąskaita) yra nupirktos prekės nepaisant kainos, galiojimo terminų, pavidalo ir kitų požymių (Ivanauskienė, 2016). **Biologinis turtas** (205 sąskaita) – žemės ūkio paskirties įmonių trumpalaikis turtas toks, kaip pasėliai, galvijai, paukščiai, žvėreliai ir panašiai (17-asis VAS „Biologinis turtas“, 2016). **Ilgalaikis turtas, skirtas perparduoti** (206 ir 207 sąskaitos) – brangios vertės prekės laikomos perparduoti ar perleisti pasibaigus naudingo

tarnavimo laikui (Buhalterinės apskaitos žinynas, 2019). **Sumokėti avansai** (208 sąskaita) - pinigų suma, kurią viena sutarties šalis pagal sudarytą sutartį jai priklausančių mokėti sumų sąskaita duoda antrajai šaliai, kad įrodytų sutarties egzistavimą ir užtikrintų jos įvykdymą (Ivanauskienė, 2016).

9-ajame VAS „Atsargos“ (2018) išskiriamos atsargų rūšys: žaliavos ir komplektavimo gaminiai, nebaigta gamyba, pagaminta produkcija, prekės, skirtos perparduoti ir sumokėti avansai. Saladienė (2016) teigia, kad įmonėje atsargos skirstomos pagal jų paskirtį į pagrindines ir pagalbines medžiagas, pusgaminius, atsargines dalis, grįžtamąsias atliekas ir inventorių. Barkauskas (2012) įmonės atsargas dar skirsto į pagrindines ir nepagrindines. Pagrindinės jo nuomone laikytinos perparduodamos prekės, gamybinės medžiagos ir žaliavos, kitos nuolat ir dideliais kiekiais perkamos atsargos. Jų išskirtinumas tas, kad tokios atsargos perkamos nuolat, iš tų pačių tiekėjų ir panašiomis sąlygomis. Nepagrindinėms atsargoms jis priskiria įvairias kanceliarines, ūkinės paskirties prekes, taip pat kitas retai ir mažais kiekiais perkamas atsargas. Dažniausiai didžioji dalis nepagrindinėmis laikytinų atsargų nurašoma į sąnaudas kaip sunaudotos iš karto jas įsigijus.

Budrienė ir kt. (2018) argumentuoja, kad kiekvienos įmonės atsargų struktūra yra įvairiapusiška. Kiekviena įmonė, pagal savo poreikius, šias trumpalaikio turto rūšis gali detalizuoti į dar smulkesnes sąskaitas, pagal buvimo vietą, paskirtį ir pan. Priskyrusi trumpalaikį turtą konkrečioms sąskaitoms, turi tai patvirtinti ir savo apskaitos politikoje (Dovidaite ir Plačenyte, 2018).

Apibendrinant, galima daryti prielaidą, kad atsargos yra priskiriamos trumpalaikiam turtui, kuris yra sunaudojamas per vienerius metus įmonės pajamoms uždirbti. Nustatyta, kad atsargų klasifikavimas įmonėje reikalingas tam, kad būtų galima kontroliuoti ir stebėti jų judėjimą įmonėje. Dažniausiai atsargos skirstomos į tokias grupes: žaliavos ir komplektuojamieji gaminiai, nebaigta gamyba, pirkto prekės, skirtos perparduoti ir pagaminta produkcija.

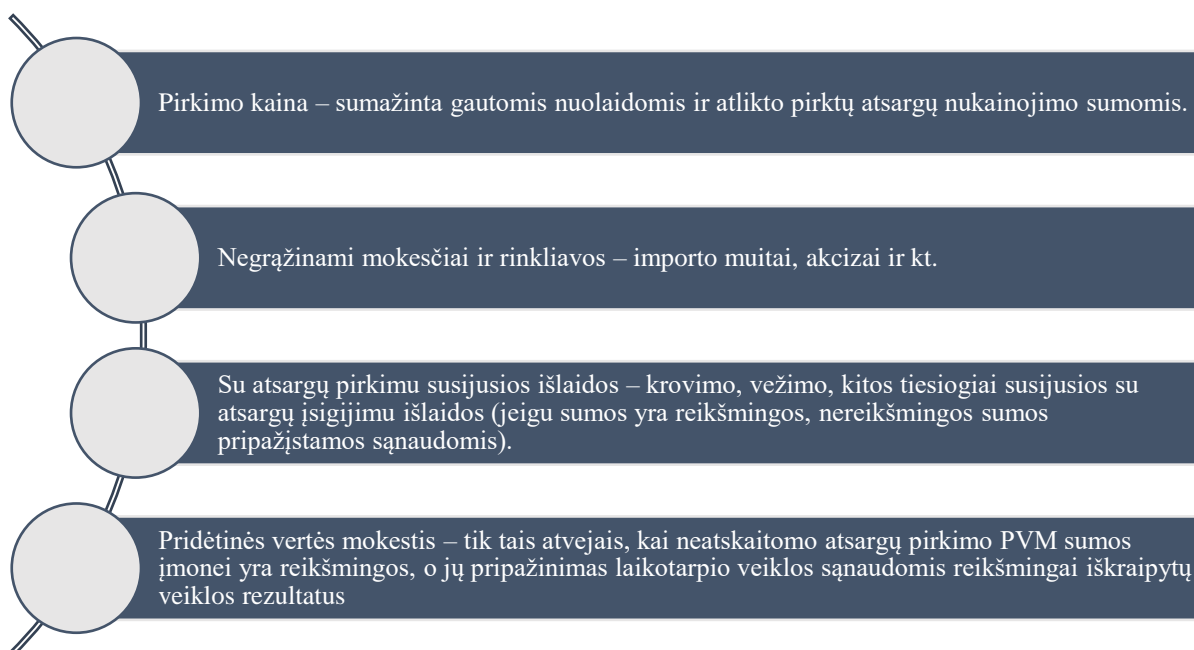
1.2. Atsargų registravimas apskaitoje

Racionaliai ir pagrįstai suformuota atsargų apskaitos politika turi garantuoti teisingą jų pripažinimą, įkainojimą, apskaitą ir atspindėjimą gamybos įmonių finansinėse ataskaitose (Mackevičius ir Subačienė, 2016). Formuojant atsargų apskaitos politiką, įmonėse vadovujamasi 9-uoju verslo apskaitos standartu „Atsargos“. Sudarant atsargų apskaitos politikos metodiką svarbiausi uždaviniai tenka:

- 1) Atsargų įsigijimo savikainos nustatymui ir apskaitymui;
- 2) Atsargų apskaitymo metodo pasirinkimui;
- 3) Atsargų įkainojimo būdo pasirinkimui.

Atsargų įsigijimo ir pasigaminimo savikaina

Atsargų įsigijimo savikaina 9-ajame Verslo apskaitos standarte (2018) nurodoma, kaip pinigų ar pinigų ekvivalentų sumokėta ar mokėtina pinigų suma arba kito mainais atiduoto ar sunaudoto turto vertė, įsigyjant ar pasigaminant turtą. Apskaitoje registruojant atsargas, jos įvertinamos įsigijimo savikaina arba grynąja galimo realizavimo verte, tačiau yra atsižvelgiama į tai, kuri iš jų yra mažesnė. Kalčinskas ir Kalčinskaitė – Klimaitienė (2017) primena, kad net ir nemokamai gautų atsargų, dovanų vertė turi būti prilyginama grynajai galimo realizavimo vertei ir apskaitoje užpajamuojamos ta verte, kuri yra mažesnė. Pasak Božo ir Antonela (2021) pirkimo vertę sudaro pirkimo kaina ir su pirkimu susijusios išlaidos. Ivanauskienė (2016) argumentuoja, kad atsargų įsigijimo savikaina susideda iš pirkimo kainos pridėdant kitus mokesčius, kurie susiję su prekių įsigijimu: maito mokesčiai, transportavimas, draudimas, sandėliavimo išlaidos, paruošimo bei kitos tiesioginės išlaidos (žr. 2 pav.). Iš įsigijimo savikainos reikia atimti atsargų nukainojimo ir gautų nuolaidų sumas.

2 pav. Atsargų įsigijimo savikaina

Sudaryta darbo autorės, remiantis: *9-ais verslo apskaitos standartas*: Lietuvos Respublikos finansų ministro 2018 m. kovo 19 d. įsakymu Nr. 1K-117, 2018.

Atsargų įsigijimo savikaina apskaitoma debetuojuant atsargų sąskaitas ir kredituojant skolų tiekėjams ar pinigų sąskaitas. Detaliau atsargų įsigijimo apskaitymo korespondencijos pateikiamos 1.2.1 lentelėje.

1.2.1 lentelė. Atsargų įsigijimo registravimas apskaitoje

Eil. Nr.	Operacija	Sąskaitų korespondencija	Dokumentai ir registrai
1.	Žaliavų, prekių pirkimas skolon, apmokant iš anksto avansu, apmokant iš karto	D201, 204 arba 6002 Atsargos D2441 Gautinas pridėtinės vertės mokestis K 271 Sąskaitos banke ar 272 Kasa K 2080 Sumokėti avansai tiekėjams K 443 Skolos tiekėjams	PVM sąskaita faktūra, įmonės skolų kortelė, atsargų kortelė, pirkimų skolon žurnalas, pinigų mokėjimo žurnalas.

Sudaryta darbo autorės remiantis: IVANAUSKIENĖ, A. *Buhalterinė apskaita: vadovėlis*. Vilnius: Tyto alba, 2016.

Atsargas (produkciją) įmonės gali pasigaminti pačios. Tokiu būdu atsargos yra įvertinamos pasigaminimo savikaina. Pagal 9-ąjį VAS „Atsargos“ (2018), pasigaminimo savikainą sudaro tiesioginės (pagrindinės žaliavos, medžiagos ir tiesioginis darbo užmokestis) ir netiesioginės (pagalbinės žaliavos, medžiagos, netiesioginis darbo užmokestis, nusidėvėjimas ir kt.) gamybos išlaidos.

Kalčinsko ir Kalčinskaitės – Klimaitienės (2017) teigimu kiekviena įmonė pagal gamybos specifiką pati nusistato kokios išlaidos yra priskiriamos tiesioginėms ir netiesioginėms gamybos sąnaudoms. Pasak Ivanauskienės (2016), tiesiogines gamybos išlaidas galima tiesiogiai priskirti produkcijos gamybai (žr. 1.2.2 lentelę).

1.2.2 lentelė. Tiesioginių gamybos išlaidų registravimas apskaitoje

Eil. Nr.	Operacija	Sąskaitų korespondencija	Dokumentai ir registrai
1.	Fiksuojant pagrindinių žaliavų, medžiagų sunaudojimą produkcijos gamybai	D6003 Tiesiog. gamybos išlaidos K2010 Žaliavų įsigijimo savikaina	Važtaraštis; Atsargų apskaitos kortelė; Tiesiog. gamybos išlaidų žurnalas; Bendrasis žurnalas;
2.	Apskaičiuojant DU ir soc. draudimo įmokas pagrindiniams gamybos darbininkams	D6003 Tiesiog. gamybos išlaidos K4480 Mokėtinas DU K4482 Mokėtinos Sodros įmokos	Darbo laiko apskaitos žiniaraštis; DU žiniaraštis; Buhalterinė pažyma; Tiesiog. gamybos išlaidų žurnalas; Bendrasis žurnalas;
3.	Perkeliant sukauptas gamybos išlaidas į Nebaigtos gamybos sąskaitą (taikant nuolat apskaitomų atsargų būdą)	D2020 Nebaigta produkcija K6003 Tiesiog. gamybos išlaidos	Buhalterinė pažyma; Bendrasis žurnalas

Sudaryta darbo autorės remiantis: IVANAUSKIENĖ, A. *Buhalterinė apskaita: vadovėlis*. Vilnius: Tyto alba, 2016.

Taigi, tiesioginės gamybos išlaidos yra išlaidos, kurias be didelių pastangų ir sąnaudų galima tiesiogiai priskirti konkrečioms savikainos skaičiavimo objektams. Tuo tarpu, netiesioginės gamybos išlaidos yra netiesiogiai su produkcijos gamyba susijusios išlaidos, pvz.: pagalbinių žaliavų įsigijimas, pagalbinių darbuotojų darbo užmokestis, įrenginių nusidėvėjimo bei kitos gamybos išlaidos, kurių neįmanoma be žymių sąnaudų priskirti konkrečioms gaminiams (Tamulevičienė ir Subačienė, 2013). Netiesioginių gamybos išlaidų registravimas apskaitoje pateikiamas 1.2.3 lentelėje.

1.2.3 lentelė. Netiesioginių gamybos išlaidų registravimas apskaitoje

Eil. Nr.	Operacija	Sąskaitų korespondencija	Dokumentai ir registrai
1.	Fiksuojant pagrindinių žaliavų, medžiagų sunaudojimą produkcijos gamybai	D6004 Netiesiog. gamybos išlaidos K2010 Žaliavų įsigijimo savikaina	Važtaraštis; Atsargų apskaitos kortelė; Netiesiog. gamybos išlaidų žurnalas; Bendrasis žurnalas;
2.	Apskaičiuojant DU ir soc. draudimo įmokas pagalbiniams gamybos darbininkams	D6004 Netiesiog. gamybos išlaidos K4480 Mokėtinas DU K4482 Mokėtinos Sodros įmokos	Darbo laiko apskaitos žiniaraštis; DU žiniaraštis; Buhalterinė pažyma; Netiesiog. gamybos išlaidų žurnalas; Bendrasis žurnalas;
3.	Uždarant netiesiog. gamybos išlaidų sąskaitą (taikant nuolat apskaitomų atsargų būdą)	D2020 Nebaigta produkcija K6004 Netiesiog. gamybos išlaidos	Buhalterinė pažyma; Bendrasis žurnalas

Sudaryta darbo autorės remiantis: IVANAUSKIENĖ, A. *Buhalterinė apskaita: vadovėlis*. Vilnius: Tyto alba, 2016.

Gamybos išlaidų priskyrimo prie tiesioginių ar netiesioginių išlaidų kriterijus įmonės pasirenka atsižvelgdamos į gamybos specifiką (Subačienė ir kt., 2015).

Atsargų įkainojimo metodai

Kiekviena įmonė gali pasirinkti tokį atsargų įkainojimo metodą, kuris tinka pagal įmonės veiklos specifiką. Pagal 9 - tą Verslo apskaitos standartą „Atsargos“ (2018), įmonės savo veikloje gali taikyti: FIFO, svertinio vidurkio, konkrečių kainų ir LIFO metodus. Tačiau mokslinėje literatūroje yra pateikiama daugiau atsargų įkainojimo metodų: NIFO, LOFO, HIFO bei nurodoma jų pasirinkimo svarba įmonėje (Khan, Faisal ir Aboud, 2018). Tinkamai pasirinktas įkainojimo metodas, įmonei gali padėti sėkmingai organizuoti atsargų apskaitą bei prekių pardavimo kainas. Pasak Saienko ir Patenko (2020), nuolatiniai atsargų kainų pokyčiai ir skirtingi jų nurašymo būdai veikia įmonės veiklos rezultatus. Todėl būtina, kad įmonė pasirinktų tokį atsargų įkainojimo metodą, kuris atitiktų gamybos procesą ir juo būtų atsižvelgiama į strateginius įmonės tikslus.

Dažniausiai įmonės renkasi naudoti **FIFO** ("first in - first out") atsargų įkainojimo metodą, nes jis labiausiai atitinka daugumos įmonių realų atsargų judėjimą. Pasirinkusios įmonės šį metodą, pirmiausia parduoda arba sunaudoja tas prekes, kurios buvo įsigytos anksčiausiai. FIFO atsargų metodas labiausiai tinka toms įmonėms, kurios turi greitai gendančias atsargas (Simeon ir John, 2018). Pagal 9 - tą Verslo apskaitos standartą „Atsargos“ (2019) įmonės pasirinkusios **LIFO** metodą, pirmiausia parduoda arba sunaudoja tik tas atsargas, kurios vėliausiai buvo įsigytos ar pagamintos. LIFO metodas dažniausiai naudojamas, kai gamybos įmonėje dažnai auga atsargų sąnaudos, nes LIFO metodas leidžia suderinti esamas pajamas su esamomis didesnėmis atsargų savikainomis.

Svertinio vidurkio įkainojimo metodas naudojamas tuomet, kai neįmanoma nustatyti, kurios atsargos buvo įsigytos ar pagamintos pirmiau. Atsargų savikaina, svertinio vidurkio metodu, yra apskaičiuojama išvedant vidurkį iš atsargų vienetų pradžioje ir per visą laikotarpį įsigytų ar pasigamintų atsargų (9-asis Verslo apskaitos standartas „Atsargos“, 2018). Pasak Sîrbulescu (2016) šis metodas apima vidutines mėnesines išlaidas. Norint naudoti šį metodą reikia išlaikyti kiekybinius duomenis.

Konkrečių kainų metodas naudojamas kai yra konkrečiam tikslui gaminamos stambios vienetinės atsargos ir prekės. Taikant šį metodą, atsargų konkretūs vienetai turėtų būti įvertinti jų savikaina. Konkrečių kainų metodą netikslinga taikyti, kai yra daug atsargų vienetų, kurie lengvai pakeičiami vieni kitais (9-asis Verslo apskaitos standartas „Atsargos“, 2018).

Atsargų pardavimo (sunaudojimo) apskaitos būdai

Įmonė atsargų sunaudojimo vertę gali nustatyti taikant nuolat arba periodiškai apskaitomų atsargų būdą. Taikant nuolat apskaitomų atsargų būdą, apskaitoje yra registruojama kiekviena operacija, kuri susijusi su atsargų įsigijimu ir sunaudojimu ar pardavimu. Jeigu netikslinga ekonomiškai taikyti nuolat apskaitomų atsargų būdą, gali būti taikomas periodiškai apskaitomų atsargų būdas, kuomet buhalterinės apskaitos sąskaitose, atsargų likučių savikaina ir parduotų prekių savikaina, yra registruojama tik ataskaitinio laikotarpio pabaigoje, kai atliekama inventorizacija (9-asis Verslo apskaitos standartas „Atsargos“, 2018).

Pasak Khan, Faisal ir Aboud (2018) nuolat apskaitomų atsargų būdas padeda ir vadovui, nes ši metodika pateikia labai daug reikiamos informacijos: kokios prekės buvo parduotos, kam pardavė ir kokia kaina buvo parduota. Įmonės savininkas turėdamas ganėtinai plačią informaciją apie atsargų judėjimą, gali priimti svarbius sprendimus, padėsiančius efektyviau naudoti atsargas bei jas kontroliuoti. Visa tai – įmonei leidžia turėti centralizuotą atsargų apskaitos sistemą. Atsargas, apskaitant nuolat, ūkinių operacijų korespondencijos pateiktos 1.2.4 lentelėje.

1.2.4 lentelė. Nuolat apskaitomų atsargų registravimas apskaitoje

Eil. Nr.	Operacija	Sąskaitų korespondencija	Dokumentai
1.	Pardavus atsargas, registruojama parduotų prekių savikaina	D6000 – parduotų prekių savikaina K201 – atsargos	Važtaraštis, PVM sąskaita faktūra
2.	Pardavus prekes, registruojama parduotų prekių savikaina	D6000 – parduotų prekių savikaina K204– prekės	Važtaraštis, PVM sąskaita faktūra
3.	Nurašoma parduotos produkcijos savikaina	D6000 – parduotų prekių savikaina K203 – produkcija	Važtaraštis, PVM sąskaita faktūra
4.	Registruojant tiesiogines ir netiesiogines gamybos išlaidas	D6003 – tiesioginės gamybos išlaidos D6004 – netiesioginės gamybos išlaidos K201 – atsargos	Važtaraštis
5.	Tiesioginių ir netiesioginių gamybos išlaidų perkėlimas į nebaigtą gamybą	D202 – nebaigta produkcija ir vykdomi darbai K6003 – tiesioginės gamybos išlaidos K6004 – netiesioginės gamybos išlaidos	Buhalterinė pažyma
6.	Užpajamuojant pagamintą produkciją	D203 – produkcija K202 – nebaigta produkcija ir vykdomi darbai	Važtaraštis

Sudaryta darbo autorės remiantis: 9-ais verslo apskaitos standartas: Lietuvos Respublikos finansų ministro 2018 m. kovo 19 d. įsakymu Nr. 1K-117, 2018, *Pavyzdinis sąskaitų planas*: Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2015 m. balandžio 13 d. įsakymu Nr. VAS-15.

Taikant nuolat apskaitomų atsargų būdą, ataskaitinio laikotarpio pabaigoje nebereikia atlikti koreguojamųjų įrašų. Pajamų ir parduotų prekių savikainos sąskaitos uždaromos per pajamų ir sąnaudų suvestinę sąskaitą (9 VAS „Atsargos“, 2018).

Periodinis atsargų apskaitos būdas reiškia, kad įmonė atsargas registruoja ataskaitinio laikotarpio pabaigoje. Periodinio būdo esmė yra tai, kad atsargos registruojamos tik tada, kai yra atliekama inventurizacija. Inventurizaciją atlikti nėra lengva, todėl įmonė atsargas pasirenka tikrinti, kas pusmetį arba, kas ketvirtį. Pagal Khan, Faisal ir Aboud (2018) periodinio būdo atsargų apskaita leidžia įmonei pripažinti tik atsargų likutį laikotarpio pradžioje ir atsargų likutį laikotarpio pabaigoje, tačiau kasdien, kaip nuolat apskaitomo atsargų būdo, atsargos yra netikrinamos. 1.2.5 lentelėje pateikiamas periodiškai apskaitomų atsargų registravimas apskaitoje.

1.2.5 lentelė. **Periodiškai apskaitomų atsargų registravimas apskaitoje**

Eil. Nr.	Operacija	Sąskaitų korespondencija	Dokumentai
1.	Įsigyjamoms žaliavoms skolon	D6002 – įsigytų prekių ir paslaugų savikaina D2441 – gautinas pridėtinės vertės mokestis K443 – skolos tiekėjams	PVM sąskaita faktūra
2.	Laikotarpio pabaigoje atlikus inventurizaciją registruojamas atsargų padidėjimas	D201 – atsargos K6005 – atsargų padidėjimas (sumažėjimas)	Buhalterinė pažyma Inventurizacijos aprašas
3.	Laikotarpio pabaigoje atlikus inventurizaciją registruojamas atsargų sumažėjimas	D6005 - atsargų padidėjimas (sumažėjimas) K201 – atsargos	Buhalterinė pažyma Inventurizacijos aprašas
4.	Duomenys perkeliama į gamybos suvestinę	D390 – bendra sąskaitų suvestinė K6002 - įsigytų prekių ir paslaugų savikaina K6005 - atsargų padidėjimas (sumažėjimas)	Buhalterinė pažyma
5.	Duomenys perkeliama iš gamybos suvestinės į pajamų ir sąnaudų suvestinę	D391 – pajamų ir sąnaudų suvestinė K390 – bendra sąskaitų suvestinė	Buhalterinė pažyma

Sudaryta darbo autorės remiantis: *9-ais verslo apskaitos standartas*: Lietuvos Respublikos finansų ministro 2018 m. kovo 19 d. įsakymu Nr. 1K-117, 2018, *Pavyzdinis sąskaitų planas*: Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2015 m. balandžio 13 d. įsakymu Nr. VAS-15.

Periodiniu būdu privaloma atlikti atsargų likučių inventurizaciją, nes kitaip nebus galima apskaičiuoti sunaudotų žaliavų, parduotos produkcijos savikainos. Svarbiausias dokumentas yra inventurizacijos aprašas, kuriame turi būti nurodyta komisija, iki inventurizacijos pradžios visi vertybių užpajamavimo ir nurašymo dokumentai pateikti buhalterijai. Nurodomos visos materialinės vertybės perduotos įmonės materialinei atsakomybei, užpajamuotos, o išduotosios – nurašytos, nurodomi materialiai atsakingi asmenys, rastas faktiškai atsargų likutis įvertintas įsigijimo verte, ir visais būtiniais parašais.

Apibendrinant galima teigti, kad įmonėse atsargos dažniausiai sudaro didžiausią dalį įmonės trumpalaikiame turte. Tai įrodo, kad atsargos yra labai svarbios įmonėms. Kiekviena įmonė turi numatyti savo produkcijos gamybos išlaidas tam, kad būtų galima tiksliai apskaičiuoti parduodamo gaminio savikainą. Įmonės atsargų įkainojimo metodą pasirenka pačios, atsižvelgdamos į savo veiklos specifiką, tačiau dauguma įmonių naudoja FIFO įkainojimo metodą, nes šis metodas yra patogiausiai pritaikomas atsargų valdyme bei apskaitoje. Atsargų sunaudojimas apskaitoje gali būti registruojamas nuolat apskaitomu būdu ir periodiškai apskaitomu būdu. Dažniausiai didelės įmonės naudoja nuolat apskaitomų atsargų būdą, nes turint didelį kiekį atsargų sunku dažnai atlikti inventurizaciją, o šis būdas leidžia bet kuriuo metu sužinoti atsargų likutį sąskaitoje.

2. ATSARGŲ INVENTORIZAVIMO TEORINIAI ASPEKTAI

Kad veiklos ciklas nesustotų sėkmingai cirkuliuojes, reikia nuolat stebėti atsargų judėjimą ir apžvelgti jų duomenis. Tinkamai valdomos ir analizuojamos atsargos padeda siekti užsibrėžtų tikslų, efektyviau vykdyti gamybą, plėsti pirkėjų ratą ir uždirbti didesnę pelną. Todėl naudinga išmanyti ir pasirinkti tinkamiausius valdymo ir analizės metodus. Finansinių metų pabaigoje atliekama inventurizacija padeda sukontroliuoti trumpalaikį turtą ir įveda įmonėje tikslumo. Jos metu suskaičiuojamas turimų atsargų ir pinigų kiekis, įvertinamos gautinų sumų vertės (Kalčinskas, Kalčinskaitė – Klimaitienė, 2017).

2.1. Inventurizacijos organizavimas ir įforminimas

LR įmonių finansinės atskaitomybės įstatyme (2001) teigiama: inventurizacija – turto ir įsipareigojimų patikrinimas ir jų faktiškai rastų likučių palyginimas su buhalterinės apskaitos duomenimis. Tas pats įstatymas reikalauja, prieš sudarant finansinę atskaitomybę, atlikti inventurizaciją.

Čepė (2015) pabrėžia, kad inventurizacija įmonėje turi būti atliekama ne rečiau kaip vieną kartą per metus, prieš sudarant metinių finansinių ataskaitų rinkinį ir naudojant ne vėlesnius, kaip ataskaitinių finansinių metų paskutinės dienos duomenis. Peavler (2017) teigia, kad dauguma mažų įmonių inventurizaciją atlieka periodiškai, tačiau nuolatinio inventurizavimo valdymas tampa vis populiariesnis dėl pažangesnių atsargų apskaitymo programų, įmonės dažniau naudoja skenavimo prietaisus pardavimo vietose.

Įmonės vadovas atsako už inventurizacijos organizavimą ir atlikimą laiku. Jis išleidžia įsakymą, kuriame nurodo inventurizacijos komisijos pirmininką ir narius, inventurizacijos pradžios ir baigimo datą. Inventurizacijos komisija sudaroma iš kompetentingų įmonės darbuotojų. Atsakingi ir materialiai atsakingi asmenys dalyvauja atliekant inventurizaciją, bet jie negali būti inventurizacijos komisijos nariai (Lakis, 2017).

Inventurizacijos taisyklėse (2022) nurodoma, kad subjekto vadovas atsakingas už:

1. savo inventurizacijos objekto inventurizaciją;
2. inventurizacijos duomenų išsaugojimą;
3. inventurizacijos metu nustatytų turto trūkumų išieškojimą;
4. sprendimų dėl turto vertės nustatymo ir nuvertinimo priėmimą;
5. sprendimų dėl inventurizacijos rezultatų įtraukimo į finansinę apskaitą priėmimą ir jų pateikimą finansinę apskaitą tvarkančiam asmeniui.

Inventurizacijai atlikti subjekto vadovo ar jo pavedimu kito vadovaujamas pareigas einančio asmens sudaroma inventurizacijos komisija (Inventurizacijos taisyklės, 2022). Taisyklėse nurodoma, jog vadovo sprendime dėl inventurizacijos turi būti nurodyta: jeigu sudaroma inventurizacijos komisija, – inventurizacijos komisijos narių, iš kurių vienas skiriamas komisijos pirmininku, vardai, pavardės, pareigų pavadinimai; inventurizacijos atlikimo pradžios ir pabaigos datos; data, pagal kurios būklę pavedama atlikti inventurizaciją; pavedimai inventurizacijos komisijai.

Inventurizacija įforminama inventurizacijos aprašu. Inventurizacijos apraše, atsižvelgiant į inventurizuojamą objektą, turi būti ši informacija ir (ar) duomenys:

1. subjekto pavadinimas;
2. dokumento pavadinimas;
3. inventurizacijos atlikimo pradžios ir pabaigos datos;
4. inventurizuojamo ilgalaikio materialiojo turto inventoriaus numeris;
5. inventurizuojamo turto ir įsipareigojimų, inventurizuojamų objektų pavadinimai;
6. inventurizuojamo turto matavimo rodikliai (kai taikoma);
7. inventurizuojamo turto kiekis ir (arba) vertė,
8. inventurizuojamų įsipareigojimų suma ir turto vienetų skaičius ir suma;
9. inventurizuojamo turto nuvertėjimo požymiai;
10. inventurizacijos komisijos narių, atsakingų asmenų vardai, pavardės, pareigų pavadinimai ir parašai (Inventurizacijos taisyklės, 2022).

Inventurizacijos apraše nurodoma netinkamo (negalimo) naudoti turto netinkamumo naudoti priežastis, gali būti nurodomos inventurizacijos komisijos pastabos dėl turto tolesnio naudojimo. Subjekto vadovas per 5 darbo dienas nuo inventurizacijos pabaigos priima sprendimus dėl inventurizacijos metu rasto turto vertės nustatymo ir nuvertinimo, atsižvelgdamas į inventurizacijos komisijos pasiūlymus dėl turto įvertinimo, ir per 10 darbo dienų nuo inventurizacijos pabaigos priima

sprendimus dėl inventorizacijos rezultatų registravimo finansinėje apskaitoje. Subjekto vadovui priėmus sprendimus dėl inventorizacijos metu rasto turto vertės nustatymo, sprendimai ne vėliau kaip per 5 darbo dienas po sprendimo priėmimo dienos ir ne vėliau kaip likus 10 darbo dienų iki finansinių ataskaitų sudarymo dienos perduodami finansinę apskaitą tvarkančiam asmeniui ir registruojami atitinkamose sąskaitose subjekto finansinėje apskaitoje (Inventorizacijos taisyklės, 2022).

Apibendrinant galima teigti, jog inventorizacija – turto ir įsipareigojimų patikrinimas ir jų faktiškai rastų likučių palyginimas su buhalterinės apskaitos duomenimis. Už inventorizacijos organizavimą ir atlikimą laiku atsako įmonės vadovas. Jis paskiria inventorizacijos komisijos pirmininką ir narius, nustato inventorizacijos pradžios ir baigimo datą. Inventorizacija įforminama sudarant inventorizavimo aprašus, sutikrinimo žiniaraščius ar kitus registrus.

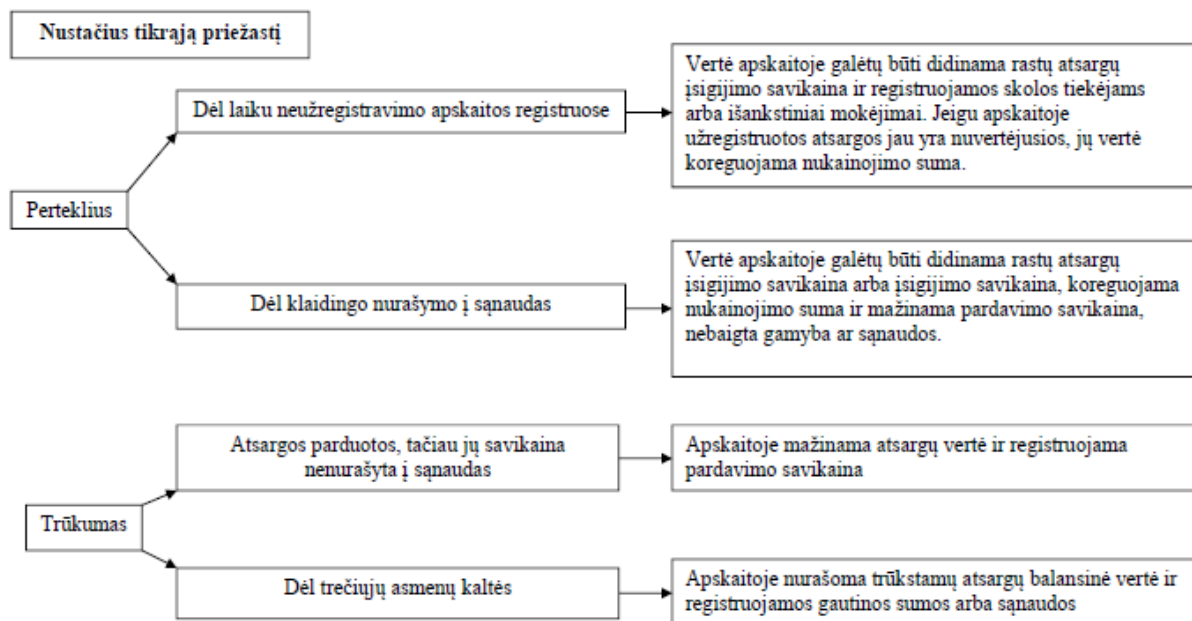
2.2. Atsargų inventorizacijos rezultatų skaičiavimas ir registravimas apskaitoje

Lessambo (2018) išskiria neterminuotą ir periodinę inventorizaciją. Nuolatos atsargos inventorizuojamos su programa leidžiančia po užsakymo atnaujinti atsargų kiekius ir inventorizacijos duomenis atnaujinti iškart. Periodiškai atsargos pertikrinamos pagal įmonės vadovybės nusprendimus, darant turimų atsargų sutikrinimus kas numatytą laikotarpį.

Atliekant atsargų inventorizaciją, kai yra inventorizuojamos tokios atsargos, kaip žaliavos, medžiagos, prekės, nebaigta gamyba ir pagaminta produkcija, tada privalo dalyvauti ir materialiai atsakingi asmenys. Išimtiniais atvejais jie gali nedalyvauti (Ivanauskienė, 2016).

Inventorizacijos taisyklėse (2022) nurodoma, kad atliekant inventorizaciją turtas suskaičiuojamas, pasveriamas, išmatuojamas arba naudojami kiti jo kiekio nustatymo būdai, atsižvelgiant į kiekvienos rūšies turto matavimo vienetą, laikymo vietą ir būdą. Inventorizacijos komisija įvertina, ar yra požymių, kad atsargos gali būti nuvertėjusios. Inventorizacijos komisija subjekto vadovui teikia pasiūlymus dėl atsargų, turinčių nuvertėjimo požymių, įvertinimo.

Jeigu įmanoma nustatyti atsargų atsiradimo arba dingimo tikrąją priežastį, apskaitoje registruojamas atsargų perteklius arba trūkumas (žr. 3 pav.).

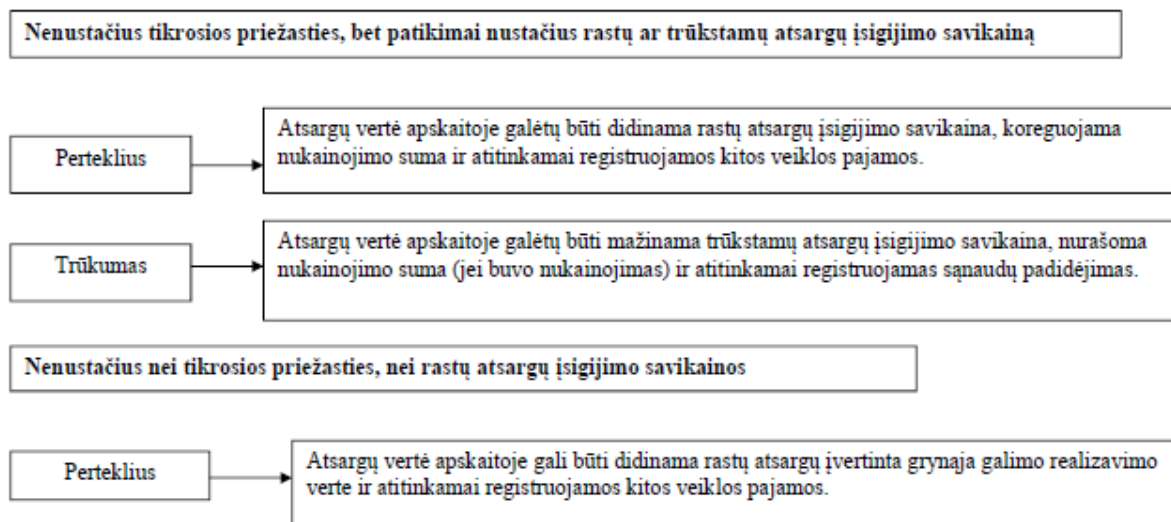

3 pav. 5 Atsargų inventorizacijos rezultatai

Sudaryta darbo autorės, remiantis: AUDITO, APSKAITOS, TURTO VERTINIMO IR NEMOKUMO VALDYMO TARNYBAPRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS FINANSŲ MINISTERIJOS. *Atsargų registravimas apskaitoje* [interaktyvus]. Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, 2021 [žiūrėta 2022-12-11]. Prieiga per internetą: <https://www.avnt.lt/assets/Kita-informacija/DUK/DUK-SchemaAtsarg-registravimas-apskaitoje.pdf>

Atsargų pertekliaus atsiradimo priežastimi gali būti laiku neužregistruotos atsargos apskaitoje, taip pat – klaidingai nurašytos atsargos į sąnaudas. Dažniau pasitaikantis atvejis, kai atsargų būna ne per daug, bet per mažai. Trūkumo priežastimi gali būti parduotos atsargos, kai jų savikaina nenurašoma į sąnaudas arba atsiranda trūkumas dėl trečiųjų asmenų kaltės.

Kartais atsitinka taip, kad tikrosios priežasties neįmanoma nustatyti. Tokiais atvejais atsargos registruojamos patikimai nustačius rastų arba trūkstamų atsargų įsigijimo savikainą (žr. 4 pav.).

4 pav. 6 Atsargų inventorizacijos rezultatai

Sudaryta darbo autorės, remiantis: AUDITO, APSKAITOS, TURTO VERTINIMO IR NEMOKUMO VALDYMO TARNYBAPRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS FINANSŲ MINISTERIJOS. *Atsargų registravimas apskaitoje* [interaktyvus]. Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, 2021 [žiūrėta 2022-12-11]. Prieiga per internetą: <https://www.avnt.lt/assets/Kita-informacija/DUK/DUK-SchemaAtsarg-registravimas-apskaitoje.pdf>

Atlikus visų su atsargų pirkimu ir pardavimu ar sunaudojimu susijusių dokumentų peržiūrą ir nenustačius, kodėl susidarė atsargų perteklius, atsargos užpajamuojamos, pripažįstant kitos veiklos pajamas. Jeigu randamas trūkumas – atsargos nurašomos į sąnaudas (žr. 2.2.6 lentelę).

2.2.6 lentelė. Inventorizacijos rezultatų registravimas apskaitoje

Eil. Nr.	Operacija	Sąskaitų korespondencija
1.	Po inventorizacijos rastas atsargų perteklius	D 204 Atsargos K 5401 Kitos pajamos
2.	Po inventorizacijos rastas atsargų trūkumas (nustačius kaltus asmenis)	D 2446 Kitos gautinos skolos K 2049 Atsargų vertės sumažėjimas
3.	Po inventorizacijos rastas atsargų trūkumas (kai nėra kaltų asmenų nurašoma į sąnaudas)	D 6000 Parduotų prekių savikaina K 2049 Atsargų vertės sumažėjimas

Sudaryta darbo autorės remiantis: 9-ojo verslo apskaitos standarto „Atsargos“ metodinės rekomendacijos“: Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2016 m. rugsėjo 16 d. įsakymu Nr. VS-9.

Atsargų inventorizacijos metu prekės perrūšiuojamos, taip pat nustatoma, ar nėra atsargų nuvertėjimo požymių. Atliekant inventorizaciją atsargos suskaičiuojamos, pasveriamos, išmatuojamos. Nustatytas atsargų trūkumas priskiriamas ataskaitinio laikotarpio sąnaudoms, tačiau pelno mokesčio apskaičiavimo tikslais – neleidžiamiems atskaitymams, o perteklius užpajamuojamas.

Išvados

1. Atsargos yra priskiriamos trumpalaikiam turtui, kuris yra sunaudojamas per vienerius metus įmonės pajamoms uždirbti. Atsargų klasifikavimas įmonėje reikalingas tam, kad būtų galima kontroliuoti ir stebėti jų judėjimą įmonėje. Dažniausiai atsargos skirstomos į tokias grupes: žaliavos ir komplektuojamieji gaminiai, nebaigta gamyba, pirktos prekės, skirtos perparduoti ir pagaminta produkcija.
2. Visos atsargos registruojamos įsigijimo arba pasigaminimo savikaina. Įmonės atsargų įkainojimo metodą pasirenka pačios, atsižvelgdamos į savo veiklos specifiką, tačiau dauguma įmonių naudoja FIFO įkainojimo metodą. Atsargų sunaudojimas apskaitoje gali būti registruojamas nuolat apskaitomu būdu ir periodiškai apskaitomu būdu. Taikant nuolat apskaitomą atsargų būdą visos atsargos fiksuojamos 2 klasės sąskaitose, o taikant periodiškai apskaitomą atsargų būdą – jas įsigijus 6 klasės sąskaitose, o atsargų likučiai - 2 klasės sąskaitose.
3. Inventorizacija – turto ir įsipareigojimų patikrinimas ir jų faktiškai rastų likučių palyginimas su buhalterinės apskaitos duomenimis. Už inventorizacijos organizavimą ir atlikimą laiku atsako įmonės vadovas. Jis paskiria inventorizacijos komisijos pirmininką ir narius, nustato inventorizacijos pradžios ir baigimo datą. Inventorizacija įforminama sudarant inventorizavimo aprašus, sutikrinimo žiniaraščius ar kitus registrus.
4. Atsargų inventorizacijos metu prekės perrūšiuojamos, taip pat nustatoma, ar nėra atsargų nuvertėjimo požymių. Atliekant inventorizaciją atsargos suskaičiuojamos, pasveriamos, išmatuojamos. Nustatytas atsargų trūkumas priskiriamas ataskaitinio laikotarpio sąnaudoms, tačiau pelno mokesčio apskaičiavimo tikslais – neleidžiamiems atskaitymams, o perteklius užpajamuojamas.

Literatūra

1. *17-asis verslo apskaitos standartas „Biologinis turtas: Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2013 m. gruodžio 10 d. įsakymu Nr. VAS-25, 2015.*
2. *9-asis verslo apskaitos standartas „Atsargos“: Lietuvos Respublikos finansų ministro 2018 m. kovo 19 d. įsakymu Nr. 1K-117, 2018.*
3. *9-ojo verslo apskaitos standarto „Atsargos“ metodinės rekomendacijos“: Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos direktoriaus 2016 m. rugsėjo 16 d. įsakymu Nr. VS-9.*
4. AUDITO, APSKAITOS, TURTO VERTINIMO IR NEMOKUMO VALDYMO TARNYBAPRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS FINANSŲ MINISTERIJOS. *Atsargų registravimas apskaitoje* [interaktyvus]. Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, 2021 [žiūrėta 2022-12-11]. Prieiga per internetą: <https://www.avnt.lt/assets/Kita-informacija/DUK/DUK-SchemaAtsarg-registravimas-apskaitoje.pdf>
5. BARKAUSKAS, R. *Atsargų įsigijimo savikainos apskaičiavimas: senos tiesos ir naujovės.* Vilnius: Pačiolis, 2012.
6. BUDRIENĖ, L., VAITIEKIENĖ, J., VAITIEKUS, A. Verslo įmonių apskaitos politikos formavimas. Iš: *Studijos – verslas – visuomenė: dabartis ir ateities išvagos III: tarptautinės konferencijos mokslinių straipsnių rinkinys*, p. 17–26, 2018.
7. *Buhalterinės apskaitos žinynas.* Vilnius: Pačiolis, 2019.
8. ČEPĖ, V. Atsargų inventorizacijos rezultatai pelno mokesčio atžvilgiu. Iš: *Buhalterija*, p. 1-3, 2015.
9. ČESNAUSKĖ, J. *Apskaitos pagrindai: teorija ir praktika mokomoji knyga.* Kaunas: Kauno kolegija, 2018.
10. DOVIDAITĖ, B., PLAČENYTĖ, D. K. *Sąskaitų korespondencijų žinynas.* Vilnius: Pačiolis, 2018.
11. IVANAUSKIENĖ, A. *Buhalterinė apskaita: vadovėlis.*- Vilnius: Tyto alba, 2016.
12. KALČINSKAS, G. ir KALČINSKAITĖ – KLIMAITIENĖ, R. *Buhalterinė apskaita.* Vilnius: Pačiolis, 2017.
13. LAKIS, V. *Audito teorija ir praktika.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.
14. *Lietuvos Respublikos įmonių finansinės atskaitomybės įstatymas: Lietuvos Respublikos Seimas, 2001 m. lapkričio 06 d. Nr. IX-575. Valstybės žinios, 2001, Nr. 99-3516. 10110101STA00IX-575.*
15. *Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas dėl inventorizacijos taisyklių patvirtinimo finansinės atskaitomybės įstatymas: Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2022 m. birželio 15 d. Nr. 630. TAR, 2022, Nr. 13072. 2022-13072*

16. MACKEVIČIUS, J., SUBAČIENĖ, R. *Lietuvos buhalterinės apskaitos sistema: praeitis, dabartis, perspektyvos. Monografija*. Vilnius: Akademine leidyba, 2016.
17. PAČIOLIS, L. *UAB: teisė, apskaita ir mokesčiai, atskaitomybė*. Vilnius: Pačiolis, 2016.
18. *Pavyzdinis sąskaitų planas: Audito ir apskaitos tarnybos direktoriaus 2015 m. balandžio 13 d. įsakymu Nr. VAS-15*.
19. SALADIENĖ, Z. Atsargų apskaitos sandėlyje būdai. Iš: *Apskaitos ir mokesčių apžvalga*, Nr. 6(264), 3-8, 2016.
20. SUBAČIENĖ, R., BUDRIONYTĖ, R., KAMARAUSKIENĖ, I., LAKIS, V., RAZIŪNIENĖ, D., SAVICKAS, V., SENKUS, K., TAMULEVIČIENĖ, D. *Apskaitos ir audito pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
21. TAMULEVIČIENĖ, D., SUBAČIENĖ, R. *Valdymo apskaita*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.
22. ŽAPTORIUS, J. *Finansinė apskaita: vadovėlis*. Vilnius: Technika, 2015.
23. BOŽO, V., ANTONELA, V.M. Comparison of abc cost calculation methods and absorption methods and their application in practice. Iš: *Business Consultant*, Vol. 13, No. 108, p. 12-23, 2021.
24. KHAN, A. K., FAISAL, S. M., AL ABOUD, O. A. An analysis of optimal inventory accounting models - pros and cons. Iš: *European Journal of Accounting, Auditing and Finance Research*, Vol.6, No.3, 65-77, 2018.
25. LESSAMBO, I. F. *Financial Statements: Analysis and Reporting* [interaktyvus]. New Britain: Springer Nature, 2018 [žiūrėta 2022-12-11]. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?id=kQ92DwAAQBAJ&hl=lt&source=gbs_navlinks_s
26. PEAVLER., R., 2017. *Periodic or perpetual inventory: which should your company use?* [interaktyvus]. New York, 2017 [žiūrėta 2022-12-11]. Prieiga per internetą: <https://www.thebalance.com/choosing-periodic-or-perpetual-inventorysystem- 392936>
27. SAIENKO, O.R. ir PATENKO, I.V. Economic content of the category "production inventories" in the context of organization of accounting and control in an industrial enterprise, Iš: *Financial Strategies of Innovative Economic Development*, No. 3(47), p. 51-55, 2020.
28. SIMEON, E. D., JOHN, O. Implication of Choice of Inventory Valuation Methods on Profit, Tax and Closing Inventory. Iš: *Account and Financial Management*. Vol. 3 No.7., p. 1639-1645, 2018.
29. SÎRBULESCU, C. Application of the Evaluating Methods of the Stocks at the Exit from the Patrimony in Romania. Iš: *Animal Science and Biotechnologies*. Vol. 49 No. 1, p. 275-279, 2016.
30. VIVIANA, F., COSMIN, G. B., IRINA, M. O. Study on the complete accounting flow within a production activity. Iš: *Agricultural Management*, Vol. 21, No. 3, p. 307-312, 2019.

ATVIRO KODO SISTEMŲ TAIKYMAS MIKROVALDIKLIUOSE IR JŲ Palyginimas

Nerijus Venerskas
Lekt. Vilma Riškevičienė
Marijampolės kolegija

Anotacija

Šiame straipsnyje lyginamos skirtingos mikrovaldiklių vystymo platformos, išskiriami pagrindiniai skirtumai tarp jų, atliekami ir aprašomi mikrovaldiklių vystymo platformų spartos matavimų rezultatai. Taip pat pateikiami skirtumai tarp Arduino IDE ir Micropython programavimo sistemų-kalbų skirtų šiems mikrovaldikliams. It pateikiami šių sistemų taikymo pavyzdžiai.

Raktažodžiai: atviro kodo sistemos, mikrovaldikliai.

Ivadas

Daiktų internetas IOT (angl. Internet of things) yra viena iš labai greitai besivystančių ir besiplečiančių informacinių technologijų šakų. Daiktų interneto įrenginiams vystyti dažniausiai naudojami žemos galios ir mažai resursų turintys mikrovaldikliai. Dauguma daiktų interneto įrenginių naudoja uždaras sistemas, dėl ko ne visada yra užtikrinamas sistemų saugumas ar tarpusavio sąveika tarp skirtingų gamintojų sistemų, šias problemas padeda spręsti atviro kodo programinė ir aparatinė įranga kurią galima naudoti pritaikant konkreitiems poreikiams ar išspręsti susidariusias problemas.

Straipsnio tikslas – pristatyti skirtingas mikrovaldiklių vystymo platformas, kurių programavimas pagrįstas atviro kodo naudojimu.

Siekiant užsibrėžto tikslo buvo nagrinėjami šie uždaviniai:

1. Palyginti mikrovaldiklių vystymo sistemų aparatinę įrangą;
2. Palyginti mikrovaldiklių programavimo kalbas;
3. Pateikti praktinių mikrovaldiklių naudojimo pavyzdžių;

1. Mikrovaldiklių vystymo sistemų palyginimas

Šiuo metu rinkoje populiariausi ir labiausiai prieinami su plačiausiu techniniu palaikymu yra šios mikrovaldiklių vystymo platformos: Arduino Uno, Arduino Mega 2560, ESP32 pagrindu sukurta NodeMCU32 ir Raspberry Pi Pico.

Arduino Uno tai viena populiariausių šiuo metu tokio tipo atviro kodo pagrindu veikiančių mikrovaldiklių vystymo sistema išleista 2010 metais. Projektas pradėtas kurti 2003 metais Italijoje kaip studento magistro darbas su pagrindiniu tikslu atpiginti mokymosi ir skaitmeninių projektų vystymo procesą studentams ir kitiems inžinerinio išsilavinimo neturintiems asmenims. Nuo magistrinio darbo versijos projektas buvo vystomas toliau iki komerciškai prieinamų Arduino Pro Mini ir Arduino Nano, o vėliau ir Arduino Uno ir Arduino Mega.

2013 metais Exspressif Systems išleido Modulį pavadinimu ESP8266. Šis modulis buvo ypatingas tuo, kad buvo neįtikėtina pigus (1-2 Eurai) ir turėjo aparatinę įrangą sujungimui su WiFi tinklu. Šis modulis labai greitai išpopuliarėjo aparatinės įrangos „hakerių“ bendruomenėje, o gamintojui išleidus programinės įrangos kūrimo rinkinį, šį mikrovaldiklių buvo galima programuoti tiesiogiai. Vėliau dėl ESP8266 sėkmės 2016 metais buvo išleista galingesnė produkto versija pavadinimu ESP32, kuri be prisijungimo prie tinklo galimybės taip pat gali komunikuoti ir su Bluetooth įranga.

Naujausias iš lyginamų įrenginių yra Raspberry Pi Pico, jis išleistas 2021 metais, ši mikrovaldiklių programinės įrangos vystymo platforma nesukėlė revoliucijos kaip ESP8266 ar ESP32 jų išleidimo metu, bet turi keletą privalumų prieš savo pirmtakus, tai: ypatingai žema kaina, geresnis gamintojo programinės įrangos palaikymas ir integracija su MicroPython, žemesnis energijos suvartojimas.

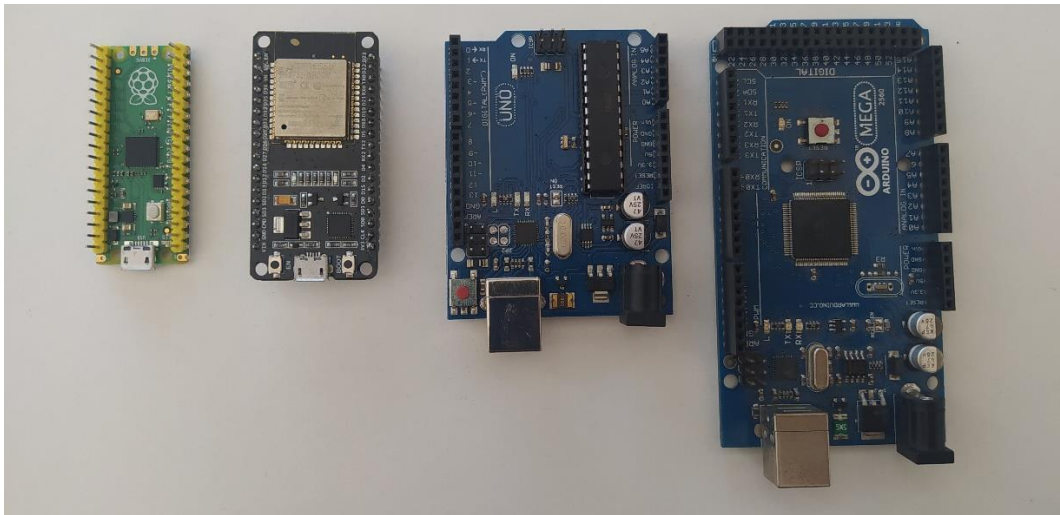
Žemiau esančioje lentelėje pateikiamas skirtingų mikrovaldiklių platformų palyginimas.

1 lentelė. Mikrovaldiklių vystymo sistemų palyginimo lentelė

Parametras	Arduino Uno	Arduino Mega 2560	Raspberry Pi Pico	NodeMCU32 (ESP32)
Mikrovaldiklis	ATmega328P	ATmega2560	RP2040	Xtensa LX6
Procesoriaus dažnis	16 MHz	16 MHz	133 MHz	160-240 MHz
Flash Atmintinė	32 KB	256 KB	2 MB	4-16 MB
SRAM	2 KB	8 KB	264 KB	520 KB
EEPROM	1 KB	4 KB	Nėra	Nėra
Skaitmeninės įvestys/išvestys	14	54	26	34
Analoginės įvestys/išvestys	6	16	3	18
PWM išvestys	6	15	2	16
UART	1	4	2	3
SPI	1	1	2	4
I2C	1	1	2	2
WiFi	Nėra	Nėra	Nėra	802.11 b/g/n
Bluetooth	Nėra	Nėra	Nėra	Bluetooth 4.2 + BLE
Darbinė įtampa	5V	5V	3.3V/5V	3.3V
USB Sąsaja	Yra	Yra	Yra	Yra
Tipinis srovės suvartojimas	19 mA	51 mA	38 mA	80-260 mA
Išmatavimai (mm)	68.6 x 53.4 x 15.2	101.52 x 53.3 x 15.2	51 x 21 x 3.5	54 x 26 x 7
Programavimo kalbos	C, C++	C, C++	C, C++, MicroPython	C, C++, MicroPython, Lua
Kaina (Eurais)	20	36	9	14

Kaip matome palyginimo lentelėje, NodeMCU32 su ESP32 lustų rinkiniu turi daugiausiai pranašumų lyginant su kitomis mikrovaldiklių vystymo sistemomis – turi greičiausių procesorių, daugiausiai Flash ir SRAM tipų atminties, daugiausiai analoginių įvesčių ir išvesčių, PWM (angl. Pulse width modulation) įvesčių, gali būti prijungiama daugiausiai įtaisų per UART, SPI, I2C interfeisus, taip pat didelis šios sistemos privalumas, kad lyginant su kitomis panašiomis sistemomis NodeMCU32 turi integruotas WiFi ir Bluetooth ryšio galimybes.

Didžiausi šios mikrovaldiklių sistemos trūkumai lyginant su kitomis yra: mažesnis kiekis skaitmeninių įvesčių ir išvesčių lyginant su Arduino Mega, žymiai didesnis energijos suvartojimas ir jeigu lyginsime su Raspberry Pi Pico mikrovaldiklių sistema, didesnė kaina.

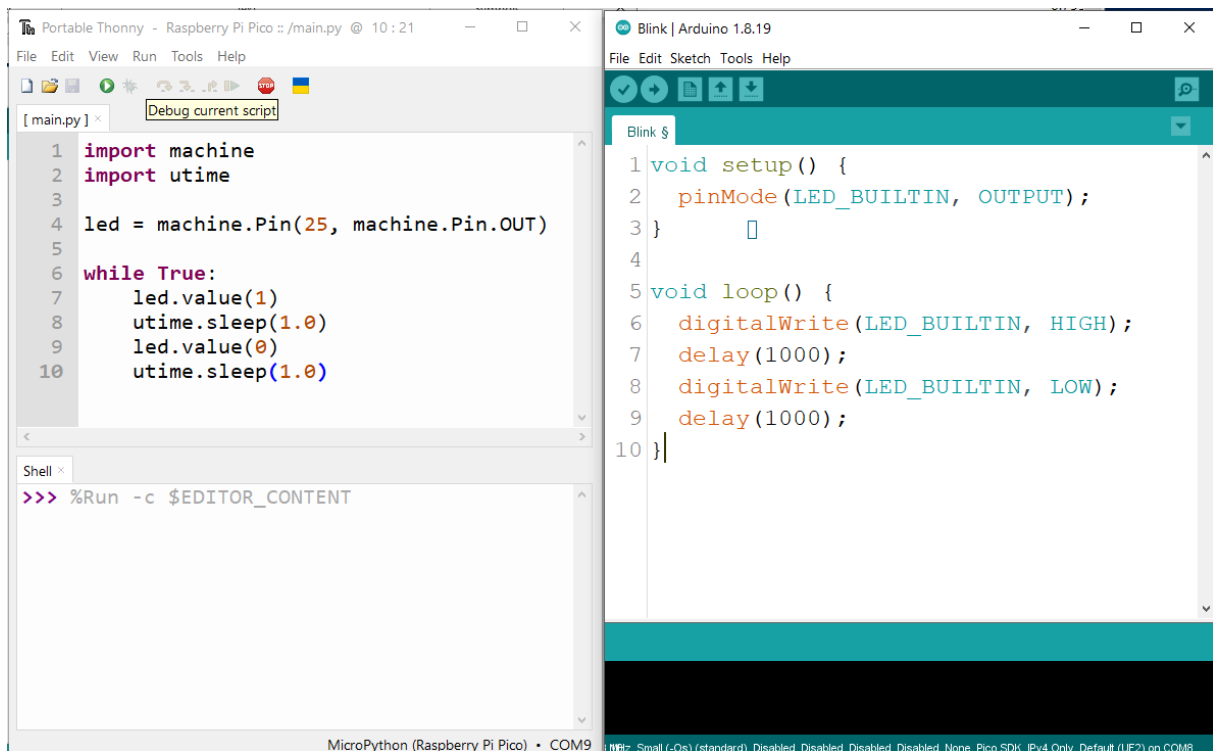
1 pav. Raspberry Pi Pico, NodeMCU32, Arduino Uno ir Arduino Mega sistemos

2. Mikrovaldiklių programavimas

Visos keturios platformos yra palaikomos mikrovaldiklių programavimo sistemos Arduino IDE, bet Arduino mikrovaldiklių plokštės yra palaikomos standartiškai, o RP2040 ir ESP32 palaikymas diegiamas per įskiepius, todėl programinio kodo pritaikymas gali būti sudėtingesnis (standartinės bibliotekos ne visada palaiko kitus nei *ATmega mikroprocesorius*) dėl skirtingų mikroprocesorių architektūrų. Arduino IDE – tai integruota kūrimo aplinka skirta Arduino plokštėms programuoti. Ši programinė įranga yra atviro kodo ir yra prieinama nemokamai. Su Arduino IDE mikrovaldikliai programuojami naudojant supaprastintą C ir C++ programavimo kalbų hibridą.

Raspberry Pi Pico ir NodeMCU32s mikrovaldiklių vystymo sistemos taip pat gali būti programuojamos naudojant MicroPython programavimo kalbą naudojant Thonny IDE arba Microsoft Visual Studio Code. MicroPython yra aukšto lygio atvirojo kodo projektas sukurtas „Python“ programavimo kalbos pagrindu, bet apima tik mažą standartinės Python bibliotekos dalį, nes yra skirta įrenginiams su mažais kiekiais sisteminių resursų tokiems kaip mikrovaldikliai.

Programavimas naudojant MicroPython programavimo kalbą daug paprastesnis nei programavimas naudojant C/C++ programavimo kalbas dirbant su Arduino IDE, nes nereikia iš anksto priskirti kintamųjų tipų ir dydžių kintamiesiems, Python programavimo kalba lengviau skaitoma pradedančiųjų programuotojų. Dar vienas didelis skirtumas yra tai, kad programinis kodas Arduino IDE sistemoje prieš jį įkeliant į įrenginį yra sukompiliuojamas, o dirbant su MicroPython, kodą užtenka tiesiog išsaugoti įrenginyje, nes MicroPython interpretatorius jį vykdo realiuoju laiku. Dėl daug didesnio interpretatoriaus resursų vartojimo lyginant su kompiliuojamu programiniu kodu, MicroPython programinio kodo naudojimas Arduino plokštėse nėra įmanomas.

2 pav. MicroPython kairėje ir Arduino IDE dešinėje

Mikrovaldiklių sparta dažniausiai apibrėžiama mikroprocesoriaus dažniu, bet tai nėra patikimas rodiklis spartai palyginti lyginant skirtingas mikroprocesorių architektūras. Iš keturių lyginamų mikrovaldiklių, didžiausią taktinį dažnį turi NodeMCU32 plokščių vystymo sistema.

Norėdami pamatuoti mikroprocesoriaus spartą realybėje, galime sukurti įvairias skaičiavimo funkcijas ir pamatuoti jų vykdymo trukmę kiekvienoje sistemoje. Šiam palyginimui naudosime Gauso sveikųjų skaičių generavimo funkciją pagrįstą Bokso ir Miulerio transformacija.

Kadangi visos bandomos mikrovaldiklių sistemos palaiko Arduino IDE, naudosime funkciją parašytą C/C++ kalba ir mikrovaldiklius užprogramuosime naudojant Arduino IDE, kad galėtume palyginti rezultatus sumažinant variacijas iki minimumo.

```

2 void generate_gaussian(float* x, size_t n)
3 {
4     for (size_t i = 0; i < n / 2; i++) {
5         // Generate two gaussian random numbers
6         // using Box-Muller transformation
7         // See: https://mathworld.wolfram.com/Box-MullerTransformation.html
8         float random1 = (float)rand() / (float)RAND_MAX;
9         float random2 = (float)rand() / (float)RAND_MAX;
10        float sqrt_part = sqrtf(-2 * logf(random1));
11        float angle_part = 2 * M_PI * random2;
12        x[2 * i] = sqrt_part * cosf(angle_part);
13        x[2 * i + 1] = sqrt_part * sinf(angle_part);
14    }
15 }

```

3 pav. Gauso skaičių skaičiavimas

Paveiksle nr. 3 atvaizduojama Gauso skaičius generuojanti funkcija kurią suprogramavo Tokijo elektro-komunikacijų universiteto studentas Satoshi Tanaka. Jos pagrindas yra lygtys pavaizduotos paveiksle nr. 4. Funkcija *generate_gaussian()* sugeneruoja tu atsitiktinius realiuosius skaičius random1 (lygtyje = x1) ir random2 (lygtyje = x2). Random1 skaičiui skaičiuojamas logaritmas, kuris padauginamas iš -2 ir iš gauto rezultato ištraukiama šaknis. Skaičius random2 yra padauginamas iš 2π . Ir galiausiai realiųjų skaičių masyvui priskiriamos logaritmo šaknies ir kosinuso, bei logaritmo šaknies bei sinuso sandaugos. Skaičiavimai veikia N ciklą.

$$z_1 = \sqrt{-2 \ln x_1} \cos(2 \pi x_2)$$

$$z_2 = \sqrt{-2 \ln x_1} \sin(2 \pi x_2).$$

4 pav. Gauso skaičių lygtys

Mikrovaldiklių spartos testavimui ciklą kartosime 400 kartų, nes su didesniu ciklų skaičiumi, Arduino Uno mikrovaldiklyje programa nebeišvesdavo rezultato. Sistemos testavimo paleidimui, paveiksle nr. 5 turime funkciją *benchmark()*, kuri užfiksuoja pradžios laiką, iškviečia Gauso skaičių generavimo funkciją ir pabaigus jos vykdymą užfiksuoja baigimo laiką. Ir galiausiai iš pabaigos laiko atėmus pradžios laiką gauname funkcijos vykdymo trukmę mikrosekundėmis.

```

6 void benchmark() {
7   |
8   float* x = (float*)malloc(N * sizeof(float));
9   unsigned long start_time, end_time;
10
11  start_time = micros();
12  generate_gaussian(x, N);
13  end_time = micros();
14  Serial.print("generate_gaussian: ");
15  Serial.print(end_time - start_time);
16  Serial.println(" [us]");
17

```

5 pav. Mikrovaldiklio spartos testavimas

Šią funkciją vykdėme mikrovaldiklių vystymo platformose: Arduino Uno, Arduino Mega 2560, ESP32 pagrindu sukurta NodeMCU32 ir Raspberry Pi Pico. Jos vykdymo rezultatai pateikiami lentelėje žemiau.

2 lentelė. Mikrovaldiklių vystymo sistemų spartos palyginimas

	Arduino Uno	Arduino Mega 2560	NodeMCU32	Raspberry Pi Pico
Vykdymo trukmė (μs)	120856	124544	995	4478

Kaip matome iš lentelėje nr. 2 pateiktų rezultatų, NodeMCU32 ESP32 pagrindu veikianti sistema yra daugiau nei keturis kartus spartesnė už Raspberry Pi Pico, nors ESP32 dažnis didesnis tik nepilnai du kartus (133Mhz ir 240Mhz). Arduino Uno ir Arduino Mega rezultatai panašūs, nes šių mikrovaldiklių procesorių architektūra ir taktinis dažnis yra ta pati, o Raspberry Pi Pico už šiuos procesorius yra spartesnis apytiksliai 27 kartus.

3. Mikrovaldiklių taikymas praktikoje

Arduino Mega 2560 vystymo sistemos pagrindu yra sukurta atviro kodo automobilių variklių valdymo sistema pavadinimu „Speeduino“. Pirmąją šios sistemos versiją 2016 metais sukūrė Džonatanas Bensonas, kaip žemos kainos alternatyvą kitoms komercinėms ir atviroms automobilių variklių valdymo sistemoms. Vienas iš pagrindinių „Speeduino“ platformos privalumų, tai jos lankstumas, ji yra lengvai modifikuojama siekiant ją pritaikyti skirtingiems automobilių varikliams. Sistema palaiko benzininius variklius turinčius nuo 1 iki 12 cilindrų, sistema palaiko tiek uždegimo, tiek kuro įpurškimo sistemų valdymą, monitoringą ir reguliavimą. Pagrindinis šios sistemos privalumas, tai jos prienamumas, ši sistema yra žymiai pigesnė už komercinius sprendimus.

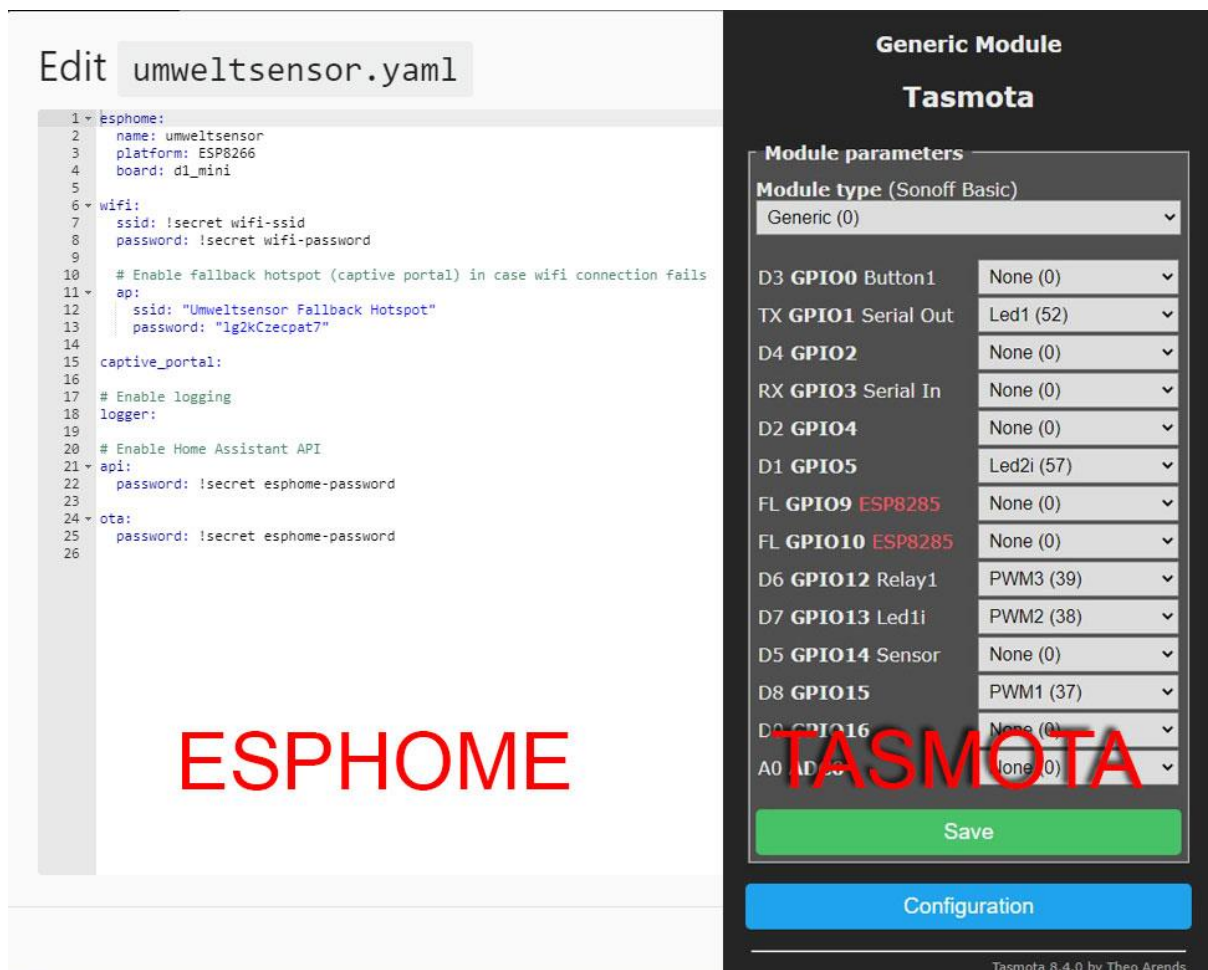

6 pav. „Speeduino“ variklio valdymo sistema

Didelė dalis gamintojų savo išmanaus namo sistemų įrenginiuose tokiuose kaip išmanios rėlės, išmanios lemputės, temperatūros davikliai, elektrinės spynos ir kiti. naudoja ESP32 mikrovaldiklius, kuriuos galime perprogramuoti naudojant atviro kodo sistemas kaip ESPHOME ir Tasmota.

ESPHOME tai atviro kodo namo automatizacijos platforma kurios dizaino pagrindas yra jos plačios tinkinimo galimybės. ESPHOME veikia ESP8266 ir ESP32 įrenginiuose, dėl ko ji populiori tarp entuziastų norinčių vystyti individualizuotas arba tik lokaliame tinkle veikiančias išmanaus namo automatizavimo sistemas. ESPHOME palaiko labai daug įvairių daviklių, jungiklių ir kitų įrenginių, platforma taip pat palaiko sąveiką su kitomis sistemomis, kaip MQTT, Home Assistant ir Amazon Alexa. ESPHOME suprojektuota taip, kad veiktų labai patikimai ir stabiliai, platforma palaiko automatizuotu atnaujinimus – OTA (angl. Over the Air).

Tasmota, tai dar vienas atviro kodo programinės įrangos projektas skirtas veikti ESP8266 ir ESP32 įrenginiuose, pritaikant juos įvairiems namų ar kitų sistemų automatizavimo poreikiams. Didžiausias Tasmota programinės įrangos skirtumas lyginant su ESPHOME sistema, yra tai, kad ją įdiegus, įrenginys tampa prieinamas ir jį galima valdyti bei konfigūruoti naudojant web sąsają. Sistema kaip ir ESPHOME yra skirta veikti vietiniame tinkle, o jei yra reikalinga prieiga per internetą, tam naudojamas tarpinis serveris su namų automatizavimo ar kita programine įranga. Tasmota kaip ir ESPHOME palaiko sujungimą su MQTT serveriais.

7 pav. „ESPHOME“ ir „TASMOTA“ konfigūracijos palyginimas

Išvados

Šiame straipsnyje palyginome skirtingų mikrovaldiklių vystymo sistemų aparatinės įrangos galimybes, didžiausius skirtumus, taip pat atlikome sistemų mikroprocesorių spartos matavimus naudojant Gauso skaičių skaičiavimus. Taip pat palyginome mikrovaldiklių programavimo kalbas Arduino IDE ir MicroPython naudojamas skirtinguose mikrovaldikliuose. Pateikėme praktinių mikrovaldiklių naudojimo pavyzdžių: Arduino sistemos gali būti naudojamos kaip automobilių variklių kompiuteriai, ESP32, kaip išmanaus namo valdymo sistemų davikliai ar kiti įtaisai.

Literatūra

1. Arduino for beginners [interaktyvus] Makerspaces.com, 2022 [žiūrėta 2023 m. balandžio 07 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.makerspaces.com/arduino-uno-tutorial-beginners/>;
2. Arduino IDE 1.8.19 [interaktyvus] Arduino, 2023 [žiūrėta 2023 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.arduino.cc/en/software/>;
3. Mega 2560 R3 [interaktyvus] Eltechnika UAB, Anodas 2023 [žiūrėta 2023 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per internetą: [https://www.anodas.lt/mega-2560-r3-lt](https://www.anodas.lt/mega-2560-r3-lt;);
4. Uno R3 [interaktyvus] Eltechnika UAB, Anodas 2023 [žiūrėta 2023 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: [https://www.anodas.lt/uno-r3-lt](https://www.anodas.lt/uno-r3-lt;);
5. Raspberry Pi Pico - RP2040 ARM Cortex M0+ be GPIO [interaktyvus] Eltechnika UAB, Anodas 2023 [žiūrėta 2023 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.anodas.lt/raspberry-pi-pico-rp2040-arm-cortex-m0-be-gpio>;
6. ESP32 WiFi + BT 4.2 - platforma su moduliu ESP-WROOM-32, suderinama su ESP32-DevKit [interaktyvus] Eltechnika UAB, Anodas 2023 [žiūrėta 2023 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.anodas.lt/esp32-wifi-bt-4-2-platforma-su-moduliu-esp-wroom-32-suderinama-su-esp32-devkit>

7. MicroPython - Python for microcontrollers [interaktyvus] A project by Damien George, George Robotics Limited [žiūrėta 2023 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://micropython.org/>
8. Raspberry Pi Pico and RP2040 - MicroPython Part 1: Blink [interaktyvus] Shawn Hymel [žiūrėta 2023 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.digikey.com/en/maker/projects/raspberry-pi-pico-and-rp2040-micropython-part-1-blink/58b3c31ac93649849b58824caa00529c>
9. Thonny, a Python IDE for Learning Programming [interaktyvus] Aivar Annamaa 2015 [žiūrėta 2023 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/2729094.2754849>
10. Meet Raspberry Silicon: Raspberry Pi Pico now on sale at \$4 [interaktyvus] James Adams 2021 [žiūrėta 2023 m. balandžio 23 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.raspberrypi.com/news/raspberry-pi-silicon-pico-now-on-sale/>
11. Playing with a ESP8266 WiFi module [interaktyvus] William Durand 2015 [žiūrėta 2023 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://williamdurand.fr/2015/03/17/playing-with-a-esp8266-wifi-module/>
12. The Speeduino documentation manual [interaktyvus] Josh Stewart 2021 [žiūrėta 2023 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://wiki.speeduino.com/en/home>
13. Tasmota Documentation – Tasmota [interaktyvus] Theo Arends 2023 [žiūrėta 2023 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://tasmota.github.io/docs/About/>
14. #354 Tasmota vs ESPHome: Who wins? (DIY Sensors, ESP32, Deep-Sleep, etc.) [interaktyvus] Andreas Spiess 2020 [žiūrėta 2023 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=nHaFM0tKOVY>
15. Float benchmark on Raspberry Pi Pico [interaktyvus] Satoshi Tanaka 2021 [žiūrėta 2023 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: https://github.com/tana/pico_float_bench/blob/main/float_bench_arduino/float_bench_arduino.ino
16. Box-Muller Transformation [interaktyvus] Weisstein, Eric W. [žiūrėta 2023 m. balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://mathworld.wolfram.com/Box-MullerTransformation.html>